STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00074

ALE VERK

Sholem Aleichem

Permanent preservation of this book was made possible by
Rhoda Kreiter Levine
in honor of
General William P. Levine

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון שלום-עליכם

מעשיות און פאנטאזיעס

שלום־עליכם פאָלקספאַנד אויסגאַבע—ניו יאָרק, 1920

Copyright 1917 by Olga Rabinowitz (Sholom-Aleichem), New York

ערשטע אויפלאגע . . . . אויגוסט 1917
צווייטע אויפלאגע . . . . דעצעמבער 1917
דריטע אויפלאגע . . . . יולי 1918
פערטע אויפלאגע . . . . נאוועמבער 1918
פינפטע אויפלאגע . . . . מערץ 1919
זעקסטע אויפלאגע . . . . מאי 1920

מעשיות און פאנטאזיעס

אינהאלט

די רויטע אידלעך 7

משוגעים 69

מעשיות פון טויזענד איין נאכט 135

איינער פון טויזענד 233

די רויטע אידלעך· איין
אויסגעטראַכטע זאַך·

אין צוויי טייל.

געשריבען אין יאָהר 1900

די רויטע אידלעך

(איין אויסגעטראכטע זאך).

ערשטער טייל.

דאס ערשטע קאפיטעל.

(די רויטע אידלעך, זייער יחוס, זייערע גענג און זייערע תנועות, זייער לעבען, זייערע פרנסות, זייער ארויסגעהן שבת „אויפ'ן שפאַ־ציער", זייער אויסזעהען און זייערע מאכלים.)

גאנץ ווייט פון אונזערע מקומות, דארטען ערגיץ אונטער די הרי חושך, אזש אויף יענער זייט סמבטיון, געפינט זיך א פאלק, וואס מע רופט דאס די רויטע אידלעך.

מחמת די רויטע אידלעך ליגען אזוי ווייט פערוואָרפען, זיי זענען אפגעריסען פון דער וועלט און קעהרען זיך כמעט מיט קיינעם נישט אן, לכן זענען זיי שטארק פערגרעבט געוואָרען, און אין פיעל זאכען זענען זיי פשוט ווילד. איבערהויפט זענען זיי ווייט פון אידישקייט, פון דער אידישער היסטאָריע און פון דער אידישער שפראך, אזוי ווייט, אז זעלטען־זעלטען ווער עם פערשטעהט ביי זיי א לשון־קודש־ווארט, חוץ די ווערטער „גמילת חסד", „מעות מזומנים", „ברוכים היושבים קומט עסען", „לחיים לשלום", „ברוך הבא רב קרוב", „א מיתה משונה", „א מכה בחברותא", „משוגע צי חסר דעה", „כלב שבכלבים", „שוטה בן פיקהאלץ", „אדרבה", „ממה נפשך",

„מהכתיתי", „אודאי", „בקיצור", וכדומה אזעלכע ווערטער לרוב, וואָס האָבען זיך בעזעצט אין זייער וואָכעדינער שפּראַך, וואָס מע רופט זי דאָרט מיט אַ משונה מאָדנעם נאָמען „זשאַרגאָן".

פון דעסטוועגען, רעדט מיט זיי, זענען זיי די גרעסטע חכמים אין דער וועלט. אַלסדינג ווייסען זיי, יעדע זאַך פערשטעהען זיי, איט־ליכען האָבען זיי ליעב אויסלאַכען, אָפּשפּעטען, פון אַלעמען חוזק מאַכען. אַ סך פון זיי האַלטען זיך פאַר גאַר שאַרפע מבינים, פאַר גרויסע חקרנים, קריטיקער און גריבלער און האָבען אין זיך נייען מאָס רעדע, און צו די אַלע שענע מעלות זענען זיי נאָך מורא'דיגע עקשנים, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! מיט זיי האָבען אַ וכוח בע־דאַרף מען זיך גוט אונטערגאַרטלען, און זיי איבערשפּאַרען איז אונמעגליך אין דער וועלט. היינט דאָס גרויסקייט זייערס, דאָס בלאָזען פון זיך איז גאָר ניט צו בעשרייבען. איטליכער האַלט זיך פאַר'ן גרעסטען און פאַר'ן שענסטען, און יענעם — פאַר'ן קלענסטען שבקלענסטען. אַז עס קומט ביי זיי אַ שדוך טהון מיט אַ קינד, איז אַ ריינער אומגליק: מע קאָן זיך נישט צוקלויבען, עס זאָל זיין צום האַרצען, מע קאָן זיך נישט אויסגלייכען מיט'ן יחוס. דערפאַר טאַקי זענען זיי זיך דאָס רוב משדך פון פרעמדע שטעדט, איטליכער זוכט זיך זיין גלייכען אין דער פרעמד; יענער מעג זיין אַ בעדער, אַבי נישט פון היע. פאַר שדכנים איז דאָס דוקא נישט קיין שלעכט געשעפט; זיי פערנעמען זיך גאַנץ געשמאַק מיט דעם כּהר פון לעבעדיגער סחורה, וועלכם געהט דאָרטען קיין עין־הרע זעהר נישקשה'דיג, און אידען האָבען דערפון פּרנסה בכבוד...

דאָס לעבען פון די רויטע אידלעך איז אַפּילו נישט אַזוי זיס און פרעהליך, ווי עס ווייזט זיך אוים אויפ'ן ערשטען קוק. פאַרהאַן צווישען זיי געצעהלטע נגידים, וואָס איטליכער פון זיי האָט זיך זיין פּריץ, דאָס הייסט, איטליכער פּריץ האָט זיך זיין אידעל, וואָס ציהט פון איהם די חיונה. די נגידים פערנעמען זיך דאָס רוב מיט האַנד־לען, דאָס הייסט, זיי דרעהען די גרעסטע געשעפטען פון דער וועלט.

זיי דרעהען און דרעהען אזוי לאנג, ביז זיי פערדרעהען גאנץ אפט אי זיך, אי יענעם, און שטארבען נישט אוועק ביז זיי זעצען נישט אן האטש איין מאל אויף זייער לעבען. אז זיי בעקומען געלד, קנאקען זיי און טראסקען, ביז עס קומט צום שטארבען, בעהאלט מען זיי אין פרעמדע תכריכים. די וואס האבען פיינט „שווינדעל", געבען זיך אפ מיט „גמילות חסדים", דאס הייסט, זיי פערלייהען איינס דאס אנדערע געלד און נעמען פראצענט „על־פי־היתר־עסקא", בתקון מהר"ם ז"ל, נאר מחמת די אנזעצען, וואס זענען דארטען זעהר שכיח, איז טרעפט זיך זעהר זעלטען, אז א בעל־הלואה זאל זיך זעהן צוריק מיט זיין געלד; ער איז געהרען, אז ער נעמט האטש פראצענט; דאס קרן איז געווים פערפאלען... בעסער פון זיי מאכען די „וואכערניקעס": דאס זענען יונגע לייטלעך, איידעמלעך, וואס זיצען נאך אויף קעסט, און אזעלכע וואס זענען שוין אראפ פון קעסט. זיי דרעהען זיך ארום אין גאס מיט שבת'דיגע קאפאטקעלעך אין־דער־וואכען, שמעקען און נישטערען, ועמען מע מעג און ועמען מע טאר נישט. דאס זענען קליינע פיאווקעלעך, וואס אז זיי נע־מען זיך אן, איז זיי שווער אפצורייסען ביז זיי זויגען זיך אן פולע בייכלעך... נישט שלעכט לעבען זיך אפ דארטען די „כלי קודש": די רבנים, דיינים, שוחטים, חזנים, שמשים, שתדלנים, שענע אידען, וואס נעבען זיך אפ מיט פושקעס און מיט צדקה און מיט די איבעריגע קהל'שע זאכען. און יענע אידען, וואס טויגען נישט צו קיין זאך און האבען נישט קיין אנדערע פרנסות, נעבען זיך אפ מיט לעהרעריי, דאס הייסט, זיי פערשטעלען זיך פאר מלמדים, הארעווען נעבאך מיט'ן בימערען שוויים, זיי „קנעלען" מיט זייערע תלמידים, דאס הייסט, זיי זיצען אין ענגע, פינסטערע, פער'עיפוש'טע חדרים און שרייען פון פריה ביז נאכט, שלאגען, קאטעווען, קאלימשען אידישע קינדער... א גרויסער טייל פון די רויטע אידלעך זענען ארעמע בעלי מלאכות, וואס ארבייטען זייער גאנץ לעבען איבער א שטיקעל טרוקען ברויט; און די איבעריגע

האבען נישט וואס צו טהון, שלאגען זיך קאפ אין וואנט, פערנעמען זיך כלומר'שט מיט מעקלעריי, דרעהען זיך אום מיט'ן שטעקעל אין מארק און טראכטען: „וואו נעמט מען אויף שבת?“.... נאר קומט שבת, איז זיי נישט צו דערקענען: זיי טהוען זיך אן ווי די שררות, און זייערע ווייבער און טעכטער ציערען זיך אויס ווי די פריצות, אין זייד און אין סאמעט, מיט היטעלעך, הענטשקעלעך, זאנטיקלעך, הענגען אן אויף זיך דער רוח ווייסט וואס — און מע געהט „אויפ'ן שפאציער“. דעמאלט ווערד די גאס פערפלייצט מיט אלערליי פאר־בינגע קליידער און מיט רויטע־געלע־טונקעל־גרינע־פאפעליאטע פע־דערען. א קוק טהון אויף די דאזינגע מיתה־משונה־קאלירענדינגע „דאמען“ און „מאמזעלען“ שבת ביי טאג אויפ'ן שפאציער, קאן מען א טעות האבען און זיכער טיינען, אז דאס זענען לויטער גרעפישע קינדער, וואס ווייסען נישט פון קיין לאקשענטעפלעך, טשאלענט־ברעטלעך, קאלאדאטשמעסערס, ריבאייזענס און באקדייזשעס. איהר וועט זיכער מיינען, אז זיי האבען קיינמאל נישט געזעהן אפילו, ווי אזוי מע רעשטשינעט חלה, מע שיילט קארטאפלים, מע זאלצט פלייש און מע שטעלט אונערקעס... ווי א מאסקאראדענבאל זעהט אויס דעמאלט די גאס שבת נאכ'ן קוגעל, ווי א צירק מיט איבער־געטהאנענע קאמעדיאנטען, וואס אלע ווייסען גאנץ גוט, אז אט ענדיגט זיך דאס שפיעל און די קאמעדיאנטען וועלען אפטשעפען פון זיך די צאצקעס מיט די גלעקלעך, ארפווארפען פון זיך די יום־טוב'דיגע לייבקאלירענע מלבושים און וועלען ארייננקריכען צוריק אין זייערע אלטע, וואכעדיגע, געלאטעטע, פערשלומפערטע קליידלעך...

קיין פלייש עסען זיי כמעט קיין מאל נישט. — נישט מחמת זיי זענען „וועגעטעריאנער“, דאס הייסט, אזעלכע, וואס עסען נישט קיין דבר מן החי. ניין! זיי עסען נישט קיין פלייש דערפאר, ווייל מע האט ביי זיי ארויסגעווארעפן א טאקסע אויף אלסדינג, וואס ס'איז כשר, איז דאס נישט פאר זייער בייטעל. פון דעסטוועגען

זענען זייערע מאכלים זעהר פערשיעדען, מע קאָן פון זיי מאכען א בוך. אָט האָט איהר א צעטעל פון זייערע פּאַטראָוועס: א קרופּ־ניק, א וואָלכישער באָרשט, טיינלעך מיט פּאַסאָלים, א מאַהינע, א מאַמעליגע, א טייגעכץ, א קאַשע מיט האָניג, וואַרניטשקעס מיט שמאַלץ, פּאַמפּעשקעס מיט קנאָבעל, קאָרזש מיט קעז, שקצים מיט מאָהן, בערעטשקעס מיט פלאָמען; און נאָך אזעלכע מאכלים, וואָס מע פערשפּאָרט צו זיי פלייש. פון שבת'דיגע מאכלים רעדט מען נישט; איהר קאָנט פערשטעהן, אז קוגלען אליין איז ביי זיי פאַרהאַן אפשר מעהר ווי א צעהנדליג: א לאָקשענקוגעל, א געבלעטערטער קוגעל, א קוגעל א געקנעטענער, א קוגעל פון רייז, א קוגעל מיט ראָזינקעס, א קרעפּעלקוגעל, א שטרודעלקוגעל, א מאַנדעלקוגעל, א קוגעל מיט העלזלעך, א קוגעל מיט קישקע און נאָך מינים קוגלען. אויך צימעסען איז ביי זיי פאַרהאַן אלערליי: א פלאָמען־צימעס, א מייער־צימעס, א פּאַסטערנאַק־צימעס, א צימעס פון באָרלעך, איין עפּעל־צימעס, א צימעס פון ראָזינקעס, א צימעס פון שאַפּטאַ־לען, א צימעס פון געווירצען מיט לאָרבערבלעטער... נאָר מעהר פון אלץ האָבען זיי ליעב מרור, ביטערע קרייטעכצער, דהיינו: פעפער זאָל זיין א סך, גוטען האַרבען חריין, רעטאָך דוקא שוואַר־צען, און ציבעלעס אין פערשיעדענע אופנים: א ציבעלקע מיט שמאַלץ, א ציבעלקע מיט רעטאָך, א ציבעלקע מיט אייער, א ציבעלקע מיט הע־רינג, א ציבעלקע מיט לעבערלעך, א ציבעלקע מיט גריוועז, און גלאַט ציבעלעס... דערפאַר טאַקי האָבען זיי אזא שען פּנים. קרענקען־צו נאַנץ אָפּט, האָבען צו טהון מיט די מאָגענס און האַלטען אין איין קורירען זיך. אונזערע דאָקטוירים זאָלען מיך ווערען פאָלגען, וואָל־טען זיי זיך בעזעצט אויף יענער זייט טייך סמבטיון, בלעבען, זיי וואָלטען דאָרט געהאַט פּרנסה מיט'ן פולען מויל — א סך בעסער, דאכט זיך, ווי שטופּען זיך אלע קיין יעהופּעץ און קיין כתרילעווקע, זיצען אלע אינאיינעם צענויפגעקוועטשט, שלאָגען זיך איבער א חולה, רייכען זיך און בייסען זיך, ווי די קעץ...

דאס צווייטע קאפיטעל.

(די הויפּטשטאָדט פון די רויטע אידלעך, זייער לשון, זייער רע־דען פּערשטעלט, זייערע גוזמות, זייערע קללות און זייערע שבועות, זייערע נעמען און זייער ליטעראַטור.)

די רויטע אידלעך זענען, אייגענטליך, צעוואָרפען אין אַ סך שטעדט און שטעדטלעך, נאָר די הויפּטשטאָדט זייערע רעכענעט זיך די רויטע שטאָדט. פאַר וואָס עפּיס רופט מען זי „די רויטע שטאָדט"? — ווייס איך נישט. אדרבה, מיר דאכט זיך, אַז וועדליג די בלאָטעס, וואָס שטעהען דאָרטען אַ גאַנץ קיילעכיג יאָהר און טריקענען אויס ערשט אַרום תמוז, וואָלט זי גיכער געמענט הייסען „די שוואַרצע שטאָדט". נאָר די רויטע אידלעך האָבען אַ טבע רעדען פּערשטעלט, בלשון „סגי־נהור", אָנרופען איטליכע זאַך קאַפּויר. אויף יעדען איינציגען האָבען זיי אייך אַ צונעמעניש. אַזוי אַז פון'ם צונעמעניש בעדאַרפט איהר לערנען פּונקט דעם היפך, למשל: אַז איהר וועט דאָרט בעגעגענען אַ מענשען, וואָס מע רופט איהם דער „חכם", מעגט איהר שוין זיכער זיין, אַז ער איז אַ טפש, האָטש בראָק איהם אין קרויט אריין; אַ „וואָרטסמאַן" איז מסתמא אַ ליגנער, אַ „בעל־תשובה" איז אַ טריפ'ניאַק, אַ „סטאַ־טיק" איז אַ שייגעץ, אַ „פילאָזאָף" איז איין עם־הארץ, אַ „בטוח" איז איין אָנזועצער, אַ „בעל־לשון" איז אַ זאַאיקע נעבאַך, אַ „נשרף" איז אַ צינדער, וואָס ברענט אַלע חודש ווי אַ שטרויענער דאַך, און אַזוי ווייטער. היינט האָבען זיי ליעב מגזם צו זיין יעדע זאַך צעהן מאָל אַזוי פיעל, צום ביישפּיעל: אַז זיי ווילען זאָגען אויף עמיצען, אַז ער איז אַ גוטער מענש, פערגלאָצען זיי די אויגען און זאָגען: „אַ מזג־טוב! אַ דימענט, אַ בריליאַנט! אַ מענטש אָהן אַ גאַל! זאַ־מע־טשאַטעלנע!"... און פערקעהרט, אויף נישט אַזא גוטען זאָגען זיי: „אַ רשע מרושע! אַ המן! אַ רוצח, ימח־שמו

וזכרו!"... א שען מיידעל איז ביי זיי: „א זעלטענע יפת־תואר! ס'איז נישט אין פנים איהר אריינצוקוקען! טשטא ניבאוד אסא־בענע!"... און חלילה נישט אזא שענע איז: „פע, א בייזע מיאוס־קייט, א וויסטע חלשות אויף צו שטארבען!"... א נגיד איז ביי זיי: „פס! איהר שפיעלט זיך מיט איהם? אנגעשטאפט! חוץ זיין שארען אויף מיר געזאגט געווארען האטש א טויזענד חלק!"... און א געמיינער מאן — איז „א קבצן, א דלפון, א כתריאל, איין עני ואביון, וואס שטארבט זיבען און זיבעציג מאל אין טאג פאר הונגער, א חוץ וועטשערע!"... נאר דער גאנצער אנטיק איז, וואס זיי פער־שטעהען זיך איינס דאס אנדערע אויפ'ן וואונק, פון איין ווארט שטויסען זיי זיך אן אויף די איבעריגע צעהן, זיי בעדארפען צווישען זיך לאנג נישט רעדען. א אונזעריגער, אז ער שטעהט ביי דער זייט, בשעת צוויי רויטע אידלעך רעדען צווישען זיך, פערשטעהט ער נישט מאי דקאמרי רביצין.

* * *

היינט זייער שעלטען זיך — די תוכחה איז א קאמפלימענט, א סקאציל־קומט קעגען זייערע קללות: „א שטעבעניש, א ברעכעניש, א בייסעניש, א רייסעניש, א דרעהעניש, א פערדרעהעניש, א דארעניש, א קווארעניש, א טריקעניש, א פערטריקעניש, איין איינטריקעניש, איין איינשרומפעניש..." אויך דאס שווערען זיך ביי זיי איז ניט ווי געוועהנליך. איהר קאנט דארט הערען אזעלכע שבועות, וואס איהר האט אויף אייער לעבען נישט געהערט, צום ביישפיעל: „אויב איך זאג אייך א ליגען אויף אט אזוי פיעל, זאל אויף מיר קומען איין אויס־האפעניש, עס זאל מיך פיהרען און פיהרען, ארויספיהרען און אריינ־פיהרען, ביז ס'זאל מיך פארפיהרען, עס זאל פון מיר ווערען א בארג, א שטיין, א ביין, א בעזעם, א שייט־האלץ, א פיפערנאטער, א לדור־ודור!"... ס'איז כדאי, כלעבען, אז אונזערע געלעהרטע, וואס געבען זיך אפ מיט שפראך, זאלען זיך פערנעמען אויך מיט'ן לשון פון די רויטע אידלעך. נישקשה, ווערליג אונזערע חקרנים האבען

זיך ביז אהער אויסגעפיינט מיט זייער בריה׳שאפט, מעג זיי אָנ־שטעהן; עלי ועל צוארי — עס וועט זיי חלילה גאָר נישט שאדען...

אויך די נעמען זייערע זענען משונה מאָדנע, אומגעלומפּערטע נעמען. מחמת די רויטע אידלעך, די אויפגעקלערטע, האָבען ליעב נאָכטאָנצען די פרעמדע פעלקער, זיי געפעלט אלסדינג וואָס ביי יענעם, לכן האָבען זיי איבערגעמאכט אויך די נעמען זייערע: פון אברהם אויף „איבראהים", פון בערעל — „בענעדיקטוס", פון יוסעל — „יוליוס", פון פייטעל — „פעטראָניוס"; און נאָכדעם איז שוין במילא אויסגעקומען פון משה — „אחרימאָן", פון מענדעל — „טריפאָן", פון חיים — „עפיפאנוס", פון הערשעל — „חרבונא" און פון וועלוועל — „ויזתא"... איהר קאָנט אָנטרעפען צווישען זייערע אריסטאָקראטען אזעלכע נעמען, ווי „חאפלאפוס", „פארחענטי", „סמארקאנדוס" — אבי נישט קיין אידישער נאָמען, איז שוין גוט... אויך די ווייבער זייערע, די היינטוועלטיגע געוועהנליך, מאכען זיך איבער זייערע נעמען פון חנה אויף אגריפינא, פון דבורה אויף גלאפירא, פון רבקה אויף קלעאָפּאטרא, פון שרה אויף פראנציסקא, פון לאה אויף איזאבעלא, פון יענטעל — דולצינא, פון אסתר — פּוטיפרע, און אזוי ווייטער. דאָס נאָכמאכען יענעם, הן אין די נעמען, הן אין די מלבושים והן אין די מנהגים, איז ביי די רויטע אידלעך אזוי שטארק אריין אין דער מאָדע, אז לאָז א פרעמדער, צום ביישפּיעל, זיך פּרובען אָפּשניידען די נאָז, אזוי נעמען די רויטע אידלעך און שניידען זיך באלד אָפּ אלע אין איין טאָג זייערע נעזער, און עס ווערד דעמאָלט א רענדעל א נאָז!...

א פּאָר ווערטער בין איך מחויב צו זאָגען וועגען דער „ליטע־ראטור", וואָס ביי די רויטע אידלעך, וועגען זייערע שרייבער, זייערע „מחברים", זייערע ספרים, זייערע ביכער און זייערע גאזעטען.

בלעטער, גאזעטען זענען דאָרטען פאראן לרוב און פערנעמען פערנעמען זיי זיך, צום מיינסטען, מיט פּאָלעמיקעס, אָדער, ווי זיי רופען דאָס, מיט „קריטיק". איין בלאט קריטיקירט דאָס צווייטע.

איין מחבר פּאַלעמיזירט מיט'ן אַנדערען. זייער קריטיק איז זעהר וויכטיג. זי בעשטעהט פון דעם, וואָס איין בלאַט קוקט אַרוים וואָס דאָס אַנדערע בלאַט וועט זאָגען, בכדי עס זאָל קאָנען זאָגען נאָכדעם פּונקט קאַפּויר. למשל, פאַרהאַן צוויי בלעטלעך: איינס הייסט „די רויז", דאָס אַנדערע הייסט „דער דאָרן". אויף וויפיעל „די רויז" איז קאָנסערוואַטיוו, אויף אַזוי פיעל איז „דער דאָרן" ראַדיקאַל. אז „די רויז" שרייבט וועגען נעכטיגען טאָג, אַז עס איז געווען שען און וואַרעם, ליכטיג און פרעהליך, די זונן האָט געשיינט און די פייגעלעך האָבען געסוויטשערט, שרייבט „דער דאָרן" פּונקט דעם היפך: עס איז נעכטען געווען דער אַבשייליכסטער טאָג זינט די וועלט שטעהט. קאַלט און פינסטער, נאַס און שמוציג, גלימשיג און וחלקלקות... אַלע זונטאַג געהט אַרוים די קאָנסערוואַטיווע „רויז" מיט אַ בעשרייבונג פונ'ם נגיד'ס שבת'דיגען קוגעל, וואָס איז געווען אַ זעלטענער ערפאָלג, צעגיסט זיך ווי אַ סאָלאָוויי, און זינגט אַ ליעדעל: מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים! „דער דאָרן", וועלכער ווייסט פון דעם פריהער, געהט אַרוים מיט אַ לייט־אַרטיקעל וועגען קוגלען בכלל און נגיד'ישע קוגלען בפרט, און צעלאָזט זיך מיט אַ פייער, אַז ס'איז שוין צייט, מע זאָל אויסראָטען דעם דאָזי־גען אַבשייליכען מאכל, וואָס גויים האָבען מיט איהם צו טהון: „קו־געל!... שבת... וועה איז מיר!"... דאָס איז די „קריטיק". די פּאָלעמיק, וואָס זיי פיהרען צווישען זיך, איז חלילה נישט אָנ־צוריהרען יענעמס כבוד, אָהן פּערזענליכקייטען. צום ביישפּיעל:

„די „רויז" שרייבט ביי זיך אין בלאַט:

„נעכטען איז „דער דאָרן" אַרוים מיט איין אַרטיקעל קעגען אונז מיט שמוץ און מיט מיסט, ווי זיין שטייגער איז. מיר וועלען איהם דערויף נישט ענטפערען קיין וואָרט. מיר וועלען איהם נאָר פרעגען: „דו שמוציגער, נידערטרעכטיגער, אָרעמער, נאַקעטער דאָרן! ביז ווי לאַנג נאָך וועסט דו געוועלטיגען?"... דערויף ענט־פערט איהר „דער דאָרן": „שוין לאַנג, אַז די נידעריגע, מה־יפית־

ניצע, היפּאָקריטישע פּאַרקויפטע נשמה, וואָס רופט זיך „רוויז“, איז נישט אַרויס מיט אַזאַ עזות, חוצפּה און פרעכהייט קעגען אונז. מיר איגנאָרירען זי און זאָגען נאָר צוויי ווערטער: „חצופה, באַהאַלט דיינע בלעטלעך און ווער אַנשטומט אויף אייביג!“...

ליטעראַטען בכלל קאָנען זיך נישט אויסגלייכען מיט זייערע דעות, ובפרט נאָך ביי די רוסישע אידלעך, וואָס קאָנען זיך קיינמאָל בשום אופן ואופן נישט אויסגלייכען, דערפאַר שרייבט דאָרט איי־נער אויף׳ן אַנדערען אַ „קריטיקע“; אַלסדינג, וואָס איינער זאָגט, קומט דער אַנדערער און זאָגט פּונקט קאַפּויר! נאָכדעם קומט יע־נער און „קריטיקירט“ איהם צוריק, מאַכט איהם אָפּטמאָל מיט דער בלאָטע; קומט דער און רעכענט זיך מיט איהם אָפּ, ווי עס קומט איהם. און אָט אַזוי ברעכט אויס אָפּטמאָל אַ מלחמה צווישען די שרייבערס, זאָל גאָט שומר ומציל זיין — עס גיסען זיך טייכען טינט!

דאָס רויטע קאַפּיטעל.

(די בלאָטע פון דער טרוקענער גאַס, איהר געשיכטע, איהרע מויערען. — דער חויש הריח ביי די רויטע אידלעך און די ראַטאַנגען פון זייערע בחורים מיט מיידלעך.)

די גאַסען פון דער רויטער שטאָדט ביי די רויטע אידלעך זענען צום מיינסטען בלאָטיגע, קויטיגע, פערברודיגטע גאַסען. די בלאָטעס זענען דאָרטען אזוי גרויס, אַז אמאָל, שוין לאַנג, — אזוי דערצעהלען „אַלטע בעלי־בתים", און מע מוז זיי גלויבען אויף נאמנות — איז דאָרטען אין מיטען מאַרק דערטרונקען געוואָרען אום ערב־פּסח אַ וואָגען מיט מצות מיט'ן פערדעל און מיט'ן בעל־עגלה אינאיינעם. ערשט העט־שפּעטער, ארום נאָך שבועות, אַז די בלאָטע איז אביסעל אויסגעטריקענט געוואָרען, האָט מען זיי געפונען אַלע דריי, דאָס הייסט, דעם וואָגען מיט מצות, דאָס פערדעל מיט'ן בעל־עגלה... נאָר ווערליג די רויטע אידלעך האָבען ליעב אביסעל צו פיעל מגזם זיין, מיין איך, אז... ס'איז אַ ליגען. בקצור, מיר קעהרען זיך אום צוריק צו די גאַסען פון דער רויטער שטאָדט.

איין גאַס איז דאָרט פאַרהאַן אזעלכע, וואָס מע רופט זי „די טרוקענע". זי איז דער שפּיעגעל, דער בולוואַר פון דער שטאָדט. פאַר וואָס עפּיס רופט מען די דאָזיגע גאַס „די טרוקענע", אַז אַלע ווייסען, אַז בשעת בלאָטע איז דאָרט די אייגענע בלאָטע, וואָס אומעדום? איך האָב געזוכט אין אַלטע ביכער, גערעדט מיט מענשען, געטראַכט, צי שטעקט ניש־ט דרינען עפּיס אַ המצאה'לע פון די רויטע אידלעך, און איך בין געוואָהר געוואָרען אזאַ מעשה. אמאָל, פאַרצייטענס נאָך, איז ארוים איין אוקאַז, מע זאָל די דאָזיגע גאַס אויסגלאַסטערען מיט שטיינער. געווייענטליך, איז געוועז „טאָרגעס"; פּאָדריאַטשיקעס האָבען זיך געשניטען איינס דאָס אַנדערע אויף וואָס די וועלט שטעהט, נאָכדעם האָט מען „געשלאָגען

בלאָט“, געמאַכט יד־אחת, גענומען „לאַ־יחרץ־געלד“... וואָס איז נע־ וועז נאָכדעם — ווייס איך נישט. „אַלטע בעלי־בתים“ זאָגען, אַז אַמאָל איז דאָס געווען נישט קיין גאַס, נאָר אַ צאַצקעלע. „גלאַט — זאָגען זיי — איז זי געווען, ווי אַ לאָקשענברעט, טרוקען ווי פּעפּער, ריין ווי אַ טעלערל, האָטש נעם שפּיגעל זיך!“... אַזוי דערצעה־ לען „אַלטע בעלי־בתים“. נאָר איך מיט מיין שכל קאָן דאָס נישט פערשטעהן. איך פרעג נאָר איין קשיה: זעלט דאָס אַנדעש זיין, אַז דאָס איז אַמאָל געווען געפּלאַסטערט מיט שטיינער, ווי אַזוי, פרעג איך אייך, וואָלט זיך נישט פערוואַלגערט אין דער בלאָטע האָטש איין שטיינדעלע, ווי מע זאָגט, אויף אַ רפואה? וואָס ושע דען? מוזען מיר דאָך לערנען דעם פשט, אַז די „טרוקענע“ איז זינט זי איז אַ גאַס קיינמאָל נישט געווען געפּלאַסטערט מיט קיין שטיינער. אי, וואָס טהוט מען מיט די „אַלטע בעלי־בתים“? איז משמעות, אַפּנים, אַז די די גאַנצע מעשה מיט׳ן אוקאַז, מיט די טאַרגעס, מיט די פּאַדריאַטשיקעס, מיט׳ן „לאַ־יזורץ־געלד“ איז שקר וכזב?... בקיצור, וואָס נוצט אונז פּלפּול, פילאָזאָפיע? אַז מע רופט זי אַזוי, לאָז זיין אַזוי. איך בעט אייך, ווער איז דאָס טאַקי מחויב זיך שטעלען קריעגען מיט אַ גאַנצער שטאָדט מענשען און געהן איבערשפּארען אַזעלכע עקשנים, ווי די רוימע אידלעך?

על כל פּנים איז זי, די „טרוקענע“ הייסט דאָס, די שענסטע גאַס פון דער רויטער שטאָדט. דאָרט זיצען די רייכסטע נגידים, די פיינסטע בעלי־בתים און די שענסטע פון די רויטע אידלעך. דאָרט, אויף דער גאַס, געפינט איהר שוין מויערען צווייגאָרענדיגע, מיט בלעך געדעקט, מיט שענע געשניצטע גאַנקעס און מיט באַל־ קאָנעס און מיט רויטע, געלע, גרינע לאָדען. נאָר די אַרכיטעקטור פון די הייזער איז אַ משונה־מאָדנע אַרכיטעקטור. די מויערען דאַר־ טען זענען, ווי אויף־צו־להכעיס — דער אַריין, דער אַרויס, איינער אַ הויכער, איינער אַ קורצער, און אַלע שטאַרק צענויפגעקוועטשט, בלייך ווי זיי וואָלטען וועלען אַפּשטופּען איינס דאָס אַנדערע, אַרויס־

בעווייזען זיך אויף צו־פריהער, ווי איינער רעדט: „שא, לאז מיך!“... די פענסטער גיט די באלקאנעם קוקען אלע גלייך אין דער בלאטע אריין, נאר עם מאכט נישט אוים; עם האט ביי זיי דווקא דעם זיבעטען חן. אי, דער ריח? דער ריח איז זיך א ריה, וואס זאל מען טהון? די רויטע אידלעך זענען נישט חלילה פון די נעבאלעוועטע, וואס געהען אוים נאך לופט; „וואזדוך־שמאזדוך“, זאגען זיי... דער חוש הריח ביי זיי איז במילא שטארק נעשלא־גען, און מחמת די נעזער זענען דאס רוב ביי זיי, נישט פאר אייך גערעכט, שטענדיג פערלעגט, איז זיי שווער אויסצורעדען די צוויי אותיות: א מ״ם און א נו״ן. די מ״ם פערבייט זיך ביי זיי אפט אויף א בי״ת און די נו״ן אויף א דל״ת. אזוי אז נחמיה קומט ביי זיי אוים רחביה, נחמה — דחבה און א נאדעל־פאדעם קומט ביי זיי אוים — דאדעל־פאדעב. צום ביישפיעל, אט האט איהר א גע־שפרעך צווישען מאן און ווייב:

— דחבה! איך האב דיך וויפיעל באל געבעטעד, זאלסט דעבעט א דאדעל־פאדעב אוד פארדייעד ביר די קעשעדי. *

— דחביה! וואס דוילסט דו ביר א בח? איך האב טאקי בעהר דיט וואס צו טהוד? לאז זייד דאכדעב, איך וועל אויסבעלקעד די בהבה אוד צושטעלעד דעב ווארעבעס, וועל איך דעבעד א דאדעל ביט א פאדעב אוד וועל דיר פארדייעד די קעשעדי. **

א גאנצע וואך איז אויף דער גאס שטיל, מחיה נפשות. זומער־לעבען זענען די פענסטער צוגעמאכט, עס זאל זיך נישט ארייננהא־

---

* נחמה! איך האב דיך וויפיעל מאל געבעטען, זאלסט נעמען א נאדעל־פאדעם און פארנייען מיר די קעשענע. — ** נחמיה! וואס דולסט דו מיר א מת? איך האב טאקי מעהר נישט וואס צו טהון? לאז זיין נאכדעם, איך וועל אויסמעלקען די בהמה און צושטעלען דעם ווארעמעס, וועל איך נעמען א נאדעל מיט א פאדעם און וועל דיר פארנייען די קעשענע.

פען קיין פליענען, און די לאָדען זענען צוגעשפּאַרט. עס זאָל נישט אַריינשיינען, חלילה, א שטראַהל פון דער זון... מע בעהאַלט זיך אינוועניג אין די הייזער. מאַרק־מענשען זענען א גאַנצען טאָג אין קליים און קוקען אַרוים אויף א קונה. מע זעהט נישט אויף דער „טרוקענער“ קיין לעבעדיגען נפש. נאָר קומט שבת ביי טאָג נאָכ׳ן קוגעל, איז די גאַס נישט צו דערקענען. עס דרעהען זיך אַרום אויף דעם דאָזיגען בולוואַר רויטע בחורים און מיידלעך, נאָר נישט ווי ביי אונז, אויסגעמישט קאַשע מיט באָרשט, זכרים מיט נקבות, אַלע אינאיינעם; פע! דאָרט, ביי די רויטע אידלעך, גערט עס נישט. דאָרט שפּאַציערען די בחורים בעזונדער און די מיידלעך בעזונדער, איינס אַקעגען אַנדערען, פּונקט אזוי ווי מע טאַנצט „אַ שער“. און אַז מע בעגעגענט זיך, „וואַרפט מען מיט אויגען“, מע טהוט זיך, כלומרשט אומגעהרען, פאַרבייגעהענדיג, א שמיר מיט דער קאַפּאָטע, א רייב מיט׳ן עלענבויגען, מע ווערד דערביי רויטליך אויפ׳ן פּנים און מע חיחיקעט שטילערהייד.

אָט אזוי ווערען דאָרט אָפּטמאָל געשלאָסען שטילע ראָמאַנען, וואָס הויבען זיך אָן מיט א קוק א שטאַרקען, א שמיר מיט דער קאַפּאָטע, א רייב מיט׳ן עלענבויגען, א מאָל אויך מיט א זיפּץ א טיעפען, און לאָזען זיך אוים, נישט ווי ביי אונז אין יעהופּעץ אָדער אין כתרילעווקע — ניין! זיי לאָזען זיך אוים מייסטענטייל מיט... גאָרנישט.

דאָס פיערטע קאַפּיטעל.

(דאָס ערשטע בעגעגעניש פון די רויטע אידלעך מיט איינעם פון אונזעריגע, די גוטע בשורה וואָס ער האָט זיי אָנגעזאָגט, און ווי אַזוי מע האָט איהם אויפגעהויבען אויף אַ „הורראַ!“)

איינמאָל אין אַ שבת פון די הייסע זומערדיגע שבתים, בשעת די רויטע בחורים און מיידלעך האָבען געשפּאַציערט פאַרלעכווייז איבער דער „טרוקענער“, האָט זיך פערלאָפען אַ מעשה, וואָס האָט אָנגעמאַכט אַ קאָכעניש, אַ גערודער, אַ טומעל צווישען די רויטע אידלעך, פריהער אויף דער „טרוקענער“ און נאָכדעם אין דער גאַנ־צער שטאָדט. וואָס איז די מעשה? מע האָט דערזעהען אַ מענשען, עפּיס אַ משונה מאָדנע פּאַרשוין, גאָר נישט קיין רויטען... מע האָט אַזעלכעס דאָרטען נאָך קיין מאָל נישט געזעהען. מע האָט זיך גאָר נישט געקאָנט פאָרשטעלען אפילו, אַז עס קאָן געמאָהלט זיין, אַז אַ איד זאָל האָבען נישט קיין רויטע האָר — אַ פערזעהעניש! אַלע האָבען זיך אָפּגעשטעלט בעטראַכטען גאָט׳ס וואונדער, מע האָט געטייט מיט די פינגער, געקוקט איינס אויף דאָס אַנדערע און גע־פרעגט איינער דעם אַנדערען:

— ווער איז דאָס? וואָס איז דאָס? פון וואַנען איז דאָס? און וואָס טהוט עס דאָ? אַ „פּאַרזעהעניש“, חי־חי־חי...

דאָס „פּאַרזעהעניש“ איז געווען דווקא אַ שענער מאַן, שוין אין די יאָהרען, מיט אַ הויכען ברייטען שטערן, מיט לאַנגע האָר און מיט אַ לאַנג בערדעל, מיט אַ קלאָר ליכטיג שמייכלענדיג פּנים און מיט גוטע, תמיד שמייכלענדיגע אויגען. עס ווייזט אויס, אַז ער האָט גאָרנישט בעמערקט, ווי עס קאָכט מיט איהם די גאַס; ער איז זיך געגאַנגען, ווי אַ שטאָדט־בעל־הבית, די הענד פערלעגט אַרונטער, דעם קאָפּ פעררייסען אַרויף, בעטראַכט די „טרוקענע“ מיט איהרע געפאַרבטע מויערען און געזונגען זיך שטילערהייד אונטער

דער נאָז אַ ליעדעל, גלייך ווי נישט איהם מיינט מען. און די נאָס האָט אַלע מאָל, וואָס ווייטער אַלץ שטאַרקער, געקאָכט און גע־זשומעט.

— זשוזשוזשוזשוזש... הו־האַ!... ווער איז דאָס? וואָס איז דאָס? פון וואַנען איז דאָס? און וואָס טהוט עס דאָ?... אַ מאָדנער נפש, חי־חי־חי...

בקצור, עס איז געבליבען, אַז מע זאָל צוגעהן צום דאָזיגען נפש און ביי איהם אַליין געוואָהר ווערען, ווער ער איז, וואָס ער איז, און פון וואַנען ער איז און וואָס ער טהוט דאָ? נאָר אַזוי ווי קיינער האָט נישט געוואָלט זיין דער ערשטער, האָט איינער געשיקט דעם אַנדערען, איטליכער איז אַ בעלן געוועזן אויף יענעם.

— געה מאַך מיט איהם אַ שמועס...

— וואָס עפּיס איך? געה דו...

— פאָלג מיך, טהו איהם נאָר אַ פרעגג...

— פרעג דו, וואָס עפּיס איך?

— ניין, דו געה נאָר צו, און רעדען וועל איך...

— אמעהר געה דו צו, און איך וועל שוין נאָכדעם רעדען...

חברה איז געשטאַנען און האָט זיך אַזוי אוועקגעדונגען אַ היבשע צייט, ביז מע האָט דעם פרעמדען פאַרשוין אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען. ער האָט דערזעהען, אַז ווייטער לאָזט מען איהם נישט געהן, און צוריק אויך נישט, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און אָנגע־רופען צום גאַנצען עולם אויף אַ קול, און די אויגען בשעת מעשה האָבען זיך איהם אָנגעצונדען, געברענט ווי צוויי קויהל־פייער.

— גוט שבת אייך, מיינע ליעבע ברידער און שוועסטער! איך זעה, איהר חדוש'ט זיך אויף מיר, איהר גאַהרט צו וויסען, ווער בין איך, וואָס בין איך, פון וואַנען בין איך און וואָס טהו איך דאָ? מוז איך מיך אַליין פאַרשטעלען פאַר אייך: איך

בין אייער ברודער, אייערער א ליבליכער, איין אייגענער ברודער, איינער פון אייערע צעהן מיליאן ברידער, וואס געפינען זיך אויף יענער זייט טייך ס מ ב ט י ו ן און וואס עס קאן זיין, אז איהר ווייסט אפילו נישט פון זיי קיין צעהנט־חלק. וואס מיר ווייסען פון אייך. איך שעץ מיך פאר איינעם א גליקליכען, וואס אויף מיר איז געפאלען דער גורל, איך זאל אייך אנזאגען די גוטע בשורה, אז מע טראכט פון אייך דארטען ביי אונז זעהר געשמאק, מע טהוט פון אייערטוועגען, מע וויל אייך, פערשטעהט איהר מיך, ארויסציהען אלע רויטע אידלעך פונ'ם דאזיגען פרעמדען לאנד, וואס מע האט אייך אהערצו פערטריבען צוריק מיט דריטהאלבען טויזענד יאהר, און מע וויל אייך בעזעצען אין איינען לאנד...

— הא־הא־הא־הא! אודאי ארץ־ישראל! — האבען אויסגע־שאסען עטליכע הונדערט פארשוין א געלעכטער, ווי פון צעהן האר־מאטען. — ער רעדט עפיס מאדנע ווערטער; ער איז אריבער דעם ס מ ב ט י ו ן... ער וויל אונז פיהרען קיין ארץ־ישראל... ארץ־ישראל־איד... הורדא, ארץ־ישראל־איד!

— הורררררא! — האבען אונטערגעהאפט נאך עטליכע הונ־דערט פארשוין, און די גאס איז גיך פערפלייצט געווארען מיט מענשען. אלע האבען געלאכט, זיך געהאלטען ביי די זייטען און געשריגען אין איין אטהעם: „הורררררא, ארץ־ישראל־איד!!“...

דער פרעמדער פארשוין, וואס האט פאר זיין גוטער בשורה געהאפט אזא שענעם ברוך־הבא פון די רויטע אידלעך, איז געבליבען שטעהן נעבאך א פריטשמעליטער, נישט פערשטאנען וואס דא טהוט זיך; ער האט אפגעלאזט העגד און פיס און האט זיך געלאזט געהן צוריק, און די גאנצע חברה בחורים און מיידלעך — נאך איהם מיט א געלעכטער, מיט א פייפעריי און מיט א הורדא. איינער האט גערופען דעם אנדערען, מע זאל גיכער געהן זעהען חדושים:

— גיכער, אט געהט ער, דער ארץ־ישראל־איד! גיכערט, איהר וועט איהם חלילה פארשפעטיגען!...

קוים מיט צרות, מיט לייד, האָט זיך אונזער פּאַרשוין אַריינגע־חאַפּט אין דער רויטער אכסניה, וואו ער האָט געהאַלטען סטאַנציע, און האָט פערשלאָפען נאָך זיך די טהיר. און די רויטע אידלעך האָבען נישט אויפגעהערט צו קלויבען זיך אַרום דער אכסניה, ליאַ־רעמען און פּילדערען, לאַכען און קאַטשען זיך פּאַר געלעכטער און שרייען: „הורררררראַ, ארץ־ישראל איד!“ אַ גליק, וואָס ס'איז געווען שבת, ווען ניט, וואָלטען זיי צעטראָגען די שטוב אויף פּיצ־פּיצלעך. קיינער האָט נישט געוואָלט זיך ריהרען פון'ם אָרט און געהן אַהיים, ביז דער בעל־אכסניה, אַ געזונדער איד אַ רויטער, האָט נישט אַרויסגעשטעקט דעם רויטען קאָפּ דורך אַ פענסטער און האָט אויסגעשרינגען אויף אַ קול:

— רויטע שקצים! געשלייערטע שיקסעס! איהר לעדינ־געהערס, פּוסטעפּאַסניקעס! וואָס האָט איהר דאָ נישט געזעהען, וועלכען רוח? איין אורח איז געקומען, אַ מענטש גלייך מיט אַלע, נאָר נישט קיין רויטער, פּאַר וואָס קומט איהם, מע זאָל איהם פּאַר־טיוקען? איך זאָג אייך, איהר זאָלט זיך די מינוט, די רגע צע־געהן, ווי זאָלץ אין וואַסער, אַניט וועט אַ רוח אין אייער ט... ט... אַריין!!

ערשט דעמאָלט האָט זיך דער עולם צעגאַנגען, און וועק איטליכער אין זיין רוה אַריין.

די רויטע אידלעך האָבען ליעב, אַז מע זאָגט זיי אַ זאַך, זאָל דאָס זיין מיט אַ טעם...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

(איין אסיפה ביי די רויטע אידלעך. — דער פרעמדער פּאַרשוין האַלט אַ רעדע. — די רויטע אידלעך האָבען קיין צייט נישט, שלאָגען איהם איבער.)

שבת צו־נאַכטס, תיכף נאָך הבדלה, האָט דער אורח געשיקט רופען צו זיך אויף דער אַסיפה די פאָרשטעהערס פון דער שטאָדט, אַלע פאָרנעמסטע לייט, די רבנים, די לומדים, די נגידים, די משכילים, די געלעהרטע, און אויך אייניגע פון די בעלי־מלאכות, פון פּראָסטע מענשען. ער האָט בעפוילען, אַז ער האָט מיט זיי צו רעדען וועגען עפּיס זעהר אַ וויכטיגען ענין, וואָס געהער זיך אָן מיט'ן כלל, ער האָט זיי צו זאָגען זעהר אַ נויטיגע זאַך, וואָס איז זיי נוגע אין לעבען אריין.

אין שטאָדט איז געוואָרען אַ רעש, אַ גערודער: „עפּיס אַ מענטש, איין אורח, איינער פון די שוואַרצע אידען, איז געקומען צופאָהרען, פון יענער זייט טייך סמבטיון; ער גיט זיך אוים פאַר איין ארץ־ישראל־איד און וויל עפּיס דער־צעהלען נייעס. מע באַדאַרף געהן הערכען וואָס וועט ער זאָגען“...
די רויטע אידלעך האָבען זיך דווקא נישט געלאָזט לאַנג בעטען און מען איז געקומען אויף דער אסיפה, יונג און אַלט, פון אַלערליי קלאַסען מענשען, נישט אַזוי צוליעב דער זאַך אַליין, ווי צוליעב דעם, וואָס יעדער איז אַ בעלן געווען אָנקוקען אַ פרעמדען מענשען, איין ארץ־ישראל־אידען, הערכען ווי ער רעדט...

ניך איז די רויטע אַכסניה געוואָרען פול אָנגעשטופּט מיט רויטע אידלעך. עס איז געווען אַ מורא'דיגע ענגשאַפט, אַ שפּאַ־רעניש, אַ דערשטיקעניש, סכנות נפשות. אַלע האָבען געוואָלט וואָס נעהענטער צום אויבען־אָן, פערנעמען דעם בעסטען אָרט. די וועגד האָבען געשוויצט, מען איז געשטאַנען קאָפּ אויף קאָפּ,

און דער עולם האָט אַלע נישט אויפגעהערט צו געהן און געהן, ביז דער רויטער בעל־אכסניה איז געפאַלען אויף איין עצה — ער האָט פערשלאָסען טהיר און טויער, נוט אויסגעשאַלטען פריהער דעם דרויסענדיגען עולם אין ט... ט... אריין, ווי זיין שטייגער איז. ערשט דעמאָלט איז דער אורח אויפגעשטאַנען, און צווישען עולם איז געוואָרען אַ פּאַטשעריי מיט אַ שאַקעריי, מע האָט געקאָנט טויב ווערען.

— שאַ, שטיל זאָל זיין! ששׁשאַ, ששׁששאַ, שׁשׁשׁשׁשׁשאַאַ!!! שאַט, שאַט! — האָבען געשריגען אַלע רויטע אידלעך אין איין קול. נאָכדעם איז געוואָרען אַ סמאַרקעריי מיט אַ שנייצעריי פון נעזער, גלייך ווי מע וואָלט שוין אַ יאָהר דריי אָדער פיער די נאָז נישט געשנייצט. שפּעטער, אז אַלע האָבען שוין גוט אויסגעשנייצט די נעזער, האָט איינער געגעבען אַ הוסט, נאָכדעם דער אַנדערער, נאָכדעם דער דריטער און אַזוי ווייטער — עס איז אויף זיי אָנגע־פאַלען פּלוצים אַ הוסטעניש, עפּיס איין עפּידעמיע, טאַקי נאָר ווי אויף־צו־להכעיס!

— וואָס איז דאָס פאַר אַ הוסטעריי אין מיטען דרינען? — האָבען זיך די נגידים צעשריגען. — נאָ דיר גאָר הוסטען! קראַנק געוועזען אין דער היים זיך אויסהוסטען דאַרטען? געקומען אָהער הוסטען! אַ הוסטעניש אויף זיי! אַ העזה פון קבצנים, הוסטען גאָר?! ...

און ס'איז די מינוט געוואָרען שאַ־שטיל. פאַר אַ נגיד האָבען די רויטע אידלעך דאָס נייעניאָהריגע קדחת! דאַרט אז אַ נגיד זאָגט „נישט הוסטען" — הוסט מען נישט...

— הערט צו, רבותי! הערט מיך אויס, מיינע ליעבע, טהייערע ברידער! — אַזוי האָט דער אורח אָנגעהויבען זיין שענע דרשה און אין די אויגען בשעת מעשה האָט זיך איהם אָנגעצונדען אַ פייערל. — אייערע היעגע ברידער, די רויטע אידלעך, האָבען מיך אַפילו אויפגענומען היינט עפּיס נישט אַזוי פריינדליך, עפּיס נישט

ווי זעהר א ליעבליכען נאסט; זיי האבען מיך אנגעקוקט ווי א משונענעם און האבען מיר געמאכט א הורדא, זיי האבען מיך נישט פערשטאנען, וואס איך האב זיי געזאגט. מיינט נישט, חס־ושלום, אז איך האב פאראיבעל, אז איך פאל ביי זיך דערמיט אראפ; חס־וחלילה! עס טהוט מיר נאר וועה דאס הארץ אויף אייך, ברידער, ווארום איך זעה דערפון ארויס, ווי ווייט מען איז נאך דא ביי אייך פערגרעבט און ווי נידעריג עס שטעהט נאך ביי אייך דאס פאלק! נאר אזוי ווי איהר זענט דא אצינד, ווי עס ווייזט אויס, פארשטע־הערס, דער תפארת פון דער שטאדט; איך זעה דא צווישען אייך, זאלען געזונד זיין, רבנים, לומדים, נגידים, משכילים, געלעהרטע און אזוי פיינע, איידעלע מענשען, רעכען איך, אז א י ה ר וועט מיך פערשטעהן. איהר דארפט וויסען, ברידער, אז מיט גרוים מיה, מיט מסירות־נפש האב איך מיך צו אייך דערשלאגען אהער, מיינע ליעבע רויטע אידלעך, ווארום איהר לינט פערשטעקט, זאלט איהר מיר מוחל זיין, דער שווארץ־יאהר ווייסט וואו... צוקומען צו אייך בעדארף מען דורכגעהן א סך מדבריות און וויסטענישען, דורך בערג און דורך טהאל, וואלד־איין, וואלד־אויס... היינט איבערשפאנען אזא ס מ ב ט י ו ן — א ווערטעלע אויסצורעדען! דעם ס מ ב ט י ו ן !!... איך האב געוואוסט גאנץ גוט, אז די נסיעה איז א שווערע, א שווערע נסיעה, איך האב געוואוסט, אז איך פער־ליר איבער איהר א סך צייט, א סך געזונד און א סך געלד און א סך כבוד, ווארום ווען איך זאג מיך אפ פון דער דאזיגער נסיעה צו אייך, מיינע ברידער, וואלט מיר געוועזן דארטען א סך, א סך בעסער, ווי ס'איז מיר אצינד; מיר וואלט זיין בעסער און מיינע קינדער אודאי... נאר דאס הארץ האט מיך געצויגען צו אייך, צו אייך, מיינע ברידער, האב איך מיך אפגעזאגט פון כבוד, האב מיך אפגעזעגנט מיט מיין עולם הזה און האב מיך געלאזט אויף קדוש־השם. איך האב געוואלט זיך זעהן מיט אייך, מיינע ליעבע רויטע אידלעך, אייך אפגעבען א פריינדליכען גרוס פון אייערע צעהן,

מיליאָן ברידער, וואָס אויף יענער זייט טייך ס מ ב ט י ו ן, אייערע לייבליבע ברידער, וואָס דינען מיט אייך איין גאָט און וואָס קומען אַרויס מיט אייך פון איין שורש, פון אברהם יצחק ויעקב. מיר האָט זיך זעהר געוואָלט זעהען וואָס טהוט זיך דאָ ביי אייך, און אַליין אָנזאָגען אייך די גוטע בשורה, אַז מיר האָבען אייך אין זינען, מיר זאָרגען זיך פאַר אייך. מיר טהוען פון אייערטוועגען אַזעלכעס, וואָס איהר וועט, אם־ירצה־השם, זיין צופריעדען...

— דהיינו, וואָס? לאָמיר הערכען וואָס? וואָס ציהט ער די נשמה? — שרייען מיט אַמאָל עטליכע רויטע אידלעך, וואָס האָבען שוין קיין צייט נישט.

— מע וויל אייך, פערשטעהט איהר מיך, ברידער, אַרויסשלעפּען פון דאַנען. גענוג אייך שוין צו פּאַליאַסקען זיך דאָ אין דער בלאָטע, זיין צו שאַנד און צו שפּאָט ביי אַלעמען אין די אויגען! צייט אויפשטעהן, זיך איינצו־וואַשען, אויסצוואַגען זיך, ווערען לייטען גלייך!... מע וויל אייך אַרויסציהען פון דאַנען, אַזוי ווי מע האָט אַמאָל אַרויסגעצויגען אייערע עלטערען פון מצרים, און בעזעצען אייך אין אייער לאַנד, אינ׳ם לאַנד פון אייערע אבות, אינ׳ם לאַנד, וואָס גאָט האָט געשוואָרען צו אברהם יצחק ויעקב, אינ׳ם לאַנד, וואו מיר האָבען אַמאָל געהאַט אונזער בית־המקדש, אונזערע כהנים און לויים, אונזער מלך, אונזערע נביאים — א ר ץ ־ י ש ר א ל הייסט דאָס לאַנד, ארץ־ישראל, דאָס הייליגע לאַנד, וואָס אייערע עלטערען האָבען פערגאָסען דערויף אַזוי פיעל בלוט, וואָס פון דאָרטען איז אַרויסגעגאַנגען אַ געטליכע ליכטיגקייט — אונזער תורה, און האָט בעלייכט די גאַנצע וועלט, געעפענט אַלעמען די אויגען, געגעבען אַלע פעלקער געטליכע ליכטיגקייט, פרייהייט, וויסענשאַפט... יאָ, מיר האָבען אַלעמען געגעבען ליכטיגקייט און וויסענשאַפט, און אַליין זענען מיר פערקראָכען אין אלף השׁשי... אַלעמען געגעבען פרייהייט, און אַליין האָבען מיר זיך פערשטעלט פאַר קנעכט, משרתים, לאָקייען... וואָס קוקט איהר מיך אָן? וואָס

שווייגט איהר? צו אייך רוף איך, צו אייך, פרומע רויטע אידלעך, רבנים, לומדים, חסידים, אידען מיט טליתים־קטנים, מיט לאנגע קאפאטעס, מיט בערד און פאות! איהר ווייסט דאך יא וואס ארץ־ישראל איז — א־ר־ץ י־ש־ר־א־ל! י־ר־ו־ש־ל־י־ם!! איהר זאגט דאך יא ביי׳ם בענטשען: „ולירושלים עירך ברחמים תשוב... בשובך לציון ברחמים... המחזיר שכינתו לציון... ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך... וזכרון ירושלים עיר קדשך... ובנה ירושלים...“ און דעם געוויסען „לשנה הבאה בירושלים“...

— מילא, וואס מע דאוועגט — רופען זיך אן עטליכע פרומע רויטע אידלעך — דערויף זענען מיר אידען, מיר זאלען דאוונען, גאט דיענען.

— דאוונען און גאט דיענען? — שרייט דער אורח. — אט דאס איז טאקי די מעשה, וואס איהר דאוועגט און ווייסט נישט וואס איהר דאוועגט. איהר רעדט און ווייסט נישט וואס איהר רעדט. איהר זענט קראנק און ווייסט נים וואס אייך פעהלט. איהר געהט ארום אין דער בלענזעניש, איהר ליגט אין א היהנערפלעט, א בייזער שלאף אויף אייך...

— בקיצור! בקיצור! — שרייען די רויטע אידלעך, וואס האבען קיין צייט נישט. — גענוג מוסר! בקיצור!

— בקיצור ווילט איהר? איהר האט פיינט מוסר? איהר האט פיינט, אז מע זאגט אייך דעם אמת?... ס׳איז, זאג איך, א בייזער שלאף אויף אייך, בכן בין איך געקומען אייך וועקען, אויפרייסען פונ׳ם שלאף און שרייען אייך אין אויהער אריין: שטעהט אויף, ברידער, שטעהט אויף! שוין צייט! שוין צוויי טויזענד יאהר, אז איהר ליגט דא אין דער בלאטע און פיהלט גאר נישט, ווי ווייט אומגליקליך איהר זייט, ווי דער ווארעם וואס ליגט אין חריין און מיינט, אז ס׳איז קיין זיסערס נישטא... שטעהט אויף, קוקט אייך ארום, בעטראכט אייער לאגע, זי איז געפעהרליך! איהר שטעהט, זאג איך אייך, אין א סכנה, אין א מורא׳דיגער סכנה! איהר

װערד װאָס אַ טאָג שװאַכער און שװאַכער. איהר זינקט אין דער בלאָטע טיעפער און טיעפער. איהר פאַלט אין דעם פינסטערניש נידעריגער און נידעריגער. איהר װערד װאָס װייטער אַלץ מעהר פערגרעבט, איהר װערד דערשטיקט אין דער ענגשאַפט, איהר פרעסט איינס דאָס אַנדערע לעבעדיגערהייד...

— דעם שפּיץ! דעם שפּיץ! — שרייען די רויטע אידלעך, װאָס האָבען קיין צייט נישט. — זאָגט אונז דעם שפּיץ!

— דעם שפּיץ װילט איהר װיסען? איהר האָט קיין צייט נישט? פּונקט דאָס אייגענע װאָס ביי אונז. די אייגענע מענשען מיט דעם זעלבען כאַראַקטער... דאָס אייגענע איז געװען אויך מיט אונז, אייערע צעהן מיליאָן ברידער, װאָס אויף יענער זייט טייך ס מ ב ט י ו ן, פּונקט דאָס זעלבע... נאָר מיר האָבען זיך בע־צייטענס ארומגעקוקט, אַז מיר שטעהען שמאָל, מע װיל אונז איינ־שלינגען, אָדער מע װיל אונז לאָזען, מיר זאָלען זיך אַליין איינס דאָס אַנדערע איינשלינגען... מע האָט אונז געגעבען אַנצוהערעניש, דאָס הייסט, קלעפּ מיט סטוסאַקעס גוטע; מיר האָבען פערשטאַנען, אַז די װעלט איז אַ ים און די מענשען זענען פיש... מיר זענען געקומען צום שכל, אַז די אַלע זיסע לידעלעך, װאָס אונזערע נביאים און משוררים אין אַלע צייטען האָבען אונז געזונגען, זענען אודאי זעהר שענע לידער, אָבער מאַקי נישט מעהר װי לידער, װאָס זע־נען געזאָגט געװאָרען אויף א מ א ל, אויף „לעתיד לבא“, אַז משיח װעט קומען... מיר האָבען דערפיהלט, אַז אונזער הילף איז נאָר ביי אונז אין די הענד. אַז מיר אַליין װעלען זיך נישט העלפען, װעט אונז קיינער נישט העלפען. מיר האָבען פערשטאַנען, אַז אויב מיר װילען לעבען, מוזען מיר זיין לייטענגלייך, אַזוי װי מיר זענען געװען אַמאָל, אַמאָל... מיר האָבען זיך בעקענט מיט אונזער איי־גענער שענער היסטאָריע, מיט אונזער אייגענער שענער שפּראַך, און מיר האָבען דערזעהען, אַז מיר האָבען זיך אומזיסט געשעמט מיט דעם נאָמען איד, אַז מיר זענען אַ פאָלק גלייך מיט אַלע פעל־

קער, אונז פעהלט נאָר אַ לאַנד, איין אייגען לאַנד. האָבען מיר גע־מאַכט אַ גוואַלד פאַר דער גאַנצער וועלט: „לאַנד! לאַנד! גיט אונז לאַנד!“ מיר האָבען זיך אָנגעהויבען צענויפפאָהרען אַלע אין איין אָרט, צענויפשמועסען זיך אַלע וועגען איין זאַך, און ס'איז געבליבען, מיר זאָלען זיך קודם כל אויסצוואָגען, ארומוואשען זיך אַליין און אויסצוואָגען און ארומוואשען אונזערע קינדער. זיך אויס־בילדען, ווערען מענשען, צוגרייטען זיך אַליין און דאָס גאַנצע פאָלק צו דער גרויסער ארבייט, וואָס שטעהט פאָר. מיר האָבען אָנגעהויבען מאַכען אסיפות, קאָנגרעסען, זאַמלען געלד, גרינדען אַ פאָנד, לערנען אונזערע קינדער, עפענען חדרים, מאַכען שקאָלעס....

— שקאָלעס? שקאָלעס נע זשעלאַיעם! זנאַט נע זנאַיעם! שקאָלעס נע זשעלאַיעם! — האָבען אויסגעשריגען מיט אַמאָל עט־ליכע הונדערט רויטע אידלעך, און דער גאַנצער עולם האָט אָנגע־הויבען צו רעדען, ליאַרעמען און פילדערען אויף אַלערליי קולות. דער האָט געשריגען: „נע זשעלאַיעם!“ און דער האָט געשריגען: „זשעלאַיעם! דווקא זשעליאַיעם!“ און אינאיינעם איז דאָס אויס־געקומען אַ מיש־מאַש, אַ ווילדער קאָנצערט: „זשעלאַיעם... נע זשעלאַיעם... זנאַט נע זנאַיעם... שקאָלעס נע זשעלאַיעם... דווקא זשעלאַיעם... אויף־צו־להכעיס נע זשעלאַיעם!“...

דאָס זעכסטע קאַפּיטעל.

(דער פרעמדער פּאַרשוין שטעהט אויף פונ׳ם טיש, און די רויטע אידלעך רעדען אַלע אינאיינעם. — זיי שפּאַרען זיך, אַמפּערען זיך, שרייען איבער איינס דאָס אַנדערע און צעגעהען זיך בשלום אַהיים.)

די רויטע אידלעך כל־זמן זיי שווייגען — שווייגען זיי, נאָר אַז זיי הויבען אָן צו רעדען, רעדען זיי פון פייער און פון וואַסער, און מיט הענד, און דוקא אַלע אינאיינעם; זיי שרייען, זיי ליאַרע־מען, זיי גראַגערען, ווי די סאָראָקעס אין וואַלד, עס מאַכט זיך זיי נישט צו דאָס מויל; דער כח פון אַ מענשען איז דעמאָלט גאָר נישט אימשטאַנד זיי אָפּצושטעלען. וויפיעל דער אורח האָט זיי נישט געבעטען, מע זאָל איהם לאָזען רעדען, אויסלאָזען דאָס, וואָס ער האָט אָנגעהויבען, וויפיעל דער עולם האָט נישט געפּאַטשט מיט די הענד אין טיש און געשריגען: „שששאַ! שששששאַט! שטי־לער! שטיל זאָל זיין!“ — עס האָט נישט געהאָלפען קיין שמע־ישראל, חאָטש טהו זיך אָן אַ מעשה! אַפילו די נגידים האָט מען אויך געהאָרכט, ווי המן דעם גראַגער. אונזער אורח האָט נעבאַך געמוזט איבעררייסען זיין דרשה אין מיטען און מיט בזיונות אָפּ־טרעטען פונ׳ם טיש און הערען, ווי די רויטע אידלעך פערטייטשען, צעקייען זיינע ווערטער, איטליכער נאָך זיין השגה און נאָך זיין פערשטאַנד.

— ער וויל שקאָלעס... שקאָלעס נע זשעלאַיעם... פון יענער זייט טייך... וואָסערע לאָקשען... עפּיס דערצעהלט ער ארץ־ישראל... מע באַדאַרף חברות... חברות נע זשעלאַיעם... וואָס זאָגט איהר אויף זיין פּיסק?... כ׳וואָלט אַ בעלן געווען זיין דאָרטען... שאַ, לאָז זיין שטיל... וואָס ביזט דו פאַר אַ מאַכער... ארץ־ישראל לאָזט מיך... אַז מע זאָגט משוגע, זאָל מען גלויבען... איהר זענט

מחילה א בהמה... פארך, אט חאפסט דו א פאטש... חברות, חברות באדארף מען... ס'א משל, נו און געלט?... געלט?...

— איהר הערט? עס האלט שוין ביי געלט! — אזוי מאכען די נגידים און חאפען זיך ביי די קעשענים. — דאס מיינט מען אונז, א פנים? קומט, לאמיר געהן אהיים.

— איין „אקעלע" וועט זיין ביי אייך היינט? — רופען זיך אן די חברה „שנויץ מיט ברויט" צו איינעם פון די נגידים.

— אודאי, ווי דען איז אנדערש? וואו זענט איהר נעכטען געוועזען?

— נעכטען זענען מיר געוועזען „איף" ביי'ם „חכם" ביז'ן ערשטען מנין.

— אזוי? ווער איז באגראבען געווארען? ווער האט געטאפט דעם טאטער? דערצעהלט, דערצעהלט...

— אוי, פרעגט נישט, ס'איז געוועזען א רעכטע שרפה! פריהער האט דער „סטאטיק" געזונגען א „תכנת־שבת'על", ווי געוויינטליך, און דער „נשרף" האט געשוויצט; נאכדעם האט איהם דער „בעל־תכלית" געפאקט מיט פיער מלכים קעגען דריי טייז, גוט אפגע־שמיסען, געצויגען פון איהם די עצמות, א דרייערעל בלינד, א פינ־פערעל אויף צוויי, צוויי פינפערלעך אויף דריי, און דריי אויף מיינע דריי, — ביז ס'איז אויסגעגאנגען פאדעם, האט ער איהם נעעפענט דאס בלעטעל, איז איהם פינסטער געווארען אין די אויגען. נאר בעסער פון אלע האט געמאכט דער „פראפעסאר": ער האט געקלאפט מיט די ווייבער אין „סטוקעלקע" — ט י א מ נ ע! האט צוגענומען ביי זיי וואו זיי האבען געהאט א פיערער, און א גוטען טאג מיט דער קאפאטע... קומט, לאמיר געהן, וועלען מיר עפים מתקן זיין! איין עבירה די צייט, די נאכט שטעהט נישט...

— אפיקורסים! הולטייעס! — שרייען די רבנים און די אי־בעריגע כלי־קודש, וואס האבען זיך צענויפגעשלאגען בעזונדער אין א ווינקעלע. — טריפניאקעס נאר ווילען אונז פיהרען קיין ארץ

ישראל! „גלוחים“ ווילען אראפּברענגען משיח'ן! אידען, וואס שווייגט איהר?!... גוואלד! שמע ישראל!!!...

נאר מעהר פון אלע האבען זיך געשטעלט אקעגען די געלעהרטע פון די רויטע אידלעך, די חקרנים, די גריבלער, די פילאזאפען און פּאליטיקער. זיי האבען געפאדערט, מע זאל זיי געבען צו פער־שטעהן „על פּי חקירה“, „על פּי שכל“, „על פּי היסטאריע“, „על פּי פּאליטיקע“ און „על פּי מענשליכקייט“, ווי אזוי איז דאס מעגליך און וואו איז דאס געהערט געווארען, מע זאל נעמען א פאלק פון רויטע אידלעך, וואס זיצען זיך רוהיג שוין צוויי טויזענד יאהר אויף דער זייט סמבטיון, וואס מישען זיך נישט צו קיינעם, זאַ־טשעפּען נישט קיין פליעג אויף דער וואנט, — זאל מען זיי פּלוצים אין מיטען דרינען זאגען: „נעמט אייך, רויטע אידלעך, צענויף, פּאקט אייך איין און פאהרט אריבער דעם טייך סמבטיון און באַ־זעצט אייך דארטען ערגיץ אין א וויסט לאנד, צווישען ווילדע טערקען“... וואס וועלען זאגען די אלע איבעריגע פעלקער, און טאקי דער טערק אליין?... וואו איז דאס געהערט געווארען אזא מעשה, פרעגען מיר אייך, אדרבה, בעווייזט אונז פון דער היסטאַ־ריע, צי האט זיך געטראפען ווען אזא געשיכטע? דאס איז איין מאל אוועק; און צווייטענס, איז דאך א פּאטש אין פּנים פאר דער ציוויליזאציע, א חרפּה א בושה פאר לייטען! די גאנצע וועלט קוקט ארויס, אז אט־אט טהוט א שיין די זון, און עס ווערד ליכטיג אין אלע ווינקעלעך, אלע לענדער וועלען ווערען איין לאנד, אלע פעלקער ווען ווערען איין פאלק, אלע שפּראכען ווען ווערען איין שפּראך, אלע מענשען ווען ווערען איין מענש...

— נוט מארגען, מזל טוב דיר! גוט פארקראכען! וואס הייסט אלע מענשען ווען ווערען איין מענש? — שפּרינגט ארויס איינער א יונגער מיט ברילען, ווייזט אויס, אויך א געלעהרטער. — מילא, אז פון אלע פעלקער וועט ווערען איין פאלק — דאס פארשטעה איך נאך...

— חאפּט זיך נישט! — שלאָגט איהם איבער נאָך איינער א געלעהרטער מיט א גרויסער ליסינע אויפ'ן קאָפּ. — לאָמיר אָפּאָרשט באטראכטען על פּי חקירה טאקי נאָך א מאָל דאָס איינענע ווידער צוריק: וואָס ווערד אָנגערופען א פאָלק? וואָס איז דער פּשט פונ'ם וואָרט „פאָלק"? פון וואַנען נעמט זיך דאָס?

— א פאָלק ווערד אָנגערופען נאציאָן, — גיט איהם צו פערשטעהן יענער מיט די ברילען, — דאָס וואָרט נאציאָן שרייבט זיך מיט א „טע", נישט מיט קיין „צע", און לייענען לייענט זיך דאָס דווקא דורך א „צע", אָט אזוי: Nation... הייסט פערשטעהט איהר שוין?

— ס'איז זעהר נויטהיג — רופט זיך אָן נאָך איינער א גע־לעהרטער מיט גרויסע ברעמען — ס'איז זעהר נויטהיג, מע זאָל וועגען דעם אָנשרייבען א בעזונדער בוך...

— א „רעפערּאט", — רופט זיך אָן נאָך איינער א יונגער גע־לעהרטער און איז צופריעדען, וואָס איהם איז געראָטען ארייננצור־שטעלען אזא הויך וואָרט.

— וואָס איז אייך עפּיס נעפעלען א רעפעראט? — רופט זיך אָן יענער, וואָס מיט די ברילען, וואָס איז איהם מקנא אויפ'ן וואָרט „רעפעראט". — א בוך איז עפּיס אנדערש, און א רעפעראט איז ווידער עפּיס אנדערש. א בוך איז א טראקטאט, און א רעפעראט איז א רעפעראט.

— אַלץ איינס! — שרייט יענער געלערטער שוין מיט כעס. — קיין שום חלוק נישט!

— ווי פון טאָג צו נאכט! — שרייט דער אנדערער.

— האָט קיין פאראיבעל נישט, — שרייט דער ערשטער — ס'איז קיין שום חלוק נישט!

— האָט קיין פאראיבעל נישט, — שרייט דער אנדערער שוין אויף דייטש — פאָן דיזען ביז דאזען איז א גרויסער „חולאק"!...

— אבער לאז שוין זיין נענוג! — מישט זיך אריין איינער פון די משכילים. — האסט דו געהערט איין אקציע, נעלעהרענטע מענטשען זאלען זיך קיין מאל נישט קאנען אויסגלייכען! אז דער זאגט טאג, זאגט דער נאכט! איהר לעגט זיך בעסער אריין, עס זאל ווערען א חברה, עס זאל זיין אחדות ביי די רויטע אידלעך, מע זאל עפּיס אנהויבען טהון. — דאס איז אביסעל נויטהיגער פון אייערע חקירות מיט אייער פילאזאפיע, מיט אייערע טראקטאטען און מיט אייערע רעפעראטען!...

• • •

עס איז שוין געווען נאך האלבע נאכט, און די רויטע אידלעך האבען נאך אלץ גערעדט און געפּלוידערט, נעליארעמט און נעגראַ־גערט, אלע אינאיינעם און מיט הענד, ווי געוויינטליך. די רבנים האבען נעשריגען: „אפּיקורסים! שקצים! הולטייעס! קאלבאס־ניקעס! זיי ווילען אונז ארויסברענגען משיח'ן!"... די נעלעהרטע, די חקרנים, די פילאזאפען האבען נישט אויפגעהערט צו חקירה'ן, צו שפּארען זיך און אמפּערען זיך צווישען זיך. זיי האבען נאר געוואלט, מע זאל זיי בעווייזען טאקי באלד, אט־א־דא אויפ'ן ארט, ווי אזוי וועט דאס זיין, ווי אזוי וועט מען דאס נעמען א פאלק און מע וועט דאס אריבערפיהרען דעם ס מ ב ט י ו ן און בעזעצען אין ארץ־ישראל? עפּיס לעגט זיך דאס נישט אויף דעם מח! אט לאמיר נעמען די געשיכטע פון די אלע איבעריגע פעלקער...

— אלע איבעריגע פעלקער זענען ע פּ י ס אנדערש — חאפּט זיך ארויס נאך א געלעהרטער — און די רויטע אידלעך זענען וויע־דער עפּיס אנדערש!

— אלץ איינס! — שרייט יענער.

— ווי טאג צו נאכט! — שרייט דער אנדערער.

— האט קיין פאראיבעל נישט, ס'איז קיין שום חלוק נישט!

— האט קיין פאראיבעל נישט, פאן דיזען ביז דאזען איז א גרויסער „חולאק"!...

— אָבער איין עק מוז עס דאָך האָבען! — שרייען די משכילים. — מע באַדאַרף זעהען עפּיס טהון לטובה פונ'ם פאָלק. מיט אייערע חקירות וועט דאָס פאָלק נישט זאַט זיין. נו, אדרבה, טראַכט צו עפּיס איין אַנדער מיטעל, אַז עס געפעלט אייך נישט ארץ־ישראל. דאָס פאָלק וואַרט, דאָס פאָלק קוקט אַרויס אויף אייך, און איהר האָט אין זינען חקירה, פילאָזאָפיע, פּאָליטיקע!...

— אַ יושר, בלעבען, — העלפען אונטער די אָרעמע לייט — מע זאָל טאַקי עפּיס אָנהויבען אונז אויך אין זינען האָבען, עפּיס טהון פון אונזערט־וועגען און פון אונזערע קינדערס וועגען...

נאָר קיינער הערט זיי נישט. אַלע ווילען רעדען, קיינער וויל נישט האָרכען. מע רעדט און מע רעדט אַזוי לאַנג, ביז מע הויבט זיך אָן ביסלעכווייז צעגעהן. פריהער פון אַלעמען רוקען זיך אַרויס פּאַוואָלינקע די נגידים, נאָך זיי די חברה „שנויץ מיט ברויט“, און, געהענדיג אהיים, שיט מען מיט גלייכווערטלונך, מע בערעדט, מע שפּעט אָפּ, מע מאַכט חוזק פונ'ם פרעמדען פּאַרשוין, וואָס איז אַריבער דעם ס מ ב ט י ו ן, און פונ'ם רויטען בעל־אכסניה, און פון די רבנים, פון די געלעהרטע, פון די משכילים און פון דער נייער חברה „רויטע ארץ־ישראל אידלעך“, פון אַלע רויטע אידלעך און פון דער גאַנצער וועלט...

דאָס זיעבעטע קאַפּיטעל.

(ראש חודש אלול געהט אַוועק, און בעל־הבית בלייבט בעל־הבית. — דער פרעמדער פּאַרשוין פאָהרט אַוועק, און די רויטע אידלעך בלייבען רויטע אידלעך.)

אויף מאָרגען, אז מען איז אויפגעשטאַנען פונ׳ם שלאָף, איז שוין דער אורח, דער פרעמדער פּאַרשוין נישט געווען אין שטאָדט. די רבנים האָבען נישט געקאָנט אריבערטראָגען אזא איין אַפּיקורסות, אז די רויטע אידלעך, וואָס האָבען ביז אהער ארויסגעקוקט אויף משיח׳ן, געזאָגט מיט כונה „אני מאמין“ און געשריגען אויף א קול „לשנה הבאה בירושלים“, — זאָלען פלוצים נאָר אַליין פון זיך אָנ־הויבען טראַכטען מכח ארץ־ישראל?!... האָבען זיי זיך נישט געפּוילט און זענען אוועק גלייך צו „נאטשאלסטווא“ און האָבען איינגעגעבען אַ פּאַפּיער אזוי און אזוי, דאָס און דאָס: „הנה זייט וויסען — אזוי האָבען זיי געשריבען אין פּאַפּיער — אַז עפּים איינער אַ פרעמדער, פון אַלדי שווארצע יאָהר, איז אראָפּגעפאָהרען אהער צו אונז אין שטאָדט אריין און בונטעוועט דעם עולם... מיר האָבען עדות, די גאַנצע שטאָדט וועט געהן שווערען, אז ס׳איז אמת... לכן בעטען מיר, אזוי ווי פאַר׳ן לאַנד און פאַר „קאַזנא“ איז דאָס געוויס נישט קיין קליינער היזק — און „קאַזנא“ איז דאָך ביי אונז טהייערער פון אַלסדינג, — זאָל מען זיך באַצייטענס ארומקוקען, נעמען מיטלען, אז מע זאָל די רויטע אידלעך חלילה נישט אראָפּפיהרען פונ׳ם דרך הישר... און אזוי ווי אונז איז נישט באַוואוסט, װ ו ע ר דער דאָזיגער נפש איז, פון װ ו א נ ע ן ער איז, װ ו אָ ס ער איז, און וואָס איז זיין ט ה ו ע כ ץ, זאָל מען איהם באַזוכען און זעהען, צי האָט ער שווארץ אויף ווייס... וואָרום וועדליג עס ווייזט אויס, באַדאַרף ער זיין אָדער אַזעלכער, וואָס האַנדעלט מיט פאַלשע אַסיגנאַציעס, אָדער אַ בורח, איין אנטלאָ־

פענער פון ערגיץ, אָדער איינער פון היינטיגע ווייסע־חברה׳ניקעס, וואָס רעדען אָן, פיהרען אַראָפּ פון וועג און פאַרפיהרען אין דער שאול־תחתיה אַריין... קיין כשר׳ע זאַך איז דאָס געוויס נישט"...

כך הוה, דער פרעמדער פּאַרשוין איז נאָך געשלאָפען, בשעת צום רויטען בעל־אכסניה האָט זיך בעוויזען עפּיס אַ „קנעפּעל" מיט אַ בלויער נאָז און האָט זיך אָנגערופען צו איהם בזה הלשון:

— הער נאָר אויס, ברודער, מיר האָבען דיך תמיד געהאַלטען פאַר אַ שטילען, איין עהרליכען אידען; אויך וואָלט זיך גיכער נערעכט אויף דיר אַ פּגירה, איידער דו זאָלסט האַנדלען מיט טרפה סחורה, קאָנטראַבאַנד...

דער רויטער בעל־אכסניה איז געווען אַ געניטער מענש און אַ חשוב ביי אַלע „קנעפּלעך", האָט ער קודם כל נעהייסען, מע זאָל דערלאַנגען אַ פלעשעל מיט צוויי גלעזלעך.

— אָט הער וואָס מע שרייבט אויף דיר! — מאַכט צו איהם דאָס קנעפּעל און זאָטעלט אָן די נאָז אויף צו לייענען דאָס פּאַפּיער. — און ווער, מיינסט דו, שרייבט דאָס? טאַקי אייערע פאַרשאָלטענע רויטע אידלעך! ווען וואָלטען מיר דען געוואוסט וואָס ביי אייך טהוט זיך, ווען אייערע זאָלען נישט שרייבען איינס אויף דאָס אַנדערע קיין מסירה׳לעך?

— אדוני פּריץ, וואָס איז דיין באַגעהר? — מאַכט צו איהם דער בעל־אכסניה און גיסט אָן ביידע גלעזלעך. — לאָמיר קודם־כל זיין געזונד און לאָמיר טרינקען לחיים; לחיים, פּריצ׳וני! — מאַכט ער אויף אידיש. — לאָז נאָט נעבען אַלסדינג, וואָס איך ווינש דיר... אצינד זאָג מיר, וואָס איז דיין באַגעהר?

— זאָג מיר נאָר, סערדצע, — רופט זיך אָן דאָס „קנעפּעל" — ווער האָט זיך דאָס אָפּגעשטעלט ביי דיר אויף היינטיגען שבת עפּיס אַ מאָדנער פּאַרשוין? פון וואַנען איז ער און וואָס טהוט ער היע און וואָס האָט ער דאָ נעכטען עפּיס גע׳דרש׳ענט?

— געזונד זאָלסט דו מיר זיין און שטאַרק אויף אַלע אברים! — רופט זיך אָן צו איהם דער בעל אכסניה. — איך פאַרשטעה גאָר נישט איין וואָרט, וואָס דו רעדסט צו מיר; ס׳איז עפּים טערקיש! ערשטענס, ווייס איך אַליין נישט ווער דאָס איז; צווייטענס, איז ער שוין לאַנג אַוועקגעפאָהרען; און דריטענס, האָט זיך ביי מיר קיין מאָל נישט אָפּגעשטעלט אַזאַ פאַרשוין... איך ווייס גאָר נישט פון קיין פותר און פון קיין חלום! לחיים, לחיים, לאָמיר ביידע זיין געזונד, ס׳זאָל דיר אָנגעהן, פריץ, האָטש האַלב, וואָס איך ווינש דיר!...

— אי, ביזט דו אַ מאַשעניק! — מאַכט צו איהם דאָס „קנעפּעל” מיט אַ געלעכטער. — דיך האָט מען, אייגענטליך, שוין לאַנג באַ־דאַרפט אויפהענגען אויף אַ בוים; נאָר דיין גליק איז, וואָס איך האַלט פון דיר, דער רוח זאָל דיך וויסען, פאַר וואָס. איך ווייס דאָך, אַז דו ליגסט, ווי אַ הונט! פאָלג מיך, זיי זיך בעסער מודה, און באַווייז מיר דעם דאַזיגען נפש, איך וויל איהם אַ טאָפּ טהון ביי׳ם דופק...

— אָך, מיט׳ן גרעסטען כבוד! פאַר דיר איז דען פאַרהאַן ביי מיר אַ פאַרבאָרגענע זאַך? — זאָגט איהם דער בעל־אכסניה און לויפט אריין צום אורח און רייסט איהם אויף פונ׳ם שלאָף.

— יהודה בלאַ! שטעהט אויף, טהוט אייך אָן, פּאַקט אייך צענויף, נעמט די פּיס אויף די פּלייצעס, און מאַכט אַ ויברח, אָבער טאַקי באַלד, וואָרום ס׳איז מיט אייך נישט פרעהליך! איך הייס איינשפּאַנען די פוהר פון אייערטוועגען. מאַכט זשע נישט קיין שיהות און פאָהרט אייך געזונדערהייד בשם אלקי ישראל, איהר זאָלט זיך אפילו גאָר נישט ארומקוקען צוריק! און אַז נאָט וועט אייך ברענגען בשלום אהיים, זאָלט איהר, למען השם, בענטשען גומל, וואָס איהר זענט ארויס טרוקען... פרעגט נישט קיין קשיות, לעגט אייך צענויף און אנטלויפט, איהר קענט נישט די רויטע איד־

לעך און איהר ווייסט נישט ווער אונזערע כלי־קודש זענען... פאהרט געזונדערהייד און לאזט גריסען איטליכען באזונדער גאר פריינד־ליך!...

• • •

פון דעמאלט אן איז ביי די רויטע אידלעך, דאנקען השם־יתברך, שלום ושלוה, שא־שטיל, מחיה נפשות! איטליכער האט אין זינען זיך, איטליכער איז פערנומען מיט זיינעם: דער קרעמער קוקט ארויס אויף קונים; דער בעל־הלואה שרייבט קוויטלעך „על־פי־היתר־עסקא"; די קליינע פיאווקעלעך נעמען „וואכער"; דער בעל־מלאכה הארעוועט מיט'ן בלוטיגען שוויים; די שוחטים שעכ־טען, די חזנים זינגען, די מלמדים קנעלען; די מארק־מענשען גע־העז ארום מיט די שטעקעלעך אין גאס און טראכטען: וואו נעמט מען אויף שבת?... יונגעלייט, משכילים, שרייבען מאמרים אין די בלעטער; זיי קומען זיך צענויף אלע שבת־צו־נאכט, מאכען אסיפות און מע שמועסט, וואו נעמט מען געלד אויף צו קויפען ערד אין ארץ־ישראל?... די נגידים דערהערען נאר דאס ווארט „געלד", קומט אויף זיי איין אויסהאפעניש. „וויים איך! — זאגען זיי. — קבצנים, שלעפערס, מלמדים, יונגלעך ווילען אפקויפען ארץ־ישראל. נישטא ווער סע זאל לאכען!"... די „פוסטעקראטען", אדער די חברה „שנויץ מיט ברויט", פארטאקעווען, באמקען־צו די נגידים און מאכען חוזק פון דער נייער חברה „רויטע ארץ־ישראל אידלעך". האקען אין „אקע", קלאפען אין „סטוקעלקע", שפיעלען אין „דערדע", אין „זעכם און זעכציג", אדער גאר אין יענער שכל'דיגער שפיעל, וואס מע רופט זי „מערטעל־מערטעל"... אויך די געלעהרטע, די חקרנים, קלויבען זיך צענויף אלע נאכט, הערען נישט אויף צו חקירה'ן איבער דער פראגע פון ארץ־ישראל, צי קאן עס חלילה נישט אנריהר־רען דעם פראגרעס, שאדען דער ציוויליזאציע?... איין חקירה ברענגט זיי אריין אין דער אנדערער חקירה, איטליכע פראגע שלעפט צו זיך נאך א פראגע; מע רעדט, מע שארפט זיך די צינגלעך, מע

לופטערט די שפראך, מע אמפערט זיך און מע קריעגט זיך — עס לאזט זיך גאר נישט אוים ביי זיי קיין מאטעריאל. זיי זענען שוין פערקראכען אזוי וויים, אז זיי האלטען שוין ביי דער חקירה: „וואס איז פריהער בעשאפען געווארען אויף דער וועלט — צי דאס איי, וואס פון דעם פיקט זיך אוים א היהנדעל, צי די הוהן, וואס לעגט איין איי?"... און „וואס איז דער שכל, וואס דאס ווייסעבין מיט'ן געלעכין ליגען שטענדיג אינאיינעם און מישען זיך קיין מאל נ״שט צענויף?"... וכדומה אזעלכע טיעפע חקירות. — און די ארעמע לייט? גאר נישט. ארעמע לייט זענען זיך ארעמע לייט, נעהען זיך אוים שטילערהייד פון הונגער — ווער קאן זיי חלילה פאר־וועהרען? שטארבען איז א נאט־זאך, מיר וועלען אלע שטארבען... און די קינדער זייערע — אויך נישקשה. נעהען זיך ארום פראנק און פריי, נאקעט און בארוועס, נישט געצוואגען, נישט געקעמט, פאר־ליאסקען זיך אין דער בלאטע מיט אלע חזירים. און, להבדיל, די רבנים? און די איבעריגע זייערע כלי־קודש? — לאזט זיי נע־מאך: זיי האבען נענוג ארבייט ביי'ם ערוב, ביי'ם פסח'דיגען בראנ־פען, ביי דער מצה־שמורה און ביי די אלע איבעריגע זאכען, וואס זענען שייך צו אידישקיים. נענוג פון זייערטוועגען, אז זיי האבען אין זינען בעוואהרענען די רויטע אידלעך אויף סוכות מיט „קארע־פירער" אתרוגים, חלילה נישט פון ארץ־ישראל.... הכלל, ס'איז קיין עין הרע שטיל אויף יענער זיים טייך ס מ ב ט י ו ן, שטיל און רוהיג. א שטילע, א נעדיכטע, א טונקעלע נאכט האט זיך אנגע־רוקט אויף די רויטע אידלעך, זיי ווילען שלאפען... ששש... ווייסט איהר וואס? לאמיר זיי נישט שטעהרען. לאמיר זיך צעגעהן שטי־לערהייד, אויף די שפיץ פינגער, און לאמיר זיי צו־ווינשעווען א גוטע נאכט מיט זיסע חלומות. — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

א גוטע נאכט, רויטע אידלעך, שלאפט געזונד! — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

צווייטער טייל.

דאס אכטע קאפיטעל.

(די בעלי־הבתים פון דער מדינה, זייער שנאה צו די רוימע אידלעך. — דער קלאס וואס האט זיי געטראפען פלוצים, אומגעריכט. — די חדושים וואס זיי דערצעהלען זיך און וועגען דעם דאזיגען אומגליק.)

די רוימע אידלעך זענען נישט די איינציגע, נישט קיין ציטעריגע אויף יענער זייט סמבטיון. פארהאן אויך א חוץ זיי דארטען אנ־דערע פעלקער: אראבער, פערסיאנער, אינדיאנער, טערקען, טא־טערען וכדומה, וואס זאגען, אז זיי זענען נאר דער רעכטער צימעס. זיי זענען די בעלי־בתים פונ'ם לאנד, און די רוימע אידלעך — דאס זענען נישט מעהר ווי איין אונטערשלאק, א רעשטעל צו די צרות. און האטש די רוימע אידלעך טענה'ן, אז זיי זענען דארטען אויך שטיקלעך מחותנים, ברענגען ראיות פון דער היסטאריע, אז זיי זענען דארט „תושבים" גלייך מיט אלע, וואס זיצען שוין דארטען פון כמה וכמה יאהרען, — נאר מע הערט זיי מיט זייערע טענות און מיט זייערע ראיות ווי דעם פאראיאהריגען שניי, און זיי רעד־בענען זיך דארט פאר פרעמדע, אנגעווארפענע, איינגעבעטענע, צענויפגעלאפענע פון אלדי שווארצע יאהר... א סך הונדערטער יאהרען האבען די פעלקער געלעבט מיט די רוימע אידלעך בשלום ושלוה, נאר פיינטשיק, היינו: מע האט זיי געלאזט, זיי זאלען זיך דארט זיצען פראנק און פריי אין די ערטער, וואו זיי זיצען שוין, און, אדרבה, קוים האבען זיי זיך ערגיץ בעזעצט, זאלען זיי שוין זיצען אין געהאקטע וואונדען... אויך אין די שטעדט האט מען זיי אפגעטראטען בעזונדערע גאסען פון זייער כבוד וועגען, וואו זיי קאנען זיך טהון וואס זיי ווילען: עפענען קליימלעך, האלטען שענקלעך, פערקויפען בראנפען, אויפקויפען תבואה,

סרסור׳ען, מעקלערען, האנדלען, וואנדלען, דרעהען, פערלייהען געלד, געמען פראצענט וויפיעל עס לאזט זיך... און דערפון מאקי האט זיך גענומען די ערשטע שנאה, וואס מע האט געווארפען אויף זיי איין אומ׳חן, ווארום בשעת מע האט בעדארפט צו זיי האבען, איז מען מיט זיי געוועזן אדרבה ואדרבה, קוצעניר-מוצעניר, ווי געוויינט-ליך, און נאכדעם, אז ס׳איז געקומען צום זמן, מע בעדארף צאהלען און ס׳איז נישטא מיט וואס, האבען די רויטע אידלעך אנגעהויבען צושטעלען די קווימלעך, איינגעבען די וועכסלען; איז געווארען א גוואלד: „פיאווקעס! עקספלאאטאטערעס! געבראכט אהער זייער טאטענס ירושה! טונעיאדצעס! פאראזיטען! שאכער-מאכערס! מענשען וואס זעען ניט און שניידען ניט און עסען — עסען זיי! וואס בעדארף מען זיי? וואס בעדארפען מיר רויטע אידלעך? לאזען זיי זיך געהן אהין, פון וואנען זיי האבען זיך גע-נומען!..." די רויטע אידלעך האבען דאס אלסדינגג אויסגעהערט און האבען זיך געמאכט דערפון: „עס, זיי וועלען אזוי לאנג בי-לען, ביז זיי וועלען אנשטומט ווערען; אז זיי וועלען באדארפען האבען, וועלען זיי ווידער קומען צו אונז"... די רויטע אידלעך זענען געגאנגען מיט דעם גאנג, אז איינגאנצען זייער כח איז די מטבע, אז א איד בעדארף אין זינען האבען פרנסה, א איד בע-דארף מאכען געלד, און וואס מעהר איז בעסער... די רויטע אידלעך, וואס האבען ליעב אפשפעטען פון איטליכען בעזונדער, חוזק מאכען פון דער גאנצער וועלט, און אפילו פון זיך אליין, זאגען אויף זיך זעהר א גראב ווערטעל: „אלע מענטשען — זאגען זיי — ווערען איינגעטהיילט אין צוויי קאטעגאריעס: פארכעס און פארכעס. האט איהר קיין געלט ניט, זענט איהר דאך גלאט א פארך; האט איהר געלט — זענט איהר אודאי א פארך, ווארום אז ניט, וואלט איהר דאך קיין געלט ניט געהאט... נאר ס׳איז גלייכער — זאגען זיי — א פארך מיט געלט, איידער אהן געלט, און אז מע עסט חזיר, זאל רינען איבער דער בארד, און דארט וואו געלט, זאגען

זיי, דאָרט איז כבוד, דאָרט איז יחוס, דאָרט איז תורה, דאָרט איז חכמה — מיט איינעם וואָרט: געלט איז די וועלט. איי, די איבעריגע פעלקער מאַכען פון אונז חוזק, זיי זאָגען: „לייבסערדאַקעס, שאַבער־מאַכערס, טונעיאַדצעס, פּאַראַזיטען, עקספּלאָאַטאַטערעס“? לאָזען זיי רעדען, ווער האָרכט זיי? מיר ווייסען דאָך יאָ ווער מיר זענען; מיר זענען פאָרט די אויסדערוועהלטע, די מיוחסים ביי גאָט; מיר זאָגען פאָרט „אתה בחרתנו מכל העמים“... וואָס פאַר אַ פּנים האָבען ביי אונז אַלע זייערע זאָגעכצען אַקעגען איין „ששי“, להבדיל, אין בית־המדרש? וואָס פאַר אַ ווערטה האָט דאָס אַקעגען איין פּסוק פון „אתה הראית“? לאָזען זיי רעדען, לאָזען זיי שרייבען; מיר האָבען איבערגעלעבט ערגערע המנ'ס. מיר וועלען זיי, אם ירצה השם, אויך איבערלעבען. מיר וועלען זיך ווייטער פאָהרען צום רבי'ן, האַפּען שיריים, פּראַווען שלש־סעודות'ען; איין מאָל פאַר אַלע מאָל — נישט געזאָרגט, חי געלעבט:

> דער רבי האָט געהייסען פרעהליך זיין,
> פרעהליך זיין,
> און טרינקען ווין,
> ביז'ן ווייסען טאָג אריין!“...

אזוי האָבען די רויטע אידלעך זיך אויסגערעדט דאָס האַרץ, און אזוי האָט זיך דאָס געצויגען אַ צייט מיט יאָהרען, ביז עס האָט זיך אָט דאָ ניט לאַנג מיט אַמאָל אָנגערוקט אויף זיי אַ געדיכטער אַ פינסטערער וואָלקען; עס האָט אַ זעץ געטהאָן אַ דונער, אַ פייערינער בליטץ האָט אויף איין אויגענבליק בעלייכט דאָס שרעקליכע פינסטערניש, און אַ האָגעל, אַ מורא'דיגער האָגעל פון שטיינער האָט אויסגעבראָכען און איז געפאַלען אויף זייערע קעפּ, געטראָפען די אָרעמע לייט געבאָך, וואָס זיצען צענויפגעשפּאַרט דאָרטען ערגיץ אונטער דער שטאָט, אויף די „קבצניוווקעס“... ווי פון אַ לאַנגען־לאַנגען שלאָף האָבען זיך דערמאָלט אויפגעחאַפּט די רויטע אידלעך,

זיך אויסגעווישט די אויגען און געפרעגט איינער בײ׳ם אנדערען:

— הא? וואס? וואס איז דא געשעהען?...

— וואס איז דא געשעהען? — רופט זיך אפּ איינער פון די רויטע אידלעך. — אט וועל איך אייך דערצעהלען וואס איז דא געשעהען; ס'איז דא געשעהען א שענע מעשה: אידישע משרתים פון א אידישער קלייט האבען זיך צעקריעגט מיט די פערסיאנער פריקאזטשיקעס פון א פערסיאנישער קלייט איבער א קונה א פערסיאנער. איז זיך מיישב א אידישער משרת, יצחק הייסט ער, און וויל אפּרופען דעם קונה, איז זיך מיישב דער פערסיאנער פריקאזטשיק, פרשנדתא הייסט ער, און זאגט צו איהם, צום אידישען משרת, צו יצחק׳ן הייסט דאס: „זשידאן!“... איז זיך מיישב דער אידישער משרת, יצחק הייסט דאס, און רופט זיך אן צום פערסיאנישען פריקאזטשיק: „חאמראוק!“... איז זיך מיישב דער פערסיאנישער פריקאזטשיק און זאגט צום אידישען משרת, צו יצחק׳ן הייסט דאס: „איהר זענט אלע לייבסערדאקעס, פאנטשאַכעס, קנאבעל-פרעסער“... איז זיך מיישב דער אידישער משרת, יצחק הייסט דאס, און ענטפערט איהם אפּ: „און איהר זענט אלע חזירים, שכורים, נראבע קעפּ...“ איז זיך מיישב יענער, דער פריקאזטשיק הייסט דאס...

— א מעשה אהן איין עק! — שלאגט מען איהם איבער אין מיטען. — איז זיך מיישב דער, איז זיך מיישב יענער! ס'איז גאר ניט דערפאר. נעגומען האט זיך דאס גאר איבער א פּריץ א פּאַמעשטשיק, וואס מע רופט איהם „אנג“; ער האט פארזעצט בײ אונזער נביר זײן מאיאנטעק מיט׳ן וואלד, מיט דער מיהל, מיט דער קארעטע, מיט די פערדלעך, און האט געצאהלט אזוי לאנג פּריצענט, ביז אונזער נביר האט איהם צורעכט געמאכט, צוגענומען בײ איהם זײן מאיאנטעק, מיט׳ן וואלד, מיט דער מיהל, מיט דער קארעטע, מיט די פערדלעך, איהם געשטעלט אויף די פּיס... האט דער פריץ געשוואָרען: ער מוז זיך נוקם זײן...

— א משל! נאר נישט דאס! — מישט זיך אריין א אידינע.— אט וועל איך אייך דערצעהלען. פארהאן א פריצה, זעהר א רייכע, ושתי הייסט זי; האט זי א זוהנדעל פון א יאהר אכצעהן, האט ער אנגעמאכט חובות, גע'חתמ'עט וועכסלען. אוי, האט מען ארום איהם אפגעלעקט א ביינדעל!...

— שטראם־גראם! — מישט זיך אריין איין ארעם ווייבעל און רעדט מיט א קוויטש. — דעריבער געהען קאטשקעס בארוויס! אז ושתי'ס זוהנדעל חתמ'עט וועכסלען, באדארף מען מיר צעשלאגען מיין קליים, צערייסען דאס בעטגעוואנט און נאך איבערשרעקען מיינע קינדער אויף טוידט! איהר פארשטעהט א מעשה? גענוג מע האט מיך אומגליקליך געמאכט אין קליים, איז מען נאך געקומען צו מיר אהיים און מע האט...

דאס ארעמע ווייבעל צעלאזט זיך אויף א קוויטש און וויל אנהויבען דערצעהלען איהר אומגליק, ווי ער איז גרוים, דערלאזט מען זי ניט; די מאנסבילען שטופען זי אפ.

— צום רב, צום רב געהט קוויטשען! דארטען וועט איהר טענה'ן, ניט דא...

און דער עולם הערט ניט אויף צו דערצעהלען די „חדושים", וואס דא האט זיך געטהאן... אלע רעדען, אלע היצען זיך, מאכען מיט הענד, געהען ארוים פון די כלים, געבען־איבער אלסדינג, ווי אזוי ס'איז געווען, ווי אזוי ס'האט זיך אנגעהויבען, האפען אוים איינס ביי דאס אנדערע די ווערטער פונ'ם מויל.

— וואס האבען זיי געהאט צו מיר? — בעקלאגט זיך א קארנאסע אידינע, וואס האנדעלט מיט אייער און האלט־אוים דערמיט א בלינדען מאן מיט זיעבען קינדער. — וואס האבען זיי געהאט צו מיר און צו מיינע אייער, א פולען קאשעק מיט אייער, וועה איז מיר, ווינד איז מיר! וואס וועל איך איצטער טהון, צרות מיינע גרוי—סע!...

— נעהאט איין קליידעל א שבת'דיגס... — זיפצט א יונג ווייבעל און שארט דאס מיסט, צווישען שמאטעס, שערבלעך, פעדערען און שטיקלעך גלאז, טאמער וועט זי דארטען עפּיס געפינען. — די קישענס צעריסען, דאס געפעס צעבראכען, אפילו דאס שטשערבאטע יוך־טעפעל, משטיינס געזאגט, אויף פּיץ־פּיצלעך...

— ברדיל־הדל געשטעלט! — דערצעהלט א קרעמער, א צעלניקער פון די „קבצניוקעס", וואס אין די גוטע יאהרען האט זיין קראם בעטראפען אזוי פיעל, וויפיעל איין לייטישער מענש קאן אויסטרינקען אין איין מינוט. — אויסגעמישט די סטייננעלעך מיט בוימעהל, מיט גאז, מיט סמאלע און מיט שוועבעלעך, א מישמאש, אט אזוי א!... (ער בעווייזט מיט ביידע הענד וואס פאר א מישמאש.)

— דאס איז נאך בלאטע! — רעדט איהם אויס דאס הארץ א שניט־קרעמער. — נעמען גאנצע שטיקער מאטעריע און צעשניידען אויף אט אזעלכע פעדעמלעך — דאס איז א קונץ, דאס איז א בריה'שאפט!...

— איך בעט אייך, וואס וועל איך איצטער טהון, אשטייגער, בדומה למשל, אהן א ווארסטעק? — רופט זיך אן איין ארעם שוסטערעל מיט א געל פּנים, אזוי ווי וואכס.

— אם אין קמח אין תרה! — ענטפערט איהם א הינקענדיגער שניידער מיט פעדערען אין די פאות. — וואס טויג דיר א ווארסטעק, אז סיי ווי סיי איז ניטא קיין ארבייט? מע זאגט, אז די שטאדט טראכט פון אונזערטוועגען עפּיס מאכען, נאר עס געפעלט מיר ניט דאס טראכטען זייערס; עפּיס טראכטען זיי מיר צו לאנג — מי יודע וואס זיי קאנען אויסטראכטען...

— וואס האסטו דו מורא? ערגער פון ערגער קאן דאך שוין ניט זיין! — ענטפערט איהם דאס שוסטערעל און בעווייזט איהם מיט די אויגען אויף איין ארעמער אידינע, וואס שטעהט אין מיטען גאס צעגויפגעלעגט די הענד, דרעהט מיט'ן קאפּ און רעדט צו זיך

אליין מיט א הייזעריג קול: „אדוני נאַט! אדוני נאַט! אדוני נאַט! גאַט, גאַט, גאַט!...‟ אין דער בהלה איז ביי איהר פערפאַלען געוואָרען א קינד, איז זי אַראָפּ פונ'ם זינען... קינדער, ווייסע־חברה'ניקעס, לויפען אונטער אַלע מאָל, קרימען זי איבער, דער טהוט זי א ריס, דער — א צופּ. עלטערע דערזעהען און געבען זיי א ווייסטען סוף:

— אוועקט, שקצים, עבברושים, הולטייעס, ניט געדאַכט זאָלט איהר ווערען!

יונגוואַרג טרעטען־אָפּ, צעלויפען זיך, ווי די איבערגעשראָקענע סאראַקעס, און געהען־צו צו דער שוהל. דאָרט שטעהט א רעדעל רויטע אידלעך. איינער א יונגערמאַנטשיק דערצעהלט נסים, ווי אזוי דער זיידע זיינער, א איד פון קיין עין הרע עטליכע און אַכציג יאָהר איז נצול געוואָרען פונ'ם אומגליק נאָר דורך זיין יראת־שמים, דורך זיין פרומקייט. דער יונגערמאַנטשיק רעדט מיט הענד, און דער גאַנצער עולם הערט זיך צו.

— אז עס האָט זיך אָנגעהויבען די חתונה,— אזוי דערצעהלט דער יונגערמאַן — בין איך באַלד אוועקגעלאָפען צום זיידען זאָל לעבען. איך קום צולויפען ניט טוידט ניט לעבעדיג, איך טהו א קוק — דער זיידע זאָל לעבען זיצט זיך גאַנץ רוהיג איבער א ספר, אָנגעטהאָן אין טלית ותפלין, גלייך ווי גאַרנישט געוועזן. „זיידעניו, זאָג איך, גאָט איז מיט אייך, טהוט אויס טלית ותפלין, קומט גיכער, לאָמיר אַנטלויפען כל זמן זיי זענען נאָך נישט דאָ!‟ — „גערה, מאַכט ער צו מיר גאַנץ רוהיג, גערה, מיין קינד, גערה, איך וועל בלייבען דאָ‟. „וואָס רעדט איהר, זיידעניו, זאָג איך, גאָט איז מיט אייך! טאָמער חלילה דערגעהט דאָס צו אייך? קומט, זיידעניו, גיכער, גיכער!‟ — „פון גאָט, מאַכט ער צו מיר, אַנטלויפט מען נישט; אויב ס'איז מיר באַשערט שטאַרבען נישט מיט מיין טוידט, זועט מיך דער מלאך־המות געפינען אומעדום; איהם נאַרט מען

נישט אַפּ... גאָה, זאָגט ער, מיין קינד, גאָה געזונדערהייד!"... און שטעלט אייך פאָר, אַזוי ווי איך גאָה אַרויס פון'ם זיידען זאָל לעבען, באַנגען איך...

פּלוצים טהוען זיך אַ שאָט רוימע אידלעך פון שוהל, דאָס רעדעל ווערד צעשלאָגען, און דער יונגערמאַנטשיק רייסט איבער די מעשה אין מיטען. אַלע לאָזען זיך גאָהן אַרויף אַ באַרג, אַהין, אויפ'ן בית־עלמין, שטיל, אָהן ווערטער, אַראָפּגעלאָזט די קעפּ; אַלטע אידען שעפּטשען, זאָגען פּסוקים און וויינען, וויינען שטילערהייד... וואָס זאָל דאָס זיין? אַ לויה? אַ בר־מינן? ווער איז געשטאָרבען?... קיינער ניט געשטאָרבען. דאָס טראָגט מען די הייליגע שטיקלעך פאַרמעט פון די צעריסענע ספרים — „מקבר זיין" אויפ'ן הייליגען אָרט, ווי דער מנהג איז...

— ראה ה' — זעה, גאָטעניו! והביטה — און טהו אַ קוק — אַזוי זאָגט דער רב צו זיך אַליין און צוויי טרערען קויקלען זיך איבער זיינע געלע באַקען און ווערען פערפאַלען אין דער באָרד — זעה, גאָטעניו, ו ו ע מ ע ן האָסט דו דאָ, משטיינס געזאָגט, נעשטראָפט? פאַר ו ו ע מ ע ן האָסט דו באַוויזען דיינע גרויסע גבורות?! ?...

און פון אויבען האָט אַראָפּגעקוקט דער פייערינער קוגעל, די זונן, געבאַקט, געברענט, געבראָטען, געשמאַליעט דעם גרויסען פינסטערען פלעק אויף דער ערד, וואָס מע רופט דאָס מיט'ן נאָמען „ד י ק ב צ נ י ו ו ק ע ס"...

דאס נייענטע קאפיטעל.

(די גרויסע אסיפה אין בית־המדרש. — די נגידים שטעלען זיך צום צעטעל. — די יונגע לייט שמועסען מכח עמיגראציע. — עס האלט ביי מאכען א קאמיטעט. — „קאמיטעטען נע זשעלאיעם!”)

ס'איז א חוק ולא יעבור ביי די רויטע אידלעך נאך פון פאר־צייטען: בשעת עס קומט אויף זיי א צרה, א בהלה, א גזירה, א שרפה, א מגפה, האפען זיי זיך אויף אלע ווי איין מענש, קומען זיך צענויף אין שוהל אריין און האלטען זיך איין עצה, זוכען מיט־לען, וואס טהוט מען, מע זאל מבטל זיין דעם גזר־דין און פטור ווערען פון דער צרה? קודם כל טהוען זיי תשובה; זיי רעכענען, אז פריהער פון אלעמען זענען זיי אליין שולדיג. אומזיסט שטראפט נים גאט, בעדארף מען זיך מיט איהם איבערבעטען, דאס הייסט: דאווגען, זאגען תהלים, גוזר תענית זיין, פאסטען; און נאך איז דאך א פאטער, אז מע רופט צו איהם, ענטפערט ער... די דאזיגע צרה אבער, וואס איז געקומען פלוצים אויף די רויטע אידלעך, איז געווען אזוי ניי און אזוי אומגערעכט, אז עס האט זיי פרימשמע־לים, פערטומעלט, אראפגענומען די קעפ. זיי זענען געווען ווי אין דער היהנערפלעט, נישט געוואוסט וואס טהוט מען, וואוהין געהט מען, צו וועמען שרייט מען? דער אומגליק איז געווען אזוי גרויס, אז די „שטאדט” האט נים געווארט ביז מע וועט שיקען רופען פון קהל; די נגידים האבען זיך אליין געשטעלט צום צעטעל, בעלי־בתים זענען ארומגעגאנגען מיט זעק פון שטוב צו שטוב, און איט־ליכער האט געגעבען וואס ער האט געקאנט: א ברוים, א בולקע, א ביסעל מעהל, זאלץ, פעפער, ציבעלעס. נאר אזוי ווי א לעבע־דיגען זאק איז שווער אנצושטאפען, האבען די רויטע אידלעך פון די „קבצנייווקעס” אויפ'ן דריטען טאג אנגעהויבען ביס־לעכווייז אויסגעהן פון הונגער. האבען זיך אריינגעמישט מענשען

און האָבען געמאַכט אַ גוואַלד: וואָס שווייגט מען! ? און ס'איז געבליבען, מע זאָל מאַכען אַ גרויסע אסיפה אינ'ם גרויסען בית-המדרש פון אַלע פּאַרנעמסטע בעלי-בתים אין שטאָדט, און אויף די אָרעמע רויטע אידלעך איז געוואָרען אַ נייע הויט ; אַ פרישע נשמה האָט מען אין זיי אַריינגעזעצט, אַז זיי האָבען דערהערט, אַז די נגידים האָבען געגעבען צו וויסען דעם רב, אַז זיי, די נגידים, וועלען זיין אויף דער אסיפה, אם ירצה השם, געווים, אָהן אַ שום תירוץ, און זיי, די נגידים, ווילען, אדרבה, מע זאָל מאַקי עפּים זעהען צוטראַכטען, עפּים טהון פון די אָרימע לייט'ס וועגען. זיי, די נגידים, האָבען געזאָגט בפירוש, אַז זיי זענען מוסכם צו מיט-העלפען ווי ווייט מעגליך, און אפילו טאָמער בעדאַרף קאָסטען עפּים געלד, אַהרט זיי אויך נישט. אַבי נישט קיין סך, געוויינטליך, ווארום קיין סך, וואָס איז שייך, קאָן מען נישט, אַלסדינג בעדאַרף זיין ביים גאַנג, מיט אַ מאָס, מיט אַ חשבון, ובפרט געלד, איהר פערשטעהט ?...

נאָר ביז די דאָזיגע ווערטער זענען אָנגעקומען אויף די „קבצניוּקעס", איש מפּי איש, איינער פונ'ם אַנדערען, האָבען זיי זיך געקויקעלט און געוואַכסען, ווי אַ קויל שניי, וואָס ווייטער גרעסער און גרעסער, און ס'איז אַרוים אַ קלאַנג צווישען די אָרעמע לייט, אַז די נגידים האָבען צוגעזאָגט גילדענע בערג, עס מענ זיי קאָסטען מי יודע וויפיעל, דאָס לעצטע העמד וועלען זיי אָוועק-געבען, זיך לאָזען שניידען די פינגער פאַר זייערע אָרעמע ברידער !...
און אויף די „קבצניוּקעס" איז געוואָרען ששון ושמחה, און עס האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן אָרעמע לייט אין שטאָדט אַריין, אידען און ווייבער מיט קליינע קינדער אַ סך, און האָבען בעלעגערט דאָס גרויסע בית-המדרש פון אינוועניג און פון דרויסען. אין יענעם טאָג האָט זיך יעדער אָרעמאַן פון די רויטע אידלעך געפיהלט, ווי איין אבן-טוב, ווי אַ ציטעריג קינד, אַ בן-יחיד'ל, וואָס מע פּעס-טעט דאָס, מע גלעט דאָס, מע קייכעלט דאָס, מע טראָגט דאָס

אויפ׳ן קאפּ, מע שלאָפט נישט איבער דעם קיין נעכט — א קליינינג־קייט, א ווערטעלע אויסצורעדען: רויטע אידלעך, און אָרעמע לייט דערצו, און נאָך פון די „קבצניווקעס“?! ס׳איז, אפנים, היינט ז י י ע ר ע זיעבען יאָהרען!... עס האט געהאט דעם זיעבעטען חן אָנצוקוקען, ווי אזוי די אָרעמע לייט זענען געוואָרען ביי זיך גרויס, נישט צו־צוטרעטען! עפּיס איינער א שטאָדט־בעל־הבית האָט זיך געפּרובט מאַכען מיט זיי א שמועס, האט מען איהם אפּגעשאָטען מיט פייער, ווי איינער רעדט: „דרך ארץ, דו פאַרך, ווער ביזט ד ו און ווער זענען מ י ר? דו ביזט א פּראָסטער בעל־הבית, און מיר זענען אָ ר ע מ ע ל י י ט, פ ו ן ד י ק ב צ נ י ו ו ק ע ס!...“

שפּעטער, אז אַלע פאַרנעמסטע בעלי־בתים האבען זיך צענויפ־געזאַמעלט אין גרויסען בית־המדרש און עס זענען געקומען די נגידים מיט די רבנים, דיינים און די איבעריגע שבעה טובי עיר, איז דער שמש ארויף אויף דער בימה און האט אויסגעקלאַפּט דריי מאָל: „שא, שטילער, ס׳זאָל זיין שטיל, שאט, שטיל זאָל זיין!“ נאָכדעם איז אויפגעשטאַנען איינער פון די רבנים און האט געהאַלטען זעהר א לאַנגע דרשה, געבראַכט פּסוקים א גוזמא, צענויפגעטשעפּעט איין פּסוק מיט׳ן אַנדערען, אויסגעוויזען על פּי מדרש און על פּי קבלה, אז דאָס איז דער אמת׳ער „קץ“, דאָס הייסט, אז איצט בעדאַרף קומען משיח, ער מוז קומען, אַניט איז פּאַסקודנע, פּע, ער מ ו ז, ער מ ו ז קומען!... און אזוי ווי די רויטע אידלעך שטעהען איצט אין א צרה, און ווער שמועסט די אָרעמע לייט פון די „קבצניווקעס“, וואָס זענען געבליבען ווי אויפ׳ן וואסער, — בעדאַרף די שטאָדט זעהען, מע זאָל זיי העלפען איטליכער מיט וואס ער קאָן, ווער מיט איין עצה, ווער מיט געלד...

— נו, אדרבה, פאַרקעהרט, אדרבה! — רופען זיך אָן עטליכע נגידים מיט א מאָל. — אדרבה, פאַרקעהרט, אדרבה, מיר אַליין ווע־לען אויך מיטהעלפען ווי ווייט מעגליך, און אפילו טאָמער באַדאַרף קאָסטען עפּיס געלט, אהרט אונז אויך נישט, אבי נישט

קיין סך, געוויינטליך, ווארום קיין סך, וואס איז שייך, קאן מען נישט, אלסדינג באדארף זיין ביי'ם גאנג, מיט א מאס, מיט א חשבון, ובפרט געלט, איהר פארשטעהט?...

עס איז שווער צו פערשטעהן, וואס איז די מעשה, וואס איצ־טיגס מאל זענען די נגידים געווען אזוי גוט, אזוי ווייך, חאטש לעג זיי צו צו א מכה? פון זייער רעדען האט מען ארויסגעזעהען, גלייך ווי זיי וואלטען זיך פיהלען, אז זיי זענען אין עפּיס שולדיג, אז זיי האבען עפּיס פערזינדיגט קעגען די ארעמע רויטע אידלעך... די נגידים זענען געווען אזוי אויפגעלעגט, האפערדיג, אז זיי האבען דערלאזט יונגע לייט, „משכילים", זאלען זיך ארייננמישען מיט זייע־רע עצות, וואס מע שרייבט אויף די בלעטער.

— פארהאן נאר איין מיטעל — זאגען די משכילים — איין־און־איינציג מיטעל אויף צו העלפען די ארעמע לייט: עמיגרא־ציע...

— וואס הייסט דאס „מיגעראציע"? — פרעגען די נגידים.

— עמיגראציע — זאגען די יונגע לייט — הייסט עמיגרירען, פאהרען, אוועקפאהרען, ארויספאהרען פון דאנען און באזעצען זיך אין אנדערע לענדער!

— וואוהין? — פרעגען די נגידים. — אין וואסערע לענדער?

— וואוהין? — זאגען די יונגע לייט. — קיין הודו, קיין כוש, קיין בבל, און איבערהויפּט קיין מצרים, ווייל ערד איז אין מצרים פארהאן א סך, נאר מענטשען ווינציג; אלסדינג איז דארטען בזול הזול, העכער האלב אומזיסט. אזוי שרייבט מען אין די בלעטער...

איין אנדערס מאל וואלטען זיך די יונגעלייט פאר אזא מעשה נישט נענארט; זיי וואלטען נעחאפּט א מיאוס'ען פּסק פון די נגידים פאר אזא העזה זיך ארייננצומישען צווישען עלטערע. נאר דער געדאנק פון עמיגראציע איז זיי שטארק אריין אין נאז אריין: עס שמעקט מיט פּטור ווערען פון די ארעמע לייט — עפּיס א קלייניגקייט?...

— ס'איז טאקי אפשר א שטיקעל פלאן, כלעבען! — זאגען די נגידים. — אדרבה, פארקעהרט, פאר וואס זאל מען טאקי ניט זעהען? מצרים איז נישקשה פון א לאנד מצרים...

— וואס רעדט איהר? — פרובט זיך דער רב איבערשפארען. — איהר האט פארגעסען, אז מיר זאגען אלע יאהר ביי'ם סדר: „עבדים היינו לפרעה במצרים?"

— מילא, וואס מע זאגט אין דער הגדה! — ענטפערען איהם די נגידים מיט אזא טאן, אז מע זאל שוין מעהר ניט איבערשפארען. — וואס גלייכט איהר דאס מצרים צו יענעם מצרים, וואס אין דער הגדה? ס'איז שוין היינט ארץ־ישראל, ניט מצרים...

די יונגע לייט זענען שטארק צופריעדען, וואס די נגידים האלטען מיט זיי, רוקען זיי זיך צו נעהענטער און דערצעהלען, וואס מע שרייבט אין די בלעטער וועגען דער דאזיגער עמיגראציע און וועגען קאמיטעטען; מע בעדארף זעהען קודם כל, סע זאל ווערען א קאמיטעט...

— ברוך הבא, א נייעס, אט האסט דו דיר שוין קאמיטעטען! — האפט זיך ארויס א רויט אידעל קעגען די יונגע לייט. — וואס טויג מיר קאמיטעטען — שמעטען? איהר שמועסט בעסער מכח אכ־צעהן און דרייצעהן: וואו וועט מען נעמען געלט אויף אריבער־פעקלען, קיין עין הרע, אזוי פיעל ארעמע לייט?

— געלט? — זאגען די נגידים. — געלט איז בלאטע! מע וועט זיך פארשרייבען חודש־געלט איטליכער וויפיעל ער קאן, נישט קיין סך, געוויינטליך, ווארום קיין סך, וואס איז שייך, קאן מען נישט, אלסדינג באדארף זיין ביי'ם גאנג, מיט א מאס, מיט א חשבון, ובפרט געלט, איהר פארשטעהט?...

— עמיגראציע... מצרים... קאמיטעטען... חודש־געלט... — אזוי האבען געשריגען די רויטע אידלעך אלע אינאיינעם, איינער איבער'ן אנדערען, געפילדערט, געהיצט זיך, געמאכט מיט הענד, ווי דער שטייגער איז; און אז ס'איז אנגעקומען אין דרויסען ארויס

צו די אָרעמע לייט, אַז מע שמועסט דאָ מכּה עמיגראַציע קיין מצרים, מכּה מאַכען קאָמיטעטען און מכּה פערשרייבען זיך חודש־געלד, איז געוואָרען צווישען זיי חושך!

— וואָס איז דאָס? — האָבען זיי געשריגען. — דערויף האָט מען אונז אהער געבראַכט, מע זאָל מאַכען קאָמיטעטען, וואַרפען גאָל־קעס, קינדערשפּיעל? וואָס טויג אונז צערעמאָניעס, „מיגראַציעס“, קאָמיטעטען, צוזאַגעכצען, גילדענע פייגעלעך? איהר גיט אונז היינט, פאַר מאָרגען לאָז זיך גאָט זאָרגען! שיקט אונז אָפּ קיין מצרים, קיין גושן, שיקט אונז אָפּ צום רוח אַליין, אַבי היינט, טאָקי באַלד, ווארום אהיים צוריק אויף די „קבצניוקעס“ קאָנען מיר נישט קומען; אונזערע ווייבער און קינדער וואַלגערען זיך אויף דער הויליער ערד אונטער גאָט׳ס הימעל, געהען־אויס פון הונגער, און איהר וועט דאָ מאַכען אויף אונז קאָמיטעטען? אָבער גאָר לאָ! נ״ע זשעלאַיעם, קאָמיטעטען נע זשעלאַיעם!!...

מיט דעם דאָזיגען געשריי האָבען זיך אַ סך אָרעמע לייט אריינגעחאַפּט אין בית־המדרש אריין, און ס׳איז געוואָרען אַזאַ ליאַרעם, אַזאַ טאַראַראַם, אַז מע האָט געקאָנט טויב ווערען. תּחילת האָט מען נישט פערשטאַנען, וואָס איז דער געשריי; נאָר אַז מע האָט דערהערט די ווערטער: „נע זשעלאַיעם, קאָמיטעטען נע זשע־לאַיעם“, זענען די נגידים געוואָרען אויפגעטראָגען און האָבען זיך ארויסגעשטעלט:

— תּרבות! דרך ארץ! אַזעלכע שלעפּערס, ווי איהר זייט! די שטאָדט איז זיך צענויפגעקומען אהער צוליעב אייך, מע טראַכט פון אייערטוועגען, מע ברעכט זיך די מחות, ווי אַזוי בעסער אייך צו העלפען, ווי אַזוי גיכער אייך ארויסצושיקען פון דאַנען, — האָט איהר נאָך איין עזות צו רעדען? אהיים, שלעפּערס! דאָרטען וועט איהר זאָגען דעות, דאָרט, אויף די „קבצניוקעס“!!!... — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

דאס לעצטע קאפיטעל.

(מאטעריאל פאר'ן היסטאריקער צו דער געשיכטע פון די רויטע אידלעך. — א בריוועל פון איין עמיגראנט, וואס איז פערוואָרפען געווארען קיין מצרים. — א סוף צו די רויטע אידלעך.)

דער היסטאריקער, וואס וועט קומען אמאל בעשרייבען די געשיכטע פון די רויטע אידלעך אין די שפּעטערינע דורות, אז ער וועט האלטען ביי דעם קאפּיטעל, וועט ער זיך אפּשטעלען: ער וועט א סך מעשיות נים וועלען גלויבען, און א סך זאכען וועט ער פערשווייגען. ער וועט זיך שעמען ארויסשטעלען אזעלכע פאקטען, וואס קאָנען פארקומען סיידען צווישען ווילדע מענשען. ער וועט נים וועלען גלויבען בשום אופן, אז צווישען אידען, וואס רופען זיך „רחמנים בני רחמנים", האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס האבען זיך בענוצט מיט'ן אומגליק פונ'ם פאלק און פון יענעמס צרות זיך געמאכט א פרנסה, איבערגעפיהרט א סך קהל'ש געלד, געמאכט האפ־לאפ, אראפּגעקוועטשט זיך אין בייטעל אריין, קיין רחמנות נישט געהאט אויף אידיש בלוט... גוואלד, ווער געשריגען! — וועט זאגען דעמאלט דער היסטאריקער. — וואס איז דאס געווען פאר מינים אידען דעמאלט, וואס האבען זיך בעגאנגען מיט זייערע ארעמע ברידער א סך ערגער, ווי מיט בהמות? וואס איז דאס געווען פאר מינים מענשען, וואס האבען געטריבען די ארעמע עמיגראנטען, ווי מע טרייבט שאף אויפ'ן יאריד? וואס איז דאס געווען פאר ברואים, וואס האבען דערלאזט ארעמע קראנקע ווייבער מיט פיצלעך קינדער וואלגערען זיך אויף דער הוילער ערד אונטער נאט'ס הימעל, אין רעגענס און אין קעלט? וואס איז דאס געווען פאר מינים קאמפּאניעס אזעלכע, וואס האבען ארויסגעלאזט מודעות אין אלע בלעטער, אז זיי נעמען זיך אונטער, כלומרשט פאר א קליין געצאהלט, איבערפיהרען גאנצע משפחות פון די רויטע אידלעך

איבער'ן ים, ברענגען זיי און בעזעצען אינ'ם גליקליכען פרייהעםלאנד מצרים, און נאכדעם האט זיך אויסגעלאזט, אז זיי האבען נאר אויסגענארט די עט־ליכע גילדען און איבערגעלאזט די ארעמע עמיגראנטען אין מיטען וועג, אויף .גאט'ס בעראטה, ערגיץ אין דער מדבר?... וואס איז דאס געוועזען פאר מינים פראנטען, וואס האבען געשאטען מיט געלד, פערנארט, אריינגענארט אין זאק אריין ארעמע יידלעך, זיי צוגעזאגט גילדענע בערג, און נאכדעם זיי פערקויפט צו די „ישמעאלים" מיט גרויסע, גרויסע רוחים?... „אוי, ברידער! — וועט דער היסטאריקער זאגען מיט די ווערטער פון מענדעלי מוכר־ספרים, וואס האט זיך געקויפט איין אייביגען נאמען ביי אונז, אויף דער זיים טייך סמבטיון.— אוי, ברידער!... אויף פעטש פון אנדערע וויין איך און זאג: נישקשה! גוטע און שלאפע ליידען אפט אין דער וועלט, מעגליך אפשר, יענע וועלען נאך א מאל חרטה האבען; נאר אז געפאטש־טע פאטשען זיך אליין, אז צעדראפעטע דראפען איינער דעם אנ־דערען, וויין איך און האב — אוי־וועה! — נאר נישט וואס צו זאגען... דערמאן איך מיך אין יענע געבאך, פון אייך אליין גע־פייניגטע, „געפאנגענע", רייסט מיר דאס הארץ; עס וויינט און שרייט: אוי, מיין משונה דערשלאגענע, מיין ווילד געפאלען פאלק ישראל!!"... דער היסטאריקער, וואס וועט קומען א מאל בעשרייי־בען די געשיכטע פון די רוימע אידלעך, וועט זיך נים איין מאל רייסען ביי די האר, אז ער וועט לייענען די קארעספאנדענציעס, וואס זענען אפגעדרוקט אין די בלעטער פון יענער צייט, אדער בלאט אזוי בריוולעך, וואס די רוימע אידלעך האבען געשריבען צו זיך אהיים פונ'ם „גליקליכען, פרייהען" לאנד מצרים אין יענער צייט. אט האט איהר איינס פון די דאזיגע בריוולעך:

„מיינע ליעבע און געטרייהע! איך שרייב אייך א בריוועל, נישט מיט טינט, נאר מיט בלוטיגע טרערען, פון דעם דאזיגען גליק־

ליבען לאנה, ברענען זאל דאס אויפ'ן פייער! עס וואלט געמענט איינגעזונקען ווערען, אזוי ווי קורח. איידער איך האב דאס נאר דערקענט. הלואי וואלט איך זיך אין דערהיים אויסגעבראכען א פוס, איידער איך האב מיך געריהרט פון דעם ארט, און אז איך בין שוין יא ארויסגעפאהרען, וואלט איך בעסער אין וועג איינגענר־מען א מיתה משונה, איידער איך בין געקומען אהער, אין דעם וויס־טען מצרים! איך זאל אייך וועלען באשרייבען אלע אונזערע גרוי־סע צרות, וואס מיר האבען איבערגעטראגען אין וועג פונ'ם ערשטען טאג ביז אצינד, וועט ניט סטייען ניט קיין פאפיער, ניט קיין פענעס פון דער נאנצער וועלט! אינ'ם טייך סמבטיון איז געווים נישטא אזוי פיעל וואסער, וויפיעל טרערען מיר און אונזערע ווייבער האַ־בען פארגאסען ביז היינטיגען טאג. די אגענטען, וואס האבען אונז נעבראכט אויף דער שיף, האבען צוגענומען ביי אונז די פעקלעך (דארט זענען געלעגען אונזערע טלית־ותפלינ'ס), און מעהר האבען מיר זיי נישט געזעהען אין די אויגען. ס'איז געווען ערב שבת, האבען אונזערע ווייבער געוואלט בענשען ליכט, איז ניט געווען אויף וואס, האבען זיי אונז נענוג באוויינט, זייערע קללות זאלען נאר פאלען אויף די קעפ פון די קאמיטעטען. און נאכדעם האט זיך אויפגעהויבען א שטורעם־ווינט מיט סכנת נפשות, עס האט אונז געווארפען העכער הייזער, איטליכע חוואלי איז די גרוים ווי א מויער, מיר האבען זיך שוין אפגעזעגענט מיט'ן לעבען, געמיינט, ס'איז איין עק! דריי וואכען האבען מיר זיך אזוי אפגעמוטשעט, ס'איז ניט געקומען קיין געקעכטס אין אונזער מויל אריין, מיר האבען געזעהען פאר זיך נאר הימעל און וואסער, ביז מיר האבען זיך קוים־קוים דערשלאגען צו א ברעג, און אז מיר זענען אראפ פון דער שיף קראנקע, צעבראכענע, אויסגעמוטשעטע, הונגעריגע, האט מען אונז אפגעהאלטען א טאג מיט א נאכט אין דרויסען אויפ'ן רעגען, און פונקט דעמאלט האט זיך מיין אסתר רייזלע'ן פארגלוסט געהן צו קינד, זי איז געלעגען געווארען און געהאט א

יונגעל; דאָס יונגעל איז געשטאָרבען, און זי איז געווען, נים היינט געדאַכט, טוידט קראַנק, ס'איז נים געווען אפילו קיין לעפעל יוך אָדער אביסעל איינגעמאַכטס אויף דערקוויקען די נשמה. ערשט אויפ'ן אַנדערען טאָג האָט מען זיך אויף אונז דערבאַרמט, מענטשען פון א קאָמיטעט זענען געקומען און האָבען אונז איבערגעשריבען אַלעמען ביי'ם נאָמען, און מע האָט אונז אַוועקגעפיהרט פון דאָר־טען, און מע האָט אונז פארטריבען אין א שטאַל, און דאָרט האָט מען אונז געטהיילט בולקעס מיט מאַראַנצען, איטליכען א בולקע מיט א מאַראַנץ, און פון דאָרטען האָט מען אונז ווידער אַוועק־געטריבען, איבערגעשריבען איטליכען ביי'ם נאָמען און ארויפגע־זעצט ווידער אויף א שיף, און מע האָט אונז געפיהרט אַנדער־האַלבען מעת־לעת, און די זונן האָט געבאַקען, געברענט ווי א גיהנם, ביז מע האָט אונז געבראַכט צופיהרען און אראָפּגעוואָרפען אין איין אָרט פון גאָלע זאַמד, נישט קיין הייזער, נישט קיין בוימער, נישט קיין גראָז, נאָר זאַמד און הימעל, הימעל און זאַמד, און דאָ האָט מען געוואָלט, מיר זאָלען זיך באַזעצען, מע האָט אונז געגעבען אַרבייט — שלעפּען קלעצער פונ'ם ים און בויען הייזער, גראָבען ערד און פלאַנצען בוימער, און מע האָט געשטעלט איבער אונז איין אויבערהאַר, א משוגענעם כעסן, וואָס באַלד עפּיס — פלעגט ער געבען פּעטש; האָבען מיר דאָך מסתמא געמאַכט א ויצעקו, האָט מען עטליכע פון אונז געבונדען, געשלאָגען מכות־רצח... קוים מיט'ן לעבען זענען מיר פון דאָרטען זיך צעלאָפען, דער אהער, דער אהין, וואוהין די אויגען האָבען געטראָגען, און מיר האָבען זיך צוגעשלאָגען עטליכע משפחות אין איין ערטעל אריין, טאַקי דאָ אין מצרים, וואו עס וואָלט אונז אפשר זיין נישקשה, וואָרום מע קאָן דאָ מאַכען א לעבען, דהיינו: מע גיט אונז אַרבייט — שטעהן ביי דער מאַשין, דרעהען די ראָד פון כאור הבוקר ביז שפּעט אין דער נאַכט, און מע באַקומט דערפאַר א זיל־בערנעם טאָלער, און קינדער א האַלבען טאָלער. הכלל, ס'איז גאָר

קיין מעשה ניט. איטליכער הייסט דא „מיסטער", פערד געהען אין ברילען און מענטשען טראגען פאפיערענע מאנישקעס. דער חסרון אבער, וואס מע ווייסט ניט פון קיין שבת און פון קיין יום־טוב, און וואס מע פארשטעהט ניט דאס לשון זייערס, ווארום מע רעדט דא זעהר שטשיפעליאווע, דער רוח ווייסט זיי, אויף וואס פאר א שפראך! קיין רחמנות איז ביי זיי נישט פארהאן, איהר מעגט אויסגעהן אין גאס פאר הונגער, וועט זיך קיינער ניט אפשטעלען אפילו, ווארום סע איז א טאראראם, אלע לויפען, אלע ארבייטען, און ווער סע קאן ניט ארבייטען און וויל האנדלען, קאן ער האנדלען מיט וואס ער וויל, מיט אלטע מלבושים, ארומטראגען שוועבעלעך, שוהוואכס אדער קנעפ, און קאן זיך „מאכען דערפון א לעבען" (אזוי געהט דא די שפראך...). נאר איך מעג זאגען „גם זו לטובה", ווארום אנדערע מאכען דא א סך ערגער פון מיר. אט האב איך ניט לאנג באגעגענט יענקעל דעם פעטער מרדכי'ס, בין איך נבהל ונשתומם געווארען! איך האב איהם כמעט ניט דערקענט — אזוי שטארק האט ער זיך איבערגעביטען! אנגע־טהאן האט ער זיך ווי א משוגענער קאטערינשטשיק, אין א קורץ וויטיקעל מיט א לאנגען סטאן און מיט א הויכען ספאדיק אויפ'ן קאפ, ווי א לאקשענטעפעל. „יענקעל, זאג איך, ס'איז דו?" — „ווער דענן? — זאגט ער. — פארשטעהט זיך, ס'איז איך, חאטש איך הייס שוין היינט ניט יענקעל, איך הייס גאר מיסטער דזשעק"... „וואס מאכסט דו עפיס, זאג איך, מיסטער דזשעק, ווי געהט דאס דיר אינ'ם דאזיגען לאנד?" — „נומער ערגער, זאגט ער; די ערשטע צייט איז געווען זעהר ניט פרעהליך, נאר איצט, דאנקען גאט, מאך א ל ע ב ע ן"... „דהיינו, זאג איך, וואס איז דיין טהועבץ?" — „מיין טהועבץ איז, זאגט ער, איך וואש גרעט". „וואס הייסט, זאג איך, דו וואשט גרעט?" — „אט דאס הייסט, זאגט ער, איך האב מיך אויסגעלערענט וואשען און פרעסען". „אט דאס הייסט ביי דיר געמאכט א לעבען? אז אך

און ווערה, זאָג איך, איז צו מיר, אַז מיין פעטער מרדכי׳ס זוהן באַ־דאַרף זיין אַ פּראַטשקע, און נאָך אין מצרים דערצו!"... פון איהם בין איך געוואָהרע געוואָרען וואָס מאַכען די איבעריגע אונזערע חברה, די רויטע אידלעך, וואָס האָבען זיך צוגעשלאָגען אַהער; אַלע „מאַכען, ברוך השם, אַ לעבען": משה שפּרינצע׳ס האָט זיך אויס־געלערענט פּאַרזוימען לעבלעך צו אונטערהויזען, בערל דאַבי׳ס שלאָגט פלעקלעך אין די אָבצאַסען, מענדעל מינדי׳ס באַקט בייגעל, כאַטעל ראַציל׳ס פאַרקויפט בעזעמער, עטליכע געהען אַרום דערווייל אַזוי אָהן אַרבייט, בעטען נדבות; און די איבעריגע ווייסט ער אַליין אויך ניט, וואו זיי זענען אַהינגעקומען, אפשר זענען זיי שוין נישטאָ... מיר האָבען זיך ביידע גוט אויסגעוויינט, אויסגערעדט איינער דעם אַנדערען די הערצער, זיך געגעבען די האַנט „תקיעת־כף", אַז מיר זאָלען זיך זעהען חאָטש איין מאָל אין וואָך, ווען אונז זיין אַביסעל גרינגער, וואָרום דאָס בענקען וואָס מיר בענקען אַהיים איז אַזוי גרויס, אַז ממש עס עקט זיך אונז דאָס חיות! מיר דאַכט, איך וואָלט זיי מוחל געווען זייערע אַלע גליקען, איך וואָלט זיי אַוועקגעשענקט אַלע זייערע טאָלערס פאַר איין קוק אויף די קבצניוקעס! אוי, וואו נעם איך פליגעל, וואָלט איך באַלד צו אייך אַריבערפליהען, מיינע ליעבע און געטרייהע! מיר לאָזען אייך גריסען גאָר פריינדליך, און מיר בעטען אייך, דאָס הייסט, איך און אסתר רייזעל זאָל לעבען, איהר זאָלט דאַרט לאָזען גריסען איטליכען באַזונדער גאָר פריינדליך, און איהר זאָלט זיי זאָגען, אַז מיר פאַרגעסען זיי ניט אפילו אויף אַ מינוט, און דעם פעטער יאָסי מיט דער מוהמע סאָסי זאָל איהר למען השם לאָזען גריסען, און דעם פעטער שעיה מיט דער מוהמע חיה, און די קינדער זייערע, איטליכען באַזונדער גאָר פריינדליך, און מיין שוועסטער ביילי און די מוהמע קיילי זאָלט איהר אַחוץ לאָזען גריסען פון אונזערטוועגען און פון אונזערע קינדערס וועגען, איטליכען באַזונדער גאָר פריינדליך, און איהר זאָלט זיי זאָגען למען השם, זיי זאָלען זיך

ניט דערוועגען ריהרען פונ׳ם ארט, ווארום זיי וועלען חרטה האבען און וועלען זיך פארשעלטען דאס געביין, אזוי ווי פעסי די אלמנה, וואס האט געהאט דעם פסק מיט איהרע צוויי מיידלעך נעבאך, און נאך א סך אזעלכע ווי זי, וואס האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז מע וועט דא גליקליך מאכען זייערע טעכטער, מע וועט זיי געבען חתנים מיט א סך נדן און מיט שענע מתנות, און צום סוף האט מען זיי פארפיהרט צו אלדי שווארצע יאהר, געפענטעט אין קייטען און פארקויפט צו די „ישמעאלים" פאר קנעכט, מע זאגט, פאר זעהר א סך געלד... למען השם ולמען השם, איהר זאלט זיך ניט לאזען איינרעדען פון קיינעם, טאמער קומט צו אייך עמיצער פון די דאזיגע „פראנטען" מיט ווייסע מאנישקעס און מיט גילדערנע זייגערס און זאגען אייך צו הרים וגבעות, ובפרט מיט אייערע מיידלעך זאלט איהר זיין געהיט, ווי דאס שווארצאפעל פונ׳ם אויג! הלוואי וואלט איך מיך אויך ניט געלאזט איינרעדען קיין נארישקייטען, קאמיטעטען, עמיגראציעס, וואלט איך געווען באוואהרענט האטש מיט דעם, וואס איבער הונדערט און צוואנציג יאהר וועלען מיינע ביינער קומען צו קבר־ישראל, צווישען מיינע ליעבע און געטרייהע אויף די קבצניוועקעס... און מיר בעטען אייך, דאס הייסט, איך און מיין אסתר רייזעל זאל לעבען, נאך אמאל, איהר זאלט נישט פארגעסען לאזען גריסען פון אונז און פון אונזערע קינדער דעם פעטער יאסי און די מוהמע סאסי, דעם פעטער שעיה און די מוהמע חיה, און מיין שוועסטערביילי און מיין מוהמע קיילי, און זייערע קינדער, איטליכען באזונדער גאר פריינדליך, און למען השם ולמען השם, זיי זאלען זיך ניט דערוועגען ריהרען פונ׳ם ארט..."

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אזעלכע בריוולעך האבען די רויטע אידלעך בעקומען פון זייערע פאטער און מוטער, שוועסטער און ברידער, פריינד און גוטע פריינד — לרוב, און האטש די ידיעות זענען געווען כמעט אלע

אזעלכע טרויעריגע, איינע טרויעריגער פון דער אנדערער, פון דעסט־וועגען האָבען זיי ארויסגעקוקט אויף בעסערע ידיעות; זיי האָבען נישט פערלאָרען זייער בטחון, זיי האָבען געהאַט אַ האָפענונג, אז זיי וועלען נאָך הערען, אם ירצה השם, פון דאָרטען גוטע בשורות מיט ישועות ונחמות... אויב זייערע האָפענונגען זענען מקוים געוואָרען — דאָס וועלען מיר וויסען שפּעטער, אז גאָט וועט אונז שענקען דאָס לעבען און מיר וועלען אַמאָל אויף אַ ציקאַוועסט זיך דורכפאָהרען אַהינצו, זעהען וואָס מאַכען דאָרט, אינ'ם נייעם גלות מצרים, אונזערע ברידער, די רויטע אידלעך... איין זאך קאָן איך אייך זאָגען פאר קלאָר, אז די רויטע אידלעך, וואָס זענען געבליבען אין דער היים, זענען גאָר ניט די רויטע אידלעך וואָס פריהער, וואָרום ווי באַלד עס איז געשעהען דער קלאָפּ, איז ביי זיי געוואָרען איין איבערקעהרעניש; זיי האָבען זיך נאָך די קלעפּ עפּיס ווי אויסגעניכטערט, ווי אויפגעוואַכט פון אַ לאַנגען־לאַנגען שלאָף און האָבען אָנגעהויבען צו פערשטעהן זייער לאַגע, פערשטעהן, אז ווייטער קאָן דאָס אַזוי ניט זיין, אז מע בעדאַרף עפּיס אָנהויבען טראַכטען. און אז זיי האָבען אָנגעהויבען טראַכטען, האָבען זיי ערשט דעמאָלט צעקיימט די ווערטער פון יענעם פּאַרשוין, וואָס איז אַראָפּגעפּאָהרען צו זיי פון יענער זייט טייך סמבטיון און האָט זיי דערצעהלט אַ מעשה מכח אַ לאַנד, איין אייגען לאַנד, מכח ארץ־ישראל — און דער עולם האָט זיך שטאַרק אַ נעם געטהאָן צו דעם דאָזיגען ענין, מיט היטץ, מיט פייער, ווי דער שטייגער איז פון די רויטע אידלעך... נאָר איהר ווילט דאָך וויסען וואָס איז געוועזען דער פּועל יוצא? וואָס איז דערפון ארויסגעקומען? צי האָבען די רויטע אידלעך טאַקי עפּיס מתקן געוועזן, טאַקי עפּיס געטהאָן אויך? אָדער מען איז אָפּגעקומען נאָר דערמיט, וואָס מע האָט גערעדט און גערעדט און ווידער אַמאָל גערעדט?... צי האָט מען זיך שוין אַמאָל אויסגעגלייכט דאָרט מיט דעות, אָדער איטליכער איז זיך געבליבען ביי זיינעם? צי האָט מען זיך שוין דערערדט אַמאָל ביי

זיי צו א סוף? אָדער אַז ס'איז שוין געקומען צום שפּיץ, האָט זיך געלאָזט הערן אַ קול: „נע זשעלאיעם!“ ?... אָט דאָ לאָזט זיך אַראָפּ דער פאָרהאַנג, און מיר געזעגענען זיך אָפּ מיט די רויטע אידלעך אויף אַ היבשע צייט.

משוגעים. א בעשריי־
בונג פון א דורכפאהרער.

נעשריבען אין יאהר 1900

משוגעים

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

(אַ דורכפאָהרער ענטדעקט דאָס נייע לאַנד. — די רויטע אידלעך הערען זיך אָן מיט מעשיות און ווערען פערקאָכט. — איינער פון זיי לאָזט זיך אַהין אוועק.— ער קומט צוריק און גיט אַרויס זיין בעשרייבונג בעזונדער אין אַ ביכעל. — ער רעכענט דערפון גליקליך ווערען.)

א צייט מיט יאָהרען האָבען די רויטע אידלעך געמיינט, אַז מיט זיי לאָזט זיך אויס די וועלט. פון איין זייט דער טייך סמבטיון, פון דער אַנדערער זייט די הרי חושך און אין מיטען די רויטע אידלעך — און איין עק, וואָס בעדאַרף מען נאָך? גערעדט האָט מען, אַז אויף יענער זייט סמבטיון איז א סברא, אַז סע איז יאָ פאַרהאַן עפּיס אַ לאַנד, נאָר אפילו אַז יאָ, איז נאָך אַ ספק, צי עס געפינען זיך דאָרטען אידען; חאָטש אַפילו, אַז מע זאָל וועלען שמועסען דאָס אייגענע ווידער צוריק, מוז מען רעכענען, אַז סע איז גענויס דאָרטען פאַרהאַן אידען, וואָרום, ערשטענס, ווי געשיקט זיך דאָס א לאַנד אָהן אידען? און, צווייטענס, וואו זענען אַהינגעקומען די „עשרת השבטים“?... נאָר פּלוצים עפּיס איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז איינער אַ דורכפאָהרער, מע ווייסט ניט ווער און פון וואַנען, האָט דערצעהלט, אַז ער איז דאָרט אַליין געווען אין יענעם לאַנד. איי, ווי אזוי האָט ער געקאָנט אריבער דעם סמבטיון, וואָס אַלע ווייסען, אַז אַ גאַנצע וואָך וואַרפט ער מיט שטיינער, א חוץ שבת? בלייבט א קשיא... דער דורכפאָהרער האָט דער-

צעהלט, אז ער איז דאָרטען געווען, אז ער האָט אליין געזעהען מיט זיינע אויגען די דאָרטיגע אידען און האָט מיט זיי גערעדט; ער זאָגט, אז זיי זענען גאָר נישט פּאַחאָזשע אויף אונזערע אידען; ערשטענס, זענען זיי אלע מיט שווארצע האָר, און, צווייטענס, זענען זיי גאָר אנדערע מינים אידען; זיי פיינען זיך אויס מיט זייערע גוטע מדות און זיי לעבען אלע דאָרטען גליקליך, וואָס גליקליכער קאָן שוין ניט זיין, דהיינו: זיי האָבען פּרנסה מיט'ן פולען מויל, נישטאָ דאָרטען קיין אָרעמע לייט, אלסדינג איז דאָרטען וואָלוועל, בזול־הזול, עס וואַלגערט זיך ביי זיי ממש גאָלד אין די גאַסען...

— דו הערסט וואָס ער זאָגט? — רופט זיך אָן איינער צום אנדערען און דערלאַנגט איהם א שטורך מיט'ן עלענבויגען.

— עט, מילא, וואָס ער זאָגט, עס רעדט זיך אזוי — מליצה.

— א משל! מע שמועסט, אז סע וואַלגערט זיך גאָלד אין די גאַסען, זאָגט ער גאָר מליצה!

— אז סע וואַלגערט זיך גאָלד, פאַר וואָס זשע הויבט דאָס קיינער ניט אויף?

— ביזט א בהמה, פאַרשטעהסט ניט פון דאַנען אהין: אז מע זאָל דאָס ווידער אויפהויבען, וואָלט זיך עס ניט געוואַלגערט אין גאַס...

די רויטע אידלעך, וואָס זענען בטבע שטאַרקע בעלי־גוזמא, ווי מיר ווייסען שוין פון אונזער פריהעריגער מעשה*, האָבען מעהר נישט בעדאַרפט; זיי האָבען נאָר דערהערט „גאָלד", האָבען זיי שוין ווייטער נישט געוואָלט הערען. באַלד איז אויסגעוואַכסען ביי זיי אינ'ם כח־הדמיון גאַנצע בערג מיט גאָלד און זילבער, מיט דימענטען, מיט בריליאַנטען, מיט אלדאָס גוטס: „אָט א לאַנד,

---

* זעה די „רויטע אידלעך", איין אויסגעטראַכטע מעשה פון שלום־עליכם.

וואו מע קאָן זיך גוט אָפּלעבען, אָפּשטערבען דאָס ביסעל יאָהרען! —
אַזוי האָבען זיי געזאָגט איינס דאָס אַנדערע מיט אַ זיפץ. — מע
פאַרשפּאָרט האָרעווען, ווערען אויסגעריסען, זיך ברעכען דעם מח.
נישטאָ אויף שבת, געהסט דו אַרויס אין מאַרק און קלויבסט זיך
אויס וואָס דיין הארץ גלוסט. ווילסט גאָלד — נעם גאָלד; ווילסט
זילבער — נעם זילבער. הכלל, דו האָסט הענט — נעם און גענוג!..."
עס האָבען זיך אפילו געפונען אַזעלכע אפּיקורסים, וואָס האָבען
געוואָלט אָפּלייקענען אינגאַנצען די מעשה, זיך געפּרובט איבער־
שפּאַרען:

— ווייס איך וואָס? בהמות, נאַראָנים! מע דערצעהלט זיי
פּזמונות, נעכטיגע טעג, אַ קוה איז געפלויגען איבער'ן דאַך און
געלעגט איין איי!

— סטייטש, מיר האָבען אָבער אַליין געהאָרכט, אַז ס'איז דאָ
געווען אַ דורכפאָהרער, וואָס האָט אַליין גערעדט מיט די דאָרטיגע
אידען; אַ סימן, זיי זענען אַלע מיט שוואַרצע האָר...

— אַ סימן, די מוהמע איז מיט אַ נאָז. שפּייט איהם אָן אַ
פולען פּנים, דעם דורכפאָהרער! פרעגט איהם, ווי אַזוי איז ער
אַריבער דעם סמבטיון, אַז אַ גאַנצע וואָך וואַרפט ער מיט שטיינער?

— אָט זעהט איהר דאָך!...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

בקיצור, דאָס גאָלד מיט'ן זילבער, וואָס אויף יענער זייט
סמבטיון, האָבען אָנגעמאַכט צווישען די רויטע אידלעך אַ גערודער
נישט אויף קאַטאָוועס. אַ סך פון זיי האָבען דאָס גוט אַרויפגע־
נומען אויף דער מחשבה, געטרוימט וועגען דעם בייטאָג און ביי־
נאַכט, נישט געקאָנט איינליגען, זיך נעקאַטשעט פון איין זייט אויף
דער אַנדערער, געזיפצט, געקרעכצט און אַלץ געטראַכט: „אוי,
רבונו־של־עולם, וואָס איז ביי דיר פאַר אַ קונץ נעמען מיך און אַריבער־
טראָגען אַהין האַטש אויף איין טאָג!" די בעלי־בטחון, די פרומע,
האָבען דאָס געהאַט אין זינען בשעת דאַווענען: „אָבינו מלכנו —

טאטע זיסער, הארציגער, געטרייער! צוליעב דיין גרויסען נאמען און צוליעב אונזערע עלטערען, וואס האבען זיך אן דיר פערזיכערט, בעוויין דיין גענאד, טהו עפּיס א נס מיט אונז, אזוי ווי דו קאנסט!...״ וואס פאר א נס האבען זיי געוואלט: צי גאט זאל זיי ברענגען אהין, אין יענעם לאנד, צי ער זאל זיי ברענגען דאס לאנד אהער — דאס האבען זיי אליין נישט געוואוסט אקוראט; זיי האבען נאר חשק געהאט צום גאלד מיט׳ן זילבער, וואס דאר־טען. דאכט זיך, מעהר יושר, כלעבען, עס זאל ליגען ביי זיי אין קעשעני, איידער עס זאל זיך וואלגערען אין גאס!... נאר נעמען אויפהויבען זיך און אוועקפאהרען אהין האט קיינער קיין חשק ניט געהאט; ערשטענס, וואוהין פאהרט מען? גלאט נעמען און פליהען הענדום־פענדום אין דער וועלט אריין? און צווייטענס, וואס טהוט מען מיט׳ן סמבטיון? ווי אזוי שווימט מען אריבער דעם טייך, וואסווארפט מיט שטיינער? אמת, קיינער האט נישט געזעהן, נישט דעם סמבטיון, נישט די שטיינער, וואס ער ווארפט פון זיך; נאר א וועלט איז דאך ניט משוגע. מסתמא אז מע זאגט שטיי־נער — איז שטיינער...

נאר פאר צוויי יאהרען, אין דער צייט, האט זיך געטראפען א מעשה. עפיס איינער פון די רויטע אידלעך, א גייציג אידעל, נישט קיין פראמאך, מיט׳ן נאמען משה (כמעט דער איינציגער מענש, וואס הייסט מיט זיין אייגענעם נאמען, אהן א שום צונעמע־ניש), איז פלוצים אין א שענעם פריהמארגען ארויסגעגאנגען מיט׳ן שטעקעלע אין מארק אריין און איז שוין מעהר צוריק נישט געקו־מען; און אט אזוי איז ער נעלם געווארען, מע האט נישט געוואוסט וואוהין. מע האט איהם אויסגעזוכט אין אלע מייזענלעכער, וואו ערגיץ א בוידעם, וואו ערגיץ א קעלער; מע האט איהם געזוכט העט־ווייט הינטער דער שטאדט, אויף יענער זייט מיהלען, מע האט איהם געזוכט נעבען דער באד, ביי׳ם ברעג טייך — נישטא; פאר־פאלען, ווי אין וואסער אריין! אין דער היים האט ער איבער־

געלאָזט נעבאַך אַ ווייב אַ יונגענד, איין אייביגע עגונה מיט קינדער, לעבעדיגע יתומים, אָהן אַ שטיקעל ברויט. דער עולם האָט שטאַרק רחמנות געהאַט. מע האָט געאַרבייט, מע האָט נישט אויפגעהערט צו ברעכען זיך דעם קאָפּ: וואו האָט ער געקאָנט אהינקומען? אַ מענטש איז דאָך נישט קיין שפּילקעלע. רבנים האָבען צעשיקט בריוולעך אין אַלע שטעדט מיט אַלע זיינע סימנים: אַז ער הייסט משה און איז אַ רויטער, פון מיטעלמעסיגע וואוכס. דאָס הייסט, ער איז נישט קיין שטאַרק הויכער, נישט גאָר קיין נידעריגער. און נאָך צוויי וויכטיגע סימנים האָט ער: ער רעדט פונ'ם שלאָף און עסט נישט קיין קעז... די דאָזיגע סימנים האָט מען אוועקגע־שיקט אויך אין אַלע אידישע בלעטער, מע האָט אָפּגעדרוקט גרויסע ברייטע מודעות און מע האָט צוגעזאָגט, אַז דער, וואָס וועט אָנווייזען אויף דעם פערפאַלענעם, וועט דערפאַר, אם ירצה השם, געווים האָבען עולם הבא... דאָס האָט אָבער אויך נישט גע־האָלפען. ביז די צייט איז געקומען און דער שאַדען האָט זיך אָפּ־געזוכט. דאָס הייסט, דער פערפאַלענער איז אין אַ יאָהר אַרום אַליין געקומען צוריק מיט'ן שטעקעלע אהיים. מע קאָן זיך פאָר־שטעלען די שמחה פון זיין ווייב און קינדער, אַז איין מאָל אין אַ שענעם פריהמאָרגען שטעהט מען אויף, מע טהוט אַ קוק — ער איז דאָ!...

דעם ערשטען ברוך־הבא האָט ער געהאַט, געוויינטליך, פון זיין ווייבעל „די עגונה". זי האָט איהם אָפּגעשפּיעלט אַ וויוואַט, ווי ער איז ווערטה געווען; נאָכדעם האָט ער אָנגעהויבען בעקומען שלום־עליכםס פון קרובים, פון שכנים און פון גלאַט בעקאַנטע.

— ויבוא הפליט — געקומען דער אַנטרונענער! שלום־עליכם, פון וואַנען קומט דאָס אַ איד? דערצעהלט, וואָס האָרכט זיך עפּים אויף דער וועלט? ווי טהייער איז קאָרן?...

— לאַכט, לאַכט! — מאַכט ער צו זיי. — ווען איהר זאָלט וויסען, וואו איך בין אויסגעוועזען און פון וואַנען איך קום אָן און

וואָס איך האָב געזעהען, וואָלט איהר מיט מיר אַנדערש גערעדט.

— דהיינו, לאָמיר האָרכען? אפשר פון יענער זייט סמבטיון?

— גלייך ווי איהר זענט געוועזן דערביי. אוי, איז דאָס אַ לאַנד!

— טאַקי באמת, צי דו טרייבסט קאַטאָוועס?

— איך זאָל אזוי לעבען מיט אייך אינאיינעם, ווי איך זאָג אייך אמת.

— הערסט, היינט וואָס זשע שווייגסט דו?

— וואָס זשע זאָל איך שרייען?

עס האָט נישט געדויערט קיין האַלבע שעה, איז די גאַנצע שטאָדט געוואָהר געוואָרען, אז „משה דער פאַרפאַלענער“ האָט זיך געפונען; ער קומט אָן פון יענעם גליקליכען לאַנד, וואו עס וואַל־גערט זיך גאָלד און זילבער, און דערצעהלט זיך אָן אזעלכע חדושים, אז מע קאָן משוגע ווערען. מע' האָט דערהערט אזא מעשה, האָט מען אוועקגעוואָרפען האַק און פאַק, שער און אייזען און מע האָט זיך געלאָזט צו איהם, ווי צו אַ גוטען אידען; מע האָט איהם געשטעקט שלום־עליכםס פון אַלע זייטען, שוין נישט אויף קאַטאָ־וועס, און דוקא מיט גרוים רעספעקט, מע האָט איהם שטאַרק מקנא געוועזן אויף זיין נאַטור, געליובט און גע׳חידוש׳ט זיך אויף איהם, ווי אזוי ער האָט קיין מורא נים געהאַט מאַכען אזא וויטע נסיעה איינער אַליין. און מע האָט איהם געבעטען, ער זאָל האַטש דערצעהלען אַלסדינג, ווי אזוי און וואָס און ווען, און טאַקי באַלד אָט־אָ־דאָ, און צי ס'איז טאַקי אמת, וואָס מע זאָגט נאָלד? דער עולם איז געוואָרען אַלע מינוט גרעסער און גרעסער, עס זענען צו־געקומען אַלע מאָל נייע פאַרשוינען, וואָס האָבען באַגעהרט און געפאָדערט, ער זאָל זיי דערצעהלען די גאַנצע מעשה, ח אָ ט ש נ אָ ך אַ מ אָ ל פ ו נ ׳ ם אָ נ ה ו י ב ב י ז ׳ ן ס ו ף — אַלסדינג, ווי אזוי און וואָס און ווען. ער איז אפילו פאַרטיג גע־

ווען זיי דערצעהלען אלסדינג, נאר דא האט זיך ארייגגעמישט זיין ווייבעל.

— טאמער ווייסט דו, וואס איז מען זיך דא צענויפגעקומען, אויף וועמענס בייז וואונדער? מע וויל הארכען נייעס? איז מען נים קראנק צו דארען אביסעל, איך האב מעהר געווארט!...

דאס איז געווען איין איידעל אנצוהערעניש, אז דער עולם זאל זיך צעגעהן. די רויטע אידלעך זענען טאקי גרויסע גדלנים, האנאריסטע לייט, נאר דארטען, וואו מע בעדארף, זענען זיי ביי זיך נישט אזוי גדול'דיג, קליינע מענשעלעך, מאכען זיך תמ'עוואטע, גלייך ווי נים זיי מיינט מען. זיי זענען נישט אפגעטראטען פון איהם, געשלעפט איהם פאר דער צונג, ער זאל זיי נאר דערצעהלען און דערצעהלען.

אונזער פארשוין האט פערשטאנען, אז היינט איז ז י י נ ע זיעבען יאהר, אז היינט איז ע ר דער מיוחס אין שטעדטעל, האט ער פון זיי געצויגען די עצמות, געשלעפט אדערען.

— וואס זאל איך אייך זאגען, ברידער, איז דאס איין ערטעל! איז דאס אידען! זינט גאט האנדעלט מיט אידען האט ער נאך אזוינע אידען נים באשאפען. ס'איז, זאג איך אייך, הערט איהר, מאדנע מינים באשעפענישען, וואס מע זעהט זיי נאר נישט! ס'איז, זאג איך אייך, הערט איהר...

— אבער איין עק זאל דאס האבען! דערצעהל אונז עפּיס, דערצעהל ווי א מענטש. מיר ווילען וויסען דעם שפּיץ!

— איך וויים נים, כלעבען, פון וואס איך זאל אייך אנהויבען פריהער? איך זאל ווען דערצעהלען אייך אלסדינג, וואלטען מיר בעדארפט אוועקזיצען אט־א־דא חאטש דריי טעג. — וואס זאג איך דריי טייג? דרייסיג טעג מיט דרייסיג נעכט! מע זאל דאס ווען באשרייבען, וואלט מען געקאנט אנשרייבען אט אזא בוך! (ער בעווייזט וואס פאר א מין בוך, פון דער ערד ביז כמעט דער סטעלי.)

שאַט, קינדער! ווייסט איהר וואָס איך וועל אייך זאָגען? איך בין געפאַלען אויף אַ גלייכע זאַך. אוי, בין איך אַ חכם!

— דאָס ווייסען מיר! אודאי ביזט דו אַ חכם! נאָר לאָמיר שוין הערכען וואָס, אבי גיכער!

— איך בין געפאַלען אויף אַזאַ איין עצה: באַדאַרף איך אייך דערצעהלען איטליכען באַזונדער, אָנהויבען אַלע מאָל פון „מה טובו“? אַמעהר, נעם איך און געב דאָס ארויס אַלסדינג אויף פּאַפּיער, דאָס הייסט, איהר פאַרשטעהט? איך באַשרייב דאָס אין אַ ביכעל, דעמאָלט קאָן זיך דאָס יעדער איינציגער איבערלייענען פון אָנהויב ביז׳ן סוף! ווארום דאָס, וואָס מע קאָן ארויסשרייבען מיט דער פען, וועט איהר קיין מאָל נישט אַרויסרעדען מיט דער צונג. אָבער איאַ, ס׳איז אַ גלייכער איינפאַל? דער עיקר — איהר זאָלט מיך ביט קוועטשען, איך זאָל קאָנען זיצען און שרייבען.

— סאַ משל! אויף ווען וועט דאָס אַרויסקומען — אם ירצה השם, אויף חול המועד פורים?

— חס וחלילה! וויפיעל, מיינט איהר, באַדאַרף דאָס ביי מיר געדויערען, דאָס אָנשרייבען מיט׳ן אָפּדרוקען? — נישט מעהר ווי אַ חדשים צוויי אָדער דריי.

— אַ חכם פון דער מה נשתנה ארויס! ביזט משוגע, צי חסר דעה! וואָס רעדסט דו? דו ווייסט וואָס דו רעדסט? — האָבען זיך די רויטע אידלעך צעשריגען אויף איהם, גלייך ווי ער וואָלט געוועזען ביי זיי אַ נעדרונגענער פון קהל. — חדשים? ווער איז דאָס אימשטאַנד צו ווארטען חדשים? מען איז דאָך נישט מעהר ווי לעבעדיגע מענטשען! אַ קשיא, טאָמער שטאַרבסט דו נאָר ביז דעמאָלט אוועק?

— בקיצור, ווי איהר ווילט אייך! — האָט זיך שוין זיין ווייבעל ארויסגעשטעלט פאַר איהם. — מיין מאַן איז אייך נישט משה־מחויב; ער האָט זיך ניט אונטערגענומען ביי אייך פאַר קיין דער־צעהלער. עלעהיי, לאָז זיך אייך דאַכטען, עס האָט איהם אָפּגענר־

מען דאָס לשון און ער קאָן נישט רעדען!... געהט אייך געזונ־טערהייד!

דער עולם האָט ארויסגעזעהען, אז מע וועט דאָ גאָר נישט מאַכען, איז מען זיך צעגאַנגען, און אונזער חברה־מאַן האָט געהאַל־טען וואָרט: ער האָט איינגעקויפט פּאַפּיער און טינט און פּענעס א גוזמא, און האָט זיך אַוועקגעזעצט בעשרייבען די גאַנצע נסיעה זיינע אין אַ בעזונדער מעשה־ביכעל, וועלכעס ער האָט אַ נאָמען געגעבען: „דאָס גליקליכע לאַנד, אָדער איין אָרט פון משוגעים". דאָס ביכעל איז פאַרטיג גע־וואָרען, האָט ער דאָס אַוועקגעגעבען אין דרוק אריין, מע זאָל דאָס אָפּדרוקען אויף זיינע אייגענע הוצאות אין א גרויסען צאָהל עקזעמפּלארען (איך האָב מורא, אויב נישט עטליכע טויזענד שטיק!). ער האָט זיך געהאַט אַזאַ רעכענונג: דאָ, אין זיין שטאָדט אליין, געפינען זיך, קיין עין הרע, אַ צוואַנציג טויזענד רויטע אידלעך; לאָמיר שמועסען, אשטייגער, אז נאָר איינער פון צעהן וועט קויפען אַ ביכעל, האָט איהר שוין אַ קיימאַ־לן פון צוויי טויזענד ביכלעך; היינט וואו זענען די איבעריגע שטעדט? די רויטע אידלעך זענען דאָך פאַרהאַן עטליכע מיליאָן, קיין עין הרע! אדרבה, עטליכע טויזענד וועט גאָר קלעקען אויף איין צאָהן; מע וועט דאָס מוזען נאָכדעם אָפּדרוקען נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל, מע וועט דאָס פערצוקערען, און ער וועט זיך מיט גאָט'ס הילף צעפיהרען די הענד, — מאַכען דערפון אַ מאַיאָנטעק...

כך הוה. דאָס ארויסגעהן פונ'ם בוך האָט זיך אביסעל פער־צויגען; עס האָט געדויערט אביסעל מעהר פון צוויי חדשים, און מעהר פון דריי, און מעהר פון פיער, און מעהר פון זעכס. עס האָט זיך געטראָפען א סיבה: ס'איז אויסגעגאַנגען פּאַדעם, נישט געסטייעט קיין אותיות אין דער דרוק! מע האָט געמוזט צו־וואַר־טען עטליכע חדשים, ביז מע וועט אויסגיסען נייע אותיות... אונ־זער מחבר האָט זיך דאָס אביסעל דעמאָלט אָנגעגעסען מיט צרות —

אויפ׳ן פּוד! פון איין זייט דאָס ווייב פּיקט אין קאָפּ: „וואָס איז דאָס פאַר איין עובדה — ביכלעך גאָר אין מיטען דרינען? פריש און געזונט און משוגע!" פון דער אַנדערער זייט די רויטע אידלעך רייסען ביי די פּאָלעס: „גוואַלד, דאָס ביכעל! דאָס בי־כעל!" און דער דרוקער, וואָס איז צום אָנהויב געווען זיס ווי צוקערלעקאַך, האָט מיט אַ מאָל אָנגעהויבען דולען אַ ספּאָדיק: „געלטעניו! געלט! געלט! געלט!" ער האָט זיך נעבאַך פער־זעצט און פער׳משכונ׳ט פון קאָפּ ביז די פיס, געוואָרען אַ בעל־חוב ביז איבער די אויהערען, און גאָט האָט אַ נס געטהאָן — די „משוגעים" זענען אַרויס פון דרוק!

די „משוגעים" זענען אַרויס פון דרוק, און דער עולם האָט זיך אַ לאָז געטהאָן, ווי נאָך מצה־וואַסער. מע האָט איהם בעלעגערט די שטוב, איטליכער האָט געוואָלט וואָס פריהער. זיין ווייבעל האָט דערזעהען אַזאַ מחיה, האָט זי זיך נישט געקאָנט איינהאַלטען און האָט זיך אַריינגעמישט.

— דו האָסט דען שכל אויף אַט אַזוי פיעל, דו לעקיש איינער? אַז גאָט האָט אונז יאָ צוגעשיקט אַזאַ גליק, וואָס טרעפט זיך איין מאָל אין הונדערט יאָהר, פאַר וואָס זשע זאָלען מיר נישט אָפּלעקען אַ ביינדעל, ווי עס געהער צו זיין? מכות וואָלט איך זיי פאַרקויפט אַזוי וואָלוועל די סחורה! אַ קניהע ערד וואָלטען זיי ביי מיר אויסגעשלאָגען אַט־אַ־דאָ־אָ, אויסציהען וואָלטען זיי זיך פאַר מיינע אויגען!...

עס האָט נישט געדויערט קיין צוויי שעה צייט און דער עולם האָט אָנגעהויבען ווערען וואָס ווייטער אַלץ שי־טערער און ווינציגער, ביז ס׳איז נישט געבליבען קיין לעבעדיגער מענש, — די רויטע אידלעך זענען מיט אַ מאָל אָפּגעקיהלט געוואָ־רען. וואָס איז די מעשה? די מעשה איז גאָר אַ פּשוט׳ע מעשה: די שטאָדט איז געוואָהר געוואָרען דעם אינהאַלט פונ׳ם ביכעל איש מפּי איש, און דוקא אָהן אַ טעלעפאָן; איינער האָט איבערגעגעבען

דעם אנדערען די גאנצע מעשה אין קורצען, — היינט צו וואס בעדארף מען נאך געהן אויסגעבען געלד, קויפען ביכלעך?... דאס איז נומער איינס. והשנית, האט מען א טעות געהאט אין חשבון:

— וויים איך! א נעכטיגער טאג! — האבען זיי גע'טענה'ט.— ווער מיר געלד? וואס מיר זילבער? עפּים משונה מאדנע אידען, משוגעים באשרייבט ער דארטען! אודאי איז כדאי געווען אזוי פיעל צו ווארטען אויף אזא מעשה!

— ס'איז גאר אינגאנצען די מעשה א ליגען; דאס האט ער אויסגעטראכט פון'ם קאפּ!

— עס האט זיך איהם, אפנים, גע'חלומ'ט, אז ער איז אריבער דעם סמבטיון?

— טפו אויף זיין קאפּ און אויף זיינע הענט און פיס!...

בקיצור, מע האט דאס ביכעל מעהר אין די הענד אריין נישט געוואלט נעמען. די עטליכע, וואס האבען יא געקויפט, האבען זיי דאס געבראכט צוריק צום מחבר און האבען געפאדערט פון איהם, ער זאל זיך נעמען זיין סחורה צוריק, און פונ'ם געלד, וואס זיי האבען בעצאהלט, שענקען זיי איהם אוועק די העלפט; דאכט זיך, עהרליך? מיט יושר?... איינער האט זיך מיישב געווען און האט איהם אריינגעווארפען דורכ'ן פענסטער צוריק דאס ביכעל אינאיינעם מיט א גע'פגר'טער קאץ, און די גאנצע שטאדט האט פון דער חכמה אזוי אנגעקוועלט, אזוי געלאכט, אז מען איז שיער נים צעזעצט געווא־רען פאר געלעכטער.

מע קאן זיך דען פארשטעלען די ביטערע פינסטערע לאגע פון אונזער מחבר? די צרות, וואס ער האט נעבאך איבערגעטראגען פון זיין ווייב, וואס האט איהם שיער נישט אויפגעגעסען לעבע־דיגערהייד? די אנגסטען מיט די יסורים פונ'ם דרוקער, וואס איז נעבאך דורך איהם ניזוק ונהרג געווארען? און זיין הארצווערטיג מיט די בזיונות, וואס ער האט געהאט פון די רויטע אידלעך?

ער איז געוואָרען ביי זיי אויס „משה דער פּאַרפּאַלענער“; זיי האָבען איהם געקרוינט מיט אַ נייעם נאָמען: „דער משוגע'נער ביכעל־מאַכער“ — ס'איז געוועזען בוזי־בזיונות!

* * *

איינס פון די דאָזיגע ביכלעך איז על־פּי נס אַריינגעפאַלען צו אונז אין די הענד אריין, און מיר האָבען דאָס דורכגעלייענט פון אלף ביז תיו און האָבען געפונען, אַז ס'איז גאָר נישט אַזוי שלעכט, ווי די רויטע אידלעך מיינען. מהאי טעמא דרוקען מיר דאָס איבער דאָ וואָרט ביי וואָרט, און מיר בעטען דעם עולם, אַז טאָמער וועט דאָ עמיצער געפינען עפּיס אַ זאַך, וואָס וועט זיי אויסווייזען פריקרע, ערטערווייז אַביסעל צו פיעל גוזמא'דיג, איבערגעהאַפּט די מאָס, אָדער אַזוי מחילה נאַריש, טפּוש'עוואַטע, זאָלען זיי צו אונז קיין טענות ניט האָבען, נאָר צום מחבר אַליין. אויף איהם, אויפ'ן מחבר הייסט דאָס, מעגען זיי זאָגען וואָס זיי ווילען: אַזוי ווי ער הערט ניט, אַזוי וועט איהם ניט שאַדען...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

(זיין אָנקומען אין שטאָדט אַריין. — דאָס ערשטע בעגעגעניש. — די שוהל. — מע טהוט איהם אָן אַ קאַפּעליש. — מע שלאָגט זיך פאַר'ן אורח, איטליכער וויל איהם צו זיך אויף שבת.)

אָנגעקומען אינ'ם לאַנד פון די משוגעים — אזוי הויבט ער אָן די בעשרייבונג פון זיין נסיעה — בין איך פונקט אום פרייטאָג פאַרנאַכט, שוין ארום ליכט־בענשען, און מחמת איך האָב מיך זעהר געאיילט אויף שבת, האָב איך נאָר קיין צייט נישט געהאַט זיך צוקוקען צו דער שטאָדט און צו איהרע שענע, ריינע, ציכטיגע, אויסגעפלאַסטערטע גאַסען און צו די שענע, הויכע, ליכטיגע מויער־רען. איך בין געפלויגען פייל אויס'ן בויגען; עס האָט מיר כסדר געבאָמבעלט אין קאָפּ: „וואו וועל איך דאָ מקבל שבת זיין? וואוהין וועל איך מיך דאָ צושלאָגען, אין א פרעמדער מדינה, און צו וועמען וועל איך מיך דאָ קעהרען און וועגדען אָהן א שום רע־קאָמענדאציע?“... די ערשטע מחשבה מיינע איז געוועזן: אַ שוהל. „לאָם איך נאָר צושלאָגען זיך צו א שוהל, — אזוי האָב איך מיר געטראַכט — וועט שוין אַלץ זיין רעכט: צווישען אידען, נישקשה, ווערד מען נישט פאַרפאַלען“...

דעם ערשטען אידען, וואָס איך האָב באַגעגענט, האָב איך אָפּגעשטעלט און א פרעג געטהאָן:

— ווייסט איהר נישט, פעטער, וואו איז דאָ ערגיץ א שוהל?

דער איד...

נאָר איך מוז דאָ פריהער אָפּמאָהלען וואָס פאַר א מין איד דאָס איז געוועזן. א הויכער, מיט שווארצע האָר, א שווארצע באָרד, דעם קאָפּ פאַרריסען ארויף מיט גדלות, אָנגעטהאָן אין שווארצען, מיט א הויכען שווארצען גלאַנצענדיגען ספּאָדיק אויפ'ן קאָפּ, כמו א לאָקשענטאָפּ.

— האָט קיין פּאַראיבעל ניט, פעטער, — זאָג איך צו איהם — אויב איהר זענט, איך בעט איבער אייער כבוד, א איד, נאָט אייך אָפּ שלום־עליכם.

— עליכם־שלום! — מאַכט ער צו מיר און קוועטשט מיך ביי דער האַנד זעהר פריינדליך. — עליכם־שלום! מיט וואָס קאָן איך אייך דיענען?

— צי ווייסט איהר ניט, — זאָג איך — וואו איז דאָ ערגיץ א שוהל, אָדער א בית־המדרש?

— קומט, — מאַכט ער צו מיר — איך געה מיט אייך. פון וואַנען איז א איד?

— פון וואַנען? פון ווייטען. — זאָג איך. — אזש פון יענער זייט סמבטיון, הינטער די הרי־חושך.

— אַך, אפשר פון די רויטע אידלעך? — מאַכט ער צו מיר און נעמט מיך ווידער א מאָל אָן ביי דער האַנד. — עס טהוט מיר זעהר־זעהר הנאה, וואָס איך זעה מיך מיט אייך. זאָגט זשע מיר, איך בעט אייך, איהר זענט דאָך דאָ, הייסט דאָס, א פרעמדער, איין אורח, קאָן איך אייך אפשר פאַרבעטען אויף שבת?

— מהכתיתי, — זאָג איך — פאַר וואָס ניט? איך האָב גע־רעכענט זיך צושלאָגען צו א שוהל און דורכ'ן שמש שוין איינבע־טען זיך ערגיץ אויף שבת.

— איינבעטען? — מאַכט ער מיט א געלעכטער. — ביי אונז פאַרשפאַרט מען זיך איינבעטען; ביי אונז איז מען צופריעדען, אז גאָט שיקט צו איין אורח.

— און ביי אונז — זאָג איך —איז איין אנדער מנהג: ביי אונז לאָזט דער שמש ניט ארויס דעם עולם פון שוהל, ביז מע צעגעמט נישט די אָרעמע לייט אויף שבת.

— אזוי? — מאַכט ער צו מיר מיט אזא פנים, גלייך ווי איך וואָלט איהם דערצעהלט, אז ביי אונז געהט מען מיט'ן קאָפּ אראָפּ, מיט די פיס ארויף.

— האָט קיין פאַראיבעל ניט, — רוף איך מיך אָן צו איהם — נאָך ווענזען האָט איהר דאָס יאָהרצייט: נאָך אַ טאַטען, צי נאָך אַ מאַמען?

— וואָס איז דען? — מאַכט ער צו מיר. — וואָס איז אייך עפּיס איינגעפאַלען, אַז איך באַדאַרף היינט האָבען יאָהרצייט?

— גלאַט, — זאָג איך — איך שמועס עס אַקעגען דרינען, וואָס איהר נעהמט דאַוונען.

— וואָס הייסט? — מאַכט ער צו מיר. — ס'איז דאָך היינט פרייטאָג־צו־נאַכטס!

— איך ווייס גאַנץ גוט, — זאָג איך — אַז ס'איז פרייטאָג־צו־נאַכטס, דערפאַר פרעג איך טאַקי, וואָרום ביי אונז אַזעלכע, איך בעט איבער אייער כבוד, פראַנטען, ווי איהר, נעהען זעלטען פרייטאָג־צו־נאַכטס אין שוהל אריין.

— אַזוי? — מאַכט ער צו מיר. — וואָס זשע דען טהוען זיי שבת?

— איך ווייס — זאָג איך — וואָס זיי טהוען? זיי געפינען זיך שוין מסתמא איין ארבייט: מע האַפּט אַ קערטעל, אַז קיינער זאָל ניט זעהען...

— וואָס האַפּט מען? — מאַכט ער צו מיר.

— אַ קערטעל — זאָג איך — האַפּט מען: איין „אָקעלע“, אַ „סטוקעלקע“, אַ „באַנטשאַק“, אָדער גאָר אַ „מערטעל־מערטעל“.

— וואָס הייסט דאָס — זאָגט ער — „מערטעל־מערטעל“?

— כלומפרשט! — זאָג איך. — וואָס מאַכט איהר זיך געפנר'ט? מע שפּיעלט דען נישט ביי אייך אין קאָרטען?

— אָך, קאָרטען? — מאַכט ער צו מיר. — ביי אונז שפּיעלט מען שוין נישט אין קיין קאָרטען; ביי אונז איז פאַרהאַן אַ סך בעסערע פאַרגעניגענס דערפון... אָט איז אונזער שוהל.

— וואו? — מאַך איך צו איהם.

— אָט דאָס איז זי! — זאָגט ער צו מיר און פיהרט מיך צו

צו א הויכען מויער, א שענעם, מיט ווייסע מירמעלשטיינערנע זייַ־לען, מיט א מחיה'דיגען גארטען ארום און ארום, און בעלייכט, בע־גאסען פון אויבען ביז אראפ מיט א מין משונה־מאדנע ליכטיגקייט, אז מע קאן בלינד ווערען.

„אט דאס הייסט ביי זיי א שוהל?“ — טראכט איך מיר און איך דערמאן מיך אן אונזער גרויסען בית־המדרש, וואס שטעהט אנגעבויגען „כורעים“ שוין פון היבשע עטליכע יאהר, אונטער־געשפארט מיט סטופעס, וואס יונגלעך קונדסים קלעטערען דורך זיי אויפ'ן דאך; די ווענט זענען הויל, נאקעט, ארומגעגריזעט פון די ציעגען, און דער ריח לאזט זיך הערען פון דער ווייטען...

ביי דער טהיר באגעגענט אונז איינער א הויכער מיט גאלדענע קנעפ, עפענט אונז אויף די טהיר און טהוט זיך א בויג בשעת מעשה, ווי איינער רעדט: „ברוך הבא, א איד, סקאצעל קומט!“

אריינגעקומען אינווענינג, בלייב איך שטעהן פארגאפט. די שוהל איז פון אויבען ביז אראפ איינגעטונקען אין גין־גאלד, און פון דער ליכטיגקייט, וואס גיסט זיך פון אלע זייטען, פינקעלט, שעמע־רירט אין די אויגען. איינער מיט א שווארצען לאקשענטאפ אויפ'ן קאפ, מיט א לאנגער זשיפעצע מיט קנעפ און מיט א מגן־דוד צוגעשפילעט צו דער זייט, געהט־צו צו מיר שטילערהייד און טהוט מיר א ווונק, איך זאל געהן מיט איהם.

— מע האט מיר געזאגט וועגען אייך, — מאכט ער צו מיר — זייט זיך מטריח מיט מיר אויף איין מינוט.

— ווער, זאג איך, זענט איהר? קודם־כל נאט אייך אפ שלום־עליכם.

— עליכם שלום! — מאכט ער צו מיר. — איך בין דער שמש פון דער שוהל.

„דער שמש! א שענער שמש! — טראכט איך מיר. — איין אויסגעפוצטער מיט א מגן־דוד, פונקט ווי, להבדיל, ביי אונז, פעהלט נים א האר: אהן א צעפיצעלטער קאפאטע, אהן אויס־

נעדרעהטע שטיוועל, אָהן אַ פּליסענעם קאַרטוז, אָהן אַ נאָז מיט טאַבעקע"...

— וואוהין פיהרט איהר מיך? — זאָג איך צו איהם. — ווייזט מיר בעסער איין אָרט, וואו איך קאָן אָפּלעגען אַט דאָס פּעק־קעל מיינס.

— קומט, קומט, — מאַכט ער צו מיר און נעמט צו ביי מיר דאָס פּעקעל און פיהרט מיך אַריין אין אַ באַזונדער ליכטיג חדר'על, צו אַ ווייסען מירמעלשטיינערנעם וואַשקאַסטען, דערלאַנגט מיר אַ שטיקעל זייף מיט אַ קלאָר־ווייס האַנטיכעל און לעגט מיר פאָר, איך זאָל מיך מטריח זיין אַביסעל איינוואַשען זיך.

„וואָס איז דאָס פאַר אַ משוגעת? — קלעהר איך מיר. — וואַשען די הענט — דאָס פאַרשטעה איך; דערויף איז פאַרהאַן ביי אונז אויך אַ האַנטפאַס אין שוהל מיט אַ גרויסער פּאָמעניצע ביי דער טהיר. נאָר אין אַ שוהל זאָל מען זיך באַדאַרפען וואַשען גאָר און זייפען — דאָס פאַרשטעה איך שוין ניט!"

— ווער האָט אייך געזאָגט וועגען מיר? — רוף איך מיך אָן צום שמש.

— דער הערר שניידער.

— וואָסער שניידער?

— אַט דער, וואָס איהר זענט מיט איהם געגאַנגען.

— אַזוי? — זאָג איך. — איז ער סך־הכל אַ שניידער? אַ „בעל־מלאכה", הייסט דאָס? הייגט וואָס איז מיט איהם אַזוי דער יחוס, וואָס ער געהט אַזוי אויסגעפּוצט און דעם קאָפּ פאַר־ריסען אַרויף, גלייך ווי, איך בעט איבער אייער כבוד, עפּיס רעכטס?

— ער איז גבאי ביי אונז אין שוהל. — מאַכט צו מיר דער שמש מיט נדלות.

— אַזוי? — זאָג איך. — איז דאָס, אַפּנים, אַ שניידערשע שוהל ביי אייך?

— ניין, — מאכט ער — ס'איז ניט קיין שניידערשע, ס'איז א א י ד י ש ע שוהל.

— איך וויים, —זאָג איך — אז ס'איז א אידישע, ניט קיין גוישע. נאָר זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווי קומט צו אייך א שניי־דער א גבאי? מע האָט, אפנים, נישט געקאָנט געפינען קיין אנ־דערען אויף אויסצוקלויבען? ווי זאָגט מען: במקום שאין איש איז הערינג פיש...

— א שניידער איז דען קיין איד ניט? — מאכט ער צו מיר און עפענט אויף א שאַפּקעלע און נעמט ארוים פון דאָרטען א הויי־בען שווארצען ספּאָדיק און בעט מיך, איך זאָל אויסטהון מחילה מיין וועג־מיצעל און זאָל אָנטהון אָט דעם „צעלענדער".

— משוגע, — זאָג איך — צי חסר דעה בין איך? וואָס הייסט, פּלוצים אין מיטען דערינען וועל איך מיך אָנטהון, ווי א מארשאַ־לאָק? א קאָמעדיאַנטשיק?

— איהר מוזט אָבער אָנטהון א „צעלענדער". — מאכט ער צו מיר מיט א פריינדליך שמייכעלע. — ביי אונז געהען אַלע אין צעלענדערס; אנדערש קאָן מען ניט אריינטרעטען צו אונז אין שוהל אריין.

— איטליכע שטאָדט האָט זיך איהר משוגענעם, — זאָג איך — און ביי אייך זענען, אַפּנים, אַלע משוגעים? ס'איז דאָך ביי אייך סדום, איהר זענט דאָך עפּיס דאָ, ווי איך בין א איד, ווילדע מענטשען, פּראָים!

— איהר מוזט אָבער אָנטהון דעם „צעלענדער", — מאכט ער צו מיר נאָך אמאָל, שוין מיט אזא ניגון, ווי איינער רעדט: „ווילט איהר אזוי — איז גוט, אלא ניט — געהט אייך געזונטערהייד". און דאָ ווערד שפּעט, שוין שבת, וואָס טהוט מען? געהן זוכען ערגיץ איין אנדער שוהל? „טאַ, אויך די אייגענע מעשה, — טראַכט איך מיר, — אז איך האָב מיך שוין אריינגעהאַפּט צווישען משוגעים, העלפט עפּים חכמות?" איך טהו אָן דעם „צעלענדער" און, געהענ־

דינ פארביי דער גלעזערנער טהיר. האב איך א קוק אויף מיין גע־
שטאלט און קוים וואס איך האלט מיך איין פאר געלעכטער.

— ווי געפעלט אייך — רוף איך מיך אן צום שמש, געהענדיג —
ווי געפעלט אייך אט דער שמיינער מיט'ן קוימען?

דער שמש אבער ענטפערט מיר נישט דאס אנדערע ווארט;
ער באזעצט מיך גאנץ אויבען־אן און איז מיך מכבד מיט א סידור'על.
איך הויב מיך אן ארומצוקוקען, וואו בין איך אין דער וועלט?
שענע געפאלימירטע בענק שטעהען אלע מיט'ן פנים אהין. אויף
דער ערד ליגען אויסגעבעטע שענע ווייכע קאווערען, נישטא וואו
אויסצושפייען. דער עולם — אויסגעזעצט, ווי די מחותנים, אנ־
געטהאן שבת'דיג, אלע מיט שווארצע הויכע „צעלענדערס" אויף די
קעפ, מע זיצט און מע שווייגט — וואס איז דאס פאר א פאלק?
איך טהו א וואונק צום שמש, ער געהט־צו צו מיר אויף די שפיץ־
פינגער.

— זאגט מיר, איך בעט אייך, וואו איז דא ערגיץ ביי אייך
מזרח?

— מזרח? — מאכט ער צו מיר און טהוט מיר א וויז מיט'ן
האנד ארויף, אז אהין איז מזרח.

— איך וויים אליין, — זאג איך צו איהם — אז מזרח איז
אהין, קיין מזרח זייט, נישט קיין פצון זייט; איך פרעג אייך,
וואו איז ביי אייך דא דער אויבען־אן?

— וואסער אויבען־אן?

— בראש פארשטעהען זיי נים וואס מע רעדט צו זיי! וואו
זיצען דא ביי אייך די נגידים, דער תפארת פון דער שטאדט?

— אלע איינם! — מאכט ער צו מיר.

— וואס הייסט, זאג איך, אלע איינם? ביי אייך איז אפנים,
הפקר ציבעלעם? וואו ווער סע וויל, דארט זעצט ער זיך?

— וואו ווער סע וויל, דארט זעצט ער זיך. — מאכט ער צו מיר
מיט מיינע ווערטער.

„משוגעים! — זאָג איך צו זיך אַליין, און צעלאַך מיך. — מע זאָל ביי אונז זאָגען אַ נגיד, ער זאָל זיך זעצען אין שפּיעגעל־באַנק, נישט גאַנץ אויבען־אָן, — איך ווייס? די וועלט וואָלט געהאַט צו טהון! אָדער, אשטיינער, אַ קבצן זאָל האָבען די העזה אַרויפקריכען אין מזרח, וואָלט געוועזן הימעל עפּען זיך. פאַר־אַ־יאָהרען האָט זיך געטראָפען ביי אונז אַ מעשה, עס האָט זיך פאַרקויפט אַ מזרח־שטאָדט אין אַלטען בית־המדרש, האָט זי ישראלי דער קצב געדונגען, איז געוואָרען אַ רעש צווישען די נגידים: „סטייטש, מיר וועלען דערלאָזען אַ קצב זאָל זיך רוקען אין מזרח? אָבער גאָר לאָ!“ די נגידים האָבען זיך צענויפגעלעגט און האָבען די שטאָדט אוועקגעקויפט, באַדאַי זי זאָל שטעהן לעדיג, אַבי דער קצב זאָל האָבען אַ מכה, נישט קיין מזרח!...“

פלוצים דערהער איך, עס טהוט אַ זעץ פון אויבען עפּיס אַ מין געזאַנג, אַ מישמאַש פון פאַרשיעדענע קולות, וואָס איך האָב אויף מיין לעבענסטאָג אזעלכעס נישט געהערט. עס גיסען זיך אַלערליי זיסע שטימען, נידעריגע און נאָך נידעריגערע, הויכע און נאָך העכערע, און אַלע אינאיינעם גיסען זיך צענויף אין איין געזאַנג און רינגען, אַזוי ווי אַ מין בוימעהל, ממש עס צעגעהט זיך אין יעדען אבר. איך וואָלט געמעגט שווערען, אז איך הער אַ קול פון אַ פיעדעל, פון אַ פלייט, פון אַ טרומייט און פון אַ באַס — אַ גאַנצע קאַפּעליע כלי־זמר... און עס וואַכסט אויס, ווי פון אונטער דער ערד, עפּיס אַ מין שלאַק אין אַ טלית'על, מיט אַ ווייסען כפּאָדיק אויפ'ן קאָפּ. אפנים, דאָס איז זייער חזן? — ער מאַכט עפּיס מאָדנע אָנשטעלען, בויגט זיך און בוקט זיך און הויבט אָן צו זינגען „מה טובו“.

„סאַ משל! — זאָג איך צו זיך אַליין. — פרייטאָג־צו־נאַכטס גאָר פון מה טובו! וואו איז דער ערב שבת'דיגער „הודו לה' כי טוב?“ וואו איז דער „ידיד נפש אָב הרחמן?“ וואו איז עפּיס מנחה? — ווילדע מענטשען!“

תיכף נאָכ׳ן חזן בעוויזען זיך אויף דער סצענע נאָך א צוויי־דריי נפשות מיט שווארצע קוימענס אויף די קעפּ; צווישען זיי דערקען איך מיין הויכען שניידער — אפּנים, דאָס זענען די גבאים פון דער שוהל? — און איינער מיט א שווארצען פיערעקעכיגען ספּאָדיק און מיט א ווייסען קאָלנער; זיי זעצען זיך אוים אלע פיער אויבען־אָן, ווי די טאָקען, איינס אקעגען דאָס אנדערע, און דער חזן עפענט אויף א געמבע, פליהט איבער פון „מה טובו" גלייך צו „לכו נרננה" (ווי געפעלט אייך אזא שפּרונג?). איך דערהער, אז עס האַלט ביי „קבלת שבת", טהו איך דאָך מסתמא א זאָג דעם „לכו נרננה" אויף א קול מיט א ניגון, ווי איך בין געוואָהנט גע־וואָרען. איך מיין, אז דאָ וועט שוין דער גאַנצער עולם אנהויבען צו דאַוונען — ווער? וואָס? וועמען? א וואָרט וויל קיינער נים זאָגען! דער חזן הויבט אָן און די זינגערלעך לאָזען אוים, און דער גאַנצער עולם קוקט אין די סדורים׳לעך, ווי א האָהן אין בני־אָדם, שעפּטשעט שטילערהייד. מע האָט מורא, טאָמער וועט מען חלילה דערהערען פון זיי א וואָרט עברי...

אז ס׳איז געקומען צו די „לכה־דודי׳ס", האָט דער חזן אליין שוין, אָהן משוררים, אנידערגעלעגט א „מזמור־שיר־ליום־השבת׳על", און דוקא אויפ׳ן אידישען שטייגער, מיט אונזער פראָסטען אידי־שען נוסח — סע זאָל א רוח אין זיין טאַטען אריין! ער האָט זיך דאָס אביסעל צעלאָזט — א כפרה דוד־משה, א כפרה משה־יוסי, א כפרה אפילו דער גרויסער הערש־בער... שפּעטער, אז ער איז אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה, האָט ער זיך אויסגעדרעהט מיט׳ן פּנים צום עולם (שטעלט אייך פאָר א מין חזן: איהר זאָלט זאָגען א סימן פון א באָרד, אויסגעפּוצט ווי א מויד, אָהן א שום קנאָפּ אין גאָרגעל, אָהן א שום פעטשיילע אויפ׳ן האַלז און אָהן א טראָ־פּען שוויים!), דער שמש מיט׳ן מגן־דוד האָט איהם אונטערגע־טראָגען א גאָלדענעם בעכער מיט וויין, און דער שענער חזן האָט געמאַכט קידוש, און דוקא הויך אויפ׳ן קול. דאָס ערשטע מאָל

אויף מיין לעבען הער איך, אז אין א שוהל זאל מען מאכען קידוש — איך האב געמיינט, איך וועל פלאצען פאר געלעכטער! נאכ'ן קידוש האט מען נאך עפּיס געזונגען, און דער עולם האט זיך אנגע־הויבען צעגעהן שטיל, אהן א „גוט שבת", געקוועטשט זיך איינס דאס אנדערע די הענט, געזאגט איינער דעם אנדערען: „לשנה הבאה בירושלים" (א משל!) און איבערגעוואונקען זיך מיט די אויגען גאר פריינדליך. געגאנגען איז מען איינציגווייז, נישט געהאפּט זיך, נישט געשטופּט זיך — מאדנע אידען!

נאכ'ן דאוונען איז דער שמש צוגעגאנגען צו יענעם, וואס מיט'ן פיערעקעכיגען ספּאדיק און מיט'ן ווייסען קאלנער, און האט איהם איינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהער. נאכדעם איז ער צוגע־גאנגען צו מיר און נאך איהם די דריי גבאים מיט מיין הויכען שניידער בתוכם.

— דאס איז אונזער הערר ראבינער, — מאכט צו מיר דער שמש שטילערהייד — אונזער רב.

„נישקשה פון א רב'על! — טראכט איך מיר. — אט דאס פּסק'עט שאלות?"

— שלום עליכם! — מאכט צו מיר דער רב און קוועטשט מיך ביי דער האנט, און נאך איהם געבען מיר אפּ שלום די איבעריגע צוויי גבאים.

— עליכם שלום אייך, — זאג איך — וואס מאכט איהר גוטס?

— מה שמכם? — מאכט צו מיר דער רב.

— וואס עפּיס אויף לשון־קודש? — זאג איך. — איהר רעדט אפשר נישט קיין דברי־חול אים שבת? מיין נאמען איז משה. פארהאן ביי אונז דריי משה'ס: איינער א הויכער, רופט מען איהם „משה דער קליינער"; איינער א קורצער, רופט מען איהם „משה דער גרויסער"; און מיך רופט מען גלאט משה.

אלע דריי גבאים מיט'ן שמש קוקען זיך איבער און שמייכ־לען איינס צום אנדערען.

— איך האָב געהערט, — מאַכט צו מיר דער רב — אַז איהר קומט אָן פון אַ ווייטער מדינה, פון יענעם לאַנד, וואו עס געפינען זיך די רויטע אידלעך. וואָס מאַכען עפּיס דאָרטען אונזערע ברידער נעבאך?

— וואָס זאָלען זיי מאַכען? — זאָג איך. — ווער סע האָט די קלינגערס, דעם איז גוט, ווי זאָגט מען: המבדיל בין קודש לחול, ווער עס האָט געלט, דעם איז וואויל, און ווער עס האָט ניט קיין געלט, דער ליגט נייען איילען אין דער ערד, איך בעט איבער אייער כבוד, און באַקט בייגעל. און ווער שמועסט די לעצטע צייט, זינט עס האָבען זיך אָנגעהויבען ביי אונז די „בהלות“, איז נאָך ערגער: מע לויפט וואוהין די אויגען טראָגען, איינער ווייסט ניט פון'ם אנדערען. אָט בין איך פאַרפאָהרען אהער, פרעגט מיך, ווי אזוי — ווייס איך אַליין ניט. די ערשטע צייט איז אפילו געווען ביי אונז דאָרטען „קאָמיטעטען“, וואָס האָבען באַדאַרפט זאָרגען פון אונזערטוועגען, נאָר עס האָט זיך אויסגעלאָזט פון זיי, איך בעט איבער אייער כבוד, אַ בוידעם...

איך האָב גערעדט און גערעדט, זיי דערצעהלט אַלסדינג, וואָס ביי אונז טהוט זיך, און די גבאים מיט'ן רב מיט'ן שמש זענען גע־שטאַנען און האָבען מיך באַטראַכט, ווי עפּיס אַ זעלטענעם פּאַרשוין, וואָס מע זעהט דאָס גאָר ניט! ביי איטליכם מאָל, וואָס איך האָב דערמאָנט די רויטע אידלעך, ווי אזוי זיי ווערען נעבאָך פאַר־שווארצט, האָבען זיי געזיפצט, רחמנות געהאַט; איך האָב געזעהן, אַז עס עקט זיך זיי דאָס חיות...

— איך מיין, — מאַכט צו מיר דער רב מיט אַ פריינדליך שמייכעלע — אַז איהר באַדאַרפט זיין רעכט מיעד פון'ם וועג און הונגעריג?

— גלייך ווי איהר זענט געווען דערביי, — זאָג איך.

— מיר וועלען נאָך צייט האָבען, מאַכט ער, צו שמועסען;

אצינד קומט, זייט מוחל, צו מיר, איך פארבעט אייך צו מיר אויף שבת.

— האָט קיין פּאַראיבעל ניט, הערר דאָקטאָר, — רופט זיך אָן צו איהם דער הויכער שניידער — דער איד איז מיינער, איך האָב איהם שוין פאַרבעטען צו זיך נאָך געהענדיג מיט איהם אהער אין שוהל אריין.

— שאַדע! — מאַכט דער רב דער דאָקטאָר.

— ווען — זאָג איך — זאָרגט זיך איין אָרעמאַן? אַז ער האָט צוויי חתונות אין איין טאָג.

דער רב דער דאָקטאָר, יענע צוויי גבאים און דער שמש לאַכען. נאָר איך זעה, אַז זיי זענען שטאַרק מקנא דעם שניידער, וואָס ער האָט מיך פאַרבעטען פריהער, אויסגעחאַפּט די מציאה — אַ גליק האָט איהם געטראָפען!...

„משונה־מאָדנע אידען! — אזוי טראַכט איך מיר, געהענדיג מיט מיין שניידער צו איהם אויף שבת.— קיין מזרח איז ביי זיי ניט פאַרהאַן... דעם אויבען־אָן טרעטען זיי אָפּ יענעם... נגידים און קבצנים איז ביי זיי גלייך... אַ דאָקטאָר איז ביי זיי אַ רב, אַ שניידער איז אַ גבאי און אַ שמש טראָגט אַ הויכען ספּאָדיק... איין אורח איין אָרעמאַן איז ביי זיי גאָר איין אבן טוב, אַ איד איז ביי זיי אַ גאַנצער אַנטיק. מע שלאָגט זיך פאַר אַ אידען — ריינע משוגעים!“...

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

(ביי׳ם שניידער אין שטוב. — דאָס ווייב גיט איהם אָפּ שלום. — די טעכטער רעדען לשון־קודש. — ער ווערד געוואָהר פון משונה־מאָדנע זאַכען. — ער רעדט וועגען ארץ־ישראל.)

אריינגעקומען צום שניידער אין שטוב אריין, האָט מיר מיט אַ מאָל אַ זעץ געטהאָן אין פּנים אריין אַ מאָדנע מין ליכטיגקייט, אַ פרייליכקייט און אַ היימליכקייט, וואָס לאָזט זיך גאָר ניט באַ־שרייבען. באגעגענט האָט אונז טאַקי זיין ווייב, די שניידערין, אָנגעטהאָן ווי אַ „מאַדאם“, נישט מיט קיין פּערעל, ווי ביי אונז אַ נגידית, נאָר גלאַט אַזוי אויסגעפּוצט, שען און ציכטיג. נעבען דער „מאַדאם“ זענען געשטאַנען צוויי מיידלעך, דעם שניידער׳ס טעכטער, שענע, אַזוי ווי גין־גאָלד, מיט שווארצע האָר און מיט שווארצע פייעריגע אויגען.

— גאָט האָט אונז צוגעשיקט איין אורח. — רופט זיך אָן צו זיי דער שניידער מיט אַ גדולה. — איך האָב אייך געבראַכט אַ איי־דען, איינעם פון אונזערע ווייטע־ווייטע ברידער, וואָס מע רופט זיי מיט׳ן נאָמען „די רויטע אידלעך“.

— שלום עליכם! — רופען זיך אָן צו מיר אַלע דריי ווייבער און געבען מיר די האַנד, פּונקט אויף דעם שטייגער, ווי ביי אונז מאַנסבילען.

— עליכם שלום, — זאָג איך צו זיי — דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לעבען טרעפט זיך מיר, אַז, איך בעט איבער אייער כבוד, נקבות זאָלען גאָר אָפּגעבען שלום!

דעם שניידער׳ס צוויי טעכטער האָבען צווישען זיך עפּיס אָנ־געהויבען צו שמועסען אויף אַ מין מאָדנע שפּראַך, וואָס איך וואָלט געמעגט שווערען, אַז ס׳איז אונזער לשון־קודש; נאָר זיי האָבען גערעדט אַזוי גיך, אַז איך האָב ניט פארשטאַנען איין וואָרט אפילו.

דער שניידער האָט א וואונק געטהאָן צו דער שניידערין, און די „מאדאם" האָט מיך אריינגעבעטען אינ'ם אנדערען חדר, וואו ס'איז שוין געשטאַנען אָנגעגרייט א טיש מיט כל טוב, און געבעטען מיך, איך זאָל „פארנעמען א פלאַץ".

— האָט קיין פאראיבעל ניט, — זאָג איך — מיין פלאַץ וועט מסתמא נישט אנטלויפען; איך בין א איד, וואָס קאָטאָרי בין געוואָהנט געוואָרען מאכען קידוש, איך קאָן נישט יוצא זיין מיט אייער שענעם חזן מיט'ן ספאָדיק, וואָס האָט אָפגעמאכט אין שוהל קידוש פאר אַלע אידען.

— אָך! — מאכען זיי צו מיר און טראָגען מיר אונטער א שענעם זילבערנעם בעכער מיט א פלאַש וויין און שטעלען זיך אוועק הערען, ווי איך מאַך קידוש.

אָפגעמאכט קידוש, רוף איך מיך אָן צום בעל־הבית:

— ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען? ס'איז א רעכט ביסעל משקה אָט דאָס אָ! איך האָב שוין לאַנג אזא גלעזעל וויין ניט געטרונקען. עס צעגעהט זיך אין אַלע אברים!

— דאָס איז טאָקי אונזער וויין, — רופט זיך אָן צו מיר דער שניידער מיט גדלות.

— וואָס הייסט, —זאָג איך — איהר האַלט א ווייגשענק אויך? אויב אזוי, איז שוין רעכט: אפנים, אז פון שניידעריי אַליין קאָן מען אזוי ניט לעבען?

— ניין, — מאכען זיי צו מיר מיט א פריינדליך שמייכעלע — איהר האָט אונז ניט פארשטאַנען, וואָס מיר האָבען אייך געזאָגט; אונזער וויין — מיינען מיר א י ד י ש ע ן וויין.

— ס'אַ משל! — זאָג איך. — וואָס דענן, נסך וועט איהר מיר געבען?

— אָך, ניין! ס'איז אונזער אייגענער אידישער וויין פון אונזערע אייגענע אידישע וויינגערטנער, וואָס ביי אונז אין ארץ־ישראל.

— ביי אייך — זאָג איך — אין ארץ־ישראל? ארץ־ישראל איז דאָך דערוויי׳ל דעם טערק׳ס!

— ארץ־ישראל — רופט זיך אָן צו מיר דער שניידער מיט ברע־נענדיגע אויגען — ארץ־ישראל איז א ו נ ז ע ר ס; ארץ־ישראל איז ג ע ו ו ע ן אונזערס און עס וועט ז י י ן אונזערס!

— אָמן הלואי! — מאַך איך צו איהם. — ביי אונז זאָגען מיר אויך אַלע מאָל לשנה הבאה בירושלים. נאָר לאָז פריהער קומען משיח, וועלען מיר אַלע, אם ירצה השם, געהן קיין ארץ־ישראל. דערוויי׳ל האָט נאָך דאָרטען דער טערק צו שאַפען, און מיר זענען נאָך אַלץ די אייגענע שלעפּערס, דרעהען זיך ארום פון שמוני׳ן צו בוני׳ן און זוכען דעם נעכטיגען טאָג...

איך האָב געזעהן, אז דער שניידער וויל מיר עפּיס אָפּענטפע־רען; נאָר די שניידערין האָט איהם אָפּגעהאַלטען און האָט א זאָג געטהאָן צו איהם מיט א שמייכעלע:

— דעם שמועס לאָז איבער אויף נאָך וועטשערע; לאָז דער אורח זיך געהן וואַשען, ער קעהר אודאי וועלען עסען.

„נישט קיין נאַרישע אידינע, — קלעהר איך מיר — חאָטש א שניידער׳ס א ווייב!“

— לאָם איך האָבען אַזאַ יאָהר, ווי איהר זענט גערעכט! — זאָג איך צו איהר. — קיין טאָנץ, זאָגט מען, געהט ניט פאַר׳ן עסען...

גאַנץ פיין געוואַשען זיך, זעצען מיר זיך צום טיש. מיך בע־זעצען איז איהם אויסגעקומען פּונקט נעבען זיין ווייב. שניידער בלייבט שניידער... ס׳איז מיר אויסגעקומען אביסעל פריקרע, אי־בער דער טבע, נאָר דאָס פריינדשאַפט פון די בעלי־בתים צו מיר איז געוועזן אַזוי גרויס, אז איך האָב מיך אָנגעהויבען צו פיהלען דאָ גאַנץ היימיש. איין זאַך האָט מיר נאָר אויסגעוויזען אביסעל ווילד — דאָס, וואָס דעם שניידער׳ס טעכטער רעדען צווישען זיך אויף זייער

שפּראַך, וואָס איז שטאַרק פּ אַ ח אָ ז ש ע אויף אונזער לשון־קודש.

— האָט קיין פּאַראיבעל ניט, — רוף איך מיך אָן צו מיינע בעלי־בתים — וואָס איך וועל אייך פרעגן; ווער עס פרעגט, דער בלאָנזעט ניט: אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך רעדען דאָס אייערע מיידלעך?

— אויף אונזער שפּראַך, אויף העברעאיש, — זאָגען זיי צו מיר. — איהר פאַרשטעהט דען ניט קיין לשון־קודש?

— צי איך פאַרשטעה, — זאָג איך — איז קיין חדוש ניט; איך פאַרשטעה אייניגע ווערטער; אַ חדוש איז נאָר, וואָס זיי פאַרשטעהען! ווי קומט דאָס, וואָס מיידלעך רעדען ביי אייך אויף לשון־קודש?

— וואָס הייסט, וואָס איז דאָס חדוש? — רופען זיך אָן די מיידלעך. — העברעאיש איז דאָך אונזער שפּראַך! מע האָט אונז געלערענט אין חדר אַלע אַנדערע שפּראַכען און העברעאיש פריהער פון אַלסדינג.

— וואָס איז שייך, — זאָג איך — מיידלעך לערנען ביי אייך אין חדר? עפּיס הער איך פון אייך אַלע מאָל, איך בעט איבער אייער כבוד, ווילדע זאַכען. און וואָס איז דאָס ביי אייך פאַר חדרים אַזעלכע, וואָס מע לערענט דאָרט שפּראַכען גאָר, לשונות?

— סע רעדט זיך אַזוי חדרים! — מאַכט דער שניידער. — דאָס זענען, אייגענטליך, אונזערע אידישע שקאָלעס, אידישע גימנאַזיעס, סעמינאַריעס.

— אידישע גימנאַזיעס? סעמינאַריעס? — זאָג איך. — איהר מאַכט פון מיר חוזק. גלאַט ס'איז אַ קונץ, איהר האָט דערטאַפּט אַ אידען און פיהרט איהם אין באָד אריין.

— חס ושלום! — מאַכען זיי צו מיר. — וואָס הייסט, מיר וועלען לאַכען פון אַ פרעמדען מענשען? אָט וועט איהר זעהן, אַם

דישע גימנאזיעס מיט אונזערע אידישע גערטנער, מיט אונזערע אי־דישע גמילות־חסדים־הייזער, מיט אונזער אידישער באנק, מיט אונ־זער...

— א אידישע באנק? — זאג איך און שפרינג אונטער אויפ'ן בענקעל. — טאקי א באנק, וואס מע נעמט דארטען געלט? איז דאך עס טאקי, אפנים, איין אמת, וואס מע זאגט, אז עס וואלגערט זיך דא ביי אייך גאלד אין די גאסען?

— אין די גאסען? — זאגען זיי צו מיר. — ניין! קיין גאלד וואלגערט זיך נישט ביי אונז אין די גאסען; נאר געלויבט איז גאט, מיר האבען אלסדינג, וואס מיר באדארפען...

— האט קיין פאראיבעל ניט, — זאג איך — וואס איך שלאג אייך איבער אין מיטען די רעד. דער שמש פון דער שוהל האט מיר געזאגט, אז איהר זענט א... א... בעל־מלאכה.

— א שניידער, — מאכט ער צו מיר און גלעט זיך ביי דער באָרד מיט גרוים גדלות — איך בין א שניידער, מיין פאטער איז געווען א שניידער און אלע מיינע ברידער זענען געווען שניידערס. אונזער ארבייט האט א שם.

— און פרנסה — זאג איך — האט איהר, ווי איך פארשטעה, דוקא נישקשהדיג?

— גאט צו דאנקען, — זאגט ער — חוץ דאס הויז, האב איך נאך צוויי הייזער.

— אייגענע?

— וואס דען, פרעמדע?

— ריינע? נישט קיין פארזעצטע?

— אודאי. ווי דענן אנדערש?

— נו, און איהר ארבייט נאך היינט אויך מיט דער נאדעל?

— אודאי. איך האב געארבייט, איך ארבייט און וועל אר־בייטען.

— אויב אזוי, — זאג איך — פארשטעה איך אייך ניט, וואס

איהר זענט פאר מענטשען; האבען הייזער אייגענע, נישט קיין פארזעצטע, און זיצען שטשאבען מיט דער נאדעל, — דאס קומט שוין אוים ביי מיר, האט קיין פאראיבעל ניט, פריש און געזונט און משוגע! נאך איין זאך האב איך אייך געוואלט פרעגען: ווי קומט דאס, וואס איך זעה נישט ביי אייך קיין דיענסט? אין אייער גראד, קיין עין הרע, זאל מען נישט האלטען האטש איין דיענסט אין שטוב?

— אונזערע דיענסטען — רופט זיך אן צו מיר די שניידערין — זענען שבת און יום־טוב פריי, אזוי ווי ביי אונז אין דער תורה שטעהט געשריבען...

— אין דער תורה? — זאג איך. — ס'איז מיר א חדוש, וואס איהר ווייסט די תורה בעסער ווי איך; איך בין, דאכט זיך, מעביר די סדרה אלע פרייטאג, און איך געדענק עפים נישט אין דער תורה, אז דיענסטען זאל מען גאר לאזען אויף שבת פריי?

— וואס רעדט איהר? — מאכט צו מיר איינע פון איהרע טעכטער און טראגט מיר צו א תנ"ך'על און ווייזט מיר אן אויף א פסוק אין דער סדרה „ואתחנן", וואו עס רעדט זיך וועגען שבת: „...למען ינוח — בכדי עס זאל רוהען, עבדך — דיין קנעכט, ואמתך — און דיין דיענסט, כמוך — אזוי ווי דו"...

— סא משל! — זאג איך. — מע זאל וועלען מקיים זיין אלס־דינג, וואס אין דער תורה שטעהט! איך פארשטעה ניט איין זאך: וויבאלד אז איהר לאזט די דיענסטען פריי, ווער זשע דערלאנגט אייך צום טיש?

— די קינדער, — מאכט צו מיר די שניידערין — מיינע קינ־דער זענען אזוי ערצויגען, אז זיי טהוען אלסדינג; זיי קאנען קא־כען און באקען און וואשען און פרעסען. איהר זעהט אט די קוי־לעטשען? דאס איז מיין עלטערער טאכטער'ס ארבייט.

— אז אייער טאכטער — זאג איך — איז יא אזא געראטענע,

קומט דאָך איהר א חתן א רעכטען; אפשר וואָלט איך איהר גע־רעדט א שדוך פון אונזערע מקומות?

— אָ? — רופט זיך אָן צו מיר דאָס עלטערע מיידעל מיט א געלעכטער. — איך דאַנק אייך זעהר, איך בין שוין א כלה.

— האָסט דו עפּיס אַ פיינעם חתן? — מאַך איך צו איהר.

— אָ! — רופט זי זיך אָן, ווערד רויט ווי פייער און טראָגט מיר צו א „מעדאַליאָן" מיט א „פּאָטרעט" פון עפּיס א פּאַרשוין מיט „פּאַליעטען".

— וואָס איז דאָס — זאָג איך — פאַר א „ידנעראל"?

— דאָס איז אַ אינזשעניער פון ארץ־ישראל, — מאַכט צו מיר דער שניידער מיט גרויס גדלות, — ער דיענט דאָרט ביי דער באַהן, וואָס מיר בויען ביי אונז אין ארץ־ישראל.

— וואָס פאַר א מחותן — זאָג איך — זענט איהר מיט ארץ־ישראל? און ווי קומט איהר אהין?

— מיר פאָהרען אהין — זאָגט ער — אַלע זומער. דאָרט איז פּאַרהאַן...

— איך וויים — זאָג איך — וואָס דאָרט איז פּאַרהאַן. איך וויים! דאָרטען איז פּאַרהאַן די פּאַרוויינטע וואַנד („כותל מערבי"), דער „מוטער רחל'ס קבר", די „מערת־המכפלה"; ציעגען, זאָגט מען, עסען דאָרטען באַקסערען און אַלטע אידען פאָהרען אהינצו שטאַר־בען...

— עהע־הע! — רופט זיך אָן דער שניידער מיט א געלעכ־טער, און אַלע קוקען אויף מיר און לאַכען. — עס זעהט אויס, אז איהר קומט טאַקי צו פאָהרען פון הינטער די הרי־חושך; איהר ווייסט גאָר נים, וואָס אין ארץ־ישראל טהוט זיך. דאָס איז אַלץ געוועזען א מ אָ ל, א מ אָ ל!...

— וואָס הייסט אַמאָל? — זאָג איך. — נו, און היינט?

— היינט — זאָגט ער — האָבען מיר שוין דאָרטען, ברוך השם, אונזערע עטליכע הונדערט קאָלאָניעס, גאַנצע דערפער אייגע־

נע, וויינגערטנער און וויינקעהלערס, אלערליי געשעפטען, פאברי־קעס, שיפען און באהנען אייגענע...

— טע־טע־טע! — רוף איך מיך אן צו איהם. — איהר הויבט שוין אן, מיין ליעבער שניידער, דאכט מיר, פארקריכען אין „אלף השׁשׁי“ אריין; איך האב מורא, אז אט נאך אביסעל, וואכסט אויס ביי אייך א פאפיערענע בריק... לאז מען בעסער געבען אביסעל „מים־אחרונים־וואסער“, וועלען מיר בענטשען. איך וועל אייך זאגען דעם אמת, עס דרעהט זיך מיר אזוי דער קאפ פון אייערע מעשיות, אז איך מוז מיך געהן צולעגען...

נאכ׳ן בענטשען האט מען מיך אריינגעפיהרט אין א באזונדער ציכטיג חדר, וואו ס׳איז שוין געווען צוגעגרייט פון מיינעטוועגען א נאכטלעגער מיט אלע שאלעמויזען.

אזוי ווי איך האב מיך אריינגעלעגט אין בעטעל אריין, אזוי בין איך אנשלאפען געווארען, און עס האט זיך מיר געפלאנטעט א גאנצע נאכט משוגעים, ארץ־ישראל־אידען מיט טערקישע שאלען, מיט מיידלעך, וואס געהען אין „צעלענדערס“ און רעדען לשון־קודש, און איך אליין בין נאר א מין „ידנעראל“ מיט „פאליעטען“, און איך פיהר די רויטע אידלעך אויף א פאפיערענע בריק... איך לויף, און די רויטע אידלעך לויפען מיר נאך... פלוצים פיהל איך, ווי די בריק ברעכט זיך... אט־אט פאלען מיר, חס ושלום, אלע אריין אין ים אריין... איך שריי „שמע ישראל“ און... חאפ מיך אויף — אהא, גרויסער טאג, ס׳איז שוין צייט אין שוהל אריין...

דאס פיערטע קאפיטעל.

(ער חאפט זיך אויף פונ'ם שלאף. — א שווארצער בחור. — שבת־דיגער פיי. — ער רעדט צו דער וואנט. — זיי געהען אין שוהל אריין. — אלע מאל נייע חדושים.)

— וואו בין איך?

דאס איז געווען דאס ערשטע, וואס עס איז מיר נעקומען אויף דער מחשבה. איך האב מיך אויפגעחאפט פונ'ם שלאף און האב מיך אנגעהויבען ארומקוקען, וואו בין איך אין דער וועלט? דאס ליכטיגקייט, דאס ריינקייט, דאס ציכטיגקייט, וואס ביי זיי איז! איהר זאלט געבען א רענדעל פאר א וואנץ... וואו גיסט מען דא אפ נעגעלוואסער?

איך טהו א קוק נעבען מיין בעטעל — שטעהט א וואש־קאסטען א ווייסער, א שפיעגעלדיגער, מיט א קראן; איך טהו א ריהר דעם קראן — ברענגען זאלען זיי אויפ'ן פייער! — סע שפריצט מיט וואסער פון אלע זייטען, א גאנצע באד!... פלוצים הער איך, עמי־צער קלאפט מיר פון יענער זייט טהיר.

— ווער איז דארטען? ווער קלאפט?

— טראך־טארעראך!

— מיט'ן קאפ אין וואנט! — זאג איך און עפען אויף די טהיר — עס שטעהט עפים א גרויסער שווארצער בחור'עץ, אנגע־טהאן שבת'דיג, און גיט מיר אפ שלום־עליכם און פרעגט מיך:

— ווי אזוי זענט איהר געשלאפען?

— וועמענס עסק איז דאס? — זאג איך. — ווער זענט איהר?

— איך בין דא — זאגט ער — איין ארבייטער ביי'ם הערר שניידער. ער האט מיך געבעטען, איך זאל אייך אויפווארטען דא

ביז איהר וועט אויפשטעהן פונ'ם שלאף און געהן מיט אייך אין שוהל אריין, אויב איהר האט חשק געהן דאווגען.

— אזוי ? — זאג איך. — ביזט דו, הייסט דאס, איין ארביי־טער־יונג ביי'ם שניידער ? זאג זשע מיר, איך בעט דיך, וואס איז מיט דיר אזוי די גדולה, וואס דו האסט זיך אזוי אויסגעסטראַ־צעלט, אויסגעפּוצט ?

— פאר וואס ניט ? וואס האב איך, זאגט ער, צו זארגען ? הענט, ברוך השם, האב איך, מיין באדערפעניש פארדיען איך מיר, קיין ווייב און קינדער האב איך ניט, נאר איין אלטען בלינדען טאטען, וואס זיצט ביי מיר...

— סע פארשטעהט זיך, — זאג איך — ביזט נערעכט, הולי קבצן ! וויפיעל נעמסט דו א וואך ביי'ם שניידער, ניט אום שבת דערמאנענדיג ?

— א פיפציגער, — מאכט ער — און א חוץ האב איך א קליינעם חלק אין געשעפט.

— וואס ? וואס בעלעבעטשעסט דו ? — מאך איך צו איהם.— איך פרעג דיך, וויפיעל נעמסט דו א וואך ?

— איך זאג דאך אייך א פיפציגער, א חוץ פריצענט אין גע־שעפט.

ווער עס האט ניט געזעהען אין יענער מינוט אונז ביידען שטעהן איינס אקעגען אנדערען, דער האט קיין שענס ניט גע־זעהען.

— פופציג קארבען א וואך ? — זאג איך. — וועה איז מיר ! ביי אונז אזא בחור'על ווי דו, אז גאט העלפט איהם, ער פארדיענט דריי קארבען א וואך, הויבט מען איהם שוין אן צו רעדען כלות. איך וועל דיר זאגען דעם אמת, עס הויבט מיר שוין אן באנג צו טהון, וואס מיין טאטע האט מיך נישט געלערענט שניידעריי.

— וואס דען איז אייער מלאכה ? — מאכט ער צו מיר.

— מיין מלאכה ? — זאג איך. — מיין ט א ט ע איז ניט געוועזן

קיין בעל־מלאכה, א י ך בין נישט קיין בעל־מלאכה און מיינע ק י נ ד ע ר וועלען ניט זיין קיין בעלי־מלאכות, אם ירצה השם, מיט גאָט'ס הילף.

— וואָס־זשע דען זענט איהר?

— וואָס־זשע דען בין איך? א איד בין איך.

— איך מיין — זאָגט ער — וואָס איז אייער טהועכץ? מיט וואָס באשעפטיגט איהר זיך? פון וואָס לעבט איהר?

— פון וואָס איך לעב? — זאָג איך. — פון וואָס גאָט גיט, פונ'ם ווינט לעבט מען.

— וואָס הייסט — זאָגט ער — פונ'ם ווינט?

— אָט דאָס הייסט! — זאָג איך. — מע דרעהט זיך ארום מיט'ן שטעקעל אין מארק, טאָמער וועט גאָט צושיקען דאָס, יענס, לאָקש, בוידעם, ציבעלעס — גאָט פיהרט אויס...

— און טהון, הייסט דאָס, טהוט איהר גאָר נישט?

— וואָס הייסט — זאָג איך — גאָר נישט? מע טהוט אלס־דינג, וואָס מע קאָן.

— וואָס־זשע קאָנט איהר?

— אָט וועל איך דיר באלד — זאָג איך — געהן דערצעהלען וואָס איך קאָן... זאָג מיר בעסער, נשמה מיינע, וואָס טהוסט דו, ניט אום שבת דערמאָנענדיג, מיט אזוי פיעל געלט, וואָס דו פאר־דיענסט, און פאר וואָס האָסט דו ניט חתונה?

— איך האָב דאָך אייך געזאָגט, — מאכט ער — אז איך האַלט ביי זיך איין אַלטען טאַטען א בלינדען...

— מילא איז וואָס? — זאָג איך. — איז שוין עק־וועלט? בכן, טאָר מע ניט חתונה האָבען?

— „כבוד־אָב" ! — מאכט ער צו מיר און שטשירעט די ציינער. — „כבוד־אָב" איז נישט קיין קלייניגקייט. מיין אַלטער, זאָל מאריך ימים זיין, לעבט זיך אָפּ ביי מיר אויף דער עלטער, ווי

א גראף; גאנצע טעג ליגט ער ביי מיר אין גארטען און ארבייט בעסער פון א זעהענדינגען.

— ווי קומט צו דיר — זאג איך — א גארטען?

— איך האב — זאגט ער — א שטוב מיט א גארטען. דאס האב איך בירושה טאקי פון מיין אלטען.

— אויב אזוי, — זאג איך — מעגסט דו איהם טאקי אפגעבען כבוד; ער האט דאס ביי דיר עהרליך פארדיענט. איך וואלט א בעלן געוועזן ביי דיר מארגען, אם ירצה השם, אנקוקען דיין שטוב און זעהען, ווי דיין טאטע בעארבייט בלינדערהייד דיין גארטען.

— איך בעט אייך טאקי, — מאכט ער צו מיר — עס וועט זיין ביי מיר דער גרעסטער כבוד, און מיין אלטער וועט זיך מחיה זיין.

— וואס איז ער געוועזן, דער טאטע דיינער? — זאג איך צו איהם. — אויך א שניידער?

— ניין, — מאכט ער — מיין אלטער איז געוועזן כל ימיו א גערטנער.

— א גערטנער?

— א גערטנער.

— וואס איז דאס — זאג איך — פאר א פרנסה?

— דאס איז א מלאכה, — זאגט ער — ווי אלע מלאכות. מיין אלטער איז דערויף א גרויסער ספעציאליסט: זעען, זעצען, פלאנצען בוימער — דערויף איז ער איין בריה. ער האט אפגעהאר־רעוועט אלע זיינע יאהרען, צענויפגעשלאגען א שטיקעל קאפיטאל, און אויף דער עלטער האט ער געקויפט א שטוב מיט א שטיקעל ערד און האט בעארבייט און פארפלאנצט א גארטען. ער האט אזוי ליעב די דאזיגע ארבייט, אז אפילו איצט, בלינדערהייד, טרעט ער נישט ארויס פונ׳ם גארטען. ער איז קלאר אין יעדען בוימעלע, ער ווייסט איטליכס צווייגעלע, איהם איז באקאנט יעדעס גרעזעלע — א קלייניגקייט, א מענטש האט פארבראכט דאס גאנצע לעבען ארום

גרינוואַרג, צווישען בוימער און צווישען בלומען! ער האָט שטאַרק חשק געהאַט אויף דער עלטער אַוועקפאָהרען אהין, קיין ארץ־ישראל, איז ער, ניט פאַר אייך געדאַכט, געפאַלען אויף די אויגען...

„נאַ דיר אַזאַ מין השנה! — טראַכט איך מיר. — אַ איד זאָל גאָר ליעב האָבען גרינוואַרג, בוימער און בלומען!... און אַ פּראָסטער איד אַ גערטנער האָט חשק אויף דער עלטער פאָהרען קיין ארץ־ישראל!“....

— וואָס ווילט איהר טרינקען, — מאַכט ער צו מיר — פרישע טיי, קאַווע אָדער אַ שאָל שאָקאָלאַדע?

— אַ דאַנק, — זאָג איך — איך בין דיר מוחל די פרישע טיי מיט דער קאַווע און מיט'ן שאָקאָלאַד; שבת טרינק איך טיי פונ'ם אויפ'ן־אויבען, און ביי אייך איז דאָך מסתמא אַ זודיגער סאַמאָוואַר לכבוד שבת?

— חס וחלילה! — זאָגט ער. — ביי אונז איז אין דער־וואָכען אויך נישטאָ קיין סאַמאָוואַר.

— וואו זשע נעמט איהר זודיג וואַסער?

— פונ'ם קראַן.

— פון וואָסער קראַן?

— פון דער וואַנט.

— פון וואָסער וואַנט?

— קומט, — זאָגט ער — וועל איך אייך ווייזען.

און ער פיהרט מיך אַריין אין קעך אַריין (ריין, ציכטיג, זויבער, האַטש שפּיעגעל זיך!) און מאַכט צו מיר:

— זעהט איהר אָט דעם קראַן? דאָס איז אַ קראַן פון קאַלט וואַסער, און דער אַנדערער קראַן גיט אונז הייס וואַסער, אַלע מאָל וויפיעל איהר ווילט.

— און דער דריטער קראַן — זאָג איך — וואָס איז פאַר אַ קראַן?

— דער דריטער קראַן — זאָגט ער — איז אַ קראַן פון עלעק־טריע.

— וואָס איז דאָס — זאָג איך — פאַר אַ שלאַק?

— דאָס גיט פייער, ליכטיגקייט. — מאַכט ער צו מיר און וויל אַ דרעה טהון עפּיס אַ שרייפעל.

— אום שבת? — זאָג איך. — אום שבת ווילסט דו זיך שפּיע־לען מיט פייער? קום שוין בעסער אין שוהל אַריין! עס קעהרט שוין זיין גוט שפּעט.

— אַט וועל איך אייך באַלד זאָגען, וואו מע האַלט. — מאַכט ער צו מיר און נעהמט־צו צו דער וואַנט און טהוט אַ דרעה אַ רעדעל: טררררר! — און טראָגט־צו צום אויהער עפּיס אַ טרייבעל און רעדט צו דער וואַנט: „נומער צוויי און צוואַנציג טויזענד אַכטהונדערט זעכס און זעכציג!... די שוהל?... איך בעט דעם שמש אויף אַ מינוט!... דער שמש?... זייט אַזוי גוט, וואו האַלט מען ביי אייך?... הא?... אַ דאַנק"...

איך שטעה און קוק איהם אָן, ווי אַ משוגע'נעם.

— שוין באַלד אויסנעמעניש, — מאַכט ער צו מיר — קומט!

— פון וואַנען ווייסט דו? — זאָג איך. — האָסט געהאַט אַ ידיעה פון דער וואַנט?

— איך האָב געפרעגט דעם שמש.

— וואו האָסט דו דאָ אַ שמש?

— איך האָב גערעדט מיט'ן שמש דורכ'ן טעלעפאָן.

— טעלעפאָן? — זאָג איך. — וואָס איז דאָס פאַר אַ שוואַרץ יאָהר?

— טעלעפאָן — מאַכט ער צו מיר — ווייסט איהר נישט? טעלעפאָן — דאָס איז דאָך דער טעלעפאָן, וואָס מע רעדט אויף איהם!

— וואָס הייסט — זאָג איך — מע רעדט אויף איהם? ווי אַזוי רעדט מען דאָס אויף איהם?

— ווי אזוי רעדט מען? — זאגט ער. — אט וועל איך אייך געבען צו פארשטעהן. איך טהו א דרעה אט־דא מיט'ן רעדע־לע, דערהערט מען דארט, נעהט יענער און דרעהט דארטען, דער־הער איך דא, הויבט מען אן רעדען; און אז מיר רעדען אפ, טהו א י ך א דרעה, נאכדעם טהוט ע ר א דרעה — און איין עק.

— טפו זאלסט דו ווערען! — מאך איך צו איהם. — האסט דו געזעהן א שניידערוק ניט צו פארשטעהן! דרעה איך, דרעהסט דו, דרעהט יענער... איך וויל וויסען דעם שכל, וואס דא שטעקט!

— דעם שכל — מאכט ער צו מיר — פונ'ם טעלעגראף ווייסט איהר?

— סא משל! — זאג איך. — דער טעלעגראף איז עפּיס אנ־דערש! דעם טעלעגראף פארשטעהט א מינדסט קינד! טעלעגראף איז פארהאן אומעדום! א טייערע מציאה!

— פונקט דאס אייגענע — מאכט ער — איז דער טעלעפאן: דארט איז מיט א דראט און דא איז מיט א דראט. דער חלוק איז נאר, וואס דארטען קלאפט מען און דא רעדט מען.

— אט דאס איז גאר? — זאג איך. — און איך האב געמיינט מי יודע וואס! קום, לאמיר געהן אין שוהל אריין.

געהענדיג מיט מיין בחור'ען אין שוהל אריין, האב איך ערשט דערזעהן די שטאדט, ווי שען זי איז, די געפלאסטערטע גאסען, ווי ריין זיי זענען, און די הויכע ווייסע ליכטיגע מויערען מיט די גרי־נע בוימער, וואס ארום זיי. איך האב מיר קיין מאל גאר נישט געקאנט פארשטעלען אזא מין ריינקייט, אזא ציכטיגקייט. „הלואי וואלט געווען ביי אונז אינוועניג האטש האלב, ווי ביי זיי אין דרויסען!“ — אזוי האב איך מיר געקלעהרט. — „נאר וואו איז דא זייער גאלד און זילבער, וואס מע זאגט, אז עס וואלגערט זיך דא אין די גאסען?“

— וואס זוכט איהר? — מאכט צו מיר דער בחור.

— דעם נעכטיגען טאג, — זאג איך.

— פארפאלען, — מאכט ער צו מיר — איהר וועט איהם שוין אייביג נים געפינען!

— א דאנק דיר — זאג איך — פאר דער עצה; איך האב גאר נישט געוואוסט, אז דו ביזט נאך א חקרן אויך צו די צרות.

— פון א חקרן בין איך — זאגט ער — נאך ווייט, נאר עפּיס אין די קליינע אותיות פארשטעה איך אביסעל.

— האסט געלערנט — זאג איך — אין חדר אמאל?

— איך לערען היינט אויך.

— וואס הייסט, דו לערענסט היינט אויך? ביזט דאך — זאג איך — איין ארבייטער, ווען האסט דו צייט לערנען?

— פארנאכט, — מאכט ער צו מיר — אלע פארנאכט קלויבען מיר זיך צענויף, בעלי־מלאכות, בעלי־עגלות, גערטנער, אלע אידי־שע ארבייטער אין שוהל אריין און דארטען לערענט מען מיט אונז לייענען און שרייבען און רעכענען און גימנאסטיקע.

— גימנאסטיקע? — זאג איך. — וואס איז דאס פאר א שלאק?

— גימנאסטיקע — זאגט ער — הייסט לויפען, שפרינגען, טאנצען, ברעכען זיך, קלעטערען. דאס לערענט מען ביי אונז פון קינדוויין אויף אין אלע אידישע חדרים.

— פארמאלנע משוגעים! — זאג איך. — טאנצען, שפרינגען, דראפּען זיך אויף די גלייכע ווענט? איהר ווייסט וואס איך פעהלט נאך? — מאך איך צו איהם.

— וואס? — פרעגט ער מיך.

— געהן — זאג איך — מיט'ן קאפ אראפ, מיט די פיס ארויף!...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

(דעם רב'ס דרשה. — אַקאַדעמיעס אין ארץ־ישראל. — מע שמועסט וועגען די רויטע אידלעך. — יקום פורקן מיט איין אָרגעל. — אַ אי־דישער מי־שברך. — אַ נייער משוגע'נער.)

געקומען אין שוהל אריין זענען מיר שוין נאָך קריאת־התורה. אויבען, אויף דער בימה, איז געשטאַנען דער שענער רב זייערער מיט'ן ווייסען קאָלנער און מיט'ן פיערעקעכיגען ספּאַדיקעל און האָט געהאַלטען אַ דרשה. דער עולם איז געזעסען אויף די ערטער, אַלע מיט הויכע שווארצע „צעלענדערס" אויף די קעפּ און מיט ווייסע שאַרפעלעך אויפ'ן האַלז. פּונקט אַזאַ מין טראָגט מיר אונטער דער שמש מיט'ן מגן־דוד.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ פּעטשיילע? — פרעג איך איהם.

— ס'איז אַ טלית, — מאַכט ער צו מיר גאַנץ ערנסט.

— אַ שענער טלית! — זאָג איך. — עפּיס אויף געלעכטער, אַפּנים, אַ מין קינדערשפּיעל!...

„וואָס קאָן ער זיי דאָ דרש'ענען? — טראַכט איך מיר. — און וואָס פאַר אַ מוסר קאָן ער זיי דאָ זאָגען? מע זאָל ניט טראָגען אום שבת?... צי מע זאָל ניט קוקען ארויף, אויף די ווייבער?"...

איך האָב אַ קוק ארויף אויף דער ווייבערשער שוהל — מאַ־טעניו! אָנגעשטויסען מיט ווייבער! און וואָסערע ווייבער? פּריצות! הימעלעך און פעדערען, דימענטען און בריליאַנטען!... איך הער מיך איין אין דעם „רביג'ס" דרשה, טאָמער וועל איך קאָנען האַפּען עפּיס אַ גוט וואָרט, הערען ווי ער טייטשט אַ פּסוק, ווי ער זאָגט אַ פּשט'על אַ שענס, אָדער אַ משל אַ גוטען, אָדער אַזוי אַ גלייך וואָרט — ווער? וואָס? וועמען? ער שטעהט און פּלאַפּעלט גלאַט אַזוי, אין דער וועלט אריין, און אָהן אַ שום ניגון! ער רעדט פון זייטיגע ענינים גאָר, וועגען בילדונג, וועגען אידישע אַקאַדע־

מיעס אין ארץ־ישראל. „ס'איז ווינציג, זאָגט ער, איין אקאדעמיע; מע באַדאַרף האָבען, זאָגט ער, לכל הפחות, דריי אקאדעמיעס אין ארץ־ישראל!"...

„אקאדעמיעס נאָר אין ארץ־ישראל! — טראַכט איך מיר. — זיי ווייסען שוין גאָרניט וואָס אויסצוטראַכטען! א „מושב־זקנים" אין ארץ־ישראל, א „הקדש" — דאָס האָב איך געהערט; אָבער אקאדעמיעס? — משוגעים!"...

— „אקאדעמיעס — דרש'עט ווייטער דער רב — זענען פאַר אונז טייערער פון ברויט (סע פאַרשטעהט זיך!). מחמת ברויט, זאָגט ער, איז נאָר א מיטעל צום לעבען; און די תורה, זאָגט ער, איז דאָס לעבען אליין". און ער פאַרפּראַוועט דאָס מיט א פסוק: „כי עץ חיים היא — וואָרום זי איז איין אַנהאַלט פון לעבען, למחזיקים בה — צו די וואָס האַלטען זיך אָן איהר... תורה! — שרייט ער. — ליכטיגקייט! בילדונג! וויסענשאַפט!"... און לאָ־זען לאָזט ער אויס אזוי: „און לאָז מקוים ווערען די ווערטער: כי מציון תצא תורה"...

איך מיין, אז דאָס איז איין עק פון זיין דרשה, טהו איך דאָך א געשריי: „יקום פורקן מן שמיא!" — אויף א קול, ווי איך בין געוואָהנט געוואָרען ביי אונז; איך זעה, דער גאַנצער עולם דרעהט אויס די קעפּ אין מיין זייט און מע קוקט אויף מיר, ווי אויף א בער... און דער רב, דער מגיד, דרש'עט ווייטער, אַלץ פון זייטיגע זאַכען: וועגען דער לאַגע פון אידען בכלל און וועגען אונ־זערע רוסישע אידלעך בפרט... און ער הויבט אָן דערצעהלען א מעשה פון „טויזענד איין נאַכט", אז ס'איז פאַרהאַן אויף יענער זייט סמבטיון (דאָס הייסט ביי אונז) א גוזמא אידען, וואָס מע רופט זיי „די רוסישע אידלעך" (אַניט ווייסט מען ניט!). „זייער צאָהל, זאָגט ער, קאָן מען אקוראַט ניט וויסען; נאָר מע רעכענט פון פינף ביז זיבען מיליאָן, און אפשר טאַקי אַלע אַכט (זאָלץ איהם אין די אויגען! שטיינער איהם אין האַרצען! ער זאָל חאָטש זאָגען:

„קיין עין הרע"...), מחמת זיי פרוכפּערען זיך און מעהרען זיך זעהר געשמאַק (כן ירבו וכן יפרצו!)... נאָר זייער לעבען, זאָגט ער, איז נעבאַך קיין לעבען ניט, ס'איז אַ גאָט'ס רחמנות אויף זיי, זיי געהען אוים פון הונגער, זיי ווערען דערוואָרגען אין איינגעשאַפּט, זיי געהען צו גרונד!"... ער צעלעגט דאָס אויף טעלער, מאָהלט אוים נאָך צעהן מאָל אַזוי, ווי דאָס איז, און דער גאַנצער עולם קוקט איהם גלייך אין די צייהן אריין; אַלע מאָל לאָזט זיך הע־רען אַ זיפץ און אַ קרעכץ; און פון אויבען, ביי די ווייבער, זעה איך, מע טראָגט ווייסע טיכלעך צו די אויגען, מע זאָל מיינען, אַז זיי וויינען...

„וואָס פאַר גוטע מענטשען איהר זייט! — קלעהר איך מיר. — איהר זיפצט און קרעכצט אויף אונזערע צרות? וואָס טויג מיר אייער זיפצען מיט אייער קרעכצען? טרערען? וואָס דאַרפען מיר איי־ערע טרערען? אַז איהר געהט שוין יאָ אריין אין אונזער לאַגע, העלפט־זשע אונז מיט עפּים אַנדערש! איהר נעמט, לעגט זיך צענויף און שיקט אונז אריין עטליכע קער..."

דאָ דערמאָן איך מיך, אַז ס'איז שבת, און שבת טאָר מען ניט קלעהרען פון קיין געלט־זאַכען... איך הער מיך צו, וואָס וועט ער דאָ אויספיהרען און מיט וואָס פאַר אַ פּסוק וועט ער אויסלאָזען די שענע דרשה זיינע?

— „אויף אונז ליגט אַ חוב, זאָגט ער, אַרויסרייסען אונזערע אָרעמע אומגליקליכע ברידער פון יענע אומגליקליכע לענדער, און באַזעצען זיי אויף דער ערד פון אונזער הייליג לאַנד... (אַ? וועד בעט זיי? וואָס האָבען זיי זיך צוגעטשעפּעט צום הייליגען לאַנד? העלפט אונז בעסער דאָ ביי אונז, אויפ'ן אָרט! אַ ווייטע הילף, זאָגט מען, איז אַ נאָהענטער טויט... וואַרט אויף פּרייטאָג, וועסט דו עסען אַ קוילעטשעל...) שוין צוויי טויזענד יאָהר, זאָגט ער, אַז זיי וואַרטען אויף אונז און בעטען זיך ביי אונז (עס הויבט זיך גאָר־ניט אָן!), אַז מיר זאָלען זיי אויסלייזען פונ'ם לאַנגען,

פינסטערען ביטערען גלות". (ובזכות זה, זאג איך, ובא לציון גואל.) „אמן!" — לאזט אוים דער רב די שענע דרשה זיינע, און פון אויבען טהוט א זעץ אראפ א געזאנג פון א גאנצער קאפעליע זינגערלעך: „א־א־אמן!"

איך וואלט געמעגט שווערען, אז איך הער א קול פון א פיעדעל, פון א פלייט און פון א טרומייט און פון א קאנטערבאס.

— עס שפיעלען ביי אייך כלי־זמר אום שבת? — טהו איך א פרעג שטילערהייד דעם שמש.

— ס'איז נישט קיין כלי־זמר, — זאגט דער שמש — ס'איז אונזער ארגאן.

— איין ארגאן! — זאג איך. — וואס איז דאס פאר איין אינסטרומענט?

— איין ארגאן — זאגט ער צו מיר — ווייסט איהר נים? אט דאס, וואס די לויים האבען געשפיעלט דערויף אין בית־המקדש.

— הערסט דו, איין „ארגעל" — זאג איך — אזוי זשע רעדט!

„עס האט געקעהרט זיין אמאל שען ביי אונז!—טראכט איך.— דער בית־המקדש מיט'ן כהן־גדול... דער ארגעל האט געשפיעלט... די לויים האבען געזונגען... און אויפ'ן מזבח האט געברענט אשה — א פייער־אפפער... און פון די קרבנות האט זיך געלאזט הערען ריח־ניחות — א געשמאקער ריח"...

פלוצים ווערען מיינע געדאנקען איבערגעריסען אין מיטען: דער שענער חזן מיט דער נעגאלטער מארדע טרעט ארוים און צעלאזט זיך מיט א „מי שברך", און דוקא אויפ'ן אידישען שטייגער, ווי ביי אונז רב הערש־בער, און אז עס קומט צו די ווערטער: „ופת לאורחים וצדקה לעניים", צעפעסטעט ער זיך און צעיאחמערט זיך, ער נעמט איין א מיתה משונה! דעם „יין לקדוש ולהבדלה" שלינגט ער איין, מאכט אוועק מיט דער האנד, און פונ'ם „ופת לאורחים וצדקה לעניים" מאכט ער א גאנצען צימעס. ער פארקאטשעט זיך מיט א וואלעכעל, הזר'ט איבער א מאל דרייסיג דעם „ופת לאורחים":

„ופת : אמאָל ווייטער טאַקי און „!לאורחים, לאורחים, לאורחים לאורחים וצדקה לעניים! וצדקה! וצדקה! וצדקה לעניים! לעניים! לעניים!"... און אַט ביי דעם „לעניים" לאָזט ער זיך אַראָפּ מיט דער שטימע גאָר־גאָר נידעריג, און שטיל, שטיל, אויף א ביי־קול'כעל, קוים־קוים וואָס מע הערט: „ל־ע־נ־י־י־ם"... און מיט אמאָל עפּענט ער גאָר אויף א געמבע און טהוט א געשריי: „וכל מי שעוסקים בצרכי צבור באמונה!" און קוועטשט דעם „באמונה" און מאַכט בשעת מעשה א פּרום פּנים, גלייך ווי דער רוח האַפּט איהם אוועק.

„מיר ווייסען! — טראַכט איך מיר. — מיר ווייסען גאַנץ גוט וואָס הייסט „עוסקים בצרכי צבור", און נאָך „באמונה" דערצו! ביי אונז האָט זיך איינער א יענקיל, ער הייסט שוין היינט רב יענקיל, אויסגעבויעט א שטוב פון „צרכי צבור" און חתונה געמאַכט קינ־דער דערפון... א וואוילע פּרנסה אַט דאָס „צרכי צבור", ווי איך בין א איד! דערצו אז גאָט גיט נאָך א שטיקעלע הצלחה!"...

„וישלח ברכה והצלחה!" — לאָזט אויס דער חזן און פּאַלט אריין שוין אין זייער משוגענעם נוסח אריין, און די משוררים אוי־בען זינגען, און דער אָרגעל שפּיעלט — שען גערדאַוועוט מוסף!

„גוואלד, וואו נעמט מען אהער א פּאָר רויטע אידלעך? — קלעהר איך מיר. — נעחיי־בי וואָלטען זיי זעהען אַלסדינג, וואָס איך זעה! איך וויים, איך וויים, אז מע וועט מיר אין דער היים נישט וועלען גלויבען"...

נאָכדעם האָט מען זיך געשטעלט שמונה־עשרה. שען שטעהט מען דאָ שמונה־עשרה, אזא יאָהר אויף מיינע שונאים! מילא פון דאַוונען שמועסט מען נים; קיינער דאַוועגט דאָ נים א וואָרט; מען איז יוצא מיט'ן חזן'ס זינגען און מיט'ן שפּיעלען פון'ם אָרגעל. זיי שטעהען אַלע ווי די טאָקען. עמיצער זאָל זיך דאָס געבען אפילו א שאָקעל. נאָר נישט! אָבער טאַקי גאָלע גאָר נישט — שאַ!... איך האָב מיר גענומען מיינם און געשטאַנען שמונה־עשרה, ווי מע

שטעהט ביי אונז... אויסגעשטאנען שמונה־עשרה, האָב איך אומ־געהרען אָנגעטראָטען איינעם איין אויסגעפּוצטען דייטש, וואָס איז געשטאַנען הינטער מיר, אויף די פּיס; האָט ער זיך געגעבען א וואָרף און האָט אָנגעטראָטען נאָך א דייטש, וואָס הינטער זיינע פּלייצעס, און האָט איהם אראָפּגעוואָרפען דעם צעלענדער, און יענער דייטש — נאָך א דייטש, אזוי אז ס'איז געוואָרען א שטיקעל בהלה אין שוהל, און דער גאַנצער עולם האָט געקוקט אויף מיר, גלייך ווי זיי וואָלטען קיין מאָל קיין מענטשען ניט געזעהען...

— גוט שבת! — רופט זיך אָן צו מיר, ארויסגעהענדיג פון שוהל, מיין בעל־הבית, דער לאַנגער שניידער. — עס טהוט מיר זעהר באַנג, נאָר איך האָב אייך געמוזט אָפּטרעטען מיינעם א גוטען ברודער אויף היינטיגעם מאָל.

און מיט די דאָזיגע ווערטער גיט ער מיך איבער צו א געפּאַקט אידעל מיט א שען בייכעל און מיט פוכקע הענד, ווי פּאַמפּעשקעס.

— שלום־עליכם! — מאַכט צו מיר דאָס געפּאַקטע אידעל און שטופּט מיר אריין א פּאַמפּעשקע אין דער האַנד אריין.

— עליכם שלום! — זאָג איך איהם. — מה שמכם?

— יצחק. — מאַכט ער צו מיר און קוקט מיר אין די אויגען אריין מיט אזא מינע, גלייך ווי איך וואָלט א י ה ם נעמען פאר איין אורח אויף שבת, ניט ער מ י ך.

— יצחק? — זאָג איך. — יצחק אליין איז ווינציג; איך וואָלט וועלען וויסען ו ו ע ר זענט איהר, ו ו א ס זענט איהר און וואָס איז אייער ט ה ו ע כ ץ?

— איך בין — זאָגט ער — א היענער בעל־הבית, א סטאָליר בין איך.

— א סטאָליר? — זאָג איך. — א בעל־מלאכה, הייסט דאָס?

— א בעל־מלאכה! — מאַכט ער מיט אזא מין גרויסקייט, גלייך ווי ער וואָלט זאָגען, אז ער איז א רב, א שוחט, א בעל־טאקסע, אָדער א פערשריבענער שטאָדט־שתדלן.

— ביי אייך — זאָג איך — איז קיין עין־הרע אַ גערעטעניש אויף בעלי־מלאכות, ווי איך זעה אַרוים.

— און וואָס — זאָגט ער — איז אייער מלאכה?

— מיין מלאכה? — זאָג איך. — איך בין נישט קיין סטאָליר.

— וואָס זשע דען — זאָגט ער — זענט איהר?

— אַ איד — זאָג איך — בין איך.

— איך ווייס! — זאָגט ער. — איך מיין, וואָס איז אייער טהעכץ? מיט וואָס פאַרנעמט איהר זיך?

— מיט וואָס איך פאַרנעם זיך? — זאָג איך צו איהם אויף קאַטאָוועס. — איך שרייב ספרים.

— אַזוי? — זאָגט ער און מאַכט מיר אַ „בואי בשלום" און טהוט זיך אַ נייג. — זענט איהר, הייסט דאָס, אַ שרייבער? זעהר אַ פיינע מלאכה! זעהר איין איידעלע ארבייט! איך האָב אַ בעקאַנטען, טאַקי אַ שטיקעל קרוב מיינער, איז ער אויך אַ שרייבער.

— וואָסער אַ שרייבער — זאָג איך — איז ער? אַ מיידעלשער שרייבער, צי אַ שרייבער, וואָס שרייבט „פּראָשעניעס", יאַבעדעס און מסירות?...

מיין סטאָליר בלאָזט אָן די באַקען און צעלאַכט זיך אַזוי, אַז ער ווערד שיער ניט צעשפּרונגען פאַר געלעכטער.

— ע! — מאַכט ער צו מיר נאָכדעם, אַז ער האָט זיך גוט אויסגעלאַכט. — איהר זענט דאָך טאַקי אַ רעכטער לץ!

— איהר זענט אַליין — זאָג איך — אַ גוטער לץ, אַ פאַרשלעפּטע קרענק, אַ מאַרשעלאָק, אַ פּיקהאָלץ, אַ פּיפּערנאָטער!

דערהערט פון מיר די דאָזיגע ווערטער, האָט זיך מיין סטאָליר אָנגעחאַפּט מיט ביידע הענד ביי די זייטען. ער האָט אָנגעבלאָזען דאָס פּנים, ווי אַ פּאַחיר, איז געוואָרען רויט, און האָט זיך אָנגעהויבען קאַטשען פאַר געלעכטער — איך האָב נאָר געמיינט, אַז ער איז אַראָפּ פון'ם זינען.

דערזעהען, אַז איך האָב זיך אָפּגעשטעלט און קוק אויף איהם,

ווי אויף א משוגענעם, האָט ער מיט אַמאָל אויפגעהערט לאַכען, אויסגעווישט די אויגען און רופט זיך אָן צו מיר:

— האָט קיין פּאַראיבעל ניט, איך האָב מיך נישט געקאָנט איינהאַלטען... ביי מיר איז א טבע פון לאַכען... אז איך הער, מע לייענט מיר אַמאָל א לעבעריגעס, וואָס אויף צו לאַכען, לאַך איך אָהן א שיעור... מיין פרוי לייענט מיר אָפט אַזעלכע ביכלעך, וואָס צום לאַכען... מיין פרוי איז א געבילדעטע פרוי... זי וועט זיך מחיה זיין, אז זי וועט דערהערען, אז איהר זענט א שרייבער, א מחבר הייסט דאָס... מיין פרוי האַלט זעהר־זעהר פון מחברים... ס'איז טאַקי זעהר שען, אז גאָט גיט א טאַלאַנט און מע קאָן זיין א מחבר!...

„וואָס מחבר'ט ער מיר?! — קלער איך מיר. — איך האָב מיך גוט אריינגעחאַפּט אָט־דאָ, ניטאָ וואָס צו רעדען!... מילא יענער, דער שניידער, איז אַפילו א מאָדנער נפש, נאָר פּאַרט עפּיס א שטיקעל מענטש; און ער, אָט דער דאָזיגער סטאָליר, איז עפּיס נאָר א חושים! ניין, ער איז טאַקי פּשוט א משוגענער, ווי איך בין א איד, א משוגענער!“...

דאָס זעכסטע קאַפּיטעל.

(ביים סטאָליר צו דער סעודה. — אַ גדולה — זיי געהען אין סאַל־דאַטען. — מע רעדט פון משיח'ן. — ער צערעדט זיך פון פייער און פון וואַסער. — אידישע גאַזעטען און זשורנאַלען. — עונג שבת.)

— דאָס איז מיין פרוי, און דאָס איז דער אורח פון יענער זייט סמבטיון; איך האָב זיי קוים אויסגעבעטען ביי ישראל דעם שניידער.

אזוי האָט מיך פאָרגעשטעלט דער משוגענער סטאָליר פאַר זיין ווייב, אַ „מאַדאַם" מיט זעהר שענע אויגען און מיט קיילעכיגע ברעמען. דערהערט די דאָזיגע ווערטער, איז די סטאָלירקע געוואָרען אזוי פרעהליך, גלייך ווי מע וואָלט איהר אָנגעזאָגט אַ בשורה, אז זי האָט אויסגענומען דאָס גרויסע געווינס. זי האָט גאָרניט גע־וואוסט, וואו זי זאָל מיך אַנידערזעצען. זי האָט מיך אָפּגעשאָטען מיט ווערטער. זי האָט געוואָלט געוואָהרע ווערען ביי מיר אַלסדינג אין איין כהרף־עין, איך זאָל איהר אויסדערצעהלען, וואָס ביי אונז טהוט זיך: צי ס'איז אמת, וואָס מע שרייבט ביי זיי אויף אונ־זערע רויטע אידלעך, אַז זיי זענען נאָך גאָר ווילד?

— ווילד? — זאָג איך. — זיי זענען נאָך אזוי קלוג, ווי אייערע אידען, און אפשר נאָך אַביסעל קליגער. איין חסרון נאָר, וואָס קיין משוגעים זענען ביי אונז ניטאָ.

— וואָס הייסט דאָס? — זאָגט זי. — וואָס מיינט איהר דער־מיט?... איך האָב געלייענט עטליכע באַשרייבונגען וועגען אייערע ברידער, אַז ס'איז ביי אייך נאָך גאָר פינסטער...

— אַז מע פאַרלעשט דאָס ליכט, — זאָג איך — איז אומעדום פינסטער...

— נשמה מיינע! — רופט זיך אָן דער סטאָליר צו זיין פרוי. — דו ווילסט זיך מיט זיי אויס'טענה'ן? האָסט נישט געטראָפען

דעם אָרט. דער איד איז אַ שרייבער, אַ פּאַרפֿאַסער ביי די רויטע אידלעך...

דערהערט די דאָזיגע ווערטער, האָב איך געמיינט, אַז די סטאָ־ לירקע וועט איינגעמען אַ מיתה משונה. זי האָט אויפגעהויבען איהרע ברעמען נאָך העכער, ווי זיי זענען, און האָט מיך אָפּגע־ שאָטען מיט נייע שאלות: ווער איך בין, און ווי אַזוי איז מיין אמת'ער נאָמען, און וואָס פאַר ביכער האָב איך געמאַכט...

„וואָס עס האָט זיך מיר גע'חלום'ט יענע נאַכט און אַ גאַנץ יאָהר — זאָל אויסגעהן צום סטאָליר'ס קאָפּ! — אַזוי האָב איך מיר געטראַכט. — נאַ דיר גאָר אַזאַ מין קאָמעדיע! וואָס טהוט מען? געה דערצעהל איהר וואָס פאַר ביכער איך האָב געמאַכט, אַז איך האָב אויף מיין לעבען ניט געזעהען אַפּילו, ווי אַזוי מע מאַכט אַ בוך?"... אַ גליק, וואָס דער סטאָליר האָט זיך אריינגעמישט סאַמע אין מיטען שמועס.

— נשמה מיינע! אונזער אורח וויל עסען. די ביכער לאָז איבער אויף נאָכדעם, וועסט נאָך צייט האָבען זיך אָנרעדען מיט זיי פון די דאָזיגע זאַכען...

און מיר זענען געגאַנגען צום טיש.

איך האָב שוין אויף מיין לעבען געזעהען שמחות, איך בין שוין אויף מיין לעבען געווען אויף סעודות, אויף חתונות און אויף ברית'ען — אַזאַ סעודה, ווי ביי'ם סטאָליר איז געווען שבת ביי־טאָג, האָב איך נאָך קיין מאָל נישט געזעהען. פון מאכלים און פון וויינען שמועס איך שוין נישט; ס'איז געווען פון כל טוב, טאַקי כיד המלך, עס וואָלט געקענט געווען פאַר נאָך עטליכע אורחים. איך שמועס גלאַט פון דער שמחה אַליין, פון דער פרעהליכקייט, וואָס ביי זיי איז. אַ חוץ דעם סטאָליר מיט דער סטאָלירקע און עטליכע קליינע קינ־ דער, זענען געזעסען ארום טיש אַ שטיק צעהן יונגלעך, שענע, לוי־ טערע, געזונטע „חלאַפּצים", איינס און איינס, און האָבען מקיים

געוועז דעם פסוק „ויאכלו", דאָס הייסט, זיי האָבען געלעגט אין ביידע באַקען...

— ווער זענען די דאָזיגע קנאַקערס? — רוף איך מיך אָן צום בעל־הבית תיכף נאָכ'ן קידוש מאַכען (זייער ארץ־ישראל־וויין האָט אין זיך עפּיס אַ מין כח, אַז לאָז מען אויסטרינקען דאָס ערשטע גלעזעל, אַזוי ווערד מען באַלד באַרעדעוודיג און מע פיהלט זיך עפּיס „בגלופין"...).

— דאָס זענען מיינע העלפערס, לערן־יונגלעך. — מאַכט צו מיר דער סטאָליר מיט גדלות.

— גוטע פּיקערס! — זאָג איך. — עס וואָלט פון זיי געקאָנט זיין רעכטע סאָלדאַטען.

— זיי וועלען נאָך, אם ירצה השם, זיין סאָלדאַטען! — רופט זיך אָן דער סטאָליר.

— אַ גדולה אויף דער באָבע! — זאָג איך. — אַ גליק וועט זיי טרעפען!

— איך האָב אָבער מורא, — מאַכט דער סטאָליר גאַנץ ערנסט, — אַז נישט אַלע וועלען קאָנען דיענען.

— איהר האָט מורא? — זאָג איך. — לייענט אָפּ קריאת־שמע.

— מחמת ניט אַלע — גיט מיר דער סטאָליר צו פאַרשטעהן — וועלען האַלטען די מאָס, וואָס מע דאַרף, און אַ צוויי איז פאַראַן צווישען זיי קורצזיכטיגע, זיי האָבען אַ נידעריגע ראיה, האָב איך מורא, מע וועט זיי ניט נעמען...

— האָט איהר — זאָג איך — מורא? אדרבה, מיר דאַכט, אַז איהר דאַרפט גיכער מורא האָבען פאַר יענע, וואָס טויגען יאָ!

— פאַר וואָס? — זאָגט דער סטאָליר.

— פאַר וואָס, פרעגט איהר? פאַר שבת! איהר ווילט מיך — זאָג איך — פריצעוועז? צי איהר רעדט דאָס טאַקי ערנסט? וואָס פאַר אַ שמחה קאָן זיין, אַז מע טויג פאַר אַ סאָלדאַט?

— וואָס פאַר אַ שמחה קאָן זיין, אַז איהר טויגט פאַר אַ מענ־טשען? — רופט זיך אָן צו מיר איינער פון די יונגלעך.

— דו שווייג! — זאָג איך צו איהם. — ביזט נאָך צו אַ יונגער צוצעק, זאָלסט זיך אריינמישען, בשעת עלטערע מענטשען רעדען צווישען זיך!

חברה קוקען איינס אויף דאָס אַנדערע און שמייכלען. דער סטאָליר ווינקט צו זיי און פארבייסט אַ ליפּ, ווי איינער רעדט: „איהר ווילט, אפּנים, האַפּען אַ פּסק?"...

— מאַכט מיך קלאָר, — זאָג איך — וואָס איז די גדולה, אַז גאָט העלפט, מע געהט אוועק פאַר אַ סאָלדאַט? ביי מיר איז צו אַ קליין קעפּעלע!

— איך וועל אייך געבען צו פארשטעהן. — רופט זיך אָן די סטאָלירקע. — ערשטענס, איז די דיענסט אַליין איין איינגענעהמע זאַך; ס׳איז אַ סימן, אַז מען איז געזונט און שטאַרק אויף אַלע אברים. צווייטענס, איז שען, אַז מען איז אַ סאָלדאַט: מע קאָן זיך דערדיענען אַ כבוד. און, דריטענס, באַדאַרפען מיר דאָך האָבען אונזערע אייגענע סאָלדאַטען, אונזער אייגען חיל אין ארץ־ישראל. וואָס פאַר אַ פּנים האָט אַ פאָלק, וואָס וויל האָבען אַ לאַנד און האָט נישט קיין חיל?

— וואָס באַדאַרפט איהר — זאָג איך — חיל? איהר ווילט דען זיך געהן שלאָגען? מלחמה האַלטען מיט עמיצען?

— שלאָגען זיך, — זאָגט זי — מלחמה האַלטען וועלען מיר נישט באַדאַרפען מיט קיינעם; נאָר די מענטשען זענען נאָך נישט געקומען צו דער מדרגה, אַז אַ מלוכה זאָל זיך קאָנען באַגעהן אָהן מיליטער, אָהן סאָלדאַטען...

— וואו האָט איהר — זאָג איך — אַ מלוכה?

— וואָס הייסט? — זאָגט זי. — נו, און ארץ־ישראל?

— איהר רעכענט, אפּנים, — זאָג איך — טאָקי גאַנץ ערנסט, אַז משיח קומט שוין?

— משיח — זאָגען זיי אַלע מיט אַמאָל — איז שוין געקומען.

— מזל טוב אייך! — זאָג איך. — ווען איז ער דאָס געקומען צו אייך?

— פון יענער מינוט אָן, — זאָגען זיי — זינט מיר האָבען אַלע ביז איינעם אָנגענומען דעם רעיון פון ישוב ארץ־ישראל, איז געקומען משיח.

— ווי אזוי איז ער אָנגעקומען צו אייך? — זאָג איך. — רייטענדיג אויף א ווייס פערדעל? און וואו איז אליהו הנביא? און וואו איז די מלחמה פון גוג ומגוג? און וואו איז דער בלאָז פונ'ם שופר? און וואו איז דאָס ערדציטערניש? און וואו זענען די אַלע איבעריגע סימנים, וואָס באַווייזען אויף משיח'ן? זעהט נאָר, צי פיהרט מען אייך ניט אין באָד אריין? קוקט זיך נאָר צו צו אייער משיח'ן, צי איז ער ניט קיין אַפעריסט? לאָז ער אייך באַווייזען א געשריפטס, שווארץ אויף ווייס...

איך האָב זיך צערעדט פון פייער און פון וואסער. איך ווייס גאָר ניט, פון וואַנען עס האָט זיך צו מיר גענומען אזוי פיעל רעד? דער גאַנצער עולם איז געזעסען און געשוויגען, געקוקט איינס אויף דאָס אַנדערע און גע'חדוש'ט זיך, ווי קומט צו א רויט אידעל אזוי פיעל מאַטעריאַל? זיי האָבען, אַפנים, א טעות געהאַט אין חשבון. זיי האָבען געמיינט אויף מיר, אז ס'איז זיך גלאַט אזוי א אידעל; צום סוף האָבען זיי ארויסגעזעהען, אז דאָס איז „א א י ד אזעלכער, וואָס קאַטאָרי וועלכער"... האָבען זיי געקוקט איינס אויף דאָס אַנדערע, נאָכדעם רופען זיי זיך אָן צו מיר:

— אפשר ווילט איהר אביסעל צו־לעגען זיך אָפּרוהען נאָכ'ן עסען? זאָגט, שעמט זיך ניט.

— וואָס איז דאָ פאַרהאַן — זאָג איך — צו שעמען זיך? און איהר שלאָפט דען ניט שבת בייטאָג?

— ניין. — זאָגען זיי.

— וואָס דען — זאָג איך — טהוט איהר?

— מיר — זאָגען זיי — ווילען זיך דורכגעהן אין אונזער פּאָלקסביבליאָטעקע.

— וואוהין?

— אין אונזער פּאָלקסביבליאָטעקע.

— וואָס וועט איהר דאָרטען טהון? — פרעג איך זיי. — לער־נען משניות, צי זאָגען תהלים?

— מיר ווילען געוואָהרע ווערען — זאָגען זיי — וואָס טהוט זיך נייעס אין דער אידישער וועלט.

— נייעס — זאָג איך — וועט איהר דאָך קאָנען הערען אין שול, בין מנחה למעריב.

— אין שוהל — זאָגען זיי — נייעס? ווער געהט דען אין שוהל אריין הערען נייעס? אַ שוהל איז דען אַ קלוב?

— אַ קלייניגקייט — אזעלכע צדיקים, ווי איהר זענט! גאָט אין ציצית!... זאָגט זשע מיר, איך בעט אייך, וואָס איך וועל אייך פרעגען: הייסט דאָס, קלויבט איהר זיך צענויף אַלע שבת נאָכ'ן טיש אהינצו־צו, ווי אַזוי רופט מען דאָס ביי אייך?

— אין דער פּאָלקסביבליאָטעקע — מאַכען זיי.

— וואָס זשע טהוט איהר דאָרטען — זאָג איך — אין יענער ביבליאָטעקע? איהר קומט זיך צענויף, ווי להבדיל די גויים אין שענק, הייסט דאָס, און רעדט מסתמא דברים בטלים?

— מיר רעדען נישט דאָרטען — זאָגען זיי — קיין דברים בטלים; מיר לייענען אידישע צייטונגען, ביכער, זשורנאַלען, גאַזעטען.

— אידישע גאַזעטען? — זאָג איך. — אַ סך גאַזעטען? מסתמא איינעם אַ גאַזעט?

— פאַר וואָס ניט קיין עטליכע הונדערט?

— וואָס? עטליכע הונדערט?!

— עטליכע הונדערט.

— ווער — זאָג איך — באַדאַרף אַזוי פיעל גאַזעטען? ווער לייענט דאָס אַזוי פיעל?

— מיר אַלע — זאָגען זיי — לייענען. ווי קאָן מען דען לעבען אָהן גאַזעטען און זשורנאַלען?

— סע פאַרשטעהט זיך! — זאָג איך. — ווי קאָן זיך באַגעהן אַ סטאָליר אָהן אַ גאַזעט? נו, און די ווייבער? וואָס לייענען די ווייבער? מסתמא טייטש־חומש, צאינה־וראינה?

— דאָס אייגענע, — זאָגען זיי — וואָס מיר. וואָס איז דען די נפקה־מינה? מאַנסבילען, ווייבער?

— ס'איז שוין גאָר ניטאָ ביי אייך — זאָג איך — קיין שום נפקא־מינה צווישען זכרים און נקבות? זענט איהר דאָך, אפנים, טאַקי דאָס, וואָס מע טאָר ניט אויסזאָגען?... וועל איך מיך צולעגען האָפּען אַ דרימעל לכבוד שבת, און איהר געהט אייך געזונטער־הייד אין אייער ווי אַזוי רופט מען דאָס, צו אייערע אידישע גאַזעטען...

„נאַ דיר גאָר אַזאַ מין פאַרגעניגען! — טראַכט איך מיר. — די גאַנצע וועלט איז זיך נוהג שבת נאָכ'ן טיש זיך לעגען אביסעל שלאָפען; דאַכט זיך, קיין גרעסערער תענוג דערפון קאָן שוין גאָר־ניט זיין! און זיי נעמען זיך צענויף אַלע אינאַיינעם, גאַנץ קעקעלי־קהל, און מע לייענט גאַזעטען! אַ שענע עובדה! אַזאַ מין עונג שבת! איבערגעקעהרטע מחות! ביי זיי איז רעכט געהן אָהן אַ היטעל און גלויבען אין משיח'ן... ניט זינגען זמירות און האַלטען פון ארץ־ישראל... זיצען ווי די שררות, פרעסען און זויפען, און ליעב האָבען די מלאכה... אַ זכר מיט אַ נקבה איז ביי זיי אַלץ איין מטבע... אַ לאַנד פון משוגעים!“...

איך פאַל אנידער אויף זעהר אַ ווייך געלעגער, אַ סאַמעטענע סאָפע מיט „שפרינזינעס“, און איך האָפּ אַ דרימעל גאָר אויף איין אנדער מין אופן!

דאָס זיעבעטע קאַפּיטעל.

(איין אסיפה פון משוגעים. — וויעדער אַקאַדעמיעס אין ארץ־ישראל! — עס שיטען זיך מיליאָנען. — אַ בריעף פון רויטשילד'ען, וואָס וויל זיך איינקויפען אין חברה. — מען איז איהם מוחל זיינע מיליאָנען. — דאָס רויטע אידעל קאָן זיך ניט איינהאַלטען און שפּרינגט אַרויס.)

שבת־צו־נאַכטס, אָפּגעמאַכט הבדלה און אָפּגעזאָגט די אליהו־הנביא'ס, רופט איך מיך אָן צו דער סטאָלירקע (נישט קיין נארישע אידינע, כלעבען!):

— וואוהין איז דאָס אוועקגעפלויגען אזוי פריה אייער מאַן? אויף אַ מלוה־מלכה'לע מסתמא?

— אויף איין אסיפה. — מאַכט זי צו מיר. — איך געה אויך אַהין; אויב איהר זענט אַ בעלן, קומט מיט מיר.

— נקבות געהען ביי אייך — זאָג איך — אויך אויף אסיפות?

— פאַר וואָס ניט? — זאָגט זי. — ווייבער זענען דען קיין מענטשען ניט?

אודאי איז דאָס אַ קלאָץ־קשיא — געה געפין איהר דערויף אַ תירוץ!...

— מכח וואָס — זאָג איך — איז ביי אייך איין אסיפה? מכח דער טאַקסע? צי מכח שבירות דעם רב? צי מכח דעקען דאָס אַלטע בית־המדרש? איך בין קלאָר אין אידישע אסיפות!...

— ניין, — זאָגט זי — דאָס איז איין אסיפה מכח ארץ־ישראל.

— ווייטער — זאָג איך — ארץ־ישראל? וואָס האָט איהר זיך צוגעטשעפּעט צו ארץ־ישראל? אפנים, עס נעהט אייך מעהר ניט אָפּ?

— זאָלט איהר טאַקי וויסען, — מאַכט זי צו מיר — אונז נעהט טאַקי מעהר ניט אָפּ. מיר האָבען אַלסדינג: אי געלט, אי געזונט, אי מענטשען, אי וויסענשאַפט; נאָר איין זאַך פעהלט אונז, אַז מיר זאָלען זיך קאָנען אויסגלייכען מיט אַלע אַנדערע פעלקער — אַ לאַנד. אַז מיר וועלען האָבען אַ לאַנד, וועלען מיר זיין אַ פאָלק. ארץ־ישראל — דאָס אידישע לאַנד, לעם ישראל — צום אידישען פאָלק...

„הערסט דו, — קלעהר איך מיר — זי פארשטעהט דאָך גאָר אויף לשון־קודש, ווי איך בין אַ איד! עמיצער פון אונזערע לייט זאָל שטעהן ביי דער זייט, זעהן, ווי איך געה שבת־צו־נאַכטס איינער אַליין מיט איין אשת־איש איבער דער גאַס, און רעד מיט איהר פון אזעל־כע מאָדנע ענינים, און נאָך אויף לשון־קודש דערצו, וואָלט ער גע־מיינט, אַז איך בין גאָר משוגע געוואָרען, אָדער ער וואָלט אַליין משוגע געוואָרען“...

— וואו וועט ביי אייך זיין — זאָג איך — די אסיפה?

— ביי'ם ראַבינער — זאָגט זי — אין שטוב.

און מיר געהען־צו צו אַ גרויסען מויער און קומען אריין אין אַ גרויסער, שענער, ליכטיגער זאַל. עטליכע לאַנגע, מיט געוואַנט געדעקטע טישען, אַ סך בענקלעך און מענטשען, אידען און ווייבער, בחורים און מיידלעך אָהן אַ שיעור. גאַנץ אויבען־אָן זיצט איינער, אַ גרייז־גרויער מאַן מיט ברילען, און קלינגט מיט אַ גלעקעל. איין אסיפה מיט אַ גלעקעל זעה איך דאָס ערשטע מאָל אויף מיין לע־בען! היינט די שטילקייט וואָס ביי זיי איז. מע האָט מורא אויסרעדען אַ הויך וואָרט. רעדען רעדט מען ביי זיי גאָר איינציג־ווייז. בשעת יענער האַלט אין מיטען רעדען, טאָר איהם דער אַנ־דערער ניט מפסיק זיין חלילה, ווי, להבדיל, ביי אונז דעם חזן, בשעת דער הויכער שמונה־עשרה... האָט איינער אָפּגערעדט, שטעהט אויף דער אַנדערער און רעדט זיך זיינס... אַלע אינאַיי־נעם זאָלען רעדען, ווי ביי אונז, אשטייגער, — דאָס איז ניטאָ! און

אפילו דער ראבינער אליין (שוין כלומרשט א רב!), אז ער וויל עפּיס זאָגען, פרעגט ער זיך אויך אָן בײ׳ם אלטען מיט די ברילען, צי מעג ער זאָגען א פּאר ווערטער... וועט ביי אונז, אשטייגער, א רב אָנפרעגען זיך ביי עמיצען, צי ער זאָל רעדען? מע וויל רעדען — רעדט מען; צו וואָס באדארף מען די אָנשטעלען? איי, יענער פאלט מיר אריין אין די רעד? פאל איך אריין צו יענעם אין די רעד...

היינט די ענינים גופא, וואָס מע האָט דאָ גערעדט — עפּיס ווילדע ענינים! ס׳איז שווער צו פארשטעהן, וואָס זיי ווילען...

איינער שטעהט אויף און פרעגט א קשיא: מה נשתנה — פאר וואָס איז היינטיגס יאָהר ערגער פון אלע יאָהר? אלע יאָהר, זאָגט ער, נעמט מען ביי איהם געלט אזוי פיעל און אזוי פיעל, און היינטיגס יאָהר האָט מען ביי איהם אפילו קיין האלב ניט גע־נומען! איהר הערט איין אומגליק?

דער אנדערער שטעהט אויף מיט איין אנדער טענה: למאי גיט מען איהם ניט קיין ארבייט, ער זאָל עפּיס קאָנען ארבייטען לטובת הכלל? פאר וואָס קומט דאָס איהם, אז דער און דער זאָל ארבייטען דאָס און דאָס, און יענער זאָל טהון יענס און יענס, און ער, נעבאך, דארף זיצען און וואַרטען, טאָמער וועט איהם גאָט צושיקען עפּיס עמיצען א טובה טהון?... איהר פארשטעהט, ווי מע האָט איהם דאָ געקוילעט די קאַפּאָטע?...

דער דריטער הויבט זיך אויף און לעגט אנידער א צעטעל פון דעם, וואָס מע האָט געטהאָן ביז אהער, און פון דעם, וואָס מע וואָלט געקאָנט טהון, און פון דעם, וואָס ס׳איז נאָך דאָ וואָס צו טהון.

— געטהאָן — זאָגט דער דאָזיגער חכם — האָבען מיר נאָך גאָרניט געטהאָן. טאָמער האָבען מיר ביז אהער געגרינדעט און איינגעלאָדעט אזעלכע עטליכע הונדערט קאָלאָניעס אייגענע אין ארץ־ישראל, איז דאָס א קלייניגקייט. מיר וואָלטען שוין געקאָנט

האבען ביז איבער העבער טויזענד... טאמער — זאגט ער — האבען מיר אין אונזער נאציאנאל־באנק אזעלכע צוויי הונדערט מיליאן פונט שטערלינג, וואלטען מיר, אייגענטליך, באדארפט האבען אצינד, צום ווינציגסטען, א פאר מיליארדען. נאך די גרויסע נדבות מיט די גרויסע ירושות, וואס אונזערע גבירים האבען אפגעזאגט אויף אונזער פאנד, וואלט אונז אנגעשטאנען, מיר זאלען שוין איצטער קאנען אפקויפען גאנץ ארץ־ישראל און צערעכענען זיך מיט'ן טערק ביז דער לעצטער פרוטה... איך ווייס, זאגט ער, איהר וועט מיר אפענטפערען, אז מיר האבען א סך געלד און א סך צייט אויסגע־געבען אויף קולטורע. באדארף איך אייך אבער דערויף אפענטפערען צוריק, אז מיר האבען דא אויך א סך ווינציגער, ווי מיר וואלטען געקאנט האבען ביז אהער... אונזער הערר ראבינער איז גאנץ גערעכט געווען, וואס ער האט אונז היינט אין שוהל אויסגעווארפען, אז איין אידישע אקאדעמיע אין גאנץ ארץ־ישראל איז קארג. אונז וואלט אנגעשטאנען, מיר זאלען האבען דריי אקאדעמיעס, פיער אקאדעמיעס, פינף אקאדעמיעס!...

איך שטעה נאר פון דערווייטען און באטראכט די דאזיגע מאדנע מינים אידען. וויעדער אקאדעמיעס אין ארץ־ישראל? איין אקאדע־מיע אויף גאנץ ארץ־ישראל איז זיי קארג; זיי באדארפען האבען צעהן אקאדעמיעס, הונדערט אקאדעמיעס, טויזענד אקאדעמיעס, מיליאנען אקאדעמיעס!...

דער חכם זעצט זיך אנידער, און עס שטעהט אויף א נייער תנא און באקלאגט זיך אויף דער לאגע פון די אידישע גערטנער אין ארץ־ישראל. וואס זיי האבען היינטיגס יאהר ניט געקאנט אריינטראגען אין פאנד אריין מעהר פון א האלבען מיליאן פראנק... נאר אויב, זאגט ער, די לאגע פון די גערטנער איז נישט'אם בעס־טען, איז די לאגע פון די בעלי־מלאכות אין ארץ־ישראל גאר טרויע־ריג: די בעלי־מלאכות אין ארץ־ישראל, זאגט ער, האבען תמיד געהאט זייער אייגענע ביבליאטעקע, און היינט זענען זיי נעבאך

נעבליבען אָהן אַ ביבליאָטעקע: זי איז אָפּגעברענט געוואָרען, און זיי מוזען געהן אין פרעמדע ביבליאָטעקעס (אַ גאָט'ס רחמנות אויף זיי!...). הײַנט, זאָגט ער, די אידישע ארבייטער פונ'ם אייזענבאהן אין ארץ־ישראל — די זענען גאָר אומגליקליך: ביז אהער האָבען זיי געהאַט זייער אייגען טהעאטער, און איצט איז דאָס טהעאטער צעפאַלען געוואָרען, וואָרום די בעסטע שפּיעלער האָבען חתונה גע־האַט און זענען זיך צעפאָהרען, דער אהער, דער אהין. און דער־ווײַלע זענען נעבאָך די אידישע באהן־ארבייטער געבליבען אָהן אַ טהעאַטער (אַ שטיין קאָן אויך צעגאָסען ווערען פון געוויין!... אַ קליינינקייט — אידישע באהן־ארבייטער זענען געבליבען אָהן אַ זיידען!...).

נאָך דעם תנא שטעהט אויף נאָך אַ חברה־מאַן פון די יונגע לייט און רעדט מיט פייער, פאַלט אָן אויף דער חברה „כרמל" און זאָגט, אַז די חברה „כרמל" איז די רייכסטע צווישען אַלע אידישע חברות; ס'איז אַ יושר, אַז די חברה „כרמל" זאָל געבען ווײַן אויף אַלע אידישע בקור־חולים'ס אין ארץ־ישראל אומזיסט. נישקשה, זאָגט ער, טאָמער וועט די חברה „כרמל" פערדיענען ווינציגער מיט עטליכע הונדערט טויזענד קערבלעך אַ יאָהר, איז אויך אָהן איין אומגליק! דער גוטער יאָהר וועט זיי ניט נעמען!...

נאָך איהם שטעהט אויף איינער, אַ יונגערמאַנטשיק, און לייענט פון אַ פּאַפּיער עפּיס אַ גאַנצע מגילה מכח מיליטער, מכח אידיש חיל, לעגט־פאָר נייע פּלאַנען, ווי אַזוי און וואָס און ווען, און אַלע הערען איהם אויס מיט קאָפּ, פרעגען קשיות, און ער פאַרענטפערט זיי. און אַז ער לאָזט אויס, ווערד אַ פּאַטשערייי „בראַוואָ!" און אַ געשריי: „הידד!" „הידד!" — מע קאָן טויב ווערען!...

צום סוף שטעהט אויף דער בעל־הבית אַליין, דאָס הייסט, דער ראַבינער, און לייענט איבער אַ בריעף פון רויטשילד'ען. פונ'ם לייענען פאַרשטעה איך, אַז רויטשילד שמייכעלט זיך צו צו דער

חברה, ער וויל ווערען א חברה־מאן גלייך מיט אלע, און זאגט זיי צו „הרים וגבעות“, שיט מיט מיליאנען.

איך שטעה און באטראכט זיי און קלעהר מיר: ביי אונז, אז ס'זאל זיך טרעפען, אשטייגער, אזא מעשה: א גביר זאל זיך ווע־לען איינקויפען אין חברה, — איך ווייס וואס עס וואלט געוועןֽ? מע וואלט נעקראכען אויף אלע פיער, מע וואלט פאר פרייד געגאנ־גען א טענצעל! ווארום ביי אונז א גביר אז ער זאגט נאר א גוט ווארט אליין, אהן געלט, איז מען שוין אויך צופריעדען: „דער גביר האט גערעדט, דער גביר האט געזאגט, דער גביר האט געגנ־מען ביי'ם שמש א שמעק טאבעקע און האט א ניס געטהאן, צו געזונט זאל איהם זיין, צו לאנגע יאהר!...“ איך האב געמיינט, אז חברה וועט דא צעגאנגען ווערען פאר תענוג; צום סוף — ווער? וואס? ס'איז געוועןֽ א סך אזעלכע, וואס האבען געפרעגט קשיות: „וואו איז געוועןֽ רויטשילד פריהער, דעמאלט, ווען מע האט איהם בעדארפט? דעמאלט, ווען מען איז צו איהם געקראכען? דעמאלט, ווען עס האבען זיך געגאסען אידישע טרערען און אידיש בלוט? דעמאלט האט ער זיך פארשלאסען בחדרי־חדרים? דעמאלט האט ער ניט פארשטאנען קיין אידיש?... איצט, אז גאט האט אונז געהאלפען, מיר האבען זיך מיט אונזער אייגענער הילף ארויפגעשלאגען אויף א דרך, איצט, אז גאט האט אונז מזכה געוועןֽ, אונזער פאלק הויבט אן ווערען לייטען גלייך, קומען צו אונז אונזערע צאפעס — (א שייגעץ קאן!) און ווילען זיך איינקויפען מיט זייערע מיליאנען, בכדי זיי זאלען קאנען זאגען א דעה? ניין, ביי אונז פארקויפט זיך ניט קיין כבוד פאר קיין געלט! כבוד באדארף מען ביי אונז פארדיענען, פארהארעווען! מיר דארפען ניט רויטשילד'ען! מיר דארפען ניט זיינע מיליאנען!“

דא האב איך זיך שוין מעהר ניט געקאנט איינהאלטען און בין ארויסגעשפרונגען.

— רבותים! — האָב איך מיך אָנגערופען צו זיי אויף אַ קול.— האָט קיין פּאַראיבעל ניט, וואָס איך, אַ ווילד־פרעמדער גאַר, איין אורח פון יענער זייט סמבטיון, שפּרינג אַרוים און מיש מיך אַריין אין אייערע ענינים. מע זאָגט ביי אונז אַווערטעל: „אַ גאַסט קומט אויף אַ ווייל — און זעהט אויף אַ מייל“. איך בעט ביי אייך נאָך אַ מאָל הונדערט מאָל מחילה, איהר ווייזט מיר אוים אין מיינע אויגען ריין משוגע! מילא, דעם אומגליק, וואָס די באַהן־אַרביי־טער אין ארץ־ישראל זענען געבליבען, ניט דאָ געדאַכט, ניט פאַר קיין אידען געדאַכט, אָהן אַ טהעאַטער, — דאָס בין איך אייך מוחל. נאָר דאָס, וואָס דער דאָזיגער עזות־מחוצף־פּנים האָט נאָר־וואָס גערעדט קעגען אַזאַ מענטשען, ווי רויטשילד, — אַ קלייניגקייט רויטשילד! — דאָס, זאָג איך, איז שוין אַזאַ עולה, וואָס איך קאָן דאָס שוין ניט איבערטראָגען! ביי אונז וואָלט מען אַזאַ חברה־מאַן אָנידערגעלעגט און מע וואָלט איהם, איך בעט איבער אייער כבוד, אַריינגעפּיעדעלט אין ווי־הייסט־מען־דאָס אַ שטיקלעך זעכציג, ער זאָל וויסען הלכות דרך־ארץ, ווי אַזוי צו רעדען קעגען אַ גביר! איך זאָל זיין באַקאַנט מיט רויטשילד'ען, וואָלט איך איהם דער ערשטער איבערגעגעבען וואָס דאָ האָט זיך אָפּגעטהאָן! ס'איז אַ מצוה, מע זאָל אַזעלכע שקצים, עזות־פּנים'ער, צערייסען, ווי מע צערייסט אַ הערינג אום ערב יום כפור! אדרבה, זאָגט אפשר, אַז ניין?...

דערהערט פון מיר אַזעלכע דבורים, האָבען זיי זיך, אַפּנים, שטאַרק פאַרשעמט, מחמת זיי האָבען מיר נישט געענטפערט דאָס אַנדערע וואָרט; זיי האָבען זיך נאָר איבערגעקוקט איינס מיט דאָס אַנדערע, געשמייכעלט און געשושקעט זיך שטילערהייד... עס ווייזט אוים, אַז זיי האָבען מורא געהאַט, טאָמער, אַ קשיא אויף אַ מעשה, נעם איך און איך שרייב טאַקי אַוועק וועגען דעם צו רויטשילד'ען?...

— מיר וועלען אייך ביסלעכווייז קלאָר מאַכען, — רופט זיך אָן צו מיר דער רב — מיר וועלען אייך...

— איהר האָט מיך ניט — זאָג איך — וואָס קלאָר צו מאַכען; איך בין נאָך, ברוך השם, ביי אַלע געדאַנקען...

דער אַלטער, וואָס מיט די ברילען, טהוט אַ קלונג מיט'ן גלעקעל און זאָגט, אַז די אסיפה איז אויס אסיפה, און דער עולם הויבט זיך אויף און מע זינגט אַלע אינאיינעם אַ ליעד אויף לשון־קודש, וואָס הויבט זיך אָן און לאָזט זיך אויס מיט די ווערטער: „עוד לא אבדה תקותנו!” אַלע זינגען: אי די אַלטע לייט, אי די יונגע, אי די זכרים, אי די נקבות — ניטאָ ווער ס'זאָל לאַכען!...

— איהר האָט דאָס גוט געזאָגט! — מאַכט צו מיר דער סטאָליר צוריקוועגס און בלאָזט זיך אָן ווי אַ פּאַחיר און ווערד צעפּלאַצט לאַכענדיג. — איך האָב אָבער באַלד פאַרשטאַנען, אַז איהר מאַכט פון זיי אַ שפּאַס.

— אודאי! — זאָג איך. — איהר פאַרשטעהט מעהר פון אַ טוידטען! איהר פאַרשטעהט פּונקט אַזוי פיעל, וויפיעל מיין שטיוועל!

דער סטאָליר כאַפּט זיך אָן מיט ביידע הענט ביי די זייטען און קאַטשעט זיך פאַר געלעכטער.

— ס'איז שוין אויף אייך ווידער — זאָג איך — אָנגעפאַלען דאָס לעכעריגע? שוטה בן פּיקהאַלץ! רב שעיה קאַטער! רב מענדי לאָקש! אברהמעל חיריק! בעריל באַס! חיים טראַסק! מאַטעל וואַרעניק!...

ער לאַכט נאָך שטאַרקער, ער ווערד שיער ניט צעזעצט פאַר געלעכטער!

איך טהו אַ שפּיי אויף דעם משוגענעם סטאָליר און פאַרטיעף מיך אין מחשבות: וואָס זענען זיי פאַר בריאים?... פון דעם שבת־

צו־נאכטס, מיט די אַלע רעדעס, מיט זייערע מיליאָנען דרעהט זיך מיר אזוי דער קאָפּ, אַז איך ווייס שוין נאָר ניט אויף וואָס פאַר אַ וועלט איך בין. איינס פון די ביידע: אָדער זיי זענען משוגעים, אָדער איך בין משוגע?...

ניין, ז י י זענען די אמת׳ע משוגעים!...

ע נ ד ע ע ר ש ט ע ר ט י י ל.

מעשיות פון טוי־
זענד איין נאַכט.

דערצעהלט בהרחבה פון אַ קרושניקער אידען,
וואָס זיצען זיצט ער אין קרושניק, נאָר
רופען רופט מען איהם „יאַנקעל יונעווער“,
ווייל ער איז פון יונעוו, פאָהרענדיג אויפ׳ן
שיף פון קאָפּענהאַגען ביז ניו־יאָרק, און
איבערגעגעבען וואָרט אין וואָרט.

געשריבען אין יאָהר 1915.

מעשיות פון טויזענד איין נאַכט.

1.

יאנקעל יונעוועצ פון קרושניק.

— — — פאַהרט איהר, הייסט עס, פאַני שלום־עליכם, אויך אהינצוצו, ווי אַלע? — זעהר אַנגעלעגט!

נישט מחמת, ווי זאָגט איהר, צרת רבים חצי נחמה. חס ושלום! אדרבה, פאַרקעהרט! למאי זאָל איך זאָגען? נאָר וואָס דען? נלאט אזוי, ס'איז עפּיס היימליכער אויף דער נשמה צו וויסען, אז א ו נ ז ע ר שלום־עליכם, איהר פאַרשטעהט צי ניין, פאָהרט אויך מיט אונז, פּשוט'ע עמיגראַנטען, אויף איין שיף, אהין, אין יענעם לאַנד אריין, וואָס גאָט האָט באַשאַפען פון אידענס וועגען, זיי זאָלען האָבען וואוהין צו אַנטלויפען, אז עס טרעפט זיך א צרה שלא תבוא, איין אומגליק, א פּאָגראָם, א מלחמה...

איך וועל אייך זאָגען דעם אמת — עס גלויבט זיך עפּיס גאָר נים, אז ס'איז נאָך פאַרהאַן היינט:גע צייטען ערגיץ אויף דער וועלט אזא ניכטער ווינקעל, וואו מענטשען זענען נים פאַר'שכור'ט פון בלוט און מע קוילעט זיך נים אין די אלפים, ווי מע קוילעט ביי אונז, אשטייגער, עופות, אז עס קומט ערב יום כפור צו די כפרות, און מע האַקט נים איינס דאָס אַנדערע, ווי מע האַקט הערינג, און מע בראָקט נים קיין מענטשען, ווי מע בראָקט קרויט...

ווי מיינט איהר, מיר וועלען אמאל קומען אהין, אין דעם אמע־ריקא, צי ווער־וואס?

איך ווייס ניט, ווי אזוי איהר דארטען, אויבען, אין די קאיוטען פון ערשטער קלאס — נאר מיר אט־דא, פאסאזשירען פון דריטער קלאס, האבען שוין אוועקגעגעבען, ווי זאגט איהר, דער מאמעס מילך, געבען זאל זיי גאט א בייז קוויטעל, דערפאר וואס זיי האבען צוגעטראכט אלע גוטע זאכען אויף דורכצולעבערען די שטארקסטע פעסטונגען און אויף דורכצוברעכען אייזערנע מויערען און אויף צו מזיק'ען, אומברענגען די גאנצע וועלט!

וואלט דען ניט גלייכער געווען, זאגט שוין איהר אליין, מע זאל עפים צוטראכטען א מיטעל אויף צו פארגרינגערען די דאזיגע שווערע אומגעלומפערטע נסיעה אויפ'ן ים?

ניין, אמעהר האבען זיי בעסער אוועקגעלעגט דעם קאפ אויף שמד־שטיק, אויף א „צוויי־און־פערציגער", מיט אלערליי באמבעס: אזעלכע, וואס גנב'ענען זיך אונטער אונטער'ן וואסער און דערצעהר־לען דעם פסוק, און אזעלכע, וואס שיסען פון אויבען גאר, אזש פון יענער זייט חמארע — צו ברענגען א חורבן אויף דער וועלט און צו מאכען א תל פונ'ם גאנצען רעשטעל אידישקייט... און אז מע האט זיך גענומען אויף אונזער ביסעל אידען, און אז די גאנצע מלחמה איז נאר צוליעב אונז, איהר פארשטעהט צי ניין — א א י ד י ש ע מ ל ח מ ה — דאס איז דאך אזוי קלאר, ווי דער טאג, ווארום אז ניט — צו וואס דען האט דער אויבערשטער גע־פיהרט אזוי, אז גראד אט דא, אויף דעם שטיקעל ארט, איז זיי געפעלען צו שלאגען זיך און הרג'ענען זיך, צו קוילען זיך און צו יאשען זיך? וואס איז? דער דייטש האט זיך איינגעשפארט, ער וויל דוקא לאדזש און דוקא ווארשא! און פאני פון זיין זייט קריכט אלץ אהין — אויף קראקע מיט לעמבעריג קריכט ער! איז דאך ממה נפשך: אז דיר, דייטש, שמעקט אזוי אונזער ווארשא מיט אונזער לאדזש, און דיר, פאני, איז געפעלען קראקע מיט

לעמבעריג — איז דאָך עס אַ פּשוט'ע זאַך: נעמט מען און מע מאַכט אַ בייט — און שוין! צו וואָס איז דאָס שלאָגען זיך? מיט'ן קוילען זיך? מיט'ן יאָשען זיך? און ועל כולם — וואָס געהר זיך עס אָן מיט מיר, מיט יאַנקעל יונעווער, און מיט מיינע קינדער, וואָס מיר זאָלען געהן אַוועקלעגען דעם קאָפּ צוליעב דעם, וואָס דייטש וועט געוועלטיגען אין קיטנע און פּאַני אין פּשעמישל? עס קומט אויס גלייך, ווי אויסער פּוילען און אויסער גאַליציע איז שוין גאָר מעהר קיין וועלט נישטאָ, איין עק! איי, וועט איהר מיך פרעגען, לפאי בעלגיע? וועל איך אייך ענטפערען: לפאי קרושניק?

איהר קוקט מיך אָן, פּאַני שלום־עליכם, וואָס איז דאָס פאַר אַ קרושניק, וואָס איך האָב אַ העזה דאָס צו פאַרגלייכען צו אייער בעלגיע, להבדיל? קרושניק, איהר פאַרשטעהט צי ניין, איז זיך אַ קליין שטעדטעל, ניט גרעסער פון יונעוו, אוןביידע שטעדטלעך, קרושניק און יונעוו, געפינען זיך אין לובלינער גובערניע איינס נע־בען אַנדערען טאַקי.

אַז איהר'ט אַ פרעג טהון, נאַפּשיקלאַד: „וואו איז דאָס ערגיץ קרושניק?“ וועט מען אייך ענטפערען: „קרושניק? — ניט ווייט פון יונעוו“. וואו זשע איז יונעוו? — „ניט ווייט פון קרושניק“... איהר פאַרשטעהט צי ניין — קרושניק און יונעוו זענען כמעט, קאָן מען זאָגען, איין שטאָדט. דאָס הייסט, ס'איז ניט איין שטאָדט; דאָס זענען זיך צוויי באַזונדערע שטעדט, און הייסען הייסען זיי, אויב איהר ווילט וויסען אַקוראַט, ניט קרושניק און ניט יונעוו, נאָר „קראַסניק“ און „יאַנאָוו“. נאָר מיר, אידישע קינדער, האָבען עס פאַרצויגען: „קרושניק“ און „יונעוו“. פאַר וואָס? פאַר גאָר־ניש! ס'איז שענער אַזוי, איהר פאַרשטעהט צי ניין, ס'איז א י־ד י ש ל י כ ע ר... אַ גוי, להבדיל, אַז ער דאַרף זאָגען „יאַנאָוו“, איז אַ גאַנצער עסק: יאַ־נאָוו — ווי פון אַ פּאַס! און ביי אונז איז דאָס אַי גלאַט, אַי קורץ: יונעוו — און שוין!

בין איך אליין טאקי א דארטיגער, א יונעווער הייסט עס, פון יונעוו. נאר למאי זאל איך זאגען א ליגען? זיין בין איך, איי־געגמליך, א קרושניקער, פון קרושניק, נאר א געבוירענער בין איך א יונעווער, פון יונעוו. און דערימאך טאקי רופט מען מיך ביי אונז אין שטעדטעל „יאנקעל יונעווער". פאר וואס? ערשטענס, ווייל ס'איז פארהאן ביי אונז אין קרושניק א סך יאנקעלס. והשנית, רופט מען מיך „יונעווער" דערפאר, ווייל איך בין, איהר פאר־שטעהט צי ניין, א געבוירענער א יונעווער. האט איהר עס צע־קייעט?

ווייסט איהר שוין, הייסט דאס, ווער איך בין — איא? עס הויבט זיך גאר ניט אן! ווארום כדי איהר זאלט וויסען, ו ו ע ר איך בין, באדארף מען אייך אויסרעכענען מיין גאנצען יחוס, פון וואנען איך שטאם — און איך וועל דאס נישט טהון! ווייסט איהר פאר וואס? ווייל איך האב פיינט באריהמען זיך. צו וואס וועל איך אייך געהן דערצעהלען גרויסקייט, למשל, אז שטאמען שטאם איך, ווי זאגט איהר, פון סאמע צימעס, ס'איז גאר א גוואלד! רבנים און חזנים און... און... און... כמעט גוטע אידען! איך האב פיינט באריהמעריי, איך האלט נישט דערפון!

זעהט איהר, ווען איהר זענט א בעלן און איהר פאהרט אייך דורך אויף ציקאוועסט צו אונז אין גרויס־פוילען, וועלען מיר זאגען אין א לובלינער גובערניע, און איהר שטעלט אייך אפעט אויף א מינוטקעלע אין וואס פאר א שטאדט איהר ווילט, נאפשיקלאד, אין א מענדרעוויץ, אין א יונעוו, א מאזעלבאזשעץ, אין א ראכאוו, אין בילגערייי, אדער טאקי ביי אונז אין קרושניק אליין, און איהר טהוט א פרעג א מינדסט קינד אויף יאנקעל יונעווער — מעהר נישט ווי די צוויי ווערטער באדארפט איהר צו זאגען: „ י א נ ק ע ל " און „ י ו נ ע ו ו ע ר " — וועט איהר שוין הארכען! נאר וואס קומט ארויס? ווי זאגט איהר: געה שריי אני שלמה!...

צי איך זאל אייך געהן, אשטייגער, דערצעהלען, אז מיין טאטע

איז געווען כל ימיו א גביר, און מיין זיידע, און מיין עלטער־זיידע, און אז אליין בין איך אויך געווען ניט לאנג א איד א נגיד, ביז ס'איז אנגעקומען דער פינסטערער באיקאט אויף אונז פון די פוילען, און ס'איז אלסדינג אוועק מיט'ן ווינט און מיט'ן רויך. נאר צו וואס? וואס וועט עס מיר העלפען? ווי זאגט איהר: ג ע ו ו ע ן שען, ג ע ה א ט געלט, ג ע ק א נ ט זינגען — די אלע זאכען טויגען אויף א כפרה! איהר זעהט פאר זיך א אידען איין עמיגראנט, וואס פאהרט מיט אלע אידען קיין אמעריקא — און שוין! דאס ווייב, ברוך השם, פארלוירען. די קינדער פארזארגט אויפ'ן בעס־מען ארט. דריי קינדער, צוויי זיהן מיט איין איידעם — האט דער אויבערשטער געטהאן א נס, מע האט איין זוהן ג ע ז א ל ט הענגען, און דעם אנדערען האט מען ג ע ז א ל ט שיסען, און דעם איידעם האט מען, אנדערע זאגען, גע'הרג'עט אונטער לעמבעריג, אנדערע זאגען, מע האט איהם גענומען אין געפיינקעניש, מע ווייסט נים, וואו זיין געביין איז אהינגעקומען. איז די טאכטער אראפ פונ'ם זינען, האט דאס מיין ווייב ניט אויסגעהאלטען — א בת־יחידה, איין און איינציגע — און איז אוועק פאר דער צייט. און איך אליין, ווי איהר קוקט מיך אן, אויף די עלטערע יאהרען באדארף זיין נע־ונד... אזוי, אויפ'ן קוק, דאכט זיך, עפים נישט אזא גבר, ווייט פון א שמשון הגבור, איא? איז אבער דער טוידט נעמט מיך נים! דער מלאך המות, איהר פארשטעהט צי ניין, האט צו מיר קיין שליטה נים. ווארום וואס איך בין אויסגעשטאנען אין די דריי־פיער חדשים פון דער וועלט־משוגעת, וואס מע רופט דאס מלחמה, וואלט איין אנדערער אויף מיין ארט אנגעשפארט אצינד — טע־טע־טע! אט וועט איהר הערען א מעשה! דריי־פיער מעשיות, אהן א שיעור מעשיות, און אלע זעלטענע, וואונדערליכע מעשיות, ממש יציאת מצרים, ווי זאגט איהר: מ ע ש י ו ת פ ו ן ט ו י־ ז ע נ ד א י י ן נ א כ ט! אז איהר וועט זיי הארכען, וועט איהר אליין זאגען, אז ס'איז הפלא ופלא, נאר נישט קיין מענטש־

ליבער כח, נאָר עפּיס טאַקי אַ נס מן השמים, וואָס דער אויבער־שטער קאָן!

למשל, איך זאָל אייך דערצעהלען אַ מעשה, ווי אַזוי איך און דער רב און דער קאַזשאַנע רב, דער ראַבינער, הייסט עס, און די איבעריגע שבעה טובי עיר פון קרושניק — אַז מיר זענען געקומען מיט זאַלץ און ברויט מקבל פּנים זיין דעם דייטש, וואָס איז אַריין צו אונז קיין קרושניק; און אַז מיר זענען פאַרטיג געוואָרען מיט איהם מכח קאָנטריבוציע, ווי איהר וועט האָרכען ווייטער אַביסעל, האָט זיך קירה־דייטש ניט געשעמט צו געבען אונז בעזעמער, איהר פאַרשטעהט צי ניין, פּשוט'ע בעזעמער, אין די הענט אַריין און באַפוילען, מיר זאָלען זיך איהם אַוועקשטעלען אויס־קעהרען די גאַסען פון שטאָדט; ס'איז איהם ניט געפעלען, דעם דייטש; מיר זענען, זאָגט ער, שמוציגע קערלען, און אונזער מלוכה איז, זאָגט ער, אַ שמוציגע מלוכה!...

צי, אַשטייגער, אַז איך וועל אייך דערצעהלען נאָך אַ שענערע מעשה, ווי אַזוי איך, יאַנקעל יונעוועד, און דער רב אונזערער און דער קאַזשאַנע רב, דער ראַבינער, הייסט עס, און די איבעריגע שבעה טובי עיר, די פיינסטע בעלי־בתים פון שטאָדט, זענען מיר שוין געווען אַלע אויפ'ן הייליגען אָרט אויך, אויפ'ן קרושניקער בית־עולם הייסט דאָס? ביינאַכט איז דאָס געווען, די לבנה האָט געשיינט, און דער שונא האָט אונז אַרויפגעבראַכט, געגעבען אונז זאַסטופּעס אין די הענט אַריין און געהייסען, מיר זאָלען זיך אַליין גראָבען קברים, פּשוט'ע קברים, דאָס הייסט, יעדער זאָל זיך גראָבען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, פאַר זיך זיין קבר, זיך אויסגראָבען אַ קבר און אַריינלעגען זיך לעבעדיגערהייד!

נאָך איצטער, אַז איך רעד דערפון, שטעלען מיר זיך טרערען אין די אויגען... איהר ווילט וויסען וואָס איז דאָס געווען: אַ קאַטאַוועס, אָדער אַ משוגעת? זאָל מיך אַזוי וויסען אַ בייז לעבען מיט אייך אינאיינעם! איך וויים נאָר איינס: אַז איך און דער

רב און דער קאזשאנע רב, נאך גאר א יונגער מאן, קיין דרייסיג יאהר נישט אלט, זענען מיר אין איין נאכט אלע געווארען גרוי און אלט!

איא, איהר קוקט אויף מיר און טראכט זיך: אט דער איד איז א בריה אויף צו דערצעהלען בבא־מעשיות!... איהר האט רעכט. איך אויף אייער ארט, ווען מע דערצעהלט מיר אזא זאך, וואלט איך אויך געזאגט: „פעטער, איהר רעדט פון היטץ, שיקט נאכ'ן דאקטאר, אדער נעהט לעגט אייך שלאפען!"... ווי זשע איז אבער, אז איך וועל אייך געהן שווערען א שבועה דאורייתא, אין טלית און אין קיטעל, אז אלץ, וואס איך דערצעהל אייך, איז ווי מיר זיצען דא תחת כפת השמים — אונטער א הימעל פון גאט? און דאס אלעס, דארפט איהר וויסען, איז נאך א שמינית שבשמינית. איהר פארשטעהט צי ניין, אפילו קיין הונדערט חלק ניט פון דעם. וואס מיר, אידען פון קרושניק און פון יונעוו און פון אנדערע איד־דישע שטעדטלעך, זענען אויסגעשטאנען דערנאכדעם פון די פאליאַ־קען, און דערנאך פון פאני, בעת ער האט ארויסגעיאגט פון דארטען דעם דייטש און איז אליין אריין מיטביידע פיס! און דאס ווייסט איהר דאך, מן הסתם, אז פאני האט שוין אזא גליק, אז וואו נאר ער שטעלט אריין א פוס, אזוי מוז זיין א פאגראם!... נישט מחמת ער איז אזא רשע, — חלילה! ער איז בעצם גאר ניט אזוי שלעכט, אונזער פאני, זאל מאריך ימים ונשים זיין, נאר ער האט שוין אזא מזל, מ'שטיינס געזאגט...

הכלל, ווי איהר זעהט, האב איך אייך צו דערצעהלען און צו דערצעהלען אזוי פיעל, אז הלואי מיר זאלען חאטש פארטיג ווערען ביז ניו־יארק!

אייך, פאני שלום־עליכם, וועלען די דאזיגע מעשיות מסתמא צו־נוטץ קומען. אז מע דערצעהלט אייך א מעשה, נעמט איהר דערנאכדעם און איהר צעלענט עס אויף צעהן טעלערלעך... ווי באלד אזוי, האט זשע מיר נאר אביסעלע געדולד און לענט־צו קאפ.

איך וועל זיי אייך דערצעהלען איינציגווייז, א מעשה נאָך א מעשה. און אָנהויבען וועל איך פון מיין עלטערען זוהן, פון מיין יחיאל'ן, ווי אזוי פאָני האָט איהם גענומען אין דער מלחמה און האָט איהם אוועקגעשטעלט שיסען, פשוט שיסען, איהר פארשטעהט צי ניין, פון א ביקס! האָט איהם מיין יחיאל געגעבען א שאָס, אז ווען אַלע יונים שיסען אזוי, וואָלטען די קיסרים מיט אַלע זייערע גענעראַלען און פעלד־מאַרשאַלען געהאַט א שען פּנים... נאָר איך זעה, אז איהר זענט שוין, דאַכט מיר, מיעד און איהר האָט חשק אביסעלע דורכשפּאַציערען זיך איבער'ן שיף. שפּאַציערט, עס האָט צייט, ס'איז נאָך נישקשה'דיג ווייט ביז צו ניו־יאָרק, מיר'ן זיך נאָך גע־נוג אָנרעדען!...

2.

יחיאל שיסט ארויף.

— — — האָב איך אייך, הייסט עס, צוגעזאָגט, פאָני שלום־עליכם, צו דערצעהלען קודם כל פון מיין עלטערען זוהן, פון מיין יחיאל'ן, ווי אזוי פאָני האָט איהם גענומען אין דער מלחמה און האָט איהם אוועקגעשטעלט גלייך מיט אַלע יונים, ער זאָל שיסען. וואָלט איך אייך, אייגענטליך, באַדאַרפט דערצעהלען, ווי אזוי ס'איז גאָר אָנגעקומען צו מיין יחיאל'ן, אז בסך הכל האָב איך איהם פון פאָני'ס הענט, איהר פארשטעהט צי ניין, לאַנג ארויסגענומען. ווי־פיעל דאָס האָט מיך געקאָסט, וואָלט זיך עס איעדער עמיגראַנט, אַט־אַ־דאָ אויף דעם שיף, געמעגט ווינשען, ער זאָל עס פארמאָגען איידער ער קומט קיין אַמעריקא. וואָלט איהם אפשר אזוי דער קאָפּ נישט וועה געטהאָן, טאָמער האָט ער יסורים ביי'ם אוועקשטע־לען א פוס אויפ'ן ברעג פונ'ם גאָלדענעם לאַנד... נאָר וואָס דען? אזוי ווי איך בין א מענטש, איהר פארשטעהט צי ניין, וואָס כ'האָב

פיינט מאריך זיין און האב ליעב נאר צו דער זאך, לכן געה איך אריבער גלייך צום ענין, ווי אזוי מע האט מיין יחיאל׳ען גענומען צו דער אפאלצעניע, ארייגעשטעלט, ווי זאגט איהר, אין געוואנט אריין, גענגעבען א ביקס אין דער האנט אריין און געזאגט: „סטור־פאי, יחיאל!“ — געה, הייסט עס, ראטעווע ניקאלאיען נעבאך פון דעם רשע, פונ׳ם דייטש!...

איהר הערט אייך נור צו מיט קאפ, איך בעט אייך, וואס דא טהוט זיך: אז פאני נעמט און צעבוצקעט זיך מיט קירה׳ן איבער א שטיקעל סערבישע מדינה, וואס איז ניט ווערטה קיין דריי גילען, און עס צינדט זיך אן א פייער איבער דער גאנצער וועלט, זאל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין, און אליין קריכט ער אריין אין בלאטע ביז אריבער די אויהערען, באדארף מיין יחיאל, איהר פאר־שטעהט צי ניין, איהם געהן ארויסשלעפען פון דער בלאטע — קאן ניט צעזעצט ווערען די גאל? ניין, זאגט שוין איהר אליין, איהר זענט דאך עפיס א שלום־עליכם!

היינט גלאט, יחיאל מיינער א שיסער — ניטא ווער ס׳זאל לאכען! די גאנצע זאך איז, וואס עס ליגט ניט אין דער טבע ביי מיר, ווי איך האב אייך געזאגט שוין, באריהמעריי... נאר אז איהר זאלט קומען אין אונזערע מקומות, וואס איך האב אייך אויס־גערעכענט, אין א מענדרעוויץ, א יונעוו, א מאזעלבאזשעז, א ראַ־כאוו, א בילגעריי, אדער צו אונז טאקי קיין קרושניק אליין, און אנהאפען א מינדסט קינד און א פרעג טהון אויף יאנקעל יונעווער׳ס קינדער, וועט איהר שוין הערען וואס מע וועט אייך זאגען! און איבערהויפט — פון מיין יחיאל׳ען! דאס איז געווען, ווי זאגט איהר, שוין איין מאל א יחיאל! איהר קאנט פארשטעהן, וואס דאס איז געווען פאר א פארשוין, אז קירה־דייטש איז אריינגעקומען צו אונז קיין קרושניק, און מיר זענען געקומען א גאנצע דעפוטאציע, איך און מיין יחיאל און דער רב און דער קאזשאנע רב, דער ראַ־בינער הייסט דאס, און די איבעריגע שבעה טובי עיר צום קאמענ־

דאַנט, און דער קאָמענדאַנט האָט געגעבען אַ רעד אַריין מיט אונז מכּה קאָנטריבוציע, און מיין יחיאל איז אַרויס מיט לשון אויף דיין דייטש: „אדוני קעניג, כך וכך...“ — האָט דער דייטש בעקומען שיער אַ מיתה משונה און האָט אַ זאָג געגעבען: „אידיש! שפּרע־כען זיי אידיש!“...

מיינט איהר דאָך, אַז נור דייטש? פראַנצויז איז פראַנצויז, אייננגלש איז איינגעלש, — און אַליין, אַלסדינג פון זיך אַליין! פּויליש שמועסט מען ניט, אַז דאָס האָט גערעדט פּויליש ווי אַ געבוירענער פּאָליאַק; נאָר אַפילו רוסיש האָט דאָס אויך געקענט. פון וואַנען? זאָל מיך אַזוי וויסען בייז מיט אייך אינאיינעם! אַז בסך הכּל רעדט מען גאָר ניט ביי אונז אויף יונ'יש. פאַרוואָס? אַזוי: מע האָט פיינט פּאָני'ן און מע האָט ניט ליעב זיין לשון. מיינט איהר, אַז נור מיר, קרושניקער אידען? פּליאַקע מיט די וואָנסים האָט איהם נאָך טויזענד מאָל מעהר פיינט! דאָס איז נור איצטער איז מען געוואָרען „מאָיע קאָחאַנע“, אָדער „קוצעניו־מוצעניו“, ווי מע זאָגט ביי אונז, ווייל דער אדון הגדול האָט זיי צוגעזאָגט הרים וגבעות, גאָלדענע בערג, מיט אווטאָנאָמיע, מיט אַלע גוטע זאַכען. איז געבען וועט מען דאָך זיי, אם ירצה השם, אַ ריינע קדחת מיט אַ פרישער פייג אויף צו פאַרבייסען — פּאָני וויים וואָס ער האָט צו טהון...

נאָר איך האָב שיער פאַרגעסען, אַז מיר האַלטען נאָך נאָר פון פּאַרינט, ביי דער ערשטער מאָבעליזאַציע הייסט עס. געהט זייט אַ נביא, אַז פּאָני וועט שיקען זאָגען צו ווילהעלמען: „זאַטשעם מי מעניע רוגאַל“, און טאָקי מניה וביה געבען אַ רוף אַלע ראַטניקעס, און מיין יחיאל'ען בתוכם, אַז „וודאַרצעט טשעטירע טשאַסאַ“, איהר פאַרשטעהט צי ניין!... האָט דאָך מיינע, תוך כּדי דבור, גענומען חלש'ען און מאַכט צו מיר: „יאַנקעל, איך וועל דאָס ניט איבער־טראָגען! יאַנקעל, איך בין פאַרביי! יאַנקעל, איך שטאַרב!...“

וואָס־זשע, מיינט איהר, האָב איך דערויף געענטפערט? „נאַ־

רעשי, האָב איך איהר געזאָגט, דו זינדיגסט. דאָס איז נאָך, זאָג איך, נאַרניש־שבגאַרניש אקעגען דעם, וואָס קאָן זיין, ווארום ביי גאָט, זאָג איך, איז דאָ אַזוי פיעל, אַז אַ מענטשענ׳ס מח איז נאָר ניט אימשטאַנד צו חאַפּען עס מיט׳ן שכל״... עפּיס טאַקי נאָר ווי דאָס הארץ האָט מיר געזאָגט, אַז אונזערע צרות הויבען זיך ערשט אָן... נאָר, ווי זאָגט איהר: אַ אידינע בלייבט אַ אידינע. אַז זי וויל נאָר ניט הערען פון קיין זאַך: סטייטש און סטייטש און טאַקי נאָך אמאָל סטייטש! — איהר יחיאל, איהר פארשטעהט צי ניין!...

און אַז מע וויל שמועסען דאָס אייגענע צוריק, איז זי אפשר נאַרניט אַזוי אומגערעכט געווען אויך, איך מיין מיין ווייב, מיין איך. וואָרום פאַר ווּעמען, איך בעט אייך, זאָל טאַקי יאַנקעל יונג־ווער׳ס זוהן געהן שלאָגען זיך מיט זיינע אייגענע ברידער פון קראָקע מיט לעמבעריג? פאַר פאָני׳ן, וואָס מאַכט אויף איהם פּאָגראָמען? צי פאַר פּליאַקען, וואָס מאַכט אויף איהם באָיקאָטען? איז איין מאָל אוועק. והשנית, איז דאָך עס ניט אַבי ווער. דאָס איז דאָך עפּיס יחיאל! אַ יונגערמאַן, איהר פארשטעהט צי ניין, מיט מחשבות! אַ מענטש מיט אייגענע געדאַנקען! אַ זאַך וואָס איהם האָט אויסגעוויזען, אַז ס׳איז קרום, האָבען געמעגט קומען כל מלכי מזרח ומעריב און זאָגען ס׳איז גלייך, וואָלט ניט געהאָלפען.

ניט מחמת עקשנות. איין עקשן — דאָס אַ חוץ. עקשנים זע־נען מיר אַלע קרושניקער און אַלע יונגעווער. מיר האָבען אַ שם פאַר איינגעשפּאַרטע. און איך אליין, ווי איהר זעהט מיך אָן, בין אויך בטבע אַ איה, וואָס לאָזט זיך נישט בויגען.

אָט נעמט, למשל, אָט־דאָ אויפ׳ן שיף, זאָגען אַלע אידען, אַז מיר׳ן קומען קיין ניו־יאָרק, אם ירצה השם, איבער אכטאָג מאָנטאָג. און איך זאָג אייך, אַז מיר׳ן ניט קומען ניט איבעראכטאָג מאָנטאָג, ניט דיענסטאָג און ניט מיטוואָך; הלואי מיר זאָלען קומען איבער־אכטאָג דאָנערשטאָג. חאָטש שניידט מיך, חאָטש בראָקט מיך —

אַט אַזאַ מענטש בין איך! אַ סימן האָט איהר: אַ ז מ י ר ו ו ע ל ע ן ל ע ב ע ן, ו ו ע ל ע ן מ י ר ז ע ה ע ן.

בקיצור, מע האָט אַ רוף געגעבען מיין יחיאל׳ען צו דער אַפּאָל־צעניע, און אַז פּאַני רופּס, קאָן מען, ווי זאָגט איהר, קיין חזיר ניט זיין און מע מוז געהן — וואָס מיר ווייב? ווער מיר קינד? (ער האָט שוין דעמאָלט געהאַט אַ ווייב מיט דריי קינדערלעך). און ער האָט זיך אָפּגעזעגענט מיט אונז, מיין יחיאל הייסט עס, און מיינע, בעת מעשה, האָט, ברוך השם, גע׳חלש׳ט דריי מאָל, און דריי מאָל האָבען מיר זי אָפּגעמינטערט, און וואָס טויג אייך גרוים, מע האָט מיין יחיאל׳ען, טאַקי אין קרושניק, געגעבען אַ נעם צו דער אַרבייט, גלייך מיט אַלע יונים, גאָרניש אויף קאַטאָוועסען, און מע האָט איהם אָנגעהויבען, ראשית חכמה, לערנען שיסען. שיסען פון אַ ביקס. פּשוט, ווי מע שיסט, למשל, ווילדע קאַטשקעס: „ראַז, דוואַ, טרי — פּלי!" און שוין.

און מיר זענען אַ בעלן געווען, קרושניקער בעלי־בתים, געהן אַרויס דער שטאָדט זעהען, ווי מע לערענט זיי שיסען, די ראַטניקעס הייסט עס, — זאָג איך אייך, הערט איהר, אַז ס׳איז חוזק מיט חוזק! און נאַרניט אַזוי שווער אויך, און שכל׳דיג אוודאי ניט. אויך מיר אַ תורה — שיסען! מע נעמט און מע טהוט אַ שאָס, שיסט עס. איז אָבער ניט פון דעם רעדען מיר. לאָזען זיי זיך שיסען, לאָזען זיי זיך הענגען, לאָזען זיי זיך טרינקען — וואָס האָט איהר צו מיין יחיאל׳ען, אַז ער זאָל אייך געהן העלפען שיסען? אַז סך הכל, איהר פאַרשטעהט צי ניין, האָט ער אויף זיין לעבען, ווי זאָגט איהר, קיין פליעג אויף דער וואַנט ניט אָנגעריהרט. איין עוף אַ געקוילעטעס פון׳ם שוחט, אַז מע האָט געבראַכט, האָט ער נישט געקאָנט צו־זעהען. אַ פינגער אַז עמיצער האָט זיך צעקאַליטשעט, האָט ער געקאָנט פאַלען חלשות. נעמט מען אַזאַ מענטשען און מע שטעלט איהר אַוועק דערנאָכדעם סאַמע אַקעגען פייער און מע הייסט איהם, ער זאָל שיסען! און אַוועקגעשטעלט האָט מען איהם אַסר־

ראט אויף דער גרעניץ צווישען קרושניק און צווישען יונעוו, דארטען וואו דער דייטש איז שוין געשטאנען גרייט אויף אריינצוגעהן, און נאר געוואַרט ביז מיין יחיאל וועט זיי ווייזען וואס ער קאן... האט זיך אבער מיישב געווען מיין יחיאל, — וועט איהר הערען א שענס — אז ס'איז געקומען צו דער רעכטער ארבייט: ראז, דווא טרי — פלי! — האט ער אויפגעהויבען די ביקס ארויף און גענומען שיסען גלאט אזוי אין דער וועלט אריין, איהר פארשטעהט צי ניין, אין ערגיץ נים און קיינעם נים, נאר גלאט אזוי, צו גאט הייסט עס...

האט דער זוואָדנע דערזעהן, אז אלע שיסען אהין וואו מע דארף, נאר איין יון שיסט ארויף, איז איהם מסתמא געוואָרען די מעשה קשה'דיג. לויפט ער צו און טהוט א קוק — ס'איז מיין יחיאל!

האט זיך אין איהם אנגעצונדען דער נזלן און ער איז געוואָרען מלא רציחה — עשו. לויפט ער צו צו מיין יחיאל'ען און צעשרייט זיך: „קאק טיעביע!" און „פשא קרעוו!" און „זשידאָווסקע מאָרדע!" און נאך אזעלכע שענע כבודים, ווי פאָני קאן! — „וואוהין שיסטו? אין הימעל אריין?..."

שרעקט זיך מיין יחיאל פאר איהם נים שטארק איבער און טהוט זיך זיין זאך — ער שיסט ארויף.

ווערד דאך עשו נאך מעהר נזלן און צעשרייט זיך אויף איהם ווידער א מאל מיט'ן אייגענעם „קאק טיעביע", און „פשא קרעוו", און „זשידאָווסקע מאָרדע". — „אהין! אהין זאלסטו שיסען, וואו אלע שיסען!" — און ער באווייזט איהם מיט די הענט, וואוהין ער זאל שיסען. שרעקט זיך מיין יחיאל ווידער נים איבער פאר איהם און מאכט צו איהם גאנץ געלאסען:

— אהין? דארט זענען דאך מענטשען! — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

ווילט איהר דאך וויסען מסתמא דעם סוף פון דער מעשה? אזא סוף אויף אלע שונאי ישראל!...

תחילת איז ער אפילו געוואָרען, עשו הייסט עס, אביסעל ווי מטושטש און אָפּהענטיג. וואָרום אז מע וויל שמועסען דאָס איי־גענע על־פּי יושר, דאָס הייסט, אין תוך אריין גערעדט, איז דאָך עס מאַקי א שרעקליכע זאַך: נעמען אויף לעבעדיגע מענטשען און שי־סען, ווי מע שיסט אויף פויגלען, אָדער אויף ווילדע חיות. יעדער איינציגער האָט דאָך מסתמא אין דער היים א טאַטען, אָדער א מאַמען, אָדער א ווייב און קינד, איהר פארשטעהט צי ניין! און נלאָט, וואָס איז דאָס פאַר איין עובדה — מענטשען זאָלען זיך שי־סען איינס דאָס אנדערע?!... — נאָר צוריק אָבער — מלחמה! דינא דמלכותא! און אַזאַ זאַך ווייסט איהר מיט וואָס עס שמעקט? מורד במלכות — איז אחת דתו להמית: קאַראַ שמערטש! דער־פאַר קומט הענגען, שיסען, גנאָטעווען, פערטלען — א קליינינקייט? מורד במלכות!

איז דאָך אָבער פאַרהאַן, ווי זאָגט איהר, א גרויסער גאָט אויף דער וועלט. וואָס טהוט גאָט ברוך הוא? וועט איהר הערען א שענס. באַדאַרף זיך טרעפען אַזוי, אז אַקוראַט יענעם טאָג, אין יענער שעה, אויסגערעכענט פּונקט ווי א זייגער, נעמען די דייטשען און מאַרשירען אריין צו אונז אין גרויס־פּוילען נאָר פון איין אנדער זייט. האָט פּאָני געבאַך אוועקגעוואָרפען הכל־בכל־מכל־פּלע־קעל, האָט גענומען מאַכען פּיס — על חטא שחטאנו לפניך בריצת רגלים — ווי זאָגט איהר, קיין צייט געהאַט ארומקוקען זיך צוריק אפילו! און דאָס האָט דאָך געטהאָן טאַקי אונזער אידישער גאָט צוליעב מיין יחיאל'ן טאַקי! ס'איז איהם באַשערט געווען, אפּנים, דערנאָך אריינצופאַלען צו די דייטשען אין די הענט אריין... נאָר שאַ! מיר דאַכט, אז מע בלאָזט שוין א תקיעה גדולה. דאָס גיט מען אונז צו וויסען, אז ס'איז צייט געהן א טראַכט טהון מכת אכילת.

איך ווייס נים, ווי אַזוי איהר אין אייערע קאַיוטען — מיר, פּאַסאַזשירען פון דריטער קלאַס, זענען זיך נוהג, איהר פארשטעהט צי

ניין, מיר עסען אלע טאג, צוויי מאל, דריי מאל א טאג. איך גענישט אריין אין חקירות, וואס מ י ר עסען און וואס א י ה ר עסט, און איך פרעג אייך נישט פון וואסער א שחיטה איהר עסט דארטען אין ערשטער קלאס און צי פארזוכט איהר ניט א מאל פון דעם, וואס סע קוויטשעט — איך בין ניט גאט'ס סטראפטשע. מיר, פאסאזשירען פון דריטער קלאס, בענונגענען זיך מיט א כשר'ע פרי, וואס מע מאכט אויף איהר בורא פרי אדמה. פון אמעריקא, זאגט מען, שטאמט זי, די דאזיגע פרי, און הייסט דארט מיט א מאדנעם נאמען: „פעטייטעס". באדארף מען, הייסט עס, געהן, ווי זאגט איהר, איבערהאפען דעם הונגער, און דערנאך וועלען מיר קאנען זיך אוועקזעצען נאך אמאל אט־א־דא, אויפ'ן צווישענדעק, און דערצעהלען זיך ווייטער אונזערע מעשיות פון טויזענד איין נאכט, נסים ונפלאות, יציאת מצרים, א מעשה נאך א מעשה, און אלסדינג בקיצור, מחמת איך האב פיינט לאנגע מעשיות. א מעשה, וואס זי איז קירצער, איז זי שענער. און דערווייליע וועלען מיר אייך וויגשעווען א גוטען אפעטיט, אדער, ווי מע זאגט ביי אונז אין דערהיים: „ ברוכים היושבים, קומט עסען, עסט געזונד...

3.

י ח י א ל א מ ש כ ו ן.

——— האבען מיר, הייסט עס, פאני שלום־עליכם, זיך אביסעל, ווי זאגט איהר, אונטערגעפיטערט. אצינד זעצט זיך אקארשט אוועק, זייט מוחל, ווידער אמאל אט־א־דא, צווישענדעק, וועלען מיר זיך דערצעהלען ווייטער אונזערע מעשיות פון טויזענד איין נאכט, א מעשה נאך א מעשה, און נישט געהאפט, און בקיצור, נאר דעם תמצית פון יעדער מעשה, אזוי ווי איהר האט ליעב.

איז אויף וואס, איינענטליך, האבען מיר זיך געהאט אפגעשטעלט? יא, אויפ'ן ערשטען שאס, ווי אזוי מיין יחיאל, הייסט

עס, האָט ניט געוואָלט צוליעב טהון פאָני'ן און איידער ער זאָל שי־סען אויף מענטשען האָט ער בעסער געשאָסען ארויף, אין הימעל אריין, צו גאָט הייסט עס. איז איהם דערפאר געקומען קרימינאַל, ארבע מיתות בית־דין, אַ קליינינקייט — מורד במלכות! האָבען מיר דאָך אַ שטאַרקען גאָט; וואָס טהוט דער אויבערשטער? באַוויזט ער אַ נס און עס קומט אריין צו אונז קיין פוילען אקוראט אין יע־נעם טאָג, איהר פארשטעהט צי ניין, דער דייטש בכבודו ובעצמו. נאָר ווי אַזוי, מיינט איהר, איז ער אריינגעקומען? בתופים ובמחולות — מיט מוזיק און מיט געזאַנג, האָט זיך צעלעגט ווי ביי'ם טאַטען אין וויינגאָרטען און געוואָרען בעל־הבית, גלייך ווי קרושניק און יונעוו און לובלין און גאַנץ גרויס־פוילען איז זיין טאַ־טענס ירושה פון קדמונים.

האָט דאָס אונז, קרושניקער בעלי־בתים, פון דער לכתחילה אַ ביסעלע פארדראָסען: ממה נפשך, גאָט ברוך הוא האָט דיר גענע־בען אַ שטיקעלע הצלחה, ביזט אריין — מהכתיתי, לאָז זיין, ווי זאָגט איהר, אין אַ גוטער שעה; נעם, זעץ זיך אנידער און שרייב אוועק צו דיין מלך אַ בריוועל: „הנה זיי וויסען, אדוני קיניג, אַזוי און אַזוי — אַז איך בין אריין אין גרויס־פוילען, און מה־זום והלאה איז דאָס קרושניק, וואָס האָט אַמאָל געהערט צו ניקאָלאַי'ען, נעהער עס היינט צו דיר מיט'ן גאַנצען מארק, מיט די געוועלבען, מיט'ן קאָשטשאָל, מיט, להבדיל, די אידישע בתי־מדרשים, און מיט'ן אַלטען און מיט'ן נייעם בית עולם" — און שוין! צו וואָס נאָך דאָס זינגען מיט'ן טאַנצען מיט'ן גאַנצען טאַרעראַם?

נאָר, ווידער צוריק שמועסענדיג, איך זאָל אייך געהן דערצעה־לען התנצלות, אַז פאַר אונז, קרושניקער אידען, איז יענער טאָג גע־ווען תשעה באָב — וועט דאָס אויך זיין ניט קיין אמת. ניין, קרושניק האָט זיך ניט אַוועקגעזעצט וויינען, איהר פארשטעהט צי ניין, האָט אפילו קיין קרעכץ נישט געגעבען דערויף. למאי זאָל איך ליגען זאָ־גען? וואָרום וואָס איז דאָ דער געוויין? אויף דעם, וואָס פאָני

וועט האָבען חלילה ווינציגער מיט א שטאָדט, צי אפילו מיט א נובערניע? ער האָט זיי גענוג! צי איך זאָל אייך זאָגען, מיר האָבען זיך שטארק פארבענקט נאָך א פּאָגראָם? איז אויך ניט אזוי די מעשה, וואָרום אַז מיר וועלען זוכה זיין ביי גאָט, קאָנען מיר עס האָרכען, ניט דערלעבען זאָל ער עס, פון דער ווייטען...

בלייבט איבער נאָר איין זאך: די שפּראך, דאָס „רשעות“; מיר וועלען דארפען, הייסט עס, צולערנען זיך א ביסעל דייטש און חלילה פארגעסען דאָס גאַנצע ביסעל „רשעות“; איז דאָס אפשר טאקי א שטיקעל עולה, נאָר איך האָב מורא, אַז דאָס דייטשע לשון איז אביסעל נעהענטער צו אונז פונ'ם רוסישען „קאָק טיעביע“ און מיט'ן רוסישען „זשידאָוסקע מאָרדע“. און אויב איהר ווילט, וועל איך אייך איינרוימען א סוד אויפ'ן אויהער, וואָס איך האָב עס אליין געהערט פון מיין יחיאל'ען, אַז בסך הכל איז קיין רוסישע שפּראך, איהר פארשטעהט צי ניין, נאָרנישט בנמצא. נישטאָ קיין רוסיש לשון אויף דער וועלט — אוים רשעות, וואָרום פּאָני האָט אלע זיינע ווערטער במהילה אוועקגע'לקח'ענט ביי פרעמדע, אביסעל ביי אונז און אביסעל ביי אנדערע. און בכדי מע זאָל ניט דערקענען, האָט ער זיי איבערגעאָנדערשט און צונעפּוצט אויף זיין שטייגער. למשל: „סאָבאָטע“ — דאָס האָט ער גלייך אוועקגע'גנבה'ט ביי אונז פון „שבת“, „פּאַסקאַ“ — פון „פּסח“, „לונא“ — פון „לבנה“, „רובל“ — פון „ריבל“, „קאָפּייקא“ — פון „קאָפּיקע“, „גראָשי“ — פון „גראָשען“, „סטאָראָזש“ — פון „סטרוזש“, „וואָדקא“ — פון „בראָנפּען“, און אזוי ווייטער...

הקיצור, ער איז אריין, דער דייטש הייסט עס, אין גרויס־פּוילען — גאָט ליעב אייך מיט אייער גאַסט! באדארף מען איהם אויפנעמען, ווי געוויינטליך, א גאַסט, א נייעם מלכות, מיט ברויט און מיט זאַלץ, אזוי ווי גאָט האָט געבאָטען.

די ערשטע האָבען זיך א וואָרף געטהאָן צו איהם מיט א ברוך הבא, געוויינטליך, די פּוילען. פּליאקע האָט אויסגעגלעט די וואָנ־

סים, זיך אויסגעצווינגען אין דער לענג, און מאקי תוך כדי דבור אנ־
געבויגען זיך נידעריג צו דער ערד: „פראשען פאנא! פאדאם דא
נאג! צעלאיען רענקי!" — ווי פליאקע קאן. זאלען מיר שווייגען?
איז נעבליבען, אז באלד נאך זיי, נאך די פוילען הייסט עס, זאלען
מיר, קרושניקער אידען, אויך ארויסקומען מיט אונזער קבלת פנים.
פרעגט זיך: מי ומי ההולכים? — ווער זאל געהן אויפנעמען אזא
געהויבענעם גאסט? פארשטעהט זיך, די פני, די שבעה טובי העיר,
די פארנעמסטע בעלי־בתים פון שטאדט, און איך, יאנקעל יונעווער,
און מיין זוהן יחיאל בתוכם.

צו וואס עפיס מיין יחיאל? צוליעב דער שפראך. טאמער
וועט מען דארפען, איהר פארשטעהט צי ניין, ארוים מיט לשון, איז
נישטא קיינער אין דערהיים, אחוץ מיין יחיאל...

האבען מיר זיך, הייסט עס, צענויפגענומען און אוועק מיט ברויט
און מיט זאלץ. אנגעטהאן זענען מיר אלע געווען יום־טוב'דיג, פיין,
מיט צילינדערס, מעשה דעפוטאציע, און גוט געציטערט: א נייער
מלכות, איהר פארשטעהט צי ניין, ווער ווייסט, ווי אזוי ער וועט
אונז אויפנעמען?

און כך הוה: ווי נור מיר זענען צו איהם אריינגעקומען, צום
קאמענדאנט הייסט עס, אזוי האט זיך באלד אנגעהויבען א סדרה:
קאנטריבוציע.

דאס הייסט, למאי זאל איך זאגען א ליגען, אז איך קאן זאגען
איין אמת? אנגעהויבען האט ער, דער קאמענדאנט הייסט עס, ניט
פון קאנטריבוציע — קאנטריבוציע איז געווען נאכדעם — פון קא־
זאקען האט ער נאר אנגעהויבען. מיר זאלען איהם זאגען, הייסט
עס, וואו געפינען זיך דא ערגיץ די רוסישע קאזאקען? און איין
מאל פאר אלע מאל — קאזאקען זאל מען איהם געבען, און קאזא־
קען און קאזאקען! און קוקען קוקט ער אויף אונז בעת מעשה מיט
אזעלכע אויגען, גלייך ווי יעדער פון אונז האט ביי זיך אין קע־
שעני באהאלטען האטש א האלב טוץ קאזאקען.

שוועהרען מיר איהם מן הסתם מיט כל השבועות, ווי מיר האָבען היינט יום גימל אויף דער גאַנצער וועלט, אַז ס'איז ניטאָ ביי אונז קיין קאָזאַקען, איהר זאָלט זאָגען אפילו איין קאָזאַק אויף א רפואה! דער אויבערשטער, זאָגען מיר, האָט אונז אויסגעהיט פון אָט דעם אנטיק, הלואי ווייטער...

אהין — אהער, ער האָט ארויסגעזעהען, דער דייטש הייסט עס, אַז ער וועט מיט אונז גאָר ניט מאַכען, רופט ער זיך אָן צו אונז: „גערענקט זשע, זאָגט ער, מאַמער געפינט זיך ביי אייך ערגיץ באַהאַלטען א קאָזאַק. אָדער מאָמער שיסט מען עמיצען פון א פענסטער"... „שיסען, זאָגען מיר, פון א פענסטער? ביי אונז אין קרושניק? ניטאָ ווער ס'זאָל לאַכען, כלעבען! וואָלטען מיר שוין אַזוי ריין געווען, זאָגען מיר, פון מלחמות און פון דייטשען און פון צרות און פון שלעק!"

הערט ער אונז אויס, דער קאָמענדאַנט הייסט עס, און רופט זיך אָן צו אונז: „גערענקט זשע, זאָגט ער, די קאָזאַקען וועלען אייך קאָסטען טייער! פאַר יעדען קאָזאַק, זאָגט ער, וועט איהר מיר באַצאָהלען מיט צעהן אידען (איהר הערט ווערטער?), און אַצינד, זאָגט ער, קינדערלעך, קאָנטריבוציע!"...

איז אונז געוואָרען רעכט קאַלעמוטנע אויפ'ן הארצען! נאָך א מאָל: פאַר וואָס זאָלען מיר צאָהלען קאָנטריבוציע? קאָנטריבוציע איז שייך צו א מלוכה. א מלוכה האָט געפיהרט א מלחמה און האָט פארשפיעלט די מלחמה, באַדאַרף זי צאָהלען קאָנטריבוציע. איז אַז מע וויל אין תוך אריין, איז עס אויך ניט אינגאַנצען על פי יושר: לאָ די איך האָב פארשפיעלט, נעהאָט א מפלה הייסט עס, באַדאַרף איך נאָך, איהר פארשטעהט צי ניין, צאָהלען קאָנטריבוציע! מילא, בין איך אייך מוחל — איז ניט על־פי יושר; אָבער וואָס געהער זיך עס אָן מיט אונז, קרושניקער אידען? ניט מיר האָבען געפיהרט מלחמה, ניט מיר האָבען זי פארשפיעלט. מיר ווייסען נאָר, אַז מיר זענען אויף גרויסע צרות: פאָני פון איין זייט,

פליאקע פון דער אנדערער זייט—וואס די צוויי ווינשעווען זיך איינס דאס אנדערע מעג עס זייביידען מקוים ווערען... דערווייל זענען מיר אין מיטען, גרייט האפען קלעפ פון ביידע צדדים — איז קארג? דארפען מיר נאך א דריטען, א דייטש אויף זיך, וואס הייסט זיך באצאהלען מיט קאנטריבוציע! מי יודע וואס פאר א קאנטריבוציע דער דייטש קאן זיך הייסען אנמעסטען? וואו וועלען מיר עס נעמען?

מאכען מיר זיך גע'פגר'ט, גלייך ווי מיר פארשטעהען גאר ניט אפילו די טייטש פון'ם ווארט „קאנטריבוציע", און מיר ווייסען גאר ניט מיט וואס מע עסט עס. פוילט ער זיך ניט, דער קאמענדאנט הייסט עס, און זאגט אונז נאך א מאל דאס אייגענע און באווייזט אונז שוין מיט די פינגער, ווי זאגט איהר, „פעטי־מעטי" — „געלד, זאגט ער, געלד מיין איך!" „געלד? — זאגען מיר. — ווי קומט צו אונז געלד? א שטארט פון קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים!"... מאכט ער זיך אויך גע'פגר'ט, דער קאמענדאנט הייסט עס, און רופט זיך אן תמעוואטע: „איהר'ט מוחל זיין, זאגט ער, צעהן טויזענד בארעס, במזומנים הייסט עס; דאס איז, זאגט ער, נומער איינס. און ברויט מיט פלייש פאר די סאלדאטען איז צוויי. און דאס דריטע: היי און האבער פאר די פערד, ווי זאגט איהר, מספוא לגמלים, און פינף שעה צייט געב איך אייך, זאגט ער, אויף צו באטראכטען זיך". און ער באווייזט אונז אויף די פינגער: „פינף שטונדען!" און טהוט א וואונק צו דער טהיר, הייסט אונז גיין.

קאן מען, ווי זאגט איהר, אזוי גראב ניט זיין און מע מוז געהן. הויבען מיר זיך אויף און ווילען אנהויבען געהן. מאכט ער צו אונז, דער קאמענדאנט הייסט עס: „געהן וועט איהר געהן, נאר ניט אלע, זאגט ער; דריי פון אייך לאז איך איבער, זאגט ער, ביי מיר פאר א משכון, בכדי איך זאל זיין, זאגט ער, זיכער מיט אייער קאנטריבוציע".

און ער נעמט, דער קאָמענדאַנט הייסט עס, און לאָזט איבער ביי זיך דעם רב און דעם קאַזשאַנע רב, דעם ראַבינער הייסט עס, איז צוויי, און מיין יחיאל'ען אַ דריטען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, און מיר געהען שוין אהיים אָהן דעם רב און אָהן דעם קאַזשאַנע רב, דעם ראַבינער הייסט עס, און אָהן מיין יחיאל'ען.

איך געה און די ערד וויעגט זיך אונטער מיר: וואָס פאַר אַ תירוץ וועל איך, אַשטייגער, זאָגען פאַר מיין ווייב, אַז זי וועט מיך פרעגען, וואו איז איהר זוהן? און וואָס וועל איך זאָגען צו מיין שנור, אַז זי וועט מיך פרעגען, וואו איז איהר מאַן? אויף וועלכע גוטע יאָהר האָב איך גאָר איינגאַנצען באַדאַרפט מיטשלעפען אין דער דעפּוטאַציע מיין יחיאל'ען, פּאַרוויסט און פאַרפינסטערט בין איך געוואָרען, אַז ער זאָל אַריין אין געפענקעניש פאַר אַ משכון? ! מיין יחיאל אַ משכון? !!... און וואָס הייסט, אייגענטליך, אַ משכון? איך צעפרעג מיך ביי מיינע קרושניקער בעלי־בתים — זיי ווייסען מעהר פון אַ טוידטען! פויל איך מיך ניט און טהו אַ לויף אוועק צוריק צום פּריץ, צום קאָמענדאַנט הייסט עס: „אַזוי און אַזוי, אדוני קיניג, וואָס הייסט אַ משכון? וואָס איז דער פּשט דערפון?“ צעלאַכט ער זיך, דער דייטש, און מאַכט צו מיר: „אַ משכון הייסט, אַז טאָמער ברענגט איהר מיר ניט צו דער צייט די קאָנטריביציע, ווערען זיי געשאָסען“.

איז ווי ער האָט דאָס מיר אויסגערעדט, אַזוי איז מיר געוואָרען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, קאַלט אין אַלע אברים און פינסטער אין די אויגען, און איך נעם און טהו אַ פאַל־צו צו איהם צו די פיס: „לאָז אַרויס, זאָג איך, מיין זוהן, און נעם, זאָג איך, בעסער מיך, זאָג איך, פאַר אַ משכון!“... צעלאַכט ער זיך ווידער אַמאָל: „ניין, זאָגט ער, דיך דאַרף איך ניט, איך דאַרף דיין זוהן“... איהר הערט? ער דאַרף מיין זוהן!!... מיין זוהן באַדאַרף ער האָבען!!!...

שוין! מע בלאָזט שוין ווידער שופר... דאָס רופט מען אייך מסתמא צו א גלעזעל טיי, און ס'איז שוין טאַקי צייט אייך דורכ־צושוועגקען דעם האלז, האָטש רעדען האָב איך געדעדט די גאַנצע צייט, ניט איהר. נעהט זשע, פאני שלום־עליכם, טרינקט אייך אויס אייער גלעזעל טיי, איהר פארשטעהט צי נייז, און קומט באלד צו־ריק, וועל איך אייך דערצעהלען ווייטער, ווי אזוי מיר, קרושניקער אידען הייסט עס, האָבען נעצאָהלט דעם דייטש קאָנטריבוציע. דאָס איז זיך א גאַנץ באַזונדערע מעשה פאר זיך, מיט א מוסר־השכל, וואָס איז כדאי איהר זאָלט זי אויסהערען מיט קאָפּ. אויף וויע־דערזעהן.

4.

קאָנטריבוציע.

— — — איז וואו האַלטען מיר, הייסט עס? — ביי דער קאָנ־טריבוציע. צעהנטויזענד קאָנטריבוציע הייסט ער זיך באַצאָהלען, דער דייטש, קלאָפּ און צעהל, במזומנים הייסט עס, און חוץ לזה ברויט מיט פלייש פאר די סאָלדאַטען, און היי און האָבער פאר די פערד, און פינף שעה צייט גיט ער אונז אויף צו באַטראַכטען זיך, און פאר א באַוואָהרעניש האָט ער גענומען ביי אונז א משכון — דעם רב און דעם קאַזשאַנע רב, דעם ראַבינער הייסט עס, און מיין יחיאל'ען א דריטען, דאָס הייסט, איהר פארשטעהט צי נייז, קוים וועט אויסגעהן די פינף שעה און מיר וועלען איהם ניט צושטעלען אַלסדינג, וואָס ער פאָדערט, איז פארפאַלען — ווערען זיי געשאָסען!

קאָנט איהר שוין פארשטעהן, פאני שלום־עליכם, וואָס ס'האָט זיך אָפּגעטהאָן דערנאָך ביי אונז אין קרושניק? און וואָס ביי מיר אין שטוב איז געוואָרען — וויל איך שוין גאָרניט רעדען! חושך! חושך ואפילה!!... מען איז גלייך אוועק אַלע אידען אין די בתי־מדרשים און מע האָט זיך גענעבען א נעם צום תהלים, גוזר תענית

געוועזן אויך, ווי זאָגט איהר, אונזערע אַלטע מיטלען. די געוויינען מיט די געשרייען האָבען דערגרייכט עד לב השמים — ביז'ן זיבעטען הי־מעל אריין! גוואַלד, אידישע קינדער, גיט עפּיס איין עצה, געפינט עפּיס איין אויסוועג, וואָס טהוט מען? אזא גזירה!... מילא, ברויט און פלייש פאר די סאָלדאטען און היי און האָבער פאר די פערד — וואָס זאָל מען טהון? עלעהיי, לאָז זיך אונז דאכטען, פאָני האָט זיך אריינגעריסען, קאָזאַקען זענען באפאַלען, אָדער גלאָט חלילה אַ פּאָגראָם — וואָלט געוועזן בעסער? נאָר וואו וועלען מיר נעמען דאָס ביסעל מזומנ'ס? די עשרת אלפים? צעהן טויזענד רובעל, איהר פארשטעהט צי ניין! ס'איז אַקוראַט ווי מע זאָל אונז זאָגען, אשטייגער, צעהן טויזענד מיליאָן! נאָר ס'איז עפּיס אַ תירוץ? אַ גזירה! און נאָך מיט אַ משכון אויך! אזא משכון! לעבעדיגע נפשות! צוויי רבנים און מיין יחיאל אַ דריטער! נו, ווי מיינט איהר, וועלען מיר שווייגען? נאָר וואָס וועט אונז העלפען, אז מיר'ן שרייען? און דערווייל די צייט שטעהט ניט. אַט־אַט, אַקערשט ווי מע קוקט זיך אַרום, איהר פארשטעהט צי ניין, לויפען איבער די עטליכע שעה און פארפאַלען! וואָס וועט זיין מיט'ן משכון? מיט די לעבעדיגע נפשות??

פאַלט איינער אויף איין עצה, וועט איהר הערען, און דוקא אַ איד אַ פיינער בעל־הבית, חזקאל מנוחה'ס רופט מען איהם. ער איז מנוחה'ס אַ מאַן און מיינער אַ מחותן. מאַהלט אייך, ער וואָלט לאַנג געמענט וואַרטען ביז איך וואָלט מיט איהם שליסען מחותנ'ע־שאַפט, נאָר ס'איז דרינען אַ גאַנצע מעשה, וואָס איך וועל אייך דערצעהלען, אם ירצה השם, איין אַנדערס מאָל. איהר ווייסט דאָך, אַז איך האָב פיינט מישען איין מעשה מיט דער אַנדערער און האָב ליעב, ווי זאָגט איהר, אַ וואָרט און צוויי און אַראָפּ פון מאַרק.

די מנוחה, וואָס איך זאָג אייך, איז אַ שם־דבר, אַ מאַנסבילשער קאָפּ אויף איהר, אַ אידינע אַ קאָזאַק! איהר קאָנט פארשטעהן שוין

פון דעם אַליין, אַז מע רופט דעם מאַן אויפ'ן ווייב'ס נאָמען, איז איינס פון די צוויי: אָדער דער מאַן איז אַ גאָרניש שבגאָרניש, אָדער דאָס ווייב איז אַ גאַנצער יאַ־טעבי־דאַם.

דאָ האָט איהרביידע זאַכען: חוץ וואָס זי איז אַ גאַנצער ספּאָדיק, איז ער אַ כשר'ע בהמה, אַ זאַק פּאָלאָווע, אַ שענע באָרד און ווייטער גאָרניש. איצט וועט איהר האָרכען אַ שענס, וואָס אַ איד פאַרגינט זיך.

דערהערט פון דעם גרויסען אומגליק, אַז דער דייטש הייסט זיך באַצאָהלען צעהן טויזענד קאָנטריבוציע, און אַז ער האָט פאַר־האַלטען אַ משכון דעם רב מיט'ן קאַזשאָנע רב, דעם ראַבינער הייסט דאָס, און מיין יהיאל'ען אַ דריטען, איז זיך מיישב אָט דער לעקיש, מיין מחותן טאַקי, און גיט אָט אַזאַ איין עצה: לאָז מען, זאָגט ער, נעמען פון אַלע בתי־מדרשים, זאָגט ער, פאַרהאַן דאָרטען, זאָגט ער, צו עטליכע רייניגקייטען, ספר־תורה'ס הייסט עס...

מעהר האָט ער שוין אָבער אַ וואָרט נישט גערעדט. קיין האַל־בען וואָרט אַפּילו. דאָס האָב אַ י ך איהם געמאַכט שווייגען. איך בין, דאַרפט איהר וויסען, אַ מענטש אַ היציגער און אַ כהן דערצו. און אַ כהן, זאָגט מען, איז אַ בעל כעסן, האָטש אַפּילו כעס, זאָגט מען, איז ניט אַזאַ שענע מדה, כעס איז, זאָגט מען, עבודה זרה. נאָר מען איז דאָך ניט מעהר ווי אַ מענטש, איהר פאַרשטעהט צי ניין, האָט דאָס מיר געגעבען אַ נעם־אָן ביים האַרצען און עס האָט זיך אין מיר צעפלאַקערט אַ פייער, ס'איז מיר, הערט איהר, אַזש פינסטער געוואָרען אין די אויגען! און איך האָב איהם אוועק־געגעבען אַ גאָב — וואָס ס'איז מיר געקומען אויף דער צונג, דאָס האָב איך איהם אריינגעזאָגט. מיין גאַנץ ביטער האַרץ האָב איך אויסגעלאָזט צו זיין קאָפּ: „נאָך דאָס פעהלט אונז, האָב איך איהם געזאָגט, אַז מיר זאָלען אַליין בידים, זאָג איך, נעמען און אוועקגע־בען דאָס איינציגע און דאָס הייליגסטע, וואָס מיר פאַרמאָגען? צו־ביליג איז געוואָרען, זאָג איך, ביי אונז די תורה! ווער ס'זאָל

ניט דורכפאהרען פארביי, — א ביסקאפ, א גלח, א גובערנאטאר, א ספראווניק, א שווארץ יאהר — טראגען מיר איהם ארויס די תורה! אלעמען די תורה! א, ניט דערלעבען, זאג איך, וועלען דאס נישט אונזערע שונאים און נישט מיר אליין, אז מיר זאלען זיך צעשיידען מיט אונזער איינציגען מאיאנטעק, וואס מיר פארמאגען! מיר וועלען זיך ניכער, זאג איך, פארקויפען פאר קנעכט, מיר מיט אונזערע ווייבער און קינדער און קינדס־קינדער, נאר גאט׳ס תורה, זאג איך, — אזאס! דאס, זאג איך, וועלען מיר נישט אוועקגעבען פאר כל הון דעלמא! לאז מען אונז שניידען, זאג איך, לאז מען אונז בראקען, לאז מען אונז בראטען, לאז מען אונז ברענען, ווי מע האט געשניטען און געבראקט, געברענט און געבראטען אונזערע אבות אבותינו!" גוט־גוט אריינגעזאגט, און איך האב מיך אזש צעוויינט פאר הארצוועהטיג.

האפט ער מיך אן פאר ביידע הענט, דער מחותן מיינער, און זאגט צו מיר: „משוגע׳נער כהן, זאגט ער, וואס איהר זענט! איך האב, זאגט ער, גאר אזוי ווייט ניט געמיינט, זעהט נור אביסעל! איך האב נור געזאגט, זאגט ער, אז מיר זאלען נעמען, זאגט ער, די ריינינקייטען און קומען צו איהם, זאגט ער, מיט די ריינינקייטען און זאגען, זאגט ער, אט דאס פארמאגען מיר און דאס האבען מיר, און ווייטער טהו מיט אונז וואס דו ווילסט, מיר זענען ביי דיר אין די הענט... וועט ער, זאגט ער, אויף אונז רחמנות האבען און וועט פארגעסען, זאגט ער, פון דער גאנצער געשיכטע מיט דער קאנטריבוציע מיט אלע מיט איין אנדערע, און מיר׳ען דערוויילן, זאגט ער, אויסגעליזט ווערען פון איין אומגליק"... געפעלט אייך א איד א חכם?

בקיצור, אויסגעפיהרט מסתמא האב א י ך, ניט ער; מיר האבען די ספר־תורה׳ס נישט געריהרט פון ארט. גענומען האבען מיר, איהר פארשטעהט צי ניין, די פרוכת׳ן מיט די העמדעלעך, מיט די גארטעלעך, מיט די יד׳לעך און מיט די עץ־החיים׳ס —

אַלסדינג, וואָס איז פֿון ריין זילבער, ווי זאָגט איהר, כּסף טהור, און מיר האָבען דאָס געבראַכט איהם צו טראָגען, דעם קאָמענדאַנט הייסט עס, און צוגעפּאַלען צו איהם, און אַ גוטען ווין געטהאָן דערביי, און געזאָגט צו איהם: „אדוני קיניג, כּך וכך, אָט דאָס פאַרמאָגען מיר און דאָס האָבען מיר, און ווייטער טהו מיט אונז וואָס דו ווילסט, מיר זענען ביי דיר אין די הענט"...

איז דאָך אָבער פאַרהאַן אַ גרויסער גאָט אויף דער וועלט. איהר פאַרשטעהט צי ניין, וואָס טהוט דער אויבערשטער? שטעהט ער אויף, דער קאָמענדאַנט הייסט עס, טהוט אונז אַ קוק אין די אויגען אריין, און איך וואָלט געמעגט שווערען, אַז ער איז געוואָרען עפּים ווי מטושטש, ווי פאַרשעהמט איז ער געווען... דערנאָך געהט ער צו צום טיש, נעמט די אַלע זאַכען, וואָס מיר האָבען איהם געבראַכט צו טראָגען, באַטראַכט זיי איינציגווייז, יעדע זאַך באַזונדער, און רופט זיך אָן צו אונז: „מיינע הערען! איהר קאָנט עס, זאָגט ער, נעמען צוריק. איך דאַרף עס נישט. מיר זענען ניט קיין פעלד־גזלנים, זאָגט ער, און נישט קיין קאַזאַקען. ס'איז אייערע קאַזאַקען, זאָגט ער, זענען געוואוינט געוואָרען צו ראַבירען בתּי־מדרשים און הייליגע זאַכען. מיר זענען, זאָגט ער, דייטשען און אונזער קאַיזער, זאָגט ער, ברויכט ניט אייערע הייליגקייטען".

כּהאי לישנא, איך בין אייך נישט מגזם אפילו אַ האָר — איך האָב פיינט אַזעלכע זאַכען.

און וואָס טויג אייך, דער גוי איז געוואָרען גאָר איין אַנדער גוי, איהר פאַרשטעהט צי ניין, און איין אַנדער פּנים, אַנדערע אויגען און איין אַנדער לשון, — שיער־שיער ניט געבעטען אונז זיצען, און האָט באַלד ארויסגעגעבען אַ באַפויל, מע זאָל ארויסלאָזען די פאַרהאַלטענע, דעם רב און דעם קאַזשאָנע רב, דעם ראַבינער הייסט עס, און אַז ס'איז געקומען צו מיין יחיאל'ען, וואָס איך האָב שוין געוואָלט דערלעבען איהם זעהען אין דערהיים, איהר פאַרשטעהט צי ניין, ביי זיין ווייב מיט זיין קינד, נעמט ער, דער

קאמענדאנט הייסט עס, און לעגט ארויף די האנד אויף זיין פלייצע און רופט זיך אן צו מיר: „אט דאס איז דיין זוהן?“ רוף איך זיך אן: „ביז הונדערט און צוואנציג יאהר — וואס איז דען?“ „איהם, זאגט ער, לאז איך נישט ארויס. איהם לאז איך, זאגט ער, יאיבער ביי מיר“... נאר שא! מע בלאזט שוין ווידער א תקיעה גדולה. דאס רופט מען אונז שוין צו דער שענער וועטשערע אין א גוטער שעה. אויב איהר'ט וועלען, קאנט איהר ארויסגעהן באלד נאך דער וועטשערע, וועלען מיר אייך דערצעהלען ווייטער. און אז ניט, קאנען מיר דאס איבערלאזען אויף מארגען, אם ירצה השם. דער עיקר, איהר זאלט נאר געדענקען וואו מיר האלטען אין די יוצרות. און בכדי איהר זאלט ניט פארגעסען, וועל איך אייך געבען איין עצה: אז איהר הארכט פון מיר, למשל, א מעשה, נעמט מען א ביכעלע, מע זעצט זיך אוועקעט מיט א בליישטיפט אין האנד, איהר פארשטעהט צי ניין, און מע פארשרייבט דאס אלסדינג ווארט ביי ווארט אויף פאפיער, אזוי ווי איהר קאנט — און לאז עס טאקי בלייבען פארשריבען, ווי זאגט איהר, לזכרון — אויף דור דורות.

5.

יחיאל — א „בירגערמייסטער“.

— — — זענט איהר חאטש גוט געשלאפען, פאני שלום־עליכם? איך, ברוך השם, ניט. איך וויים ניט פון קיין שלאף. איך זאל שוין אזוי ניט וויסען פון קיין שלעכטס מיט אייך אינ־איינעם. ווייסט איהר פאר וואס? ווייל מיר שיסט אין די אויערען. עס שיסט נאך פון דעמאלט אן, עס וויל גארנישט אויפ־הערען צו שיסען. און פון ביידע זייטען שיסט עס מיר, איהר פאר־שטעהט צי ניין? — פון איין זייט דער דייטש און פון דער אנ־דערער זייט פאני. און ווער איך אנשלאפען אויף א ווייל־ע — אזוי קומט מיר אקעגען מיין יחיאל, ווי ער שטעהט א צוגעבונדער־

נער צו אַ בוים, די הענט אַרונטער, קוקט אויף מיר טרויעריג, און מיט ליעבשאַפט, און מיט טרערען אין די אויגען, גלייך ווי ער וואָלט זאָגען צו מיר: „זיי געזונט, טאַטע, מיר זעהען זיך שוין ניט מעהר!“... נאָר איך פאַרחאַפּ אייך, ווי זאָגט איהר, די לאַק־שען פאַר די פיש. און איהר האָט דאָך ניט ליעב, אַז מע חאַפּט, וואָרום פון איילעניש, זאָגט איהר, קומט קיין גוטס ניט אַרויס, און צייט האָבען מיר דאָ אויפ׳ן שיף, געלויבט דער אויבערשטער, געצוג, קאָנען מיר זיך דעריבער פאַרגינען זיצען מעהר מיט אַ האַל־בע שעה. וואָס קאָן דאָ זיין? די גרויסע געשעפטען? אָדער מע עסט, אָדער מע שלאָפט, אָדער מע נודעט זיך גלאַט קוקענדיג אין ים אריין — וואסער און הימעל, הימעל און וואסער! מענטשען האָבען אויסגעטראַכט אַ נסיעה — טפו, גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד!

וואו זשע, הייסט עס, האַלטען מיר? ביי מיין יחיאל׳ען. ווי אַזוי קירה־דייטש האָט איהם פאַרהאַלטען אינאיינעם מיט׳ן רב און מיט׳ן קאַזשאָנע רב, דעם ראַבינער הייסט עס, אַ משכון פאַר דער קאָנטריבוציע, וואָס ער האָט זיך געהייסען באַצאָהלען, און דערנאָכדעם, ווי אַזוי ער האָט די רבנים אַרויסגעלאָזט, און מיין יחיאל׳ען האָט ער זיך באַטראַכט, דער דייטש הייסט עס, און האָט איהם איבערגעלאָזט ביי זיך — ער וועט איהם, זאָגט ער, צונוץ קומען.

מיט וואָס פאַר אַ האַרץ איך בין אַהיים געקומען אָהן מיין זוהן — באַדאַרף איך אייך ניט דערצעהלען קיין מעשיות. איהר זעהט דאָך אַ פאָטער און האָט קינדער, פיהלט איהר שוין דעם טעם. און וואָלט איך אַליין חאָטש נישט געווען דער גאַנצער חייב, וואָ־רום וועער האָט איהם מיטגעשלעפּט מיט דער דעפּוטאַציע צום קאָ־מענדאַנט, אַז ניט איך? גוואַלד געשריגען! וואָס וועל איך זאָ־גען פאַר מיין ווייב? וואָס פאַר אַ תירוץ טראַכט מען צו פאַר מיין שנור, חאָטשבי אויף דער הייסער מינוט? און איך בלייב

שטעהן פון יענער זייט טהיר, איהר פארשטעהט צי ניין, ווי א פארזינדיגטער קונדס, און קאן גאר צו זיך אהיים נישט קומען! און איך שטעה מיר אזוי און טראכט און טראכט, און נעם און טהו איין עפען־אויף די טהיר האסטיג מיט א מאל און טהו מיר א פרעג גלאט אזוי, בדרך אגב, אין דער וועלט אריין: „ניטא נאך יחיאל?“ זאגט מען מיר מסתמא: „ניין. ער איז דען באפרייט שוין?“... זאג איך: „נאך א מין באפרייט! פריי צו פריי איז ניט גלייך! פריי, זאג איך, זענען זיי אלע דריי, נאר אונזער יחיאל, זאג איך, איז ארוים גאר מיט א קנאק“... ווערען זיי דאך מסתמא טוידט ווי די וואנט: „וואס פאר א קנאק?“ זאג איך: „מיט א דאנק־בריעף איז ער ארוים, זאג איך, און מיט איין ארדען און מיט א קוועטש די הענט און מיט א בראוואו! אונזער יחיאל, זאג איך, איז איצטער, זאג איך, ביי׳ם דייטש געהויכט און געקרוינט, א גאנץ קנעפעל“, זאג איך. און אליין חאפ איך א קוק אין שפיעגעל אריין, איהר פארשטעהט צי ניין, ווי זעה איך אויס נאך אזוי פיעל שקרים וכזבים? פארשטעהט זיך, אז מיינע קוקען מיר אין מויל אריין און גלויבען מיר איטליכס ווארט. וואס ווייסען זיי, ווייבער משטיינס געזאגט? פרעגען זיי זיך נאך ביי מיר: „פאר וואס איז ער דאס ביי זיי אזוי געהויכט און געקרוינט?“ ווער איך בלומרשט אין כעס: „וואס הייסט, זאג איך, פאר וואס? פאר שבת! איהר האט פארגעסען, זאג איך, ווער יחיאל איז? איהר האט, זאג איך, עפים א סך אזעלכע יחיאלס ביי אונז אין קרושניק, אדער אין יונעוו, אדער אין מאזעלבאזשעץ, אדער אין בילגעריי, אדער אפילו אין דער גובערניע אין לובלין? וואס שווייגט איהר?“ — זאג איך...

הקיצור, איך באדארף מיך פאר אייך ניט באריהמען — באַ־ריהמעריי איז איבערהויפט א מיאוסע זאך. נאר איך מוז אייך זאגען דעם אמת, אז איך האב פיינט א ליגנער אקוראט, ווי א בשר׳ער איד האט פיינט חזיר. א ליגנער איז ביי מיר ערגער פון

א הולטאַי, און אפילו פון אַ משומד! נאָר וואָס, איך בעט אייך, וואָס האָב איך געקאָנט טהון, זאָגט שוין איהר אַליין, אַז איך האָב פאַר זיך צוויי שוואַכע באַשעפענישען, וויבער, איהר פאַרשטעהט צי ניין, וואָס זייער לעבען הענגט אָפּ אין זיין לעבען — אַ ווערטעלע פקוח נפש! און איך האָב גענומען באַקען ליגען, אַזוי ווי בייגעל, אַזוי ווי מצות, איין ליגען נאָכ'ן אַנדערען, און דערצעהלען אַזעלכע גוזמות, אַז ס'איז מיר פאַר זיך אַליין פשוט געווען אַ בזיון: ווי נעמט דאָס אַ איד אַ בעל־הבית, רב יאַנקעל יונעוועה, איהר פאַר־שטעהט צי ניין, און האַקט אַזעלכע שקרים, און זיי, די וויבער, מיינען, אַז ס'איז תורת משה אמת?... און איך האָב גענומען און איך האָב מיך קוים אַרויסגעמאַכט פון דער היים און בין אַוועק זוכען זכות־אָבות, פּראָטעקציעס, צום קאָמענדאַנט, איהר פאַר־שטעהט צי ניין, אולי ירחם? און אַזוי ווי איך לויף אַזוי, קומט מיר ניט אַקעגען מיין יחיאל? אַ פאַרסאָפּעטער, אַ פאַרשוויצטער, און עפּים מאָדנע האָפּערדיג, דאָס פּנים שיינט, די אויגען לויכטען, און געהן געהט ער גיך, מאַכט מיט די הענט. „וואָס איז, יחיאל?“ „טאַטע, זאָגט ער, געב מיר אָפּ מזל טוב?“ „מזל טוב דיר, זאָג איך, מיין זוהן, פאַר וואָס קומט דיר מזל טוב? דיין ציעג האָט זיך גע־קעלבט? צי דיין קוה האָט זיך געציעגעלט?“ ווערד ער רויטליך, מיין יחיאל הייסט עס, און מאַכט צו מיר מיט אַ שמייכעל: „ווייסט דו האָטש, זאָגט ער, טאַטע, מיט וועמען דו רעדסט אַצינ־דערט?“ טהו איך איהם אַ מעסט־אָפּ מיט'ן קוק און מאַך צו איהם: „מיט יאַנקעל יונעווער'ס זוהן“. „מיט יאַנקעל יונעווער'ס זוהן, זאָגט ער, דאָס אַ חוץ. דערצו בין איך, זאָגט ער, נאָך בורמישטש אין קרושניק“. „פון ווען אָן, זאָג איך, ביזט דו דאָס בורמישטש?“ „שוין באַלד אַ שעה, זאָגט ער, אַז איך בין בורמישטש. דאָס האָט מיך דער קאָמענדאַנט, זאָגט ער, געמאַכט פאַר אַ בורמישטש, פאַר בירגערמייסטער הייסט עס. שטעל דיר פאַר, זאָגט ער, אַז אין דער צייט, וואָס איהר זענט געווען פאַרטראָגען מיט דער קאָנטרי־

בוציע, האָט דער קאָמענדאַנט דערוויילע געשיקט רופען צו זיך די קרושניקער אַנגעזעהענע גויים, פריהער דעם קאָזנאַטשיי, דערנאָך דעם פּאָטשטמייסטער, דערנאָך דעם טעלעגראַפיסט (די אַלע איי־בעריגע פּריצים זענען זיך צעלאָפען), און האָט זיי, זאָגט ער, גע־וואָלט מאַכען פאַר בורמישטש איבער קרושניק, — האָבען זיי זיך, זאָגט ער, אַלע גאַנץ פיין אָפּגעזאָגט. זיי האָבען אויסגעפונען, זאָגט ער, אַלע איין תירוץ, אַז זיי פאַרשטעהען נישט קיין וואָרט דייטש. האָט זיך דער קאָמענדאַנט, זאָגט ער, אויף זיי גוט אויס־געבייזערט און דורכגעטריבען און געשיקט, זאָגט ער, רופען דעם וואָיט פון דער גמינע, פאַן פּשעפּעצקי. האָט זיך פאַן פּשעפּעצקי, זאָגט ער, פאַרנייגט ביז צו דער ערד, „פּאַדאַם דאָ נאָג" און „צאַ־לויען רענקי" און „פּראַשען פּאַנאַ", און אַז ס'איז געקומען, זאָגט ער, צו עפּיס, האָט זיך פאַן פּשעפּעצקי זעהר העפליך באַדאַנקט פאַר'ן גרויסען כבוד, וואָס מע וויל איהם, זאָגט ער, צוטיילען, נאָר ער קאָן נישט אָננעמען, זאָגט ער, דאָס שטריימעל דערפאַר, ווייל מעהרסטענטייל קרושניקער איינוואוינער זענען, זאָגט ער, אידען, און מיט אידען איז, זאָגט ער, שווער דורכצוקומען! און ער האָט גענומען דערוויילע אויסרעדען אויף אידען המן'ס מסירות, פעך און שוועבעל, אַזוי ווי פּליאַקע קאָן... דעם אייגענעם תירוץ, זאָגט ער, האָט געזאָגט אויך דער קשיאָנדז: „זשידזשי" און „זשידזשי" און „זשידזשי"!... איז דער קאָמענדאַנט, זאָגט ער, געוואָרען בייז אויף די פּאַליאַקען מיט סכנת נפשות און האָט געשוואָרען, אַז ער וועט מאַכען, זאָגט ער, אַ אידען פאַר בורמישטש — זיי, די פּוילען הייסט עס, אויף צו להכעיס! און, ווי זאָגט איהר, אומר ואוכל — ער האָט זיך אַ נעם געגעבען פריהער צום רב, דערנאָך צום קאָזשאָנע רב, צום ראַבינער הייסט עס. האָט זיך דער רב אָפּגעבעטען — ער איז, זאָגט ער, אַ זקן אַ איד און אַ שוואַכער מענטש, ער האַלט שוין ביי שטאַרבען, וואָס פאַר אַ בורמישטש איז ער? און דער קאָזשאָנע רב, דער ראַבינער הייסט עס, האָט געציטערט, זאָגט

ער, ווי א לעמעלע: „סטייטש, זאָגט ער, ווי קאָן ער עובר זיין אויף דער שבועה? ער איז דאָך, זאָגט ער, א קאזשאָנע רב, א געשוואוירענער הייסט עס! הקיצור, ער האָט זיי, די רבנים הייסט עס, אויך דורכגעטריבען און נעמט, זאָגט ער, און רופט אריין איהם, יחיאל׳ען הייסט עס, און מאַכט צו איהם גאָר אָהן שום הקדמות: „הנה זאָלסט וויסען זיין, זאָגט ער, יאַנקעל יונעווער׳ס זוהן, אז איך קרוין דיך, זאָגט ער, פאַר בורמישטש אין קרושניק!“ האָט ער איהם, יחיאל הייסט עס, געוואָלט עפּיס זאָגען, געהט ער, דער דייטש הייסט עס, און פאַרשטעלט איהם דאָס מויל! לאָזט איהם, זאָגט ער, ניט אויסרעדען א וואָרט, און רופט צענויף ווידער א מאָל דעם קאזנאטשיי מיט׳ן פּאָטשטמייסטער, מיט׳ן טעלעגראַ־פיסט, מיט׳ן וואָיט פון דער קרושניקער גמינע פּאַן פּשעפּעצקי, מיט׳ן קשיאָנדז, און רופט זיך, זאָגט ער, אָן צו זיי, אויף דייטש, געוויינטליך: „מיינע הערען, זאָגט ער, זייט וויסען, זאָגט ער, אז אָט דער יודע איז אייער בורמישטש! — און טהוט, זאָגט ער, א ווייז־אָן אויף איהם, אויף יחיאל׳ען הייסט עס. — איהר אַלע, זאָגט ער, פאַרמאָגט ניט אין קאָפּ, וואָס אָט דער יודע פאַרמאָגט, זאָגט ער, אין דער פּיאַטע!...“

אויסגעהערט פון יחיאל׳ען די שענע מעשה ביז׳ן סוף, בייטעל איך דאָך אויס אַלע בייזע וויסטע חלומות אויפ׳ן דייטש׳ס קאָפּ און אויף זיינע הענט און פיס. „נאָך דאָס, זאָג איך, געהט דיר אָפּ, יחיאל! קאַרג, זאָג איך, וואָס דו ביזט פאַר דיין שיסען אַרויף, זאָג איך, געוועזן, ניט היינט געדאַכט, אויף א האָר פונ׳ם טוידט, באַדאַרפסט דו נאָך איצטערטאָ, זאָג איך, געהן שפּיעלען זיך מיט׳ן מלאך־המות, ריזיקירען מיט׳ן לעבען און ווערען, זאָג איך, א בורמישטש פון אסתר־תענית ביז פּורים!“ קוקט ער מיך אָן, יחיאל הייסט עס: „פאַר וואָס עפּיס פון אסתר־תענית ביז פּורים?“ „וואָס דען, זאָג איך, אויף לאַנג? נישט מעהר, זאָג איך, זאָל דער אידישער גלות געדויערען, וויפיעל דו

וועסט, זאג איך, זיין בורמישטש אין קרושניק! דערווייל, זאג איך, האט נאך דיין דייטש ביי גאט, זאג איך, קיין קוויטעל ניט ארויסגענומען, אז קרושניק איז זיינס. דו ווייסט, זאג איך, וואס דו קאנסט האבען דערפאר, זאג איך, טאמער פאני איז גובר, און קרושניק מיט יונעוו מיט מאזעלבאזשעץ מיט לובלין פאלען אריין, זאג איך, צוריק צו איהם אין די הענט אריין? אט דער אייגענער וואיט, פאן פשעפעצקי, זאג איך, וועט דעמאלט אויסגלעטען, זאג איך, די וואנסים און וועט אוועקגעהן גלייך, זאג איך, צום נאטשאל־ניק און וועט, זאג איך, צושטעלען א בענקעלע דיר און מיר און אונז אלע, הלואי, זאג איך, זאל איך ליגען זאגען און ס'זאל זיין ניט אין אזא שעה, זאג איך, ארויסגערעדט!" און ווי מיינט איהר, פאני שלום־עליכם, ווער האט געטראפען? איך באריהם מיך ניט פאר אייך, חלילה, אז איך בין דא דער גרויסער חכם, און קיין נביאים, ווי זאגט איהר, איז היינטיגע צייטען נישט פארהאנען. נאר מען איז דאך עפיס א איד אויף דער וועלט מיט א חוש הריח, איהר פארשטעהט צי ניין, האב איך אנגעשמעקט דעמאלט נאך, אז דער דייטש איז אריין צו אונז אין קרושניק מיט געזאנג און מיט טענץ און מיט'ן גאנצען טראסק, אז דא איז פארהאן אלסדינג, וואס איהר ווילט — סיי גבורה, סיי חכמה, סיי געלט, נאר איין זאך פעהלט: אריכת ימים... א סימן האט איהר — אט איז פאני דערנאך אריינ־געקומען צו אונז, האט מען באלד געקאנט ארויסזעהען, אז דער איז אריין על מנת להשתקע, מיט אלע פיער, איהר פארשטעהט צי ניין, ווארום ראשית כל דבר האט ער אנגעהויבען פון א פאגראם, פון א אידישען פאגראם מיט אלע תגין... נאר דא געה איך שוין ארויס פון איין מעשה און פאל אריין אין א נייער מעשה, און איהר האט דאך ליעב, זאגט איהר, אז יעדער מעשה זאל זיך זיין באזונ־דער א מעשה. טהו איך אייך צוליעב און מיר רוהען זיך אפ אביסעל, דערנאך וועלען מיר געהן ווייטער צו אונזערע מעשיות פון טויזענד איין נאכט.

6.

יחיאל געוועלטיגט.

— — — האַלטען מיר, הייסט עס, דערביי, ווי אַזוי מיין יחיאל'ען האָט דער דייטש געקרוינט פאַר בירגערמייסטער אין קרושניק. נו, געוויס בין איך געוועזען גערעכט, אז כ'האָב איהם נביאות געזאָגט, אַז זיין בירגערמייסטעריי וועט געדויערען פון אסתר־תענית ביז פורים, נישט מעהר זאָל דער אידישער גלות געדויערען! דערפאַר אָבער האָט דער דייטש געהאַט אַ בירגערמייסטער — מעג שוין אויף אונז ביידע זיין אַזאַ יאָהר! נישט חלילה מחמת באַריהמעריי, וואָס יחיאל איז מיינער אַ זוהן, נאָר ווייל מיר זענען אידען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, ווייסען מיר, ווי אַזוי צו פיהרען דאָס רעדעל... הלואי, הערט איהר, וואָלט מען אונז טאַקי איבערגעגעבען די גאַנצע ממשלה פון דער גאַנצער וועלט, וואָלט איהר געזעהען, וואָס פאַר אַ פּנים די וועלט וואָלט געהאַט... אַ סימן האָט איהר — נעמט פּוילען, טאַקי אונזער מדינה פּוילען. ווי זאָגט איהר — שוין איין מאָל אַ מדינה! האָט איהר דאָך געהאָרכט מן הסתם, ווי אַזוי פליאַקע האָט זיך אַמאָל צעאַמפּערט, נאָך פאַר סאָביעסקי'ס צייטען איז דאָס געוועזען, נישט געקאָנט זיך אויסגלייכען מיט די כבודים, ווער ס'זאָל געוועלטיגען, זיין מלך הייסט עס. איז געבליבען, מע זאָל וואַרפען גורל. האָט מען געוואָרפען גורל, איהר פאַרשטעהט צי ניין, ווער ס'וועט דער ערשטער אַריין אין שטאָדט, דער זאָל זיין מלך. איז געפאַלען דער גורל אויף אַ אידען, רב שאול וואהל, ווייל ער איז דער ערשטער אַריין אין שטאָדט. וואָס זאָל מען טהון? פאַרפאַלען — איז דער איד געוואָרען מלך און האָט געוועלטיגט. זאָגט מען, אַזוי לאַנג ווי עס דאַרף געדויערען, למשל, מע זאָל זאָגען „אשרי" און „ובא לציון". דערפאַר האָט ער אָבער געוועלטיגט אַזוי, אַז די פּוילען קאָנען זיך נאָך עד היום פון איהם נישט אָפּלוי־

בען; ס'איז נור א וועהטיג די רשעים, א מכה זיי, וואס אט דער מלך איז געווען, איהר פארשטעהט צי ניין, א „זשידעק“, ווייטער וואלטען זיי איהם פארגעטערט און פאראייביגט!

דאס אייגענע איז געווען אויך מיט מיין יחיאל'ען. וויבאלד מע האט איהם געקרוינט פאר בירגערמייסטער אין קרושניק, אזוי האט ער פונ'ם ערשטען טאג אן גענומען מאכען נייע פאראנדקעס. קודם־כל האט ער זיך גענעבען א נעם צו מאכען שלום צווישען די פעלקער, דאס הייסט, צווישען די קרושניקער פאליאקען, גויים און להבדיל אידען. וואס־זשע האט ער געטהאן? וועט איהר הארכען, וואס יאנקעל יונעווער'ס זוהן איז א בעלן! ער האט גענומען און האט צענויפגערופען אין מאגיסטראט דעם רב מיט'ן קאזשאנע רב, דעם ראבינער הייסט עס, און, להבדיל, דעם קשיאנדז מיט'ן גלח מיט'ן וואיט פון דער גמינע, פאן פשעפעצקי, און האט פאר זיי געהאלטען א גאנץ פיינע דרשה, און דוקא אין פויליש לשון, און האט זיי אויפגעקלערט און באוויזען מיט אותות ומופתים, אז ס'איז נישט גוט, וואס מענטשען קריעגען זיך, און אז ס'איז טויזענד מאל געזינטער פאר אלעמען, אז מע לעבט בשלום, ווארום אויף שלום, איהר פארשטעהט צי ניין, שטעהט די וועלט. ער האט דאס געבראכט אזוי ווייט, אז מע האט זיך געגעבען איינס דאס אנדערע דאס ווארט (אונזער וואיט פון דער גמינע פאן פשעפעצקי האט אזש ארומגעהאפט מיין יחיאל'ען: „מאי קאחאנע פאן יחיאל!“), און מע האט זיך געגעבען אלע תקיעת־כף, אז מהיום והלאה איז מען גוטע פריינד, שלום ושלוה, אוים פרייץ, אוים גוי, אוים איד, להבדיל, קיין שפור פון קנאה־שנאה, איין עק, א סוף! און די מיאוס'ע ווערטער מיט די צונעמענישען, ווי למשל: „זשידזשי“, אדער „ביילים“, אדער „פליאקע“, אדער „חם“, אדער „דבר אחר“, זאלען אויסגעמעקט און פארגעסען ווערען! אנשטאט „זשידזשי“ און „ביילים“ זאל זיין בעסער „איזראעליטי“. אנשטאט „פליאקע“ — „פאני דאבראדזיעיע“. אנשטאט „חם“ און „דבר

אחר" — „עשו'ס איינקעל"... און וואָס איז שייך צום באַיקאַט, וואָס די פוילען באַיקאָטירען די אידען, האָט ער אַרויפגעלעגט אַ שטראָף, מיין יחיאל הייסט עס, פון אַ דרייערעל ביז אַ פינף־און־צוואַנציגער, נישט נור פאַר באַיקאָטירען — אַפילו פאַר'ן וואָרט „באַיקאַט" אַליין, טאָמער רעדט עמיצער אַרויס, איז חיות ניט זיכער! דאָס וואָרט „באַיקאַט", איהר פאַרשטעהט צי ניין, איז לא יזכר ולא יפקד!

דאָס האָט איהר אייך נומער איינס. והשנית האָט ער איינגעפיהרט, אויפ'ן פערלאַנג פונ'ם דייטשען קאָמענדאַנט, אַ וואַך, אַ מין שטאָדט־מיליציע, וואָס זאָל שטעהן תמיד גרייט און אָפּהיטען די שטאָדט, טאָמער ווערד חלילה קרושניק באַפאַלען פונ'ם שונא. און ווי אַזוי, מיינט איהר, האָט ער דאָס געמאַכט? פיין, מיט אַ שכל און מיט אַ רעכענונג! ביי יעדער שטוב, האָט ער איינגעפיהרט, זאָלען תמיד שטעהן צוויי ערלים, באַוואָפענט מיט שטעקענס, איינער ביי טאָג, דער אַנדערער ביי נאַכט. און כדי מע זאָל זיין באַוואָהרענט, אַז די ערלים, וואָס שטעהען ביי נאַכט אויף דער וואַך, וועלען ניט אַנשלאָפען ווערען, וואָרום איין ערל, אַז עס קומט ביינאַכט, פאָפט ער, זאָל אויף יעדע צעהן ערלים זיין איין איד, להבדיל, אַ משגיח, וואָס זאָל השגחה געבען. מחמת אַ איד, איהר פאַרשטעהט צי ניין, איז מעהר מסוגל אויף אַכטונג צו געבען... היינט האָט ער אַרויפגעלעגט שטייער אויף יעדען בעל־הבית, סאַי אַ איד, סאַי אַ גוי להבדיל, מוז צושטעלען דעם קאָמענדאַנט אַזוי פיעל און אַזוי פיעל מעהל און אַזוי פיעל און אַזוי פיעל זאַלץ און אַזוי פיעל און אַזוי פיעל טיי און צוקער. וואָס דער מענטש איז רייכער, איהר פאַרשטעהט צי ניין, באַדאַרף ער אַלץ מעהר שטייערען, און ווידער צוריק, דאָס אייגענע פאַרקעהרט — ווער ס'איז איין אָרעמאַן, ניט דאָ געדאַכט, און קאָן ניט און האָט ניט און פאַרמאָגט ניט — איז ער פטור.

דאַ האָב איך מיך אַריינגעמישט און האָב איהם געזאָגט, זאָג איך:
„דאָס, זאָג איך, יחיאל, וואָס דו האָסט געמאַכט שלום צווישען די פעל־קער, סקאַסירט דעם באַיקאָט און איינגעפיהרט אַ וואַך, איך מיין, זאָג איך, די שטאָדט־מיליציע, דאָס, זאָג איך, אָהרט מיך ניט. פאַר־קעהרט, זאָג איך, זעהר גלייך האָסט דו געטהאָן, זאָג איך. נאָר ביי די שטייערען, זאָג איך, וואָס דו האָסט אַרויפגעלעגט, — דאַ, זאָג איך, ביזט דו, מיין זוהן, מחילה דורכגעפאַלען. וואָרום וואָסער שוטה, זאָג איך, וועט דאָס וועלען צאָהלען מעהר, ווי ער קאָן? און ווער, זאָג איך, וועט ניט זיין אַ בעלן זיך פאַרשרייבען צווישען די אָרעמע לייט, בכדי ער זאָל פאַרשפּאָרען צו צאָהלען שטייער? ובפרט, זאָג איך, אַז אין קרושניק, זאָג איך, זענען דאָך דאָס רוב, ניט אויסגערעדט זאָל זיין, אָרעמע לייט, קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים!“

און כך הוה. ווער איז געווען גערעכט? ווען נישט דער דייטש, דער קאָמענדאַנט הייסט עס, קומט איהם צו־הילף, וואָלט מען איהם, יחיאל'ען הייסט עס, צעריסען אויף שטיקלעך! דער ערשטער איז געווען דער וואָיט פון דער גמינע, פאַן פּשעפּעצקי. ער האָט זיך ניט געפוילט און איז אַוועק צום קאָמענדאַנט און האָט איהם אַריינגערוימט אַ סוד, אַז דער זשידעק, וואָס ער האָט איהם געקרוינט פאַר בורמישטש, נעמט צענויף דאָס גאַנצע ביסעל גוטס פון קרושניק און באַהאַלט דאָס פאַר'ן „מאַסקאַל“, פון פאַני'ס וועגען און פאַר זיינע קאַזאַקען, אויף וועלכע די „ביילּיסעס“ קוקען אַרויס, ווי אויף משיח'ן — אַ סימן, לאָז מען זוכען ביי זיי אין די קעלערס און אויף די בוידעמער, וועט מען געפינען פון כל טוב... און דאָס ווייסט איהר דאָך מסתמא, אַז אַ מסור האָט אין זיך אַ כח — מע גלויבט איהם. און וואָס טויג אייך, מע האָט זיך אַ נעם געגעבען צו די קרושניקער אידען און מע האָט גענומען מאַכען „אַביסקעס“, זוכען, נישטערען, און אַז מע זוכט, ווי זאָגט איהר, געפינט מען; מע האָט געפונען באַהאַלטען אין די קעלערס

און אויף די בוידעמער, איהר פארשטעהט צי ניין, טאקי פון כל טוב. ביי וועמען מע האט געפונען באהאלטען אביסעל זילבער, ביי וועמען דאס פסח'יגע געפעס, ביי וועמען א פלעשעל „וויש־ניק" און ביי וועמען שבת'דיגע מלבושים. ביי איינעם, ביי אבא דעם שוחט, האט מען אויסגעטרייסעלט א גאנצען מאיאנטעק — דריי שארפע מעסערס, איינגעוויקעלט אין א פאטשיילע, און א זע־קעלע מיט א מין זאך, וואס חאפט דעם אנבליק פון פולווער...

אט דא האט זיך אנגעהויבען א חתונה! מע האט זיך א נעם געגעבען צו אבא דעם שוחט: „וואס איז דאס ביי אייך, רב איד, כאר געוועהר?... דאס האט איהר צוגעגרייט פאר די קאזאקען? זייט זיך מודה!"... האט זיך אבא דער שוחט גענומען דרעהען אהין און אהער — ס'איז שלעכט, ער קאן זיך ניט ארויסדרעהען! מילא, די מעסערס — דאס זענען, זאגט ער, זיינע כלי־זין, זיינע אינסטרומענטען, איהר פארשטעהט צי ניין, זיינע הלפים. „וואס־זשע האסט דו זיי באהאלטען אויפ'ן בוידעם?" ער האט, זאגט ער, מורא געהאט פאר דער מאביליזאציע. פאני, זאגט ער, מאכט מאביליזאציע, קאן זיך עס אויסלאזען ביי איהם, זאגט ער, מיט א פאגראם... „גוט, וואס־זשע איז אט דאס זעקעלע, וואס חאפט דעם אנבליק פון פולווער? וואס איז דאס פאר א מין?" טענה'ט נעבאך אבא דער שוחט: ס'איז גארניט, ס'א געלעכטער, זאגט ער, דאס איז מוהל־מעהל, וואס מע באשיט, זאגט ער, א קינד תיכף נאך דער מילה. נאר געה רעד מיט קירה־דייטש — מילה היינט, מילה מארגען, אז יענער האט זיך ארייננגענומען אין קאפ קאזאקען! און ס'איז געבליבען, מע זאל שיקען רופען דעם רב מיט'ן קאזשאנע רב, דעם ראבינער הייסט עס, און אלע איבעריגע שבעה טובי עיר, די פיינסטע בעלי־בתים פון קרושניק, און מיך מיט מיין יחיאל'ען בתוכם — און דא איז אפוירגעקומען א טרויע־ריגע געשיכטע, וואס טרעפט זיך איין מאל אין צעהנטויזענד יאהר! ס'איז כדאי, די דאזיגע געשיכטע זאל דערצעהלט ווערען גאנץ בא־

זונדער און באשריבען ווערען דורך אייער פענדעל, לאזען, אדרבה, אידען לייענען און לאזען עס אונזערע קינדער דערצעהלען פאר זייערע קינדער און קינדס־קינדער, אז ס׳איז געווען אמאל א משוגעת, וואס מע האט עס גערופען מלחמה, און אז ס׳איז געווען אמאל א מדינה, וואס מע האט זי גערופען פוילען, און אז די מדינה האט געהערט צו פאני׳ן, און דער דייטש האט געשארפט אויף איהר די צייהן, און דערווייל זענען אידען געווען דאס כפרה־היהנדעל, און ווער ס׳האט געהאט גאט אין הארצען, דער האט זיך אין אונז נוקם געווען, זיך געבאדען אין אונזער בלוט... האט קיין פאראיבעל ניט, פאני שלום־עליכם, אז איך הויב אן צו רעדען דערפון, נעמט מיך אן ביי׳ם הארצען, און איך מוז זיך אפשטעלען אויף א ווייל, איבערחאפען דעם אטהעם.

7.

די קרושניקער דעפוטאציע.

— — — האלטען מיר, הייסט עס, ביי דעם, ווי מיין יחיאל איז מיט גאטס זיינער הילף בורמישטש אין קרושניק און געוועלטיגט, ווי זאגט איהר, ביד חזקה, און די פאליאקען ימח שמם וזכרם גראבען, זוכען אויף איהם בלבולים און רעדען אוים אויף איהם און אויף אונז אלעמען המן׳ס מסירות, אזוי לאנג און אזוי ברייט, ביז די דייטשען האבען גענומען מאכען „אביסקעס" אין שטאדט, דאס הייסט, מע האט גענומען זוכען און נישטערען און טרייסלען, און גאט האט זיי געהאלפען, זיי האבען אויסגעטרייסעלט ביי אבא דעם שוחט באהאלטענע חלפים מיט א זעקעל מוהל־מעהל, וואס חאפט דעם אנבליק פון פולווער, און ס׳האט זיך אנגעהויבען א חתונה — טאטעניו! ראשית חכמה, האט מען דעם שלים־מזל, דעם שוחט, הייסט עס, צוגענומען און ארייגעזעצט איהם במחילת כבודו אין קאטשומענט אריין איינעם אליין, עס זאל איהם חלילה

קיין עין הרע ניט שולט זיין, אז קיינער זאָל צו איהם ניט צוטרע־טען, — און אין שטאָדט איז געוואָרען, וואָס זאָל איך אייך זאָגען, חושך ואפילה, תשעה־באב! און מע האָט זיך א וואָרף געגעבען באַלד צו מיר: „סטייטש, זאָגען זיי, יאַנקעל, וואָס שווייגט איהר? אייער זוהן, זאָגען זיי, איז בורמישטש און איהר זענט, זאָגען זיי, אזא חשוב — איין וואָרט א גוטס ווען איהר זאָגט, זאָגען זיי, אזוי ווערד דער שלים־מזל, דער שוחט הייסט עס, געהאָלפען“... טענה איך צו זיי, צו דער שטאָדט הייסט עס: „טשעפּעט זיך אָפּ, זאָג איך, איהר האָט, זאָג איך, א גרויסען טעות, מיינע ליעבע אידען! ערשטענס, זאָג איך, בין איך גאָר ניט אזא גרויסער חשוב, ווי אייך ווייזט זיך אויס; און אפילו לאָמיר, זאָג איך, זאָגען, אז יאָ, איז אויך ניט אזא גרויסע מעלה, זאָג איך; אדרבה, אט ווייל, זאָג איך, מיין יחיאל איז בורמישטש און ווייל, זאָג איך, איך בין א חשוב, ווי זאָגט איהר, א צד אין באָד, קאָן איך, זאָג איך, גיכער קאַלי מאַכען, זאָג איך, איידער פאַרריכטען, וואָרום איהר זאָלט קענען די דייט־שען, זאָג איך, ווי איך קען זיי, וואָלט איהר דאָס ניט געזאָגט, זאָג איך; איך וועל אייך, זאָג איך, קלאָר מאַכען, וואָס א דייטש איז: א דייטש, זאָג איך, האָט פיינט חניפה, ווי א כשר'ער איד חזיר, און קאָן נישט ליידען פּוסטע רעד, און פון לשון אונטער־קויפען, זאָג איך, איז דאָך אָפּגערעדט; ס'איז ניט פּאָני, זאָג איך, איהר פאַרשטעהט צי ניין, וואָס קוקט אייך אין יד אריין, טאָמער וועט איהר איהם עפּיס נתן'ען... דייטש, זאָג איך, איז איין איי־דעלע מאַטעריע, זאָג איך!“... וואָלט שוין געמעגט זיין גענוג, איאָ? האָט איהר דאָך אָבער צו טהון מיט אידען זאָלען געזונט זיין! איהר זאָגט זיי דאָס, ענטפערען זיי אייך בוידעם! זאָגט איהר זיי בוידעם, ענטפערט מען אייך פעטרישקע! און דאָ דעם שוחט'ס ווייב מיט די קינדער שטעהען ביי דער זייט און וויינען, און יאָמערען, און שלאָגען זיך קאָפּ אָן וואַנט. איך ווייס ניט, ווי אזוי איהר, פּאַני שלום־עליכם, איך האָב א טבע, אז איך דערזעה טרערען, בלייב

איך געפלעפט. איך קאן ניט זעהען, ווי יענער וויינט. איך קאן נישט — און שוין! ניט מחמת איך באריהם זיך פאר אייך, אז איך בין א גוטער, נאר דער כח פון טרערען, איהר פארשטעהט צי ניין! צום סוף, וואס לאזט זיך אוים? אז ס'איז אומזיסט די טרחה, מע פאר־שפארט מיך בעטען, מע האט נאר פון אויבען געשיקט מ י ך רו־פען, און ניט נאר מיך אליין, נאר דעם רב אויך, מיט דעם קאזשאנע רב, דעם ראבינער הייסט עס, און אויך די אלע איבעריגע פיינסטע בעלי בתים פון קרושניק. איז אונז געווארען רעכט קאלעמוטנע אויפ'ן הארצען, איהר פארשטעהט צי ניין, נאר מיר האבען זיך אנגענומען מיט מוט, און גענומען זיך גרייטען אין וועג אריין, דאס הייסט, מיר האבען זיך אנגעטהאן אלע שבת'דיג, מיט צילינ־דערס, פיין, ווי עס געהער צו זיין; עס האט אויסגעזעהן, אז נישט מע רופט אונז, נאר מיר געהען אליין מעשה דעפוטאציע, איהר פארשטעהט צי ניין... דערווייל האט דערזעהען מיינע, אז איך טהו אן די שבת'דיגע קאפאטע פלוצים אין מיטען מיטוואך, פרעגט זי מיך: „יאנקעל, וואוהין איז?“ זאג איך איהר ניט מסתמא, אז מע רופט מיך פון אויבען, ווארום צו וואס באדארף א אידינע אלסדינג וויסען? נאר איך דערצעהל איהר א מעשה, אז דאס געהען מיר מיט א דעפוטאציע צום דייטש, צום קאמענדאנט הייסט עס, ראטעווען א אידען נעבאך פון דער תליה. פארברעכט זי די הענט און הויבט אן צו ליארעמען: „יאנקעל, מע דארף ניט! און א מכה איז איהר! און א דונער האט זי דערשלאגען! און איין אומגליק האט זיך גענומען אויף כל ישראל, הלואי זאל זי ליגען זאגען!“ ווי געוויינטליך, א ווייב. וואס פארשטעהט א אי־דינע, משטיינס געזאגט? חאטש דעם אמת טאר מען ניט פאר־לייקענען, אז מיינע עליה השלום איז געווען ניט אזא נארישע אידינע, ווי אנדערע ווייבער, אבער גארנישט קיין נאר־ישע, מע קאן זאגען פארקעהרט, א אידינע א קלוגע איז זי געוועזען, א גאנץ קלוגע, און צייטענווייז פלעגט זי רעדען גאר ווי א חכמה, ווי א

חכמה נפלאה! נישט מחמת זי איז געווען מיינע, דערפאַר זאָג איך עס, און נישט מחמת זי איז שוין אויף דער אמת'ער וועלט, דערפאַר לויב איך זי, ווי זאָגט איהר: „אחרי מות קדושים". ניין. איך בין נישט גלייך צו אנדערע מאַנען. אַ סימן — ווען איהר זענט אין קרושניק און טהוט אַ פרעג אויף מרים מירעל יאַנקעל יונגע־זוער'ס, וואָלט איהר זיך אָנגעהערט שבחים, מיט שבחים, מיט שבחים! ערשטענס, אַ אידינע אַ צדקנית. ניט חלילה קיין „וצדקתך", ווי אַנדערע ווייבער, וואָס קאָנען זיך ניט צעשיידען מיט'ן קרבן־מנחה, אָדער מיט'ן צאינה־וראינה. דאָס אַחוץ. פרום איז זי געווען, זעהר פרום! נאָר ווער שמועסט דען פון פרומ־קייט? מיר רעדען פון גוטסקייט רעדען מיר, פון לשון כאַראַקטער! דאָס איז געווען אַ אידינע! אַ מזג טוב! אַ מענטש אָהן אַ גאַל! וואָס איז שייך זאָגען אָהן אַ גאַל? יעדער מענטש האָט אַ גאַל, וואָס אַז איהר טרעט איהם אָן, שיסט ער אויס, וואָרום אַ מענטש איז דאָך ניט מעהר ווי אַ מענטש, איהר פאַרשטעהט צי ניין? נאָר איך וויל אייך ניט מישען איינס אינ'ם אַנדערען, און באַריהמען זיך, ווייסט איהר דאָך, אַז כ'האָב פיינט. דעריבער מאַך איך עס בקיצור און געה בעסער אַריבער גלייך צום עיקר המעשה, ווי אַזוי מיר זענען געגאַנגען, איך און דער רב און דער קאַזשאַנע רב, דער ראַבינער הייסט עס, און די איבעריגע שבעה טובי עיר פון קרושניק, צום אדון בפקדך, צום קאָמענדאַנט הייסט עס, האָרכען וואָס וועט ער זאָ־גען. און געגאַנגען זענען מיר פעסט, ווי אויף איין אייזערנעם בריק — פאַרט, ווי זאָגט איהר, אַ שטיקעל חשוב ביים פריץ, דער פאָטער פונ'ם קרושניקער בירגערמייסטער — מיט דער האַנט אַוועק־מאַכען קאָן מען דאָס ניט! און געהענדיג אַזוי, האָבען מיר זיך דערוויילע צוגערייט, ווי אַזוי און וואָס מיר זאָלען מיט איהם רעדען, מיט'ן קאָמענדאַנט הייסט עס. אָנהויבען האָב איך גע־זאָלט, אַזוי האָבען מיר אָפּגעשמועסט, מיט די ווערטער פון „ואתחנן": „א ת ה ה ח י ל ו ת ל ה ר א ו ת א ת

ע ב ד ך" — דו, דייטש, האָסט אָנגעהויבען צו באַווייזען צו דיין קנעכט, א ת ג ד ל ך — דיין גרויסקייט; דו, הייסט עס, דייטש, ביזט געווען צו אונז אַלע מיט גנאָד פון דעם ערשטען טאָג אָן, וואָס דו האָסט געשטעלט דיין פוס אויף אונזער לאַנד"... און נאָך כדומה אזעלכע הויכע ווערטער. צו וואָס זאָלען מיר וואַרטען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, ביז ער וועט אונז אמאָל עפּיס זאָגען? אמעהר, וועלען מיר בעסער פאַרהאַפּען פריהער, און בדרך אגב וועלען מיר אַריינוואַרפען אַ פּאָר ווערטער וועגען שוחט, איהם קלאָר מאַכען, ער זאָל וויסען, ווער דער שלים־מזל איז, דאָס הייסט, אבא דער שוחט, און צו וואָס האָט ער באַהאַלטען זיינע חלפים, און וואָס באַדייט דאָס זעקעלע מוהל־מעהל — אַ גאַנצע דרשה. נאָר אז ס'איז באַשערט, ווי זאָגט איהר, איין אומגליק, נעמט עס אָפּ דאָס לשון. און אָט־אַ־דאָ הויבט זיך ערשט אָן די רעכטע מעשה פון טויזענד איין נאכט, וואָס אז איך דערמאָן זיך, שטעלען זיך מיר נאָך איצט די האָר קאַפּויר.

* * *

בקיצור, געקומען צו געהן צום קאָמענדאַנט, טרעפען מיר אין הויף דעם שלים־מזל, טאַקי אבא דעם שוחט הייסט עס, ווי ער שטעהט אַ געבונדענער, די הענט אַרונטער, און צוויי זעלנער מיט אָנגעלאָדענע ביקסען פון ביידע זייטען. די זעלנער שטעהען גרייט צו דער אַרבייט, און ער, דער שוחט נעבאָך, טרייסעלט זיך ווי אַ לולב און שעפּטשעט עפּיס שטילערהייד, אפנים, ער זאָגט ודוי, ניט אנדערש... ווילען מיר דאָך מסתמא אַ שמועס טהון מיט איהם: „רב אבא, גאָט איז מיט אייך!" טהוען די זעלנער אַ וואונק צו אונז מיט די ביקסען: הזהר והשמר — אז טאָמער, הייסט עס, רעדען מיר אוים מיט איהם אַ וואָרט, מיט'ן שוחט הייסט עס, אזוי ווערען מיר געשאָסען! און אז אַ דייטש זאָגט, אז ער וועט שיסען, איז ער אַ בטוח. ובפרט אין אזאַ צייט, ווען די גאַנצע וועלט איז, ווי זאָגט איהר, משוגע געוואָרען! באַלד עפּיס — שיסט

מען! מע קומט־צו צו אייך, איהר פארשטעהט צי ניין, און מע זאגט אייך: „פעטער! איהר האט א שמעק טאבאק — איז גוט, אניט — שיס איך אייך!"... מע גיט אייך נישט קיין צייט אפילו צו באטראכטען זיך, פאר וואס און פאר ווען! און ווער שמועסט, למשל, איהר זאלט וועלען פארענטפערען זיך, אז איהר זענט גאר קיינמאל ניט געווען קיין טאבאק־שמעקער — איז חיות ניט זיכער! אט אזא וועלט איז דאס געווארען, און געה מאך!

בקיצור, ווי אזוי אונז, קרושניקער אידען, איז געווארען אויפ׳ן הארצען, אז מיר האבען דערזעהען דעם שוהט א געבונדענעם און ער זאגט ודוי — באדארף איך אייך נישט דערצעהלען; נישקשה, איהר קאנט זיך עס שוין אליין משער זיין. איך האב מיר נור גע־טראכט: „רבונו דעלמא כולה! גוואלד געשריגען, וואס וועט דא זיין, למשל, מיט דעם אידען? און וואס וועט זיין מיט זיין ווייב, די אלמנה נעבאך, און מיט זיינע קינדער, די יתומים, טאמער, חלילה וחס, איהר פארשטעהט צי ניין, אל תפתח פה לשטן?"... און אזוי ווי מיר שטעהען אזוי און טראכטען, קומט ניט ארוים צו אונז — ניט דער קאמענדאנט, נאר איין אנדער שווארץ יאהר? א רויטער, א געפאקטער, א זאטער, נאר — וואס פיין אפגעגעסען און, ווי עם ווייזט אויס, אביסעל אויסגעטרונקען אויך, אהן א היי־טעל און מיט א ציגאר אין די צייהן, און נעבען איהם שטעהען נאך צוויי אפיציערען, אויך אפגעגעסענע און אויך אהן היטלען. זיי קוקען אויף אונז, מיר אויף זיי — מע באטראכט זיך, הייסט עס, איינס דאס אנדערע דערווייל אזוי, אהן ווערטער. וואס ווייטער וועט זיין — ווייסט מען ניט. וואלט דאס געווען ער אליין, דער קאמענדאנט הייסט עס, און וואלט ער אונז אויפגענומען ווי מענ־טשען, אין שטוב, ניט אין דרויסען, וואלט געווען גאר אנדערע דבורים, מיט אנדערע ווערטער, מיט אנדערע רעד. און אזוי וואס? גארנישט! מע שטעהט און מע שווייגט. מיר, דאס הייסט, איך און דער רב און דער קאזשאנע רב, דער ראבינער הייסט עס, שטע־

הען סאַמע פּאַרענט ביי'ם רעכטען פייער, און זיי, די איבעריגע קרושניקער בעלי־בתים חשובים, שטעהען הינטער אונז און שטופּען אונז פון הינטען, מיר זאָלען עפּיס אָנהויבען זאָגען. נאָר געהט זאָגט, אַז סע זאָגט זיך ניט! און אגב וואָרט איך אויפ'ן רב — ער איז עלטער, און דער רב וואָרט אויפ'ן קאַזשאַנע רב, ער איז אַ געשוואוירענער. דערזעהען, אַז קיינער רעדט ניט, אַ דעפּוטאַציע אָהן ווערטער, אַ שטילע וועטשערע, רופט זיך אָן צו אונז ער, דער גראַבער הייסט עס: „ווער זענט איהר?" האָפּ איך מיך שוין ארוים, ווי איין עזות־פּנים, יעבור עלי מה, און שטעל איהם פאָר, אַז דער אַלטער, דער זקן הייסט עס — דאָס איז אונזער רב, זאָג איך, און דער יונגערער — דאָס איז דער קאַזשאַנע רב, דער ראַבינער הייסט עס, און איך בין, זאָג איך, יאַנקעל יונעוועה, דער פאָטער, זאָג איך, פונ'ם קרושניקער בירגערמייסטער. מיין איך, אַז ער וועט דאָ בטל ווערען; צום סוף — ווער־וואָס? לא קם ולא זע! דערזעהען, אַז גדלות געהט דאָ ניט, האָב איך אָנגעהויבען מיט רחמים, ווי זאָגט איהר, כי בתחנונים ידבר רש: „אזוי און אזוי, זאָג איך, מיר זענען געקומען צו דיר, זאָג איך, אַ דעפּוטאַציע, די פּאַרנעהמסטע בעלי־בתים פון קרושניק, מיט אַ בקשה, זאָג איך, בעטען רחמים פאַר אַט דעם אידען", — זאָג איך, און באַווייז איהם אָן מיט דער האַנט אויפ'ן שלים־מזל, אויף אבא דעם שוחט הייסט עס. הערט ער מיך אויסעט, דער גראַבער דייטש, הייסט עס, און טהוט אַ מאַך צו די זעלנער, מע זאָל אונז נעמען. נעמט מען אונז, איהר פאַרשטעהט צי ניין, און מע פיהרט אונז אוועקעט טאַקי תוך כדי דבור און מע זעצט אונז אריינעט, ווי די אמת'ע גנבים, איטליכען באַזונדער אין איין אַנדער חדר. און נעדרויערט האָט עס אַ רגע כמימרא, אַ סך ווינציגער, ווי איך דערצעהל אייך! וואָלט מען האָטש געלאָזט אונז שיקען אָנזאָגען אַהיים, וואו מיר זענען — איטליכער האָט דאָך אַ ווייב און קינדער — איז ניין! אריינגעזועצט, צוגעשלאָסען די טהיר — און שוין! פּרעגען אַ

דייטש, פאר וואס? איז דאך ניט שייך! ערשטענס, וועט ער אייך ניט ענטפערען. איז איינס. און דאס אנדערע — טאמער וועט חלילה זיין נאך ערגער, ווארום מלחמה־צייט, איהר פארשטעהט צי ניין, אז סע שמעקט מיט פולווער, באדארף מען גלאט זיין געהיט מיט איין איבעריג ווארט, ווארום מי יודע, ווער פון די צדדים וועט מנצח זיין און מיט וואס דער סכסוך קאן זיך אויסלאזען? עס קאן נאך זיין, ווי זאגט איהר, עליונים למטה ותחתונים למעלה, דאס הייסט, ווער עס דארף ליגען אין דער ערד זאל מנצח זיין, און ווער עס דארף מנצח זיין — זאל דער גאר ליגען אין דער ערד און באקען בייגעל...

בקיצור, מיר זענען געווען גוט, גוט אין דער ארבייט, האטש אפילו, אז מע וויל צוריק, וואס פאר א חטא האט מען אויף אונז געקאנט געפינען, וואס מיר זאלען דא מורא האבען? ובפרט, מיר האבען דאך צו טהון, איהר פארשטעהט צי ניין, מיט דייטשען! נאר געהט רעכט זיך, אז דאס איז א צייט, וואס דייטשען גופא זענען ניט קיין דייטשען, פראנצויזען קיין פראנצויזען און איינגלענ־דער קיין איינגלענדער. אלע האבען זיך אנגעטהאן אין פעל און האבען זיך פארשטעלט, איהר פארשטעהט צי ניין, פאר חיות, וויל־דע חיות רעות צו אלדי שווארץ־יאהר! ס'איז געווארען ערגער פונ'ם דור המבול, עק וועלט איז געווארען. איהר מיינט אודאי, מע האט אויף אונז ארויפגעלעגט א געלד־שטראף? אדער מע האט אונז חלילה געמשפט מיט שמיץ? ניין, דאס גראד ניט! נאר אז איהר זאלט זיין מיט אכצעהן קעפ, וועט איהר אויך ניט צור־טראכטען! אט פאלגט מיך, מוטשעט זיך אפילו ניט. גיט מיר עטליכע מינוט צייט אויף איבערצוחאפען דעם אטהעם, וועל איך אייך עפיס דערצעהלען א שענס, און איהר וועט זיין אזוי גוט און וועט מיר זאגען, וואס איז דאס געווען: א שפאס? איין ערנסט? אדער א חלום?

8.

קדוש-לבנה.

— — — די מעשה, וואס איך וויל אייך דערצעהלען איצ־דערט, איז א מעשה פון קדוש־לבנה, דאס הייסט, ווי אזוי מיר, קרושניקער אידען, האבען מחדש געווען די לבנה. נאר דערצו מוזען מיר געדענקען, אז מיר האלטען ביי דער סדרה „וישב", ווי אזוי מע האט אונז גאנץ פיין א ר י י נ ג ע ז ע צ ט אין חדר־גדיא אריין, מיך און דעם רב, און דעם קאזשאנע רב, דעם ראבינער הייסט עס, מיט אלע איבעריגע שבעה טובי העיר, די גאנצע גיל־דענע פאהן פון קרושניק, דערפאר, וואס מיר זענען באגאנגען אזא פארברעכען — מיר האבען זיך אנגענומען אבא דעם שוחט'ס קריוודע, דאס הייסט, מיר האבען געבעטען פאר איהם רחמים, גע־וואלט ראטעווען, איהר פארשטעהט צי ניין, א אידען פון דער תליה.

בקיצור, זיצען מיר זיך אט אזוי געזונטערהייד, איטליכער אין זיין חדר'על, ווי זאגט איהר, ניט על התורה ועל העבודה און ניט אויף צעהן ריבעל א וואך זיצען מיר, נאר מיר זיצען פשוט אין טערמע גלייך מיט אלע גנבים און מיט אלע שכורים. — וואס זאל מען טהון ? וישב — מע האט אונז באזעצט, ווי זאגט איהר, זיצט מען. זיצט מען א שעה, זיצט מען צוויי, זיצט מען דריי, עס ווערד שוין באלד נאכט, — איך בעט אייך, וואס וועלען מיר אויסזיצען ? און דארט, אין דערהיים, ווייסט מען אפילו ניט וואו מיר זענען — דאס איז נאך ערגער פון אלע ! און חוץ לזה, גלאט — איטליכע זאך מוז דאך האבען איין עק ! ממה נפשך, אדער אהין, אדער אהער. דער קאפ ווערד, זאג איך אייך, שיער ניט צעשפרונגען טראכטענ־דיג, און טראכטען טראכט זיך לויטער שלעכטס און לויטער ער־גערס ! עס שטעלט זיך מיר פאר, ערשטענס, אז מע משפט אונז קרי־מינאל ; און דערנאך, ווי אזוי מע פיהרט אויס אויף אונז דעם פסק־דין

לויט דעם גאַנצען שלחן ערוך פונ׳ם פעלד־געריכט. דאָס הייסט, מע האָט אונז מחילה אויסגעשטעלט אַלעמען, די פיינסטע קרושניקער בעלי בתים, מיט׳ן רב און מיט׳ן קאַזשאָנע רב, מיט׳ן ראַבינער הייסט עס, אין איין שורה, און צוועלף זעלנער מיט די אַנגעלאָדענע ביקסען שטעהען שוין גרייט אַקעגען אונז און וואַרטען נור אויפ׳ן גוטען וואָרט, — קומט צו געהן דער קאָמענדאַנט בכבודו ובעצמו — אַזוי שטעלט זיך מיר פאָר — און ער הייסט אונז זאָגען ודוי — פאָרט אַ דייטש איין איידעלמאַן! ווער איך מסתמא אויפגעקאָכט און טראַכט מיר: יעבור עלי מה, שוין סאַי ווי סאַי אַ מינוט פאַר׳ן טוידט, לאָם איך מיר חאָטש קיהלען, ווי זאָגט איהר, דאָס האַרץ, און לאָם איך איהם חאָטש זאָגען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, אַ פּאָר וואַרעמע ווערטער! און איך הויב אָן מיט׳ן לשון פון ויגש, און מאַך צו איהם אַזוי: „ב י א ד ו נ י — הער נאָר אוים, דייטש, י ד ב ר נ א ע ב ד ך ד ב ר ב א ז נ י א ד ו נ י — לאָז מיך אויסרע־דען אַ וואָרט פאַר דיר, ו א ל י ח ר א פ ך ב ע ב ד ך — נאָר זאָלסט מיר קיין פאַראיבעל ניט האָבען“... און אַזוי ווייטער, נישט געלעגט קיין כבוד, וואָס ער איז אַ דייטש, איהר פאַרשטעהט צי ניין, און אַ קאָמענדאַנט, און וואָס איהם איז געראָטען, ער האָט איינגענומען קרושניק... און אַזוי ווי איך טענה מיך אוים מיט איהם, במחשבה הייסט עס, עפּענט זיך ניט די טהיר און עס קומט ניט אַריין אַ זעלנער מיט איין אַנגעלאָדענער ביקס? אַריינגעקור־מען, מהוט ער צו מיר אַ וואונק, איך זאָל, הייסט עס, זיך מטריח זיין און געהן מיט איהם. העלפט ניט און מע דאַרף זיך מטריח זיין און געהן מיט איהם. איך קום אַרוים אין דרויסען — שוין שטאָק־נאַכט; איך קוק מיך איין — די איבעריגע זענען אַ־יך דאָ, דער גאַנצער שפּיגעל פון קרושניק, און דער רב מיט׳ן קאַזשאָ־נע רב, דער ראַבינער הייסט עס, בתוכם. ביי יעדען שטעהט זיך אַ זעלנער פון הינטען, אָנגעוואָפּענט מיט איין אַנגעלאָדענער ביקס,

און — דער עלטסטער פון די זעלנער טהוט א קאמאנדעווע: „פאר־ווערטס!" — מע זאל געהן, הייסט עס... געהען מיר שוין אלע איינ־איינעם, די גאנצע דעפוטאציע, שטילערהייד, אהן ווערטער, וואַרום רעדען טאר מען דאך ניט, ווי זאגט איהר: אסור לדבר! נאר יעדער זיפץ מיט יעדען קרעכץ רייסט אויס א שטיק הארץ, אשטייגער, אזוי ווי, למשל, ראש השנה צו מוסף פאר די תקיעות, האט איהר זיך צוגעהערט, ווי אידען קרעכצען? מעהר פון אלץ האט מיר וועה געטהאן דאס הארץ אויף אונזער רב, נעבאך א איד א זקן, א בן שבעים — וואס זאג איך א בן שבעים? ער האט באדארפט דער־מאלט, לויט מיין חשבון, אלט זיין גוטע פינף און זיבעציג, און אפשר, אז איהר'ט מיך שטארק בעטען, טאקי אלע אכציג, ווארום איך געדענק איהם נאך אויף מיין חתונה אין יונעוו, — חתונה האב איך געהאט אין יונעוו, איהר פארשטעהט צי ניין, און איהם האט מען אראפגעבראכט פון קרושניק — איז ער שוין דעמאלט געווען א איד א זקן, דאס הייסט, ניט קיין זקן, נאר גרויע האר האט ער שוין געהאט, און פון מיין חתונה ביז היינט האבען מיר שוין א קיימא־לן, אזוי גרוים ווי — איך זאל אייך זאגען אקוראט — געדענק איך ניט, און אגב וויל איך ניט אפטרעטען פון דער געשיכ־טע, וואס איך דערצעהל אייך, ווארום סע שוואכט אפ, איהר פאר־שטעהט צי ניין, דעם ענין און מע קאן חלילה פארגעסען וואו מע האלט, חאטש א זכרון האב איך — הלואי ווייטער. א סימן האט איהר, אט וועל איך אייך זאגען וואו מיר האלטען.

מיר האלטען אלזא ביי'ם רב, ווי ער געהט זיך אזוי, דער זקן, אויף צופריהער, און מיר, קרושניקער בעלי בתים, נאך איהם, און מע זיפצט און מע קרעכצט און מע טאר קיין ווארט נישט ארויס־רעדען. און וואלטען אונזערע היימישע געוואוסט, וואו מיר זענען, און וואלטען מיר אליין חאטש געוואוסט, וואוהין מע פיהרט אונז — איז ניין! ווי זאגט איהר, כצאן לטבח יובל — ווי די שאף צו דער שלאכט. אויף א גוט ארט מע זאל אונז פיהרען — דאס זעהט

מען נישט, וואָרום ווי וואָלט אונז דער דייטש ניט געזאָגט, וואוהין מיר געהען? און אַז מע וואַרט דאָרט אויף אונז מיט כבודים — דאָס אודאי ניט, וואָרום ער וואָלט אונז נישט אַזוי געטריבען, ווי ער טרייבט אונז — „פּאַרוועדטס" און „פּאַרוועדטס"! און איי־דער מיר קוקען זיך אַרום, זענען מיר שוין אויף דער טוידטער גאַס, דאָרט, וואו מע געהט צום נייעם הייליגען אָרט. איך זאָג „צום נייעם", מחמת אין קרושניק האָבען מיר, ברוך השם, צוויי בית־עלמין׳ס, איינעם איין אַלטען און איינעם אַ נייעם, דאָס הייסט, דער נייער איז שוין אויך גענוג אַלט, און קיין עין הרע פיין באַ־זעצט, אַ קבר נעבען אַ קבר, מע וועט שוין באַלד דאַרפען אָפּנע־מען פעלד אויף אַ דריטען בית־עלמין, אויב גאָט, הייסט עס, וועט שענקען דאָס לעבען, די מלחמה וועט אַמאָל האָבען איין עק, און קרושניק וועט בלייבען קרושניק, און אידען וועלען זיין אידען...

בקיצור, למאי זאָל איך אייך לאַנג מאריך זיין? אַזוי ווי מיר געהען, שיינט אַרוים די לבנה און מיר טהוען אַ קוק — מיר זענען שוין גאָר ניט ווייט פון׳ם בית־עולם; אָט איז דער טויער, אָט איז דאָס „אוהל", און אָט זענען מיר אַלע דאָ! וואָס זאָל איך קלערען, אַשטייגער? מסתמא איז עמיצער געשטאָרבען אין שטאָדט איין אדם חשוב, אָדער אפשר האָט מען געבראַכט צופיהר־ען אהער פון ערגיץ אַ בר־מינן, וואָס מע דאַרף איהם ברענגען צו קבר־ישראל? איי, צו וואָס באַדאַרפען מיר זיין דערביי? און צו וואָס מיט אַזאַ לויה פון זעלנער? איז דער תירוץ: למאי וואָס דען האָט מען אונז געבראַכט צופיהרען אהער פּלוצים אין מיטען ביי נאַכט אויף קבר־אבות? דערווייל, אַזוי ווי מיר טראַכ־טען דאָ, מיר טהוען אַ קוק — ער איז אויך דאָ, דער שלים־מזל, אבא דער שוחט הייסט עס! ער און צוויי זעלנער מיט איהם! וואָס טהוט דאָ דער שוחט? גאָר אַ קלייניגקייט: ער שטעהט מיט אַ גראָבאייזען אין האַנט און גראָבט אַ קרקע און וויינט, גיסט מיט טרערען... איז אונז די זאַך באַלד נישט געפעלען: ערשטענס,

פון וועמענס וועגען גראבט ער עס א קרקע? והשנית, וואס איז אבא דער שוחט פאר א גרעבער? און חוץ לזה, וואס איז דאס וויינען, וואס ער וויינט? פון אלע זייטען, איהר פארשטעהט צי ניין, איז דאס קשה, פלאי פלאים, גארניט צו פארשטעהן!

עס האט אבער קיין סך צייט נישט גענומען, אפשר אזוי פיעל, ווי איך דערצעהל אייך, און אפשר נאך ווינציגער, און עס זענען פארענטפערט געווארען אלע קשיות. דער עלטסטער פון די זעל־נער האט געגעבען א קאמאנדעווע, און ס'איז באשאפען געווארען, איך וויים ניט פון וואנען, עטליכע זאסטופעס מיט עטליכע גראב־אייזענס, און מע האט אונז גענומען, איהר פארשטעהט צי ניין, און מע האט אונז אוועקגעשטעלט, אפגעטרעטען איינס פון דאס אנדערע עטליכע טריט, געגעבען איטליכען באזונדער א זאסטופ אין האנט אריין און באפוילען, מיר זאלען מוחל זיין זיך גראבען קברים, יעדער באזונדער פאר זיך א קרקע, מ ח מ ת נ י ט שפעטער ווי אין א פאר שעה ארום — אזוי האט מען אונז געגעבען צו פארשטעהן — וועלען מיר גע־שאסען...

איהר ווילט וויסען, ווי אזוי מיר האבען געפיהלט, בעת מע האט אונז אנגעזאגט די דאזיגע בשורה טובה? איז פאר יענע קאן איך אייך ניט זאגען, דאס איז זייער עסק. נאר פאר זיך בין איך אייך ערב און איך שוועהר אייך בהן שלי, אז גארניש. אבער מאקי ממש גארניש! דאס הייסט, וואס איז שייך גארניש? א לעבע־דיגער מענטש, א געזונטער און א שטארקער, מיט א ווייב מיט קינ־דער, גיט מען איהם פלוצים א זאסטופ אין האנט אריין און מע הייסט איהם, איהר פארשטעהט צי ניין, ער זאל מוחל זיין ז י ך אליין אויסגראבען א קרקע, מחמת אט באלד וועט ער געשאסען! איך בעט אייך, פאני שלום־עליכם, בארעכענט עס נור אקוראט, מיט קאפ, איהר האט עפיס אין דעם א באגריפיע? ניין, דאס באדארף מען אליין איבערלעבען;

יענעם געבען צו פארשטעהן איז ארויסגעווארפען! נאר וואס דען? מען איז דאך עפּיס א מענטש א בר־דעת, מיט א שכל־הישר, טהוט מען א טראכט אהין־אהער און מע גיט זיך אליין א רעד אויס דאס הארץ: „מילא, וואס איז דא? אויך די אייגענע מעשה, ווי זאגט איהר, אז גאט הייסט שטארבען, קאן מען קיין חכם נישט זיין און מע דארף שטארבען. ביזט דאך נישט איינער, עס שטאר־בען איצטערט מענטשען אין די אלפים, אלפי אלפים, ווי פליעגען פאלט מען, ווי שטרוי! עלעהיי, לאז זיך דיר דאכטען, יאנקעל יונגעווער, אז דו ביזט אויך א זעלנער און אז דו ביזט אויך אין סאמע פייער. שוטה! ווער טראכט בעת מלחמה וועגען טוידט? אדער פארקעהרט, ווער טראכט בעת מלחמה וועגען עפּיס אנדערש, אז נישט וועגען טוידט? ווארום אין תוך אריין געשמועסט, וואס איז דען מלחמה, אז נישט דער מלאך־המות אליין? הייגט וואס איז שייך צו זאגען אויפ'ן מלאך־המות, איהר פארשטעהט צי ניין, אז ער זאל מורא האבען פאר'ן טוידט?"... טראכט אייך קארשט אריין אין דעם, רב שלום־עליכם, וועט איהר ארויסזעהן, ווי טיעף דאס איז!

בקיצור, צו וואס פילוסופיא? איהר ווילט דאך וויסען דעם שפּיץ. איז קאן איך אייך זאגען אזוי ווייט, אז איך אליין ווייס בסך הכל גלייך מיט אייך וואס דא איז פארגעקומען. עפּיס א מהומה איז געווארען פלוצים, א טומעל פון גאט, א בארא־באנען פון פויקען און א לויפעניש פון זעלנער און א טופּען פון פערד — רבונו דעלמא כולה! וואס טהוט זיך דא? איין איבערקעהרעניש? סדום ועמורה? ערדציטערניש? משיח'ס ציימען? עק וועלט? אין איין בהרף־עין זענען אונזערע זעלנער פארשוואונדען געווארען, און מיר, קרושניקער אידען, זענען געבליבען איינע אליין אויפ'ן נייעם בית־עולם מיט די זאסטופּעס אין די הענט — און שא! מיר האבען פארשטאנען, דאס הייסט, פארשטעהן האבען מיר גיט פארשטאנען גארנישט ניט, למאי זאל איך זאגען א לי־

גען? נאָר דערפיהלט האָבען מיר מיט אַלע אונזערע חושים, איהר פאַרשטעהט צי ניין, אז דאָ איז עפּיס געשעהן אַזעלכעס, וואָס איז חוץ לדרך הטבע, טאַקי נאָר אַ נס מן השמים, און אַז מיר זענען נצול געוואָרען פון אַ סכנה! נאָר פונדעסטוועגען, מיר זאָלען עפּיס קאָנען רעדען, עפּיס זאָגען איינס דאָס אַנדערע — דאָס לאָ! עס האָט אונז, איהר פאַרשטעהט צי ניין, אָפּגענומען די צונג — און שוין! און ווי איין מענטש, גלייך ווי מיר וואָלטען זיך אויפגערעדט פון פריהער, האָבען מיר אַוועקגעלעגט די כלי־זיין, גענומען די פיס אויף די פּלייצעס, און, ווי זאָגט איהר, הלך משה מרדכי — זיך געלאָזט געהן, פריהער פּאַוואָלינקע, דערנאָך אביסעל גיכער, און דערנאָך לויפען, אָבער טאַקי לויפען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, ווי מע לויפט פון אַ שרפה! פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אונז אַזוי פיעל מוטה? און ועל כולם, דער רב, דער זקן — וואו האָט ער גענומען כח צו לויפען מיט אַזאַ אימפּעט? והראיה, ער איז טאַקי נעבאַך גיך צוגעשטאַנען, נישט געקאָנט לויפען ווייטער, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, צוהאַלטענדיג זיך מיט דער האַנט ביים האַרצען, קוים וואָס ער האָט דעם אָטהעם. האָבען מיר שוין צוליעב איהם אויך אָפּגעשטעלט זיך — ס'איז נישט קיין דרך־ארץ איבערלאָזען אַ רב אַליין אין מיטען גאַס. און רעדען קאָנען מיר נאָך אַלץ ניט, און וויסען וואָס דאָ איז פאָרגעקומען — ווייסען מיר נאָך אַלץ ניט, נאָר מיר הערען ווי מע פּויקט און ווי מע לויפט און ווי מע שיסט, עפּיס טהוט זיך, גאָט, אַפּנים, רעכענט זיך פאַר אונז, ווי אין פּסוק שטעהט: ה' ילחם לכם ואתם תחרישון — יאָ, מיר שווייגען, קאָנען נישט רעדען! דער ערשטער, וואָס האָט יאָ אַרויסגערעדט אַ וואָרט, איז געוועזען דער רב דער זקן. „קינדער! — האָט ער זיך אָנגערופען צו אונז, קוקענדיג אַרויף, צו דער שיינענדיגער לבנה. — ווייסט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען, זאָגט ער? אַז דער אויבערשטער, זאָגט ער, האָט יאָ אַזוי געפיהרט, ער האָט רחמנות געהאַט אויף אונזערע ווייב און קינדער, זאָגט ער, און מיר זענען

ארוים פון אזא סכנה, קומט איהם, זאגט ער, מיר זאלען איהם מחדש זיין זיין לבנה, ס'איז היינט די רעכטע צייט"... און נישט לאנג נעטראכט, שטעלט ער זיך אוועקעט אין מיטען שטאדט אקעגען דער לבנה, דער רב הייסט עס, און מיר אלע ארום איהם, און דער רב האט אנגעהויבען פרעהליך אויף א קול „הללויה!" און מיר אלע נאך איהם, און וואס ווייטער אלץ לעבעדיגער, און אז ס'איז געקומען צום „כשם שאני רוקד", האבען מיר אונטערגעשפרונגען שוין גאר לעבעדיג, ממש אונטערגעטאנצט! — אזא קדוש־לבנה, מעגט איהר מיר גלויבען בנאמנות, האט קרושניק נאך נישט געהערט, זינט קרושניק איז קרושניק, און וועט שוין ניט הערען, דאכט מיר, קיין מאל! דאס איז געוועזן, ווי זאגט איהר, שוין איין מאל א קדוש־לבנה! איהר קאנט פארשטעהן, ווי ווייט מיר זענען געוועזן גארנישט כהאי עלמא, אז ס'איז געקומען צו די „שלום־עליכם'ס". הער איך עפּיס עמיצער זאגט צו מיר מן הצד גלייך אין אויהער אריין און מיט א געוויין: „שלום עליכם?" ענטפער איך איהם „עליכם שלום!" און קוק מיך איין — ס'איז ער! דער שלים־מזל! אבא דער שוחט, הייסט עס! ווי קומט ער אהער? איז ער דען אויך געוועזן מיט אונז אויף קבר אבות? טפו זאל דאס וועהרען! איך האב גאר פארגעסען, אז ער איז דא געוועזן דער ערשטער! אפנים, מיר זענען אלע געוועזן, איהר פארשטעהט צי ניין, רעכט מטושטש! מיר האט זיך גאר געוואלט ארומהאפען דעם דאזיגען שלים־מזל און צעקושען זיך מיט איהם. און ועל כולם האט זיך מיר געוואלט צעקושען מיט'ן רב, זכותו יגן עלינו, ער איז שוין איצט אויף דער אמת'ער וועלט, און א סוף האט ער געהאט — הלואי אויף אונזערע שונאים געזאגט געווארען, רבונו של עולם! איהר וועט שוין הערען, איך וועל אייך ניט דורכלאזען קיין זאך, האט קיין מורא'ט ניט. דאס איז געוועזן א איד! וואו זעהט מען היינט אזעלכע אידען? שטעלט אייך פאר וואס א רב קאן: פארטיג געווארען מיט קדוש־לבנה, ווילט זיך איהם נאך זאגען

א פּאָר ווערטער, זיך שטעלען אויף אַ פּסוק, און דווקא פון שיר־השירים: „קול דודי — האָט ער אָנגעהויבען — הנה זה בא“... דעם הסרון, מוז מען זאָגען, האָט ער געהאַט, זאָל ער מיר מוחל זיין: ער פלעגט ליעב האָבען צו זאָגען, דרשנ'ען הייסט עס. האָבען מיר זיך מיישב געווען: ניין! קדוש־לבנה איז עפּיס אַנדערש, נאָר דרשות הערען מיט פסוקים פון שיר השירים ביי נאַכט, אין מיטען שטאָדט, נאָך אַזעלכע פּחדים און נאָך אַזעלכע נסים מיט גבורות ונפלאות — דאָס, רבי, לאָז שוין זיין אויף איין אַנדערש מאָל! און מיר האָבען פאַרקאַטשעט די פּאָלעס, איהר פאַרשטעהט צי ניין, און גענומען לויפען יעדער צו זיך אהיים. האָבען מיר געטראָפען אַ נייע חתונה! אָבער אַזאַ חתונה, וואָס אַלע חתונות, וועלכע האָבען זיך אָפּגעשפּיעלט ביז אהער, זענען אַ גאָרניש, אַ קינדער־שפּיעל! דאָס וועט איהר אַליין אויך זאָגען. נאָר איך זעה, איהר זענט שוין מיעד און ווילט שלאָפען. אַ גוטע נאַכט. אם ירצה השם, מאָרגען זעהען מיר זיך, וועל איך אייך דערצעהלען אַ נייע מעשה.

.9

ער העננט שמונה־עשרה.

— — — אידען באַריהמען זיך מיט זייער קעשעניוו. קעשעניוו, זאָגען זיי, האָט זיך קונה שם געווען אויף דער וועלט מיט איהרע פּאָגראָמען און מיט איהרע חוליגאַנעם. האַ־האַ! נישטאָ ווער ס'זאָל לאַכען! אויך מיר אַ שטאָדט — קעשעניוו! קעשעניוו איז אַ הונט אַקעגען קרושניק! הערט איהר, פּאַני שלום־עליכם? קעשעניוו באַדאַרף הייצען די הרובע ביי קרושניק! קעשעניעווער חוליגאַנעס, זאָלען מיר מוחל זיין, מעגען קומען קיין קרושניק זיך לערנען ביי אונזערע שליאַכטעס און ביי פּאַני'ס קאָזאַקען, ווי אַזוי מע דאַרף זיך רע־

כענען מיט א אידען. ערשטענס, ווי פארמאגט דען קעשעניוו דאס געוועהר מיט די הארמאטען? דארטען, אז מען איז געגאנגען צע־שלאגען א שטוב, האט מען זיך צענויפגענומען הונדערט גויים, און מע האט באדארפט דערצו שטעקענס מיט שטיינער מיט קליינע שטיינדלעך, — און וואס קאן מען מאכען מיט אזעלכע כלי־זין, משטיינס געזאגט? ביז מע צעשלאגט צוויי־דריי הייזער, ביז עפּיס־וואס, קיהלט אפּ דער כעס — און אוים! און דא, ביי אונז אין קרושניק, איין צעהנדליג גומע ביקסלעך, אדער איין הארמאט א רעכטער, אז ער לאזט ארויס א פּאר קוילען, צעשיסט עס א גאנ־צע גאס און ווישט אייך אפּ דעם מארק מיט די קלייטען און מיט די יאטקעס און מיט אלע הייזער ארום און ארום! וואס דארפט איהר א סך לומדות? אט האט מען ביי אונז אין איין שמע־ישראל אפּגעווישט גאנץ קרושניק, אזוי, אז ס'איז נישט געבליבען פון דער שטאדט קיין שריד ופליט, קיין זכר אפילו! מיט'ן פונדאמענט האבען זיי ביי אונז אויסגעווארצעלט אלסדינג, וואס איז שייך צו אידען, גלייך ווי זיי וואלטען אריין ניט צו זיך, נאר צום שונא אין לאנד אריין, און גלייך ווי קרושניק וואלט געווען מי יודע וואס פאר א באפעסטיגטע שטאדט! א מין פאריז! צי א מין ווארשא! אז בסך הכל, דארפט איהר וויסען, איז קרושניק פון תמיד אן געווען א שטאדט, ווי אזוי זאל איך אייך זאגען? א הפקר־שטאדט, א שטאדט, איהר פארשטעהט צי ניין, וואס שטעהט אין דרויסען. נישט קיין הויפען, נישט קיין סעדער, נישט קיין גערטנער, קיין פארקאנעס, קיין ארומצוימאכצען, נאר שטיבער מיט שטיבלעך, נאקעטע, הוילע, ארעמע, אידישע הייזלעך — האט מען זיי צע־קלאפּט, צעלאמעט, צעשאסען, צעהאקט, צעריבען, צעמאהלען און אפּגעווישט — אוים, נישטא קרושניק!

און מיינט איהר — נור קרושניק? אזוי איז געווען מיט קרוש־ניק, און אזוי איז געווען אויך מיט יונעוו, און מיט ראכעוו, און מיט כאזולבאזשעץ, און מיט בילגעריי, און מיט די אלע איבעריגע

אידישע שטעדטלעך ארום און ארום, ביז לובלין, ווייל לובלין איז דאך די הויפט־שטאדט, איך מיין די גובערניע, און דארטען זיצען, חוץ אידען, אויך פריצים און פאליאקען, און אינגאנצען די רציחה אויף אונז האט זיך גענומען פון זיי, פון די פאליאקען. ווען נים די פאליאקען מיט זייער גיסען בוימעל אויפ׳ן פייער, מיט זייער טראגען אין די אויהערען אריין, וואלט אפשר גארנישט געווען. דער ערשטער האט זיך אויסגעפיינט פאן פשעפעצקי, דער וואיט פון דער גמינע, וואס איך האב אייך דערצעהלט וועגען איהם אין מיינע פריהעריגע מעשיות. ער האט באלד, נאך אין יענער נאכט פון קדוש־לבנה, אפגעטראגען צום „נאטשאלניק" אין אויהער אריין, אז מיר, קרושניקער אידען, הייסט עס, זענען געווען מיט די דייטשען איין האנט. א סימן, זאגט ער, קיינער פון זיי האט נישט גע־וואלט, זאגט ער, אננעמען דאס שטריימעל פון בורמישטש, נאר איין יחיאל מיינער האט דאס, זאגט ער, אנגענומען... מעהר האט פאני נישט באדארפט. עס האט זיך אנגעצונדען אין איהם א פייער אויף אלע אידען, און מעהר פון אלעמען אויפ׳ן בירגערמייסטער אליין, דאס הייסט, אויף מיין יחיאל׳ן, און ס׳איז ארויס איין „אוקאז" פונ׳ם שטאב, מע זאל איהם אויפזוכען, יחיאל׳ן הייסט עס, און מע זאל איהם ברענגען צו פיהרען א לעבעדיגען אדער א טויד־טען! און נישט נור איהם אליין — אונז אלעמען, די גאנצע גיל־דענע פאהן פון קרושניק, מיט׳ן רב און מיט׳ן קאזשאנע רב, דעם ראבינער הייסט עס, זאל מען נעמען, איהר פארשטעהט צי נייז, און מע זאל אונז ברענגען צו פיהרען — ער וויל אונז זעהען, פאני הייסט עס. און טאמער מיינט איהר, אז איך האב עס נים גע־וואוסט פריהער, אז ס׳וועט אזוי זיין? געוואוסט! ווי איהר זעהט מיך א אידען! א סימן האט איהר — איך האב זיי באלד געזאגט: „אידען, זאג איך, ווי גאט איז אייך ליעב, לאמיר זיך, זאג איך, אפטראגען!" באצייטענס נאך האב איך זיי דאס גע־זאגט, וויבאלד מיר האבען נאר דערהערט, אין יענער נאכט, אז

דער דייטש ל ו י פ ט און אז פאָני ג ע ה ט, וואָרום דאָרט, וואו פאָני שטעלט אוועק א פוס, האָב איך געוואוסט, וועט קיין גראָז ניט וואַקסען. איך האָב זיי געזאָגט, זאָג איך: „לאָמיר לויפען אין דער וועלט אריין, וואו, זאָג איך, די אויגען וועלען טראָ־גען, אבי, זאָג איך, ניט זיין דאָ!“ האָב איך אפילו ביי זיי אָלעמען במעט ווי גע׳פועל׳ט. האָט זיך אָבער איינער אוועקגעשטעלט — דאָס איז געווען דער רב, דער זקן. ער האָט זיך איינגעשפּאַרט — איין מאָל פאַר אָלע מאָל, ער וויל ניט, זאָגט ער, לויפען סתם אין דער וועלט אריין פאַר כל הון דעלמא, זאָגט ער; אז דער שומר ישראל, זאָגט ער, וועט אונז וועלען אויסהיטען, וועט ער אונז, זאָגט ער, אויסהיטען, ווי ער האָט אונז אויסגעהיט ביז אהער, און טאָמער חלילה ניט, איז א סימן, זאָגט ער, אז כ׳איז אונז אזוי באַשערט. און אויב אזוי, זאָגט ער, לאָז האָטש זיין, ווי אין פּסוק שטעהט: ו ש כ ב ת י ע ם א ב ו ת י — דאָס הייסט, איהם האָט זיך געוואָלט פּשוט קומען צו קבר ישראל און ליגען דוקא ביי זיך אין קרושניק אויפ׳ן הייליגען אָרט — פאַרהאַן אָלערליי יצר־הרע׳ס אויף דער וועלט... נאָר אפילו אזא פאַרגניגען קאָן זיך אויך א איד נישט פאַרגינען. ווי זאָגט איהר, א מענטש טראַכט און גאָט לאַכט. ער האָט זיך נישט גערעכט, אונזער רב, הייסט עס, אז ער וועט אריינפאַלען אין די הענט פון צוויי־פיסיגע חיות, וואָס זענען ניט אויסען קיין זאַך, נאָר מענטשליך בלוט, און איבערהופּט — אידיש בלוט!...

אָנגעהויבען האָט זיך די חתונה נאָך פון ביינאַכט, ווי איך האָב אייך שוין דערצעהלט. פאָני האָט זיך א לאָז געגעבען איבער די הייזער זובען און נישטערען, טאָמער האָט זיך פאַרוואַלגערט ערגיץ מכלומר׳שט א דייטש, און, זובענדיג, האָט מען דערווייל גע־טהאָן דאָס, וואָס פאָני דאַרף טהון, דאָס, למשל, וואָס פאָני האָט געטהאָן אין קעשעניוו, אין ביאַליסטאָק, אין באַלטע, אין קאַטערי־נעסלאַוו און אין אַנדערע אידישע שטעדט, — מיט דעם אונטער־

שיעה, וואס דארטען איז מען באפאלען און מע האט געשלאגען און גערויבעוועט, און דא האט מען מיט ישוב־הדעת פריהער אויס־געטרייסעלט אלע קעשענים און נאכגעפרעגט זיך ביי יעדען „טשא־סיקי, טשאסיקי“ — זייגערלעך, זייגערלעך! און געמיינט האט מען ניט דוקא זייגערלעך, נאר אויך קייטלעך, פינגערלעך, אויהערינגלעך, און בייטעלעך מיט געלט איז אויך נישקשה. און דערנאך שוין, אז מע האט אלסדינג צוגענומען, מקיים געווען, ווי זאגט איהר, דעם פסוק „וינצלו את מצרים“, האט מען שוין א נעם געגעבען זיך אויך צו די נפשות: געבונדען, געשלאגען, געשטאכען, געשאסען, געהאנגען — און איבערהויפט געהאנגען! געהאנגען האט מען ביי אונז אזוי פיעל, אז ס'איז נישט געווען שוין קיין בוימער און קיין סלופעס. האט מען איבערגעלעגט קלעצער אויף א דאך, און דאר־טען, אויף די קלעצער, האט מען אויפגעהאנגען אונזערע אחינו בני ישראל פון קרושניק איינציגוויז... איינציגוויז...

דעם ערשטען פעטשאטעק האט געמאכט דער רב, דער זקן, זכר צדיק לברכה. צו איהם האבען די קאזאקען זיך ארייגעריסען גאנץ פריה, כמעט פאר טאג נאך; ער האט נאר־וואס געהאט אנ־געטהאן טלית ותפלין און געשטעלט זיך דאווענען, זענען זיי אריין, ווי א וואסער, און האבען זיך געגעבען א לאז צו איהם: „וואד־קא!“ — ער זאל זיי געבען בראנפען, הייסט עס. וואס עפיס בראנ־פען? פשוט, אויפ'ן ניכטערען הארצען, איהר פארשטעהט צי ניין, מענטשען זענען אויסגעהונגערט און מיעד, ווילט זיך נעבאך א טרונק בראנפען. נאר ווי קומט צו א רב א זקן דער ביטערער טראפען? און נאך אין אזא צייט, וואס דאס ביסעל משקה איז ביי פאני'ן אין חרם? באווייזט ער זיי מיט די הענט, וויל נישט מפסיק זיין, אז קיין בראנפען האט ער נישט אין זיין גבול אפילו. קריגט ער א פאטש מסתמא מיט א רעכטען מי־שברך אינאיינעם, גליטשט זיך אראפ ביי איהם דער של־ראש פונ'ם קאפ, בויגט ער זיך אן און וויל איהם אויפהויבען, חאפט ער א קלאפ פון הינטען

איבער׳ן קאָפּ און פאַלט חלשות. נעמען די קאָזאַקען און וויקלען איהם איין גאַנץ פיין אין טלית ותפלין, בינדען איהם צו צו איין עק פון א פערד, מחילה, און שלעפּען איהם אַוועק אַ האַלב־טױדטען איבער דער גאַנצער שטאָדט אין מאַרק אַריין און הענגען איהם אויף אויף א בוים, און שטעלען אַוועק אַ יון און זאָגען איהם אָן, אַז אַט אַזוי זאָל ער הענגען דריי טעג מיט דריי נעכט, קיינער זאָל זיך ניט דערוועגען איהם אַראָפּנעמען.

און אַט אַזוי איז געבליבען הענגען דער רב, דער זקן, א צער־הרג׳עטער, א צעבלוטיגטער, אין מיטען מאַרק, אין טלית ותפלין, נעשאָקעלט פונ׳ם ווינט אַהין און אַהער, אויסגעזעהן גלייך ווי ער דאַוועט, גלייך ווי ער שטעהט שמונה עשרה. און ווער עס געהט דורך, שטעלט זיך אָפּ, קוקט אָן און לויפט אַוועק א פּאַרציטערטער און זאָגט אָן דעם צווייטען, דער צווייטער — א דריטען, דער דריי־טער — א פיערטען, איינער דעם אַנדערען: „געהט זעהט!“... און דער עולם לויפט! וואָס לויפט איהר? בהמות! פערד! וואָס האָט איהר דאָ ניט געזעהען? איהר האָט קיינמאָל קיין געהאָנגע־נעם ניט אָנגעקוקט? צי וועלכע גוטע יאָהר?... נאָר צוריק גע־שמועסט, נעמט מיך אַליין טאַקי, אַזאַ אַלטער נאַר ווי איך בין, — וואָס בין איך געלאָפען אָנקוקען? וויפיעל געזונט האָט עס מיך דערנאָכדעם געקאָסט? וויפיעל נעכט בין איך נישט געשלאָפען?... און עד היום נאָך, לאָמיך זיך נור פאַרטראַכטען, אָדער צומאַכען די אויגען, שטעהט ער דען ניט מיר אַקעגען, דער רב דער זקן, ווי ער הענגט אויפ׳ן בוים, א צעבלוטיגטער, א בלויער, א פאַרגליווערטער, איינגעוויקעלט אין טלית ותפלין, שאָקעלט זיך אַהין און אַהער, גלייך ווי ער דאַוועט, גלייך ווי ער שטעהט שמונה־עשרה — וואָס זאָג איך? ניט ער שטעהט, נאָר ער ה ע נ ג ט! איהר פאַר־שטעהט צי ניין? ע ר ה ע נ ג ט ש מ ו נ ה ־ ע ש ר ה!

נאָר ווייסט איהר וואָס איך וועל אייך זאָגען? פּתח שין איז שאַ! לאָמיר דערפון היינט נישט רעדען מעהר! לאָמיר בעסער

רעדען, ווי זאָגט איהר, פון פרעהליכערע זאכען — ביי אייך איז ניט געווען קיין פּאָגראָם? ביי אייך האָט מען קיין אידען נישט געהאַנגען? פון וואָסער אַ לאַנד, איינענטליך, לויפט איהר, פּאַני שלום־עליכם?

.10

פּאַני וויל יחיאל זאָל געהן הויך...

— — — איך בעט אייך, פּאַני שלום־עליכם, מאַכט מיך קלאָר, וואָס איז דער מעהר מיט דער עקדה, וואָס אַלע תפלות און דער גאַנצער סדור זענען פול מיט איהר? נעמט, למשל, ימים נוראים, איז אויף יעדען שריט און טריט דערמאָנען מיר דעם רבונו־של־עולם: זכור לנו עקדת יצחק — זאָלסט אונז דער־מאָנען די עקדה פון יצחק! זאָלסט אונז ניט פאַרגעכען, הייסט עס, די טובה, וואָס מיר האָבען דיר געטהאָן דורך אונזער עלטער־עלטער־זיידען, דורך אברהם אבינו!... און אין מחזור, אַז עס קומט צום ובבן הנעקד, צעלאָזט זיך עס אביסעל דער חזן, צעגיסט זיך ווי אַ סאָלאָווייי — וואָס איז? באשר אברהם אבינו האָט געפאָלגט דעם רבונו־של־עולם און האָט געזאָלט אויפּברענגען זיין זוהן יצחק'ן פאַר אַ קרבן. זעהט נאָר, וואָס דאָ טהוט זיך אַ ביסעל! הערט נאָר, ווי מע גוואַלדעוועט! שוין אַזוי פיעל צייט אוועקגעגאַנגען, טויזענדער יאָהרען, און מע קאָן זיך גאָר ניט אויסצאָהלען! מיינט איהר דאָך אודאי, אַז איך מאַך דאָס חוזק חלילה פון גאָט און פון זיינע תפלות? פאַרשטעהט איהר אַליין, אַז איך בין ניט דער איד. מיר פאַהרען דאָך מיט אייך אויף איין שיף, ברוך השם, שוין העכער אַ וואָך, האָט איהר מיך באַדאַרפט דערקענען, אַז איך בין ווייט פון איין אפיקורס און פון איין אָפּ־שפּעטער. נאָר וואָס דען? איך זאָג עס אָקעגען דעם, וואָס דאָרט האָט גאָט אַליין געוואָלט אויספּרובען אברהם אבינו'ן, ווי געטריי

ער איז צו איהם, נאר א פרוב טהון; און דא ביי מיר האט פאני, באלף אלפי הבדלות, מיך געוואלט צ ו ו י נ ג ע ן , אז איך אליין, איהר פארשטעהט צי ניין, זאל מיט מיינע אייגענע הענט נעמען און באשטראפען מיין זוהן!... מאהלט אייך, אזוי לאנג קרענקט דער, וואס מיר ביידע ווייסען, ווי לאנג ער האט דאס ביי מיר אויס־געפיהרט! און אז איך זאל וויסען, אז דער טוידט וועט מיר זיין, ממש דער טוידט, — נו, וואלט ער עס ביי מיר אויסגעפיהרט? והראיה? — נאר איך האב פארגעסען, אז איהר האט ליעב א מעשה זאל מען אייך דערצעהלען בהדרגה, און פאוואלינקע, נישט פאר־האפט, ווי זאגט איהר, די מוספ׳דיגע שמונה־עשרה פאר דער שחרית׳דיגער. איך אליין, ווי איהר האט מיך באדארפט דערקענען, בין איך אזא מענטש ווי איהר. ובפרט, אז מיר ביידע האבען דא גענוג צייט אויפ׳ן שיף.

הקיצור המעשה, האלטען מיר, אפנים, דערביי, ווי אזוי די פאליאקען, הייסט עס, האבען אונז פאר׳מסר׳ט פאר פאני׳ן, אז מיר, קרושניקער אידען, זענען געווען יד־אחת מיט׳ן דייטש — א סימן, אט איז מיין יחיאל געווען בורמישטש, געקרוינט, הייסט עס, פון די דייטשען פאר בירגערמייסטער, באדארף מען נאך האבען א בעסערען באווייז? אי, ס׳איז געווען, ווי זאגט איהר, באין ברירה? מע האפט אייך אן פאר׳ן גארגעל און מע זאגט אייך: זיי בורמישטש, אדער דו ווערסט געשאסען? — דאס געהט זיי ניט אן. ביזט דו א רוסישער, דארפסט דו אונז זיין איבערגעגעבען מיט לייב און לעבען, ווי זאגט איהר: יהרג ואל יעבור — גע׳הרג׳עט ווערען, הייסט עס, און בלייבען געטריי! איז במה דברים אמורים — ווען איז דאס גערעדט געווארען? אז ס׳איז מיין לאנד, און מיין גוטס ווערד געהיט, און מיין גוף איז געשיצט, און פאר מיין ווייב און קינדער בין איך זיכער. ווי זשע איז אבער דער דין, אז דאס לאנד, זאגט מען מיר אלע טאג, איז ניט מיינס, איך בין גאר, זאגען זיי, א פ ר ע מ ד ע ר , איין איינגעבעטענער, און מע

טרייבט מיך דעריבער און מע יאָגט מיך, ווי אַ הונט; און מיין גוטס, זאָגען זיי, איז גאָר ניט מיינס, ס'איז הפקר; און מיין גוף געהערט צו זיי; און מיין ווייב קאָנען זיי הרג'ענען; און מיינע טעכטער מעגען זיי שענדען; און קיינער קאָן זיך פאַר מיר ניט אָננעמען. ווארום דאָס הייסט אריינגעמישט זיך, איהר פארשטעהט צי ניין, אין יענעמס געשעפטען; — ווי באַלד אַזוי, פרעג איך אייך, פון וואַנען זאָל זיך נעמען ביי מיר דער „יהרג ואל יעבור"?

בקיצור — צו וואָס לאַנגע טענות? מע האָט אונז געשיקט רופען, אַלע פאַרנעהמסטע בעלי בתים פון קרושניק, צום אָדון הגדול, דאָס הייסט, צום סאַמע גענעראַל פונ'ם רוסישען שטאָב, מיר זאָלען איהם אָפּגעבען דין־וחשבון, וואָס מיר האָבען געהאַט צו טהון מיט'ן דייטש, און איבערהויפּט — מיין יחיאל'ן, ווי אַזוי ער איז געוואָרען בורמישטש? און עס האָט ניט געהאָלפען קיין הכמות, אַז פאָני רופט מע זאָל קומען — קומט מען, און אגב האָט ער געשיקט אַ פאָר יונים אויך, טאַקי קאַזאַקען ממש, מע זאָל אונז נעמען און ברענגען צו פיהרען; און מע האָט אונז גענומען און געבראַכט צו פיהרען אין שטאָב אריין אַלעמען, חוץ איין רב, — דער רב דער זקן איז מיט אונז ניט מיטגעגאַנגען, פשוט, ווייל ער איז שוין דעמאָלט, ווי איך האָב אייך פריהער דערצעהלט, געהאַנגען שמונה עשרה אין מיטען מאַרק אויף אַ בוים, און זיין נשמה איז שוין זיבער געווען איין אויסגעלייטערטע אין גן־עדן, האָטש ביי אונז אין שטאָדט האָט מען געהאַט געזאָגט, אַז מע האָט איהם געזעהן, דעם רב הייסט עס, שוין נאָכ'ן הענגען, ארומגעהן איבער קרושניק איין איינגעבויגענער, ווי אַלע מאָל, מיט זיין יאַמשאָווען שטעקען אין האַנט. עס האָט געהייסען, אַז ער איז ארומגעגאַנגען, איהר פארשטעהט צי ניין, אין עולם־התוהו — און דאָס איז גאַנץ מעגליך נאָך אַזאַ מיתה, ווי ער האָט געהאַט, אַז ער האָט אפילו נישט געקאָנט קומען צו קבר ישראל, משטיינס נעזאָגט... איך זעה אָבער ארויס, רב

שלום־עליכם. נאָך אייערע אויגען, אַז איהר זענט אַ ווינציגער מאַמין אין די זאַכען. איז ווי איהר ווילט אייך. נויטען קאָן איך אייך ניט, איהר זאָלט מיר גלויבען אויף נאמנות. ווילט איהר — גלויבט, ווילט איהר ניט — גלויבט ניט. אודאי, ווען איהר זאָלט זיין איין אונזעריגער, דאָס הייסט, ווען איהר זענט ביי אונז אין קרושניק אין דער צייט פון מלחמה און איהר לעבט דורך דאָס, וואָס מיר האָבען איבערגעלעבט, וואָלט איהר זיך אָנגעהערט און אָנגעזעהען אַזוי פיעל זאַכען, אַז איהר וואָלט ניט ווילענדיג אָנגעהויבען צו גלויבען אין אַלע נאַרישקייטען. פאַר וואָס רוף איך עס נאַרישקייטען? וואָרום ס'איז דאָך סוף־כל־סוף פאַרט נישט מעגליך, אַז אַ געהאַנגענער זאָל נאָכ'ן טוידט נעמען אַ שטעקען אין האַנד און מאַכען אַ שפּאַציער, ווי זאָגט איהר, איבער דער שטאָדט. און ווי־באַלד מיר ווערען גלויבען אין דער מעשה מיט'ן רב'ס ארומגעהן אין עולם־התוהו, ווערען מיר שוין מוזען גלויבען אויך אין יענער מעשה מיט'ן האַלב־יאָהריגען קינד, טאַקי מיין טאָכטער'ס קינד, וואָס האָט זיך אויפגעהאַפּט פון שלאָף, אויפגעזעצט זיך אין וויע־געלע און גענומען זאָגען נביאות, וואָס וועט זיין מיט דער מלחמה. גאַנץ קרושניק האָט דערמיט געהאַט צו טהון. און שולדיג אין דעם איז ניט אַזוי מיין טאָכטער, ווי מיין מחותן דער שוטה, יחזקאל מנוחה'ס. נאָר איך מיש אייך שוין ווידער איין מעשה מיט דער אַנדערער, און איהר ווייסט דאָך, אַז איך האָב עס פיינט. נאָר וואָס זאָל מען טהון? דער קאָפּ איז אַזוי דערשלאָגען, הערט איהר, און דער ים זשומעט, ער האָט זיך עס צעשפּיעלט אַביסעל, גלייך ווי מע ווערד פון איהם גליקליך, זעהט נור!

הקיצור המעשה, האָט מען אונז, מיך מיט מיין יחיאל'ן און מיט אַלע איבעריגע פאַרנעהמסטע בעלי־בתים פון קרושניק, גע־שיקט רופען, אַז מיר זאָלען זיך מטריח זיין צום נאַטשעלניק. געהען מיר, הייסט עס, צום נאַטשעלניק מיט'ן גאַנצען פּאַראַד, ארומגע־רינגעלט מיט קאָזאַקען פון אַלע זייטען, — געהאַט אַ לויה, קיין

עין־הרע, זעהר א שענע, כמעט אלע פאליאקען פון שטאדט האבען זיך צענויפגעזאמעלט אונז באגלייטען און האבען אונז מכבד געווען מיט אלערליי אויסגעשרייען: „זשידזשי!“... „ביילים!“... „הורא, ביילים!“... און די געלעכטערען זענען געגאנגען ביז'ן הימעל אריין! און פאר גרוים גדולה, אפנים, האבען זיך די פאליאקען דערוויילע מתחתן געווען מיט די קאזאקען, באפאלען די אידישע הייזער, מקיים געווען אינאיינעם די מצוה פון א אידישען פאגראם, ווי זאגט איהר, מיט אלע פליטערלעך. די פוילען אליין האבען, הייסט עס, נישט געפאגראמעוועט. חס וחלילה, — למאי זאל איך אויסטראכטען אזא בלבול? — פליאקע האט נאר אנגעוויזען, וואו סע זיצט א איד, דאס הייסט, זיי האבען נאר געוואיעוואדיוועט, און די קאזאקען האבען שוין געטהאן זייער ארבייט, אפגערעכט דעם סדר פון פאגראם ככל משפטו וחוקתו, מיט אויפטרענען דאס בעט־געוואנט, מיט צעשפרייטען די פעדערען, מיט ראבעווען דאס אי־דישע האב־און־גוטס און לעגען אויף די פוהרען, און מיט בינדען פרומע אידען פאר די פאות, און מיט פייניגען די ווייבער פאר די אויגען פון זייערע מאנען, און מיט מאנס זיין די טעכטער פאר די אויגען פון זייערע מאמעס... און די פאליאקען זענען זיך גע־שטאנען און האבען געקוועלט, און דער נאמען „ביילים“ איז נישט אראפ פון זייערע ליפען...

איך וואלט א בעלן געווען צו וויסען, הערט איהר, וואס פאר א נקמה איז פארהאן אויף דער וועלט, וואס מיר זאלען זיך ווינשען צו דערלעבען אין אונזערע אומזיסטיגע שונאים, די פאליאקען? וואס פאר א שטראף איז פארהאן ביי גאט, וואס די דאזיגע איי־דעלע רוצחים האבען נים פארדיענט ביי אונז? איך מיין, אז ס'איז פארהאן נאר איין נקמה, נאר איין שטראף פאר זיי — און דאס וועלען מיר, דאכט זיך, דערלעבען אין גיכען, אם ירצה השם, מיט גאט'ס הילף, אז פון אלע גליקען, מיט אלע זיסע צוזאגעכצען, וואס מע זאגט זיי צו פון ביידע זייטען, וואס שלאגען זיך פאר זיי, ווע־

לען זיי, די פּאַליאַקען הייסט עס, קריגען געבראָכען די ביינער און גוט אויסגעריסען ווערען פון די פּאַראַנדקעס. וואָס יעדער פון די צוויי וועט זיך נעמען ביי זיי איינפיהרען, פּאַני אויף זיין שטייגער און דער דייטש אויף זיין שטייגער, און דערנאָך ערשט וועלען זיי באַקומען פון פּאַני'ן א מכה און א פייג פונ'ם דייטש... עס וועט זיך אויסלאָזען, ווי יענע מעשה מיט די צוויי ווייבער, וואָס ווערד דערצעהלט ביי אונז אין די ספרים. א מענטש האָט געהאַט צוויי ווייבער, איינע א יונגע, די אַנדערע איין אַלטע, און ביידע האָבען זיי איהם ליעב געהאַט. פלעגט די יונגע איהם אויסרייסען אַלע טאָג א גרויע האָר, ער זאָל ניט אויסווייזען אַלט. און די אַלטע פלעגט איהם אויסרייסען אַלע טאָג א שווארצע האָר, ער זאָל ניט אויסווייזען יונג. דער סוף איז געווען, אז ער איז גע־בליבען קרח מכאן און קרח מכאן; אויף אונזער לשון וועט עס הייסען פשוט, איהר פאַרשטעהט צי ניין, פּליכוואַטע... אָדער ס'איז פאַרהאַן א מדרש ביי אונז פון א פּאַסטוך מיט א וואָלף, וואָס האָבען מלחמה געהאַלטען פאַר א שעפּעלע; דער האָט גע־שלעפּט צו זיך און דער צו זיך; אַזוי לאַנג, ביז דאָס שעפּעלע איז צעריסען געוואָרען... איך וואָלט אייך געקאָנט ברענגען נאָך משלים א סך, נאָר איהר ווייסט דאָך, אז איך האָב פיינט מאריך זיין. עס בלייבט איבער נאָר איין זאַך, טאָמער וועט איהר פרע־גען א קשיא: סטייטש, ווי טאָר עס א איד זיין אַזא מין אכזר און וועלען דערלעבען אויף יענעם אַזוי פיעל שלעכטס, יענער מעג זיך זיין אפילו א שונא, אין דער צייט, וואָס אונזערע חכמים זאָגען בפירוש, אז דאָס וואָס פאַר דיר איז ניט גוט זאָלסט דו יענעם ניט ווינשען? זענט איהר אפשר אויך גערעכט. נאָר איך וואָלט א בעלן געווען, אז עמיצער אַנדערש זאָל זיין אויף מיין אָרט און אויסשטעהן דאָס, וואָס איך בין אויסגעשטאַנען. מילא, פון די קלעפּ מיט די סטוסאַ־

קעם, וואס מיר האבען געחאפט פון די קאזאקען ביז מיר זענען גע־קומען אויפ'ן ארט — דאס בין איך א י י ך מוחל, און אז מיר זענען געקומען אויפ'ן ארט, אין רוסישען שטאב אריין הייסט עס, האט מען אונז אריינגעזעצט ווי די גענז, נאר יעדען אין א באזונ־דער קעמערעל, און עס האט זיך אנגעהויבען איין אויספארשונג און איין אויספרעגעניש וועגען די דייטשען, וואו האבען מיר גע־נומען אזוי פיעל גאלד און אזוי פיעל ברויט און אזוי פיעל אמוני־ציע פאר די דייטשען? חאטש לעבען זאלען זיי אזוי ביידע, די פאליאקען מיט די קאזאקען, ווי מיר ווייסען פון וואס צו זאגען! דערנאך רופט זיך אן דער גענעראל, א וואיענער מיט א רויט פנים און מיט פאליעטען, — אפשר איז ער גאר ניט קיין גענעראל, אפשר איז ער נאר א פאלקאווניק, אדער גאר א קאפיטאן, איך זאל אזוי ויסען פון איהם: „ווער, זאגט ער, פון אייך, אידען, איז דא דער זשיד יאנקעל?"... זאג איך: „יאנקעל — דאס בין איך". רופט זיך אן צו מיר דער גענעראל, אדער דער פאלקאווניק, ווייסט איהם דער רוח: „דאס איז דיין זוהן יחיאל, וואס איז אזוי דער־הויבט געווארען ביי די דייטשען?" זאג איך: „יא, יחיאל — דאס איז מיינער א זוהן, און איהם האבען, זאג איך, די דייטשען געצוואונגען, זאג איך, ער זאל זיין בורמישטש אויף א קורצער צייט, ביז דו וועסט, זאג איך, אריינקומען צוריק קיין קרושניק"... „אזוי, — זאגט צו מיר ווידער דער גענעראל, אדער דער פאלקאוו־ניק,— אט וועל איך דיר, זאגט ער, באווייזען, אז דיין זוהן איז ביי מיר, זאגט ער, נאך העכער געקרוינט. אט וועל איך דיר ווייזען, זאגט ער, ווי הויך ער וועט ביי מיר באלד זיין"... און מיט די ווערטער נעמט ער מיך אונטער דער האנד, דער גענעראל הייסט עס, אדער דער פאלקאווניק, נעמען זאל איהם ביי'ם הארצען און ביי דער לע־בער, און פיהרט מיך ארויס אין הויף ארויס, צו באווייזען מיר, ווי הויך מיין זוהן וועט ביי איהם זיין... און געהענדיג מיט מיר, מאכט ער צו מיר אזוי: „ביי דיר איז דאך מסתמא, זאגט ער,

דיין זוהן טהייער? ווייל איך, זאָגט ער, אַז דו אַליין מיט דיינע אייגענע הענט זאָלסט איהם באַערדיגען, ... אַ שטיק ברויט; אַ געשמאַקע, מיט אַ קאָוואַנע אויפ'ן האַלז...״ טראַכט איך מיר: רבונו של עולם, וואָס טהוט זיך דאָ? ניט שוין זשע האָט מיין יחיאל נושא חן געווען ביי'ם רוסישען גענעראַל, אָדער פּאָלקאָווניק, פּונקט אַזוי ווי ביי'ם דייט־שען קאָמענדאַנט? ניט שוין־זשע ווערד ער באַשענקט פון פאָני'ן מיט איין אָרדען? פאַר וואָסערע מעשים טובים? אַי וואָלט דאָס געווען, טראַכט איך מיר, אַ מפּלה פאַר די פּאָליאַקען! אַי־אַי־אַי! פּליאַקע וואָלט איינגענומען אַ מיתה משונה!... נקמה! דאָס גע־פיהל פון נקמה, איהר פאַרשטעהט מיך נייע!... נאָר צוריק שמועסענדיג, ווי באַלד אַז איין אָרדען, טראַכט איך מיר, צו וואָס קאָזאַקען? צו וואָס נאַגאַיקעס? צו וואָס קלעפּ? צו וואָס איינ־שפּאַרען ווי די גענז, און יעדען איין באַזונדערע קעמערלעך?... און דאָס הארץ איז מיר, ווי זאָל איך אייך זאָגען? דרייסיג פּוד! פופציג פּוד!... נאָר צוריק טהו איך מיר אַ לעגן־איבער: אַ קשיא אויף פאָני'ן — אפשר איז ביי איהם אַזוי דער איינפיהר? מיר'ן עלטער ווערען מיט אַ מינוט, וועלען מיר וויסען... און כך הוה — מיר זענען עלטער געוואָרען מיט אַ מינוט — חאָטש די מינוט האָט זיך געצויגען אַ יאָהר! און אַז מיר זענען געקומען מיט'ן גענע־ראַל, אָדער מיט'ן פּאָלקאָווניק, ס'זאָל אויף איהם קומען אַ מפּלה, אין הויף, אַז מיר זענען געקומען צום גוטען אָרט, איז מיר פאַר־ענטפערט געוואָרען אַלסדינג... און אַז איך האָב דערזעהן מיין יחיאל'ן שטעהן אַ געבונדענעם ביי אַ בוים, און צוויי קאָזאַקען מלאכי־חבלה ביי די זייטען, און דאָס פּנים — אַ שענערען לעגט מען אין דער ערד אריין, — האָב איך שוין פאַרשטאַנען, אַז אָך און וועה איז צו מיר, ווי אַזוי מיין יחיאל וועט ווע־רען דערהויכט, און מיט וואָס פאַר איין אָרדען פאָני וויל איהם באַשענקען... נאָר האָט צייט אַ ביסעל — דאָס איז נאָך באַלד! די רעכטע מעשה מיט דער עקדה הויבט זיך ערשט אָן.

איך האב נאך געהאט אויף זיך א גענעראל, א פאלקאווניק, האבען זאל ער אייך ס'מאיאווע קדחת א גאנץ קיילעכיג יאהר. המן איז געווען א גאלד! פרעה — א שנעק! טיטוס — א הונט!... אויב איהר וועט מיר צוזאגען, אז איהר'ט האלטען קאפ, וועל איך אייך בעטען, מיך לאזען איבערהאפען דעם אטעם אויף א ווייליגקע. און אגב וועט איהר זיך אליין אויך אביסעל אויסרוהען, ווארום איך האב אייך שוין, דאכט מיר, אנגעדולט א קאפ אזוי פיעל, אז איהר וועט מיך האבען צו געדענקען! טאמער האט אייך גאט אויסגע־היט, הייסט עס, פון רשעים־פאליאקען און פון שכורים־קאזאקען, האט ער אנגעשיקט אויף אייך א פוילישען אידען, הא־חא, וואס זי־צען זיצט ער אין קרושניק און רופען רופט מען איהם יאנקעל יונגעווער, ווייל ער איז א יונגעווער, פון יונגעוו, איהר פארשטעהט צי ניין...

.11

יחיאל צו דער עקדה.

— — — פרעגט מיך, אשטיינער, איצטער, וואס האב איך דע־מאלט געפיהלט און וואס האב איך דעמאלט געטראכט, אז דער רוסישער גענעראל, אדער פאלקאווניק, ווייסט איהם דער שווארצער יאהר, האט מיך ארויסגעפיהרט אין הויף און האט מיר באוויזען מיין יחיאל'ן שטעהן א געבונדענעם, א פארטיגען צו דער תליה, און רופט זיך אן צו מיר כהאי לישנא:

„זעהסט דו, זאגט ער, אט די תליה? דאס האב איך, זאגט ער, אויסגעפונען א פארהעכערונג פאר דיין זוהן דעם בירגערמייס־טער, פאר זיין געטריישאפט, זאגט ער, און פאר זיין איבערגעבענ־הייט צו אונזער פיינד. געקומען איז איהם אייגענטליך, זאגט ער, שיסען. איז אבער שיסען פאר אייך צופיעל כבוד, און אגב, זאגט ער, איז א שאד קוילען און פולווער. מלחמה־צייט, פארהאן ב״ל־

כערך פון איהם... איצטער זיי אזוי גוט, זאָגט ער, אָט האָסט דו די שטריק, נעם טהו איהם אָן, דעם זוהן דיינעם. אויפ'ן האלז — דאָס איז דיין כבוד"... — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

נו, וואָס זאָלט איהר קלעהרען, אז מע דערלעבט אזא כבוד פון פאָני'ן, ימח שמו וזכרו? אין איין מינוט זענען מיר דורכגע־פלויגען אין קאָפּ אפשר טויזענד מחשבות און געדאַנקען. וואָס זאָל איך טהון, למשל? זאָל איך איהם פאלען צו די פיס, קושען די הענט, בעטען ביי איהם רחמים פאַר מיין קינד? זאָל איך איהם זאָגען מיט בייזען, אז ניין, ער וועט דאָס ניט דערלעבען, ניט ער און ניט א גרעסערער פון איהם, אז איך, יאַנקעל יונעוועד, זאָל אויפהויבען מיין האַנט אויף מיין זוהן? אָדער זאָל איך איהם זאָגען: „הענג בעסער מיך! הענג אויף אונז ביידען אויף איין שטריק, דו המן, דו טיטוס, דו אַזוינער און אַזוינער!"?... דערנאָך האָב איך מיך באַטראַכט — ניין. מע דאַרף נישט. עס טויג ניט אזוי. לאָם איך איהם בעסער זאָגען, איהר פארשטעהט צי ניין, א פּאָר ווערטער, גלאַט אזוי מיט גוטען, הייסט עס. ממה נפשך, וועט ער מיך אויס־הערען, איז דאָך אודאי גוט. אלא וואָס דען? ער וועט נישט ווע־לען הערען — איז דאָס סאַי וסאַי פארפאַלען. מיין לעבען איז דאָך סאַי וסאַי, ווי זאָגט איהר, ניט ווערטה א פּרוטה. ווארום ס'איז דאָך נאַריש, איך וועה דאָך איהם ניט פּאָלגען און וועל מיין זוהן מיט מיינע אייגענע הענט צו דער תליה ניט ברענגען, וועט ער דאָך מיך סאַי וסאַי הרג'ענען, היינט וואָס האָב איך דאָ אָנצו־ווערען?...

הקיצור, איך האָב מיך אָנגענומען מיט הארץ, יעבור עלי מה, און רוף מיך אָן צו איהם, צום גענעראַל הייסט עס, אָדער צום פּאָל־קאָווניק ימח שמו, און מאַך צו איהם אזוי: „הער זשע אוים, זאָג איך, וואַשע וויסאָקאָיע, וואָס איך וועל דיר זאָגען, זאָג איך. די מעשה דערפון איז אזוי. א מענטש, זאָג איך, איין אָפּגע־משפּט'ער צום טוידט מעג, זאָג איך, זאָגען פאַר'ן טוידט וואָס ער

וויל. נישט קיין ספק, זאָג איך, נאָר עטליכע ווערטער — דאָס, זאָג איך, וועסט דו אַליין זאָגען, אַז איך מעג. וויל איך דיר, זאָג איך, זאָגען אַט וואָס. פון אונזער חומש, „ביבליע" הייסט עס ביי אייך, געדענקסט דו, זאָג איך, מן הסתם, מיט וואָס פאַר אַ גרינג האַרץ אברהם אָבינו, זאָג איך, האָט געפיהרט זיין איין־איינ־ציגען זוהן יצחק'ן צו דער עקדה, זאָג איך. ער, אברהם אָבינו הייסט עס, האָט, ווי דו ווייסט, אפילו די צונג נישט איבערגעקעהרט. ווייסט דו, זאָג איך, פאַר וואָס? דערפאַר, וואָס גאָט, אָט יענער גאָט, זאָג איך, וואָס זיצט אָט דאָרט אויבען אין הימעל, האָט איהם אַזוי געהייסען. און אַז גאָט הייסט, זאָג איך, איז דאָס אַ מצוה און אַ פאַרגעניגען און אַ כבוד, אַ שמחה, זאָג איך. וואָרום אַ קליינינקייט — אַזאַ זכיה, זאָג איך, אַז גאָט אַליין, דער מלך מלכי המלכים, האָט אויסגעקלויבען, זאָג איך, מיין זוהן פאַר אַ קרבן! קאָן דען זיין אַ גרעסערער כבוד? דו ביזט דאָך אָבער, זאָג איך, וואָשע וויסאָקאָיע, ווי איך זעה גרויס, אַ מאַן איין אויפריכטיגער, וועסט דו דאָך, זאָג איך, מיר נישט זאָגען, אַז גאָט האָט דיר געהייסען, זאָג איך, אַז דו זאָלסט מיר הייסען, איך אַליין זאָל איהם אויפברענגען מיין זוהן פאַר אַ קרבן. היינט ווי קאָן איך, זאָג איך, אויספילען דיין געבאָט? וועסט דו מיר, זאָג איך, זאָגען, אַז דיין מלך האָט דיר אַזוי געהייסען און דו ביזט, זאָג איך, מקיים זיין געבאָט. איז אַזוי ווי, זאָג איך, איך וועל דיין באַפויל נים מקיים זיין, ווייל דו ביזט געשיקט געוואָרען, זאָג איך, נים פון גאָט, נאָר פון אַ מלך בשר ודם, וועסט דו מוזען, זאָג איך, דעם באַפויל פון דיין מלך אַליין מקיים זיין, און מיך, זאָג איך, וועסט דו פאַר מיין נים פאָלגען דיך מסתמא אויך נים שאַ־נעווען און וועסט מיך מסתמא אויך, זאָג איך, טוידטען. אויב אַזוי, זאָג איך, האָב איך צו דיר אַ קליינע בקשה — און אַ בקשה פון אַ מענטשען פאַר'ן טוידט מוז מען אויספאָלגען! — מיין בקשה, זאָג איך, איז, אַז דו זאָלסט מיך הענגען

אויפצופריהער. פאַר מיין זוהן, וואָרום איך בין זיין פאָטער, און די טבע פון דער וועלט איז, אַזוי, זאָג איך, האָט זי גאָט באַשאַפען, אַז אַ קינד זאָל זעהן זיין פאָטער אַ טוידטען, ניט אַ פאָטער זיין קינד... אַז איך וועל שטאַרבען, זאָג איך, פריהער פון מיין קינד האָטש מיט עטליכע מינוט, וועט מיין זוהן, זאָג איך, קאָנען זאָגען נאָך מיר קדיש"...

— —

אָט מיט די ווערטער און מיט דעם לשון האָב איך צו איהם געזאָגט, צום גענעראַל הייסט דאָס, אָדער צום פּאָלקאָווניק, ווייסט דער רוח די ביינער זיינע.

אַז איהר וועט מיך פרעגען, פון וואַנען האָט זיך צו מיר גענומען אַזאַ שטאַרקייט מיט אַזאַ כח הדבור? ווייס איך אַליין ניט פון וואַנען. מיר דאַכט זיך אויס, הערט איהר, אַז ניט נור אַ גענעראַל, אָדער אַ פּאָלקאָווניק, — דער קייסער אַליין זאָל געוועזען זיין דערביי, וואָלט איך איהם געזאָגט דאָס אייגענע. אַ מענטש, אַז ער זעהט פאַר זיך דעם מלאך־המות, איהר פאַרשטעהט צי ניין, און פיהלט, אַז ער איז מיט איין פוס שוין אויף יענער וועלט, איז ביי איהם דעמאָלט אַ פּאָלקאָווניק און אַ גענעראַל און אַ קייסער — בלאָטע! אין אַזאַ מינוט אַז אַ מענטש רעדט, רעדט ער גאָר אַנדערש, ווי זאָגט איהר: דברים היוצאים מן הלב... והראיה? מיינע ווערטער זענען איהם, אפנים, אריין גוט אין די ביינער, דעם גענעראַל אָדער דעם פּאָלקאָווניק, וואָרום ער איז באַלד גאָר אַנדערש געוואָרען און רופט זיך אָן צו מיר: „פון וואַנען נעמט זיך, זאָגט ער, צו אַזאַ אידען ווי דו אַזאַ שטאַרקייט, גלייך, זאָגט ער, ווי דו וואָלסט גאָר קיין מורא ניט געהאַט פאַר'ן טוידט?"...

דערזעהען, אַז דער אָדון לאָזט זיך רעדען, מאַך איך צו איהם: „אויב, זאָג איך, וואַשע ווּיסאָקאָיע וועט מיר שענקען נאָך אַ צוויי מינוט, וועל איך דיר, זאָג איך, זאָגען פון וואַנען עס נעמט זיך צו מיר אַזאַ שטאַרקייט מיט אַזאַ כח אויף ניט צו מורא האָבען

פאַר'ן טוידט. פאַרהאַן, זאָג איך, ביי אונז אַ גמרא, ביי אייך ווערד עס אָנגערופען „תלמוד“, זאָג איך. דערצעהלט זיך, זאָג איך, די גמרא אַ מעשה פון די עשרה הרוגי מלכות, וואָס זענען אָפּגע'משפט געוואָרען צום טוידט. איז איינער פון זיי, זאָג איך, אַרויף אַ לע־בעדיגער אויפ'ן הימעל און האָט זיך גענומען נאָכפרעגען, וואָס איז די מעשה מיט די עשרה הרוגי מלכות, וואָס מע האָט זיי אָפּגע־משפט צום טוידט? האָט מען איהם, זאָג איך, געענטפערט, אַז עס איז אַזאַ גזירה פון א י ה ם, פון גאָט אַליין הייסט עס, און ס'איז אַ פאַרפאַלענע זאַך. פרעגט ער, פאַר וואָסערע זינד? ענטפערט מען איהם: פאַר מכירת יוסף. דערפאַר, הייסט עס, וואָס די עשרת השבטים האָבען פאַרקויפט זייער יונגערען ברודער יוסף, און פאַר אַזאַ זאַך, זאָגט מען איהם, קומט מיתה. סע שטעהט בפירוש אין דער תורה. פרעגט ער: סטייטש, אַזוי פיעל צייט אַוועקגעגאַנגען, האָט מען נישט געקאָנט זיך אָפּרעכענען, זאָגט ער, מיט זיי פאַר מכירת־יוסף און געוואַרט אויף אונז, אויף די עשרה הרוגי מלכות? ענטפערט מען איהם דאָרטען: פון זינט מע האָט פאַרקויפט יוסף'ן ביז היינטיגען טאָג איז נאָך ניט געווען אַזאַ דור, וואָס זיינע קינדער זאָלען זיין מ ע ה ר ע ר ר י י ן א ו ן א ו מ ש ו ל ד י ג, ווי די דאָזיגע עשרה הרוגי מלכות... דו פאַרשטעהסט, זאָג איך צו איהם, צום גענעראַל אָדער צום פאָל־קאָווניק, מיט וואָס פאַר אַ גדלות, זאָג איך, און מיט וואָס פאַר אַ פרייד איך און מיין זוהן און אונזערע אַלע איבעריגע קרושניקער אידען געהען צו דער תליה, אַז מיר ווייסען, אַז ר י י נ ע ר א ו ן א ו מ ש ו ל ד י ג ע ר פון אונז איז נישטאָ אויף דער גאַנצער וועלט?!“...

און מעהר האָב איך שוין, איהר פאַרשטעהט צי ניין, קיין איינציג וואָרט נישט געקאָנט אַרויסרעדען, ווייל איך האָב מיר פאַר־געשטעלט, ווי אַזוי איך הענג און ווי אַזוי מיין יחיאל זאָגט נאָך מיר קדיש, און ווי אַזוי מיין ווייב און קינדער וויינען נאָך מיר.

און עס איז מיר געוואָרען מאָדנע ענג אין האַלז און פינסטער אין די אויגען, און טרערען האָב איך דערפיהלט, גצוזאַלצענע טרערען קויקלען זיך מיר איבער דער באָרד, און גלייך אין מויל אַריין...

— — — — — — — — — — — — — — —

איהר ווילט וויסען, פּאַני שלום־עליכם, דעם היוצא לנו מזה? דעם פּועל־יוצא, הייסט עס, פון מיין רעדען? האָט קיין יסורים ניט — ס'איז נישט געווען אַרויסגעוואָרפען. איך האָב מיט מיינע רעד מציל געווען פון דער תליה זיך אַליין און מיין יחיאל'ן, דאָס הייסט, מיך האָט מען אַרויסגעלאָזט און די איבעריגע אַלע האָט מען געהאַנגען, נאָר מיין יחיאל'ן האָט מען די תליה פאַרביטען אויף איין אַנדער שטראָף. מע האָט איהם אָװעקגעשיקט צו דער מלחמה, צום סאַמע פייער, און ער איז דאָרטען דעם ערשטען טאָג גע'הרג'עט געוואָרען און נישט געקור־מען צו קבר ישראל. פון וואַנען וויים איך דאָס? ווייל זיין נאָמען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, איז אַריין אינ'ם צע־טעל פון די „געפאַלענע". און איך קאָן נאָר זאָגען: „תהי נשמתו צרורה בצרור החיים". און אַ גוטער מליץ זאָל ער זיין. וואָרום וואָס נאָך בלייבט מיר איבער צו זאָגען? פאַרגעסט נישט, אַז אויף אַ סך איין ערגערען אופן איז פאַרלוירען געגאַנגען מיין צווייטער זוהן, מיין שמואל־משה. איך האָב אייך פון איהם, וועגען מיין שמואל־משה'ן הייסט עס, דאַכט מיר, נאָך גאָר נישט דער־צעהלט? מיין שמואל־משה — דאָס איז שוין געווען גאָר איין אַנ־דער מין חברה־מאַן, נישט יחיאל — ווי קומט ער צו יחיאל'ן? ס'איז גאָר לא זו הדרך! דאָס הייסט, ער איז אויך געווען נישט פון די, וואָס געהען אַרויס לתרבות רעה. און איז אויך געווען אַ יונג אַ געראָטענער, אַ וואוילער, אָבער גאָר אַ וואוילער; נישט מחמת איך באַריהם זיך; איהר זעהט דאָך, אַז איך דערצעהל אייך אַלסדינג, סאַי גוטס, סאַי שלעכטס, איך פאַרלייקען נישט פון אייך קיין זאַך, ווייל איך זעה,

איהר זענט א מענטש, וואס ניט אייך נארט מען. נאר וואס דען? איך האב מורא, אז איהר ווילט שלאפען, און ס'איז שוין מאקי ציים אויך. לאז איך עס איבער אויף מארגען און זאג אייך: א גוטע נאכט און שלאפט געזונט.

.12

שמואל־משה א חברה־מאן.

— — — זאגט דעם אמת, פאני שלום־עליכם, ס'איז אייך נאר־ניט קשה די גאנצע צייט: וואס פאהרט דאס אזא איד, ווי יאנ־קעל יונעוועד פון קרושניק, קיין אמעריקא, אויף דער עלטער, איין מענטש אליין, אז ער האט דארטען ניט, ווי זאגט איהר, קיין קינד און קיין רינד, קיין גואל און קיין קרוב? דער תירוץ איז אבער: ווי אזוי וואלט יעקב אבינו אנגעשפארט קיין מצרים, ווען זיינע קינדער זאלען נישט געווען פארקויפען אהינצוצו זייער ברודער יוסף? טאמער איז דער משל ניט אזוי גלייך צום נמשל — בין איך ניט שולדיג. איך האב אייך נאר געוואלט זאגען, אז יעדער וואָרום האט, ווי זאגט איהר, זיין דארום. מסתמא איז דא דערינען א מעשה. און די מעשה איז די, וואס ס'איז א גרויסע סברה, אז מיין צווייטער זוהן שמואל־משה, אט דער חברה־מאן, וואס האט נעזאלט געשאסען ווערען ביי פאני'ן אין פיער און צוואנציג שעה און איז נצול געווארען בדרך נס, ווי איהר וועט אט באלד הארכען, איז געזונט און שטארק און געפינט זיך איצט אין יענעם לאנד, וואוהין מירביידע, איך און איהר, פאהרען אצינ־דערט. הגם, איך מוז אייך זאגען דעם ריינעם אמת, אז איך בין אין דעם נישט אזא גרויסער מאמין, נישט מחמת איך בין, חס ושלום, אזא גרויסער אפיקורס, וואס גלויבט נישט אין נסים — דאס נישט. אדרבה! ער, אז ער וויל, קאן ער! ער האט שוין באוויזען, ווי זאגט איהר, גרעסערע קונצען! נאר וואס זשע

דענן? דאָס וואָלט געווען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, שוין צופיעל פאַר אַזאַ שלים־מזל, ווי איך, צו גוט פאַר יאַנקעל יונעווער פון קרושניק. והראיה? אָט האָט איהר אַ סימן. אָט בין איך געווען גלייך מיט אייך און גלייך מיט אַלע אידען אין דער דאָזיגער שטאָדט — ווי אַזוי הייסט זי? — קאָפּענהאַק. טויזענדער און טויזענדער מענטשען האָבען זיך דאָרט געוואַלגערט גלייך מיט מיר, אויסגעריסען געוואָרען, געזוכט און געגישטערט און סוף־כל־סוף פאָרט אויסגעזוכט איינס דאָס אַנדערע. עס איז געווען אַ תענוג צו זעהען, ווי אַזוי מאַנען האָבען געפונען זייערע ווייבער, ווייבער — זייערע מאַנען, ברידער — זייערע שוועסטער, קינדער — זייערע מאַמעס. פאַר וואָס האָב איך נישט געהאַט דאָס גליק ביי נאָט צו געפינען דאָרט מיין שמואל־משה׳ן? אַלאַ וואָס דען? איהר וועט זאָגען, אפשר איז ער אָפּגעפאָהרען פון דעם קאָפּענהאַק איידער איך בין אַהינצוצו געקומען? אָדער אפשר איז ער געפאָהרען קיין אַמעריקאַ גאָר דורך איין אַנדער וועג, ניט דורך קאָפּענהאַק? זאָגען מיר אָבער די אידען, וואָס פאָהרען מיט מיר אונטען אין דריטער קלאַס, אַז קיין אַמעריקאַ איז נישטאָ קיין אַנדער וועג, אויסער קאָפּענהאַק, — גלויב איך זיי נים. פאַר וואָס? פשוט. ווייל אידען זענען בהמות. אידען ווייסען ניט דעם חילוק פון ים ביז יבשה. אויף דער יבשה איז פאַרהאַן וועגען, פאַרהאַן רעלסען, פאַרהאַן אייזענבאַהנען; אָבער אויפ׳ן ים — וואָס איז שייך אויף אַ ים וועגען? אי וואָס? — איהר׳ט מיר זאָגען, ס׳שטעהט דען ניט בפירוש געשריבען „ה נ ו ת ן ב י ם ד ר ך“? — ע! וואָס גלייכט איהר דאָס צו דעם? דאָס האָט גאָר איין אַנדער טייטש מיט איין אַנדער פשט! מע באַדאַרף וויסען, ווי זאָגט איהר, וואו דער „חמור“ שטעהט...

הקיצור המעשה — דערווייל האָט איהר מיך אַביסעל אַראָפּגעשלאָגען פונ׳ם וועג, און מיר האַלטען נאָך גאָר פון פאָרינגט, ביי מיין שמואל־משה׳ן, וואָס איהר קענט איהם נאָך גאָר ניט און

ווייסט נישט וואס פאר א חברה־מאן דאס איז. א רעכטער חברה־מאן! איהר ווילט ויסען, וועלכעס ווערד אנגערופען ביי מיר א „חברה־מאן״? א חברה־מאן ווערד אנגערופען ביי מיר יעדער איינ־ציגער, וואס וויל זיך אויספיינען, יוצא זיין פאר דער וועלט, זיין בעסער, ווי נאט האט איהם באשאפען, איהר פארשטעהט צי ניין — אלץ איינס: א ציוניסט, א סאציאליסט, אדער גלאט א קאכלע־פעל — ביי מיר האבען זיי אלע איין ווערטה און הייסען ביי מיר מיט איין נאמען — „חברה־לייט״. אי, וועט איהר פרעגען ביי מיר א קשיא, טאקי אויף מיר אליין: סטייטש, אט בין איך געווען כל ימי א קהל'ס־מאן און א קאכלעפעל אין קרושניק און איבערגע־קריעגט זיך מיט דער גאנצער שטאדט? — אביסעל א גלייכעניש! בין איך דאך עפּים געווען א איד א בעל־הבית, מיט א שטוב און מיט א נאמען, עפּים א גאנצער יש, געווען ביי וואס אנצונעמען, איהר פארשטעהט צי ניין — און דער וואס? א גארניש, א יונ־געל, א צוציק, נאך דער מאמעס מילך, ווי זאגט איהר, נישט אויס־געטריקענט, קיין צוואנציג יאהר נים אלט אפילו! אמת, אז איהר'ט אויף איהם א קוק טהון, וועט איהר זאגען, אז דער בחור איז אלט אריבער צוואנציג, און פארשטעהן פארשטעהט דאס דוקא אזוי פיעל, ווי א מענטש, וואס איז לכל הפחות דרייסיג יאהר, און קע־נען קען עס דוקא אלסדינג, אי רעדען, אי שרייבען, אי לייענען, אי השבונ'ען, — נישט חלילה מחמת באריהמעריי זאג איך עס; איהר ווייסט דאך, אז איך האלט נישט דערפון. נאר אז איהר'ט זיך באנעגענען מיט עמיצען פון אונזערע מקומות, טאמער וועט זיך אייך מאכען, און איהר וועט א פרעג טהון א מינדסט קינד אויף יאנקעל יונעווער'ס זוהנדעל, וועט מען אייך זאגען: „וואסער זוהנדעל? דאס בחור'על? — א פייער, א ברען, א שייגעץ, איין עזות־מחוצף־פנים, איין אויסוואורף פון דער נאטור!״... האטש ס'אליגען! ס'איז שקר וכזב! ער איז נישט קיין אויסוואורף און נים קיין עזות־מחוצף־פנים... דאס הייסט, א שטיקעל עזות־פנים

א י ז ע ר; ער וועט אייך ניט פארשווייגען קיינעם, עס מעג זיך זיין ווער עס וויל זיך, אפילו דער גובערנאטאר אליין, וועט ער איהם מאכען מיט דער בלאטע גלייך! דאס הייסט, ער וועט זיך אייך ניט זידלען, חלילה וחס! נאר ער וועט אייך אזוי אפּענט־פערען, אז ס'וועט אייך ווערען פינסטער אין די אויגען, און איהר'ט זיין צופריעדען, אז ער'ט אייך לאזען צורוה... פון וואנען האט זיך גענומען צו מיר אזא זוהן? פונקט דער היפך פון יחיאל'ן — אויף וויפיעל יענער, עליו השלום, איז געווען א פאליטישנע, א שטי־לער און א בנעימות'דיגער, אויף אזוי פיעל איז דער א קלעק — איהם צו לענגערע יאהר, אויב ס'איז אמת, אז ער לעבט... דער, אז ער טשעפעט זיך אן אין א זאך, איז איהם ניט אפּצורייסען! און האט עס ארויסגעזאגט דאס ווארט פונ'ם מויל, למשל, אויף נאכט טאג און אויף טאג נאכט, — איז פארפאלען, מעגען קומען כל מלכי מזרח ומערב! סיידען ער וועט זיך אליין ארומקוקען. זאגען איהם מוסר — זאל אייך גאט היטען! נאך ערגער! דעמאלט וועט ער אייך ערשט טהון קאפּויר! איך געדענק ניט אקוראט, נאר מיר דאכט זיך, אז איך האב אייך שוין איין מאל באמערקט, אז עקשנים זענען מיר אלע אין קרושניק, מיר האבען א שם אויף דער וועלט פאר עקשנים, און צווישען די קרושניקער זענען מיר די גרעסטע עקשנים. הייגט שטעלט אייך פאר, וואס דאס איז פאר א פוינעל, אט דער שמואל־משה הייסט עס, אז ביי אונז אין דער משפחה האט ער קיין אנדער נאמען, נאר „דער עקשן“...

הקיצור, איז זיך מיישב איין מאל אט דער עקשן, דאס איז געווען נאר צום אנהויב פון דער מלחמה, נאך איידער מע האט א רוף געגעבען מיין יחיאל'ן צו דער אפּאלצעניע, און קומט אהיים און בעט זיך ביי דער מאמען, זי זאל איהם איינפּאקען די זאכען און מיטגעבען גרעט — ער פאהרט, זאגט ער, אין דער גוברניע, קיין לובלין הייסט עס. „וואס וועסט דו טהון אין דער גובער־ניע?“ — גארניש, ער וועט זיך, זאגט ער, איינגעבען צו פאני'ן אין

— דער דיענסט. „ביזט משוגע? צי חסר דעה? צי מטורף?“ — אַט אַזוי וויל ער — און שוין! די „פּאַטרעטיזמע“ האָט זיך אין איהם צעבראָכען. אַלע געבען זיך איין, זאָגט ער, פריי, וויל ער אויך זיך איינגעבען פריי. „מיר'ן זיי ווייזען, זאָגט ער, אַז מיר זענען זיי ניט ווענינער געטריי ווי די פּוילען, אויב ניט מעהר נאָך!“ און ער ברענגט מיר אַ ראיה פון פּאַן פּשעפּעצקי'ס זוהנדעל, סטאַש. „נאַ, זעה, זאָגט ער, אַ גימנאַזיסטעל, זאָגט ער, פון זעכסטער קלאַס און האָט זיך שוין פאַרשריבען אין פּאָלק!“ בייטעל איך מסתמא אוים אַלע בייזע חלומות: „בהמה, זאָג איך, בצורת אדם וואָס דו ביזט! וואָס גלייכסטו זיך, זאָג איך, צו סטאַשען? סטאַש, זאָג איך, איז אַ גוי און קאָן זיך דערדינען, זאָג איך, צו איין אָפיציער, און צו אַ פּאָלקאָווניק, און צו אַ גענעראַל, און אפשר נאָך העכער אויך, און דו, זאָג איך, וואָס? האָסט פאַרגעסען, זאָג איך, אַז דו קומסט אַרוים, זאָג איך, פון צו אַ גרויסען יחוס, זאָג איך, פון אברהם, יצחק ויעקב?“ איז דאָך עס אָבער שמואל־משה עקשן, און אַ חברה־מאַן דערצו, מאַכט ער צו מיר: „אָט ווייל איך קום אַרוים, זאָגט ער, פון אַזאַ הויכען יחוס, באַדאַרף איך זיי, זאָגט ער, באַווייזען, ערשטענס, אַז ס'אַליגען, וואָס מע זאָגט אויף אונז, אַז מיר ציטערען פאַר אַ ביקס און שרעקען זיך איבער פאַר אַ שאָס, און, צווייטענס, לאָזען זיי, זאָגט ער, זעהען, אַז מיר זענען גלייך צו אַלע און אַז מיר פ א ר ד י ע נ ע ן, זאָגט ער, צו זיין גלייך מיט אַלע“... איהר פאַרשטעהט, וואוהין דאָס ציעלט?... ווייל איך דאָך איהם מסתמא אָפּענטפערען, ווי זאָגט איהר, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, לאָזט ער זיך ניט, דער חברה־מאַן, און מאַכט צו מיר: „טאַטע, עס וועט דיר גאָרניש העלפען, זאָגט ער, איך בין, זאָגט ער, אַ זעלנער און געה אין דער מלחמה, און זייט גע־זונט. איך וועל אייך, זאָגט ער, שרייבען בריוולעך“... כהאי לישנא — מיט די ווערטער.

פאַרשטעהט זיך, אַז מיינע, ווי באַלד נאָר זי האָט דערהערט

אזא לשון מיט אזעלכע דבורים, — אז זי האט גענומען צו חלש'ען — חלש'ט זי נאך. „סטייטש, זי וועט דאס ניט אויסהאלטען! זי וועט זיך נאר א מעשה אנטהון!" טענה איך צו איהר: „שא, זאג איך, מרים, מירעל, פאלג מיך, לאז זיין שטיל, וועסט דו בעסער מאכען. דאס משוגעת, זאג איך, וועט איהם איבערגעהן, וועט ער אליין חרטה האבען". והראיה, וועך איז נערעבט געווען? הלואי וואלט ער מיך געפאלגט דאס מאל און אלע מאל. איז עס דאך אבער שמואל־משה עקשן, האט ע ר אויסגעפיהרט, ניט מיר. און איז אוועק אין דער גובערניע אריין, און גלייך אהין, וואו מע דארף, און האט געגעבען א לעג־אוועק א שמועס, און דוקא בעל־פה, די צונג באדארף מען איהם, ווי זאגט איהר, ניט פיקען, און ער האט זיי געזאגט כך וכך, אז ער אליין, הייסט עס, איז א איד, און אז ער איז יאנקעל יונעוועער'ס א זוהן פון קרושניק, און זיין נאמען איז שמואל־משה, און ער בעט, מע זאל איהם צונעמען פריי אין דער דיענסט אריין... האט מען איהם דוקא אויסגעהערט, באטראכט דעם נפש און רעכט אויסגעלאכט, אפגע'לצ'עוועט, גע־מאכט חוזק, ווי פאני קאן. איינער א גענעראל האט איהם א פרעג געגעבען — אזוי שרייבט מיר שמואל־משה אין זיין ערשטען בריעף: — „צו וואס ווילסט דו זיך איינגעבען אין דער דיענסט?" ענטפערט איהם מסתמא מיין שמואל־משה: „איך וויל געהן אין דער מלחמה". פרעגט איהם ווידער דער קאמאנדיר: „מיט וואס ווילסט דו האנדלען אין דער מלחמה? מיט אידישע פיש, צי מיט רוסישער וואדקא?" האט איהם אפילו שמואל־משה געוואלט אפ־ענטפערען, ווי ער קאן, ס'זאל איהם ווערען גרין און געל, נאר ער האט זיך מיישב געווען, ווי זאגט איהר, לאז איין מאל זיינס אי־בערגעהן, און רופט זיך אן צו איהם, צום קאמאנדיר הייסט עס: „איך וויל, זאגט ער, וואשע וויסאקע, געהן אין דער מלחמה איבער צוויי זאכען: ערשטענס, זאגט ער, איז דאס מיין חוב, איך ביז מחויב צו געהן שלאגען זיך פאר מיין פאטערלאנד; והשנית, זאגט

ער, ווילט זיך מיר באווייזען, אז א איד קאן אויך, זאגט ער, עפּיס אויפטהון אין דער מלחמה, אז א איד, זאגט ער, קאן ניט נאר האנדלען מיט אידישע פיש אדער מיט רוסישער וואדקע, נאר אז ער קאן, זאגט ער, שיסען אויך". צעלאכט זיך דער קאמאנדיר נאך שטארקער: „ווי קומט צו א אידען שיסען?" זאגט צו איהם מיין שמואל־משה: „קאנסט מיך פארהערען" — א יונגאטש קאן! אוראי האט מען איהם פארהערט שיסען — וואס מיינט איהר, שפּיעלעכלעך? ביי פאני'ן געהט דאס ניט אן! און ניט נאר שי־סען אליין, מע האט איהם אין איין וועגס, אזוי שרייבט מיר שמואל־משה, פארהערט אלסדינג — אי שרייבען, אי לייענען, אי חשבונ'ען, און עס האט זיך ארויסגעוויזען, זאגט ער, אז ער איז אומעדום אין דערהיים. וואס דען, איך בעט אייך? אז פּשעפּעצ־קי'ס זוהנדעל סטאש האט געקאנט אפּגעבען עקזאמענט אויף זעכס קלאסען גימנאזיע, וואלט מיין שמואל־משה געקאנט אפּגעבען אויף צוועלף קלאסען. גלאט — איהם האט מען קיין מאל נישט צוגע־לאזט, דאס איז א באזונדערע זאך...

הקיצור, איהר ווילט דאך וויסען מסתמא דעם שפּיץ — צי מע האט איהם ארייגענומען, צי ניט? נאך א מין ארייננעמען! פאר וואס זאל מען איהם ניט ארייננעמען, איך בעט אייך? א שענער יונג, א הויכער, א ברייטער — א חיות אויף איהם א קוק צו טהון, ווי זאגט איהר, בלוט און מילך! און אויגען — אש־להבה! א היציגער פארשוין נאך פון קליינווייז אויף, אלע מאל געריסען זיך אין פייער ארייז. למשל, איך האב מיך דער־מאנט א קלייניגקייט: אז ער איז נאך געווען גאר א שנעק, ווי זאגט איהר, א קליינער וועוורויק, האט זיך געטראפען א מעשה, איין ערל האט זיך נעגעבען א שמועס־אויס ווענען אידען עפּיס ניט אזוי פוי־נעלדיג, אנגערופען אונז מיט'ן נאמען „זשיד". ה'י דער שטייגער איז, — אז מיין חברה־מאן טהוט ניט א שפּרונג־אויף און לאזט איהם ניט אראפּ קיין צוויי פעטש, איהר פארשטעהט צי ניין, אז

פונקען זענען געפלויגען! אָדער, אשטייגער, נאט איך נאָך א מעשה: אז ס׳האָט זיך אָנגעהויבען ביי אונז די שענע געשיכטע מיט׳ן פוילישען באיקאָט אויף די אידען, און ס׳איז ארויס איין מאָל א קלאנג, אז פליאקע וועט מאכען אויף אונז א פּאָגראָם, האָט איהר באַדאַרפט זעהען, ווי דער חברה־מאַן האָט זיך עס אביסעל אָנגע־צונדען, פארקאטשעט די ארבעל און שוין גרייט געווען איינער אליין אוועקצולעגען אין איין שמע־ישראל א מאָה גויים און נאָך מעהר. אז מע וועט באדארפען! א שטיקעל גליק, וואָס פּ׳יאקע האָט ליעב נאָר צו רעדען מיט דער צונג און דערביי בלייבט עס... אז איך זאָג אייך א חברה־מאַן, איז א חברה־מאַן!

בקיצור, מיין חברה־מאַן איז אריין, און ווי נאָר ער איז אריין, מיין שמואל־משה הייסט עס, אזוי האָט מען איהם תוך כדי דבור אוועקגעשיקט מיט זיין פּאָלק אין דער מלחמה אריין, און אוועק־געשטעלט איהם גלייך אין פייער אריין אקעגען דייטש, איהר פאר־שטעהט צי ניין, און אויף דער דריטער וואָך שוין האָט מען איהם באשענקט מיט א מעדאל, א „געאָרגי“ רופט מען דאָס, ס׳איז א גרויסע זכיה, שרייבט ער, צו באקומען א געאָרגי! און שפּעטער מיט א פּאָר וואָכען האָט מען איהם געשענקט נאָך א „געאָרגי“, און אין אָנדערהאלבען חדשים ארום ווידער א מאָל א „געאָרגי“! נאָר צו וואָס באריהמעריי, פוסטע דבורים? איך האָב עס פיינט! — איהר ווילט וויסען, ווי אזוי און פאר וואָס ער האָט באקומען אזוי פיעל מעדאלען? זייט זיך מטריח, רוקט זיך צו אביסעל נעהענ־טער, אָט האָט איהר אייך א פּעקעל בריוולעך, פון איהם טאקי, פון מיין שמואל־משה׳ן הייסט עס, וואָס ער שרייבט צו מיר פון דער מלחמה, פונ׳ם סאמע פייער. איך וועל אייך נישט לייענען אלע פון אלף ביז תיו. שרעקט זיך ניט! איך וועל אייך נאָר ארויס־לייענען פון זיי דאָס נויטיגסטע, אָדער, ווי זאָגט איהר, דעם סאמע תמצית, וועט איהר זעהן גבורות ונפלאות, און איהר וועט פאר־שטעהן וואָס פאר א חברה־מאַן דאָס איז! דערוויילע ווען מיר

פריהער געהן עפּיס נעמען אין מויל אריין, אויב מע קאָן עס נאָר נעמען אין מויל אריין, ווייל ניט אַלץ, וואָס מע גיט דאָ אויפ'ן שיף, מעג מען עסען, און נישט אַלץ, וואָס מע מעג, ווי זאָגט איהר, קאָן מען עסען...

אויף ווידערזעהען.

13.

די גבורות ונפלאות פון שמואל־משה'ן.

— — — איהר זאָגט, ס'איז נישט פאַרהאַן קיין צוויי גלייכע מענטשען אויף דער וועלט. וואָס דאַרפט איהר צוויי גלייכע מענטשען? נאָט אייך צוויי ברידער, פון איינע טאַטע־מאַמע, איך מיין דאָס טאַקי מיין יחיאל'ן, עליו השלום, מיט מיין שמואל־משה, להבדיל בין החיים למתים, אויב, הייסט עס, איך האָב אַ זכיה ביי גאָט און ס'איז אמת, אַז שמואל־משה לעבט און איז אין אמע־ריקאַ... אָט האָט איהר אייך דעם בעסטען ביישפּיעל: צוויי קינ־דער, איין מאַמע האָט זיי געהאַט, אין איין שטוב געוואַקסען, ביי איין רבי'ן געלערענט, — איז איינער געוועזען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, אַ ירא ושלם, מורא געהאַט אַ הויך וואָרט אויסצורעדען, ווי זאָגט איהר, אַ פליעג נישט זאַטשעפּעט אויף דער וואַנט. דער „לא תרצח" איז ביי איהם געוועזען אַ גוואַלד! — אַ קלייניגקייט לא תרצח? און דער? — אַ חברה־מאַן, און נאָך וואָס פאַר אַ חברה־מאַן! צווישען חברה־לייט אַ חברה־מאַן! איך האָב דאָך אייך שוין דערצעהלט, וואָס דאָס איז פאַר אַ צאַצקע! איז דאָס אָבער נאָך אַ שמינית שבשמינית. נאָר צו וואָס פּוסטע רעד? יעדער פאָטער האָט ליעב צו דערצעהלען גרויסקייט פון זיינע קינדער. דאָס איז שוין זינט די וועלט שטעהט. חאָטש אויף וויפיעל איהר האָט מיך דערקענט אָט דאָ אויפ'ן שיף, וועט איהר אַליין זאָגען, אַז איך בין נישט פון די פאָטערס, וואָס זענען בלינד און זעהען

ניט, אָדער זיי מאַכען זיך ניט זעהענדיג. איך האָב עס פּיינט. ביי מיר איז אַלץ אויבענאויף, ווי אויף א טעלער, ווי זאָגט איהר. איין אָפּענער זעכס און זעכציג. אָט האָט איהר אייך א גאַנץ בינטעל בריעף פון מיין שמואל־משה'ן, וואָס ער שרייבט מיר פון דער מלחמה. נאָט לייענט. וועט איהר אַליין זעהען, וואָס פאר א פויגעל דאָס איז. קוקט נישט, פּאַני שלום־עליכם, אויפ'ן כתב, וואָס איז ניט אַזוי ריין, און ניט אַזוי שען, ווי זאָגט איהר, קאָט־שערעס מיט לאָפּעטעס. ער, מיין שמואל־משה הייסט עס, האָט א האנד דוקא א שענע; מ'ע קאָן זאָגען אויף איהם, אז ער איז א „כתבא רבה". אַלע מיינע קינדער אַזוי. אז מיינע קינדער האָבען נאָך געלערענט אין חדר, פלעגט מען זיך ארומטראָגען מיט זייערע כתבים פון שטוב צו שטוב און פון האנט צו האנט. דאָס איז ביי זיי בירושה. איך אַליין, ווי איהר קוקט מיך אָן, האָב אויך געהאַט אַמאָל זעהר א שענע „פּאָטשערקע". די גאַנצע משפּחה אונזערע פּיינען זיך אוים מיט זייער „פּאָטשערקע". נאָר וואָס דען? איהר דאַרפט דאָך אַליין פארשטעהן, ווי אַזוי און אין וואָס פאר איין אופן די דאָזיגע בריעף זענען געשריעבען געוואָרען. אין טראַנ־שייעס, משטיינס נעזאָגט! און לויפענדיג אונטער א האָגעל פון פייער! צווישען הארמאַטען און לופט־מאַשינען! אָט נאָט, זעהט אַליין, אָדער ווייסט איהר וואָס? איך וועל אייך לייענען שטיק־לעכווייז, ווייל ס'איז שוין א סך ערטער פארהאָן, וואָס האָבען אָפּגעריבען זיך, א סך בלעטלעך פעהלען, און ס'איז טאַקי שווער צו לייענען אַלסדינג אויף איין מאָל. איך לייען אייך, פּאַני שלום־עליכם, דעריבער נאָר דעם רעכטען עיקר לייען איך אייך. אָט האָט איהר, למשל, א בריעף, הויבט זיך אָן ביי איהם אַזוי:

„שלום, זאָגט ער, לאהובי אָבי הנגיד היקר הנכבד המרומם המופלג המפורסם..." מילא בקיצור, נו — מיר נעהען ווייטער... „חכם ונבון חביב ונחמד כבוד שמו תפארתו מוהר"ר יעקב נ"י! ראשית קום איך דיר צו מעלדען, זאָגט ער, פון מיין געפינעןזיך,

אז איך געפין זיך אין דעם צווייי און צוואנציגסטען בעסעראביער פאלק..." נו, דאס איז נישט וויכטיג פאר אייך, מיר געהען וויי־טער: „און אז מיין נאטשאלסטווע איז פון מיר זעהר צופריע־דען"... אויך ניט אזוי וויכטיג... „און מיר האבען געהאט, זאגט ער ווייטער, א געפעכט אונטער א דארף, צווישען גרויסע בערג, דריי טעג מיט דריי נעכט אונטער'ן פייער קעגען פיינד, דריי מאל אזוי שטארק ווי מיר. נאר אונזערע האבען זיך געווארפען אין פייער אריין, אפגעשלאגען אלע אטאקעס און באקומען אלע מאל נייע אונ־טערגעפרישטע פאלקען, וואס זענען געפאלען איינס נאך דאס אנדערע, איינס נאך דאס אנדערע, אזוי ווי שטרוי. בלוט האט גערונען, אזוי ווי וואסער. און מיר האבען געשפאנט איבער טוידטע. ווארום ס'איז ניט געווען קיין צייט אויפראמען די גע'הרג'עטע און איבערבינדען אונזע־רע געראנעטע, איבער די דייטשע שראפנעלען, וואס גיסען ווי א רע־גען, און איבער זייערע מורא'דיגע באמבעס פון די צווייי און פער־צינער הארמאטען, וואס דערלאנגען וויים, און אונזערע קאנען ניט אזוי ווייט דערלאנגען. ווען ניט דאס, וואלטען מיר געמאכט פון זיי א תל! ווארום אונזערע, אז ס'איז געקומען צום סוף, האבען מיר זיך א ווארף געטהאן אויפ'ן פיינד מיט באיאנעטען, מיר זע־נען שוין געווען די לעצטע, האט דער קאמאנדיר נאר א זאג גע־געבען איין ווארט: „בראטצי!" — ברידערלעך, הייסט עס, — האבען מיר פארגעסען, אז מיר זענען שוין סך־הכל א הייפעל, און די דייטשען זענען נאך א גאנצער ים, און מיר האבען זיך א לאז גע־טהאן אויף זיי מיט א הורא, און האנט ביי האנט געשלאגען זיך מיט זיי, ביז ס'איז געווארען נאכט, און דערווייל זענען אונטערגע־קומען צו אונז פון הינטען נאך און נאך חיל, צוגעפרישטע הייבט עס, וואס זענען געפאלען אויף טוידט און א סך געפאנגען, נאר איך בין געווען גרינג געראנעט פון א שראפנעל, סאמע אין דער קניה פון דעם לינקען פוס. נאר איך האב זיך געהאלטען שטארק, ווייל איך האב געהאט די פאהן אין די הענט. איך האב זי אוועק־

געגומען ביי א געפאַלענעם פון די הענט אַרויס, און איך האָב מיר געזאָגט: דער טוידט זאָל מיר זיין, נאָר כל זמן איך שטעה אויף די פיס, לאָז איך די פאַהן נישט אַרויס! דאָס האָט געזעהען דער קאָמאַנדיר אַליין, און אַז מיר האָבען אָפּגעטראָטען און מע האָט מיך גענומען אין האָספּיטאַל, האָט מיך דערפאַר דער קאָמאַנדיר צוגעשטעלט צו אַ „געאָרגי“. וואָס איך דאַרף די טעג באַקומען, און טאַקי די טעג שרייב איך מיך אויס פון האָספּיטאַל צוריק אין פּאָלק אַריין. און איך צעהל שוין די טעג, די מינוטען, ווען איך וועל ווידער זיך קאָנען נעמען צו דער ביקס, וואָרום עס קאָכט אין מיר דאָס בלוט מיט סכנת נפשות, עס ברענט אין מיר אַ פייער אויפ׳ן פיינד, וואָס האָט אַוועקגעלעגט די בעסטע כחות אונזערע, אויסגעקוילעט אונזערע ברידער, אַזוי ווי די אָכסען, אַזוי ווי שאָף. און אונזערע בעסטע אָפיציערען האָט ער גענומען אין פּלען איינ־איינעם מיט אונזערע האַרמאַטען און מאַשינעס, מיט אונזער גאַנ־צער שווערער אַרטילעריע, אָהן אַ שיעור אַמוניציע, פערד און גאַנ־צע וואַגאָנעס מיט ברויט — אויסקרענקען זאָל ער דאָס, ער איז שטאַרק, דער דייטש, אוי איז ער שטאַרק! מיר זענען אָבער אויך גענוג שטאַרק! מיר׳ן איהם באַווייזען!...“

נו, פּאַני שלום־עליכם? וואָס׳ט איהר זאָגען אויף יאַנקעל יונעווער׳ס זוהן און אויף יחיאל׳ס ברודער? אָדער נאָס, אָט האָט איהר נאָך אַ בריוועל: „לכבוד, זאָגט ער, אהובי אָבי יקירי הרבני הנגיד המרומם...“ בקיצור... „החכם המפואר הנחמד וההביב כש״ת מוהר״ר יעקב נ״י! איך האָב דיין ליעבען בריעף, אָבי יקירי, מקבל געוועזן, און דאַנק דיר זעהר פאַר דיינע ליעבע זיסע קלוגע רעד, וואָס זענען געזאָגט געוואָרען מיט גרויס חכמה און מיט פיעל קלוגשאַפט“... מילא בקיצור, מוחל, מוחל! בעסער געוועזן פריהער פּאָלגען דעם טאַטען, איידער איצט מודה זיין, אַז ער פאַר־שטעהט אַיין עסק... און ווייטער, לאָמיר לייענען וואָס שרייבט ער ווייטער? ווייטער שרייבט ער אַזוי: „און וואָס די מאַמע באַ־

וויינט אזוי יחיאל'ן און לעגט איין די וועלט, וואס ער דארף געהן אין דער דיענסט, פארשטעה איך ניט, מיט וואס איז יחיאל מעהר מיוחס פון מיר? דאכט זיך, מיר שטאמען ביידע פון איין יחוס..." וואס זאגט איהר אויף אזא חברה־מאן, ווי ער ווערטעלט זיך? עס לינט איהם נאך אין זינען ווערטלעך אין אזא צייט! נאר לאמיר נעהן ווייטער: "און דו קאנסט מיר זאגען, אבי היקר, מזל טוב מיט א צווייטען ארדען, אויך א "גענארגי", פאר דערפאר, וואס איך האב אויף מיינע פלייצעס, אנטלויפענדיג פונ'ם פיינד, ארויסגע־טראגען א גערהנעטען אפיציער פון סאמע פייער. ער האט זיך געבעטען נאר, מע זאל איהם אויפהויבען פון דער ערד, זיך גע־האלטען ביי'ם בויך, נישט געקאנט אליין, האט קיינער נישט גע־וואלט זיך אפשטעלען, ווארום מע האט אונז זעהר געיאגט, גע־האנגעלט אויף אונז מיט פייער פון אלע זייטען, פון רעכטס און פון לינקס, פון פארינט און פון הינטען, און פון אויבען די לופט־מאשינען, אזוי ווי די ווילדע פויגלען, ווער האט געקאנט הערען, אז מע לויפט, ווי די צעווילדעוועטע חיות? און ווער האט דאס געקאנט זיך אפשטעלען האטש אויף א ווילע, ביי אזא העליש פייער? נאר דער דאזיגער געפאלענער אפיציער האט אויף מיר אזא מאדנעם קוק געגעבען מיט זיינע שענע, בלויע, גוטע אויגען, אז ער האט מיך דורכגענומען דורך און דורך, און איך האב זיך אפ־געשטעלט, מיט ביידע עלענבויגענס זיך געמאכט א וועג צווישען די לויפענדיגע, זיך אנגעבויגען צום אפיציער, געוואלט איהם אויפ־שטעלען פון דער ערד — ווער? וואס? ער קאן זיך ניט האלטען אויף די פיס, ווי איין אונטערגעהאקטער בוים. וואס טהוט מען? זאל איך איהם איבערלאזען אליין? — ווערד ער צעטראטען. איין אפיציער! שלעפען זיך מיט איהם? — וועט מען אונז ביידען אוועקלעגען. זעע איך מיך צו און זאג צו איהם: קריך, וואשע בלאהארדיע, אויף מיר! און איך האב איהם א נעם געגעבען צו זיך אויף די פלייצעס און בין דורכגעלאפען מיט איהם א שען ביסעל

מייל, אונטער א האַגעל פון קוילען, ביז מיר זענען קוים געקומען צו א פונקט, וואו אונזערע האָבען געוואַרט אויף אונז. דאָרט האָט מען דעם אָפיציער אוועקגעלעגט אין האָספּיטאַל און מיך אויך, ווייל איך בין אויך געווען געראַנעט פון דער גרינג. א שראַפּנעל האָט מיר אָפּגעסמאַליעט איין אויהער. און ערשט דאָרטען ווער איך גע־וואויר, אז דער אָפיציער איז א גאַנצע שישקע, א פירשט, א קניאזש, פון די, וואָס זענען נאָהענט צום הויף!... ער האָט מיך צוויי מאָל געזעהן, געשיקט מיך רופען, אויסגעפרעגט זיך, ווי אזוי איך הייס און ווער איך בין, שטאַרק געלויבט מיך און געזאָגט, אז ער וועט מיך קיין מאָל ניט פאַרגעסען — און מע האָט מיך צוגעשטעלט צו א „געאָרגי" דעם צווייטען מאָל..."

וואָס זאָגט איהר אויף דער גדולה — צוויי געאָרגים! פרעגט מען איהם, וואָס'ט ער טהון מיט זיי? אגב, לאָז ער פּרובען קומען מיט זיי, למשל, קיין פּייטערבאַרג אָדער קיין מאָסקווע — צי וועט מען איהם ניט אַרויסוואַרפען מיט די געאָרגים? צי לאָז ער, אשטייגער, קומען צוריק קיין קרושניק, וועט זיך פּליאַקע מסתמא איבערשרע־קען און וועט נישט מאַכען אויף איהם מעהר קיין באַיקאַט, ווי געהערט איהר? נאָר מיינט ניט, אז איהר זענט שוין פאַרטיג. מיר האָבען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, נאָך א דריטען „געאָרגי". וואָס מיינט איהר, מיר זענען עפּיס פון די קליינע? דעם דריטען מענדאַל האָבען מיר באַקומען... נאָר אָט וועל איך אייך בעסער לייענען, וואָס ער אַליין שרייבט מיר, מיין שמואל־משה הייסט עס. ס'איז כדאי נאָר צוליעב'ן לשון אַליין. ער האָט א שענעם לשון, מליצה — דאָס ליגט שוין ביי אונז אין דער טבע. דאָס איז ביי אונז א משפחה־זאַך. ער שרייבט צו מיר ווייטער, שרייבט ער אזוי:

„...איצטיגס מאָל קאָן איך מיך זאַגאַר באַריהמען, אָבי יקירי, אז איך האָב כמעט אָפּגעראַטעוועט א גאַנצע אַרמיע, וואָס

האט געקאנט ארומגערינגעלט ווערען פון אלע זייטען און גענומען ווערען פונ׳ם פיינד אין פלען, העכער זיבעציג טויזענד מאן מיט אונזער גאנצער שווערער ארטילעריע, ווארום דער שנייי, וואס איז אויסגעפאלען, האט צעלאזט, די ערד איז געווארען ווייך, אזוי ווי דרילים, און די פערד האבען געזונקען, די רעדער האבען נישט געקאנט ארויס...״

הקיצור, פאני שלום־עליכם, ווי זאגט איהר — פאני׳ס גליקען מיט פאני׳ס תירוצים. איך וויל גארנים לייענען ווייטער. אין צוויי ווערטער וועל איך אייך נאר איבערגעבען די מעשה: אז מע האט באדארפט אויסגעפינען, וואו געפינט זיך דער שונא, האט מען אויסגערופען, ווער וויל זיך מוסר נפש זיין קריכען בארג ארא אויפ׳ן בויך צום וואלד, צו אויסקוקען, איהר פארשטעהט צי ניין, דעם דייטש? האבען זיך אפגערופען נים קיין סך, און צווישען זיי איז דער ערשטער געווען ער, שמואל־משה הייסט עס. אט דאס איז די גאנצע מעשה; נאר ער צעלעגט עס, ווי זאגט איהר, אויף טעלערלעך. דער שפיץ איז — זיי האבען אויסגעשמעקט דעם דייטש, און מיין שמואל־משה איז געווען דער ערשטער, וואס האט אנגעזאגט די דאזיגע גוטע בשורה, און מע האט צייט געהאט דער־ריבער מאכען פליטה — אניט וואלט געווען שלעכט! דאס הייסט, ס׳איז אזוי אויך געווען אזא יאהר אויף די שונאי ישראל, מע האט איהם געבראכען א ביין, פאני׳ן הייסט עס, געיאגט ווי מיט הינט, נאר פארנעמען א גאנצע ארמיע איז דעם דייטש נישט געראטען — און דא האט אויך מיין שמואל־משה געהאט א חלק, און דערפאר באקומען א נייע מתנה — וויעדער א „געארגי״, שוין צום דריטען מאל. און דערמיט ווערד אפגעהאקט די געשיכטע פון זיינע גבורות ונפלאות, און עס הויבט זיך אן א נייע געשיכטע פון איין אומגליק, וואס האט זיך מיט איהם געטראפען איבער א דייטשען אפיציער, וואס ער האט גענומען אין פלען און וואס מע האט איהם דערי־בער גע׳משפט, טאקי מיין שמואל־משה׳ן הייסט עס, פעלדגעריכט,

זון עס איז איהם געקומען א קליינינקייט — נאָר שיסען אין פיער און צוואַנציג שעה!...

וואָס מיט איהם איז ווייטער געוואָרען — דאָס ווייס נאָר גאָט און גוטע מענטשען, וואָס זאָגען, אַז ער איז איצט אין אַמעריקאַ. הלואי, פון אייער מויל, ווי זאָגט איהר, אין גאָט'ס אויהערען. נאָר אַזוי ווי מיר האָבען זיך שוין ביידע גוט אָנגעלייענט, לאָזען מיר די דאָזיגע געשיכטע איבער אויף שפּעטער אביסעל.

.14

שמע ישראל!

— — — איך האָב מורא, אַז די געשיכטע וואָס איך געב אייך איבער אצינד, פּאַני שלום־עליכם, איז דאָס די לעצטע מעשה פון טויזענד איין נאַכט, וואָרום די אידען, וואָס פאָהרען מיט מיר אין דריטער קלאַס, זאָגען, אַז מיר זענען שוין באַלד אין אַמעריקאַ. הלואי, פון זייער מויל אין גאָט'ס אויהערען. חאָטש איך דאַרף אייך זאָגען דעם אמת, איך בין אין דעם נישט אזאַ גרויסער מאַמין. מיר שלעפּען זיך שוין אַזוי לאַנג, אַז איך האָב שוין אָנגעהויבען צו פאַרלירען דעם בטחון מיט דער אמונה, אַז ס'איז פאַרהאַן אַ לאַנד, וואָס הייסט אַמעריקאַ. נאָר אויב ס'איז איין אמת, אַז מיר דערנעהענטערען זיך, ווי זיי זאָגען, צום גאָלדענעם לאַנד, באַדאַרף מען זעהען אָפּחאַפּען די דאָזיגע געשיכטע, וואָרום איך קאָן חלילה בלייבען אין מיטען — וואו וועל איך אייך געהן זוכען אין ניו־יאָרק?

הקיצור — ווי אַזוי ווילט איהר? צי זאָל איך אייך לייענען ווייטער מיין זוהנ'ס בריעף, ווי ער שרייבט צו מיר פון דער מלחמה? אָדער ס'איז גענוג, איך זאָל אייך איבערגעבען נאָר דעם תמצית אין קורצען, אַזוי ווי מיר ביידע האָבען ליעב? דער תמצית אין קורצען קאָן איבערגעגעבען ווערען, ווי זאָגט איהר, בשלשה דברים --

אין צוויי ווערטער: עשו, א שלאק זאל אין זיינע ביינער אריין, דעם אמת מוז מען אויף איהם זאגען אונטער די אויגען, — איז געגוג שטארק און גענוג מעכטיג, און גענוג קרעפטיג און גענוג תקיף, מורא׳דיג תקיף, — אבער נאר ביי זיך אין דער היים. פיהרען א היימישע מלחמה, למשל, איינשטילען אויפגעשטאנענע פאליאקען, שמייסען צעבונטעוועטע מוזשיקעס, דערשטיקען א רעוואלוציע, מאכען, איהר פארשטעהט צי ניין, א אידישען פאגראם — דערויף איז ער איין מזיק! קומט איהם אבער אוים פיהרען א מלחמה אין דרויסען, איין תחום־שבת ווייטער פון זיין לאנד ארוים — אהא! איז שוין שלים־שלים־מזל. ווי זאגט איהר, מיט דער פוטער אראפ. אויף איהם איז געזאגט געווארען דאס אייגענע, וואס דער מדרש זאגט אויף אונז אידען, להבדיל. „פאר וואס, פרעגט דער מדרש, איז ישראל געגליכען צו איין איילבערט? ווייל אזוי ווי איין איילבערט גיט ניט ארוים זיין בוימעהל נאר דורך שטויסען, דורך קלאפען און דורך קוועטשען, אזוי איז אויך ער; ער ווערד ניט בעסער ביז ער חאפט ניט קיין קלעפ“... ווי געפעלט אייך דער מדרש? פון דעסטוועגען, איינס צום אנדערען געהער זיך ניט אן. וואס אמת איז אמת. עס מאכט זיך א צייט, ווען ער איז גובר, ווען ער איז, ווי זאגט איהר, ידו על העליונה. אמת, דאס טרעפט זיך זעלטען, נאר עס טרעפט, הלואי זאל זיך אזוי ניט טרעפען. אט האט זיך געטראפען א נס — איך פארשטעה ניט, ווי אזוי דאס איז געשעהן, נאר ער איז אריין דעם דייטש, אזוי שרייבט מיר מיין שמואל־משה, דורך צוויי פליגלען איז ער אריין, און האט איהם ארויסגעיאגט פון די טראנשייעס, האט איהם ארומגערינגעלט פון אלע זייטען און האט פארנומען ביי איהם א גוזמא חיל אין געפענקעניש, מיט קאנאנען מיט אמוניציע, מיט הכל בכל מכל פלעקעל, און דער ערשטער פון אלע האט זיך אויסגעפיינט, פארשטעהט זיך, ער, מיין שמואל־משה, דערמיט, וואס ער האט געפאנגען דעם ערשטען אפיציער, וואס האט זיך אונטערגעגעבען

מיט א גאנצען באטאליאן. נאר אט אזוי גרינג, מיינט איהר, ניט זיך קירה־דייטש אונטער? האט צייט, ווארט א ביסעל, וועט איהר הערען, ווי אזוי דער חברה־מאן, מיין שמואל־משה הייסט עס, באשרייבט דאס מיר אין זיין בריעף. די מעשה, איהר פארשטעהט צי ניין, איז אזוי געווען. פריהער האט מען זיך געשלאגען און געשלאגען און געשלאגען, ווי געוויינטליך אין א מלחמה — מע שטעלט אוועק הארמאטען איינס אקעגען דאס אנדערע און מע צילעוועט זיך: דו שיסט אויף מיין רבי'ן, איך שיס אויף דיין רבי'ן. דערנאך הויבט מען אן מיט קאנאנען און מיט ביקסען, אלע מאל נעהענטער און נעהענטער, און מענטשען פאלען פוןביידע צדדים, אזוי ווי שטרוי. א שורה נאך א שורה, אזוי לאנג, ביז עס עסט זיך צו — ווי זאגט איהר, קרעפלעך עסען ווערד אויך נמאס, — און מע טהוט זיך א ווארף איינס אויף דאס אנדערע מיט באיאנעטען, און מע הויבט אן צו ארבייטען מיט די הענט און מיט די פיס און מיט די צייהן, — שעהמט זיך ניט, פשוט מיט די צייהן, ווארום וואס איז דאס חדוש, אז אויסגעמוטשעט איז מען, און מיעד און שלעפעריג אויך, און הונגעריג אויך, און פארדראס אין הארצען טראגט מען, און דאס לעבען איז במילא נישט ווערטה א שוה פרוטה, — עלעהיי, לאז זיך אייך דאכטען, אויסגעהונגערטע וועלף, צעווילדעוועטע חיות... וואס זאג איך, צעווילדעוועטע חיות? א סך ערגער פון חיות! ווארום א חיה, אז זי איז הונגעריג, פאלט זי אן און פארצוקט אייך, און אז זי האט זיך אנגעזעטיגט, שווייגט זי שטיל; און א מענטש, אז ער צעווילדעוועט זיך, ווייסט ער ניט קיין אויפהער. אדרבה, וואס מעהר בלוט ער זעהט, מעהר גלוסט ...ויהם בלוט פארגיסען, און מע ווארפט זיך איינס אויף דאס אנדערע, און מע שניידט קעפ, אזוי ווי מע שניידט קרויט, און מע שטעכט מענטשען, אזוי ווי מע שטעכט, להבדיל, חזירים, און בלוט גיסט זיך, אזוי ווי וואסער. ווער האט דאס צייט א קלער צו

צו טהון: וואס טהו איך? פון ווענען וועמענס און צוליעב וואס? ווער האט צייט איבערצוטראכטען: טאמער געה איך אויף מיין איינגענעם ברודער? והראיה — אט וועט איהר הארכען ווייטער. אזוי ווי מע האט זיך א לאז געגעבען איינס אויף דאס אנדערע, אזוי שרייבט מיר מיין חברה'מאן, מיט בלויזע שווערדען און מיט שארפע פיקעס, ער טהוט א קוק — גלייך אויף איהם טראגט זיך א דייטשער אפיציער, די אויגען ברענען, דאס פנים פלאקערט; אט נאך א מינוט, נאך א רגע — איז ער איהם דורס, האקט איהם אראפ דעם קאפ! מיין שמואל־משה אבער שלאפט אויך נישט. אזוי ווי ער האט דערזעהען דעם בלוטדארשטיגען אפיציער, אזוי האט ער זיך געגעבען א נעם צו דער פיקע, און גלייך אויפ'ן אפיציער, ברייט געוועזן איהם דורכלעכערען דורך און דורך, ווי א מצה! יענער, דער אפיציער הייסט עס, האט דאס באמערקט און איז דוקא נישט אפגעשפרונגען צוריק, און דוקא גלייך אויף מיין חברה־מאן, און, ווי א מענטש, וואס ווייסט, וואס פיהלט, אז ער געהט אויף א זיכערען טוידט, האט ער מיט אלע כחות ארויסגעשריען די ווער־טער: שמע ישראל! ה' אלהינו! ה' אחד!“... האבען זיך ביי מיין שמואל־משה'ן, אזוי שרייבט ער מיר, אפגעלאזט הענט און פיס, און ער געדענקט ניט, זאגט ער, וואס מיט איהם איז געווארען. מיין חברה־מאן איז קיינמאל ניט געוועזן קיין מסוכנ'ער דאוונער, נאר עס האט זיך ארויסגעריסען ניט ווילענדיג ביי איהם פון מויל: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד!“... און ווי נאר ער האט אויסגערעדט די דאזיגע ווערטער, אז יענער טהוט נישט א ווארף אוועק פון זיך די כלי־זיין און פאלט נישט מיין חברה־מאן אויפ'ן האלז און מע הויבט זיך ניט אן צו קושען זיך?... איז מען דאך אבער א איד, און ס' איד האט שונאים, איז זיך מיישב איינער א פראסטער קאפראל און פער'מסר'ט מיין שמואל־משה'ן, אז ער האט אליין געזעהען, ווי מיין שמואל־משה האט זיך געקושט מיט'ן דייטשען אפיציער,

מיט'ן שונא הייסט עס, אוןביידע, מיין זוהן און דער אפיציער, האַ־
בען בעת מעשה עפּים געשמועסט צווישען זיך פּאַ זשידאָווסקאַמו.—
אויף אידיש הייסט עס; און וואָס טויג אייך, ס'איז געוואָרען א „דיע־
לאַ". מלחמה־צייט איז ניט קיין שפּיעלכעל: איינס־צוויי־דריי — און
פאַרטיג! נישטאָ קיין פאַרענטפערען זיך, נישטאָ קיין עדות, אין
פיער און צוואַנציג שעה זענט איהר איין אַפּגע'משפּט'ער און א
געשאָסענער און א באַגראָבענער — און, ווי זאָגט איהר, א גוטען
טאָג מיט דער קאַפּאָטע! נישט נאָר קיין קדיש, אפילו קיין האָהן
וועט נאָך אייך ניט קרעהען! — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

אָט דאָ מוז אָבער די מעשה איבערגעהאַקט ווערען, נישט מחמת
איך בין אזא שלעכטער מענטש און פאַרגין אייך נישט צו וויסען
וואָס ווייטער איז געווען, נאָר איבער איין אנדער זאַך — דאָס איז
דער לעצטער בריעף זיינער, מ'האָהר קיין בריעף האָב איך שוין פון
מיין חברה־מאַן ניט באַקומען עד היום הזה, גלייך ווי אין וואַסער
אריין! אלע, וואָס איך ווייס פון איהם, איז נאָר דאָס, וואָס מענ־
טשען זאָגען, מענטשען וואָס ווייסען. און מענטשען וואָס ווייסען
גיבען איבער די מעשה אויף צווייערליי אופנים, צוויי גירסות הייסט
עס: פאַרהאַן א יש אומרים, וואָס ווייסען פון איהם א גאַנצע גע־
שיכטע, ווי אזוי ער האָט זיך אויסגעדרעהט פונ'ם תליון'ס הענט
דורך איין המצאה, וואָס נאָר יאַנקעל יונגעוור'ס זוהן קאָן אזעל־
כעם איינפאַלען. דהיינו? אז מע האָט איהם אריינגעפיהרט, דעם
חברה־מאַן, אזוי דערצעהלט מען, און געגעבען א נעם אויפ'ן צימ־
בעל: „זאָג נאָר, דו פיינער בחור, דו שמואל־משה ב"ר יעקב, איז
דאָס אמת, אז דו מיט'ן דייטשען אָפיציער, וואָס דו האָסט געגומען
אין פּלען, זענט איהר געפאַלען איינס דאָס אנדערע אויפ'ן האַלז
און געקושט זיך און געשמועסט פּאַ זשידאָווסקאַמו?"... טראַכט
זיך מיין שמואל־משה אזוי: זאָל ער פאַרלייקענען און זאָגען, אז
זיי האָבען גאַרניט געשמועסט, האָט ער מורא, טאָמער וועט זיך

אַרויסבאַווייזען, אַז זיי האָבען יאָ געשמועסט, קאָן ער דאָ מיאוס אָפּ־
שניידען... זאָל ער, וויעדער צוריק, זאָגען דעם אמת, קאָנען זיי דאָ
ביידע האַפּען אַ ביטערע מפּלה... וואָס טהוט מען? איז ער געפאַלען
אויף אַ המצאה, איהר פאַרשטעהט צי ניין, אַז זאָגען זאָל ער זיי
טאַקי דעם גאַנצען אמת, נאָר פאַרטייטשען וועט ער זיי די ווער־
טער אַזוי, אַז ס'זאָל אויסקומען, ווי זאָגט איהר, אַגיל ואשמח.
דאָס הייסט, טאַקי געזאָגט אַקוראַט, נאָר אַ מכּה זאָלען זיי וויסען
ווער עס האָט זיי געשלייערט... און ער רופט זיך אָן צו זיי, מיין
שמואל־משה הייסט עס: „איך וועל אייך זאָגען, זאָגט ער, וואָס
דער דייטש האָט מיר געזאָגט. ער האָט צו מיר געזאָגט, זאָגט ער,
אויף אידיש: „שמע ישראל ה׳ אלהינו“ — דאָס
הייסט: „איך געב זיך אונטער צו דיר מיט מיין גאַנצען רעגימענט“...
האָב איך איהם, זאָגט ער, דערויף אָפּגעענטפערט אויך אויף אידיש:
„ברוך שם כּבוד מלכותו — הלואי וואָלטען אַלע
אייערע רעגימענטען געפאַלען אויף אַזאַ שכל“... האָט מען איהם
אויסגעהערט און מ'נ האָט צו איהם אַזוי געזאָגט: „הער זשע אויס.
גוטער ברודער, די מעשה דערפון איז אַזוי. איין אַנדערער אויף
דיין אָרט וואָלט פאַר אַזאַ זאַך געוויס געשאָסען געוואָרען אין פיער
און צוואַנציג שעה. וואָרום ווער איז דאָס מחויב צו פאַרשטעהן
אייער זשידאָווסקי לשון, וואָס איהר רעדט דאָרטען צווישען זיך?
נאָר אַזוי ווי דו ביזט אַ קאַוואַליער פון דריי געאָרגים, גלויבען מיר
דיר“... און מע האָט איהם אַרויסגעלאָזט, האָט ער זיך אויפגע־
הויבען און איז אַוועק קיין אַמעריקאַ. אַזוי זאָגען מענטשען, וואָס
ווייסען... איז אָבער פאַרהאַן אַ יש אומרים, וואָס געבען איבער די
אייגענע מעשה, נאָר אַביסעל אַנדערש. דהיינו: מע האָט איהם
אויסגעהערט טאַקי אַלסדינג פיין. נאָר וואָס דען? אַז ער האָט
געענדינגט, האָט מען צו איהם אַזוי געזאָגט: „הער זשע אויס,
גוטער ברודער, די מעשה דערפון איז אַזוי. איין אַנדערער אויף
דיין אָרט וואָלט פאַר אַזאַ זאַך געוויס געשאָסען געוואָרען אין פיער

און צוואַנציג שעה; נאָר אַזוי ווי דו ביזט אַ קאַוואַליער פון דריי גענאַרגים, ווילען מיר דיר אָפּגעבען כבוד, דיר און דיין פריינד דעם דייטשען אָפּיציער, און מיר וועלען מאַכען אַזוי, אַז איהר זאָלט שוין תמיד זיין אינאיינעם און זאָלט זיך קיינמאָל ניט צעשיידען...“ — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

וואָס דאָס האָט געמיינט — באַדאַרף איך אייך נישט דערקלעהרען. ס'איז מלחמה־צייט, און אין מלחמה־צייט איז אַלסדינגס מעגליך. נאָר איך וויל עס ניט ברענגען פאַר'ן מויל און נישט אַפילו אויף די געדאַנקען. וואָרום אויב דאָס איז חלילה אמת, פרעגט זיך, צו וואָס איז מיין נסיעה קיין אַמעריקאַ? און צו וואָס לעב איך? און פאַר וואָס זאָל איך מיך ניט אַראָפּלאָזען, אַזוי ווי איך זיץ דאָ מיט אייך און רעד, אין וואַסער אַריין? נישט מעהר, בלאָטע — איך וועל עס ניט טהון. פאַר וואָס? וואָרום איך האָב יאַנקעל יונגעווער... — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

זעהט נאָר, ווי דער עולם האָט זיך דאָס אַביסעל אַ שפּאַר געגעבען אויפ'ן דעק, און אַלע קוקען זיי אַהין אין איין פּינטעל אַריין! ניט שוין זשע זעהען מיר נאָהענט צו אַמעריקאַ? געלויבט ביזט דו גאָט! אויב אַזוי, גיט מיר אייער האַנט, רב שלום־עליכם, זייט געזונט און זאָגט מיר צו, אַז איהר וועט פאַרגעסען אַלסדינג, וואָס איהר האָט דאָ געהערט פון מיר, פאַרגעסען אויף אייביג. איך האָב מיך אָנגעהערט, הערט איהר, אַזוי פיעל צרות פון די אידען, וואָס פאָהרען מיט מיר אין דריטער קלאַס, אַז איך האָב אַרויסגעזעהען, איהר פאַרשטעהט צי ניין, אַז איך בין ניט קיין בן יחיד ביי'ם רבונו־של־עולם, אָדער, ווי זאָגט איהר, ניט איין זכר אין מאָסקווע. זייט זשע געזונט און בלייבט געזונט און האָט קיין פאַראיבעל ניט!

איינער פון טויזענד.

געשריבען אין יאָהר 1903.

איינער פון טויזענד.

— — —

„איך וואָלט געמענט שווערען, אז דאָס איז ער...
איינגאַנצען ער מיט די ביינער! א ביסעל איין אויסגעבויגענע נאָז, קאַרע, גוטע, תמיד לאַכענדיגע אויגען, איין צאָהן ביי איהם א ביסעל א קרומער, איין איבערגעוואַכסענער; אז ער הויבט אָן לאַכען, בעווייזט זיך אַרויס דער קרומער צאָהן.
נאָר די האָר — אמאָל זענען זיי געווען געלבליכע, גילדענע האָר; היינט זענען זיי פערזילבערט געוואָרען און גלאַנצען אקעגען דער זון און גיסען זיך אויס אין צוויי פאַרבען: גאָלד און זילבער.
שוין ניט קיין יונגערמאַן, אפנים, חאָטש ער דאַרף זיין אין מיינע יאָהרען.
נאָר די משמעות, אז איך בין שוין אויך ניט קיין יונגערמאַן, אריבער פערציג...
זאָל איך צוגעהן צו איהם? עפּיס איז ער מיר זעהר עלעגאַנט געקליידט. א ווייסע קאַמזויל אויפ'ן בייכעל מיט א מאַסיווע גאָלדענע קייט, א שניפּס א גרויסאַרטיגער, און ווערליג איך האָב געהערט פון איהם, איז ער היינט גאָר „בגלופין", אין די פּעדרערען, זאָגט מען, קנאַקט און טראַסקעט, פאָהרט אין קאַרעטעס, קעהרט וועלטען!
האָב איך מורא, טאָמער מיינט ער, אז איך מיין עפּיס.
און איך בין, דאַרפט איהר וויסען, ביי זיך פון תמיד אָן גדול־דיג, א ביסעל א גדלן.

נישט קיין בעל־גאוה, הייסט דאס, נאר א גדלן.

א גדלן האט אבער פיינט די וועלט, דאס הייסט, ניט ער האט פיינט די וועלט, נאר די וועלט — איהם, ובפרט, אז ער איז דערצו נאך איין ארעמאן...

און איך בין זיך מודה — ארעם, זאגט מען, איז ניט קיין שאנדע — איך בין, לא־עליכם, נישט קיין גביר, ווייט, גאנץ ווייט פון א נגיד! איך בין, פערשטעהט איהר מיך, פון יענע רייכע פערשטעל־טע בעפוצטע ארעמע לייט, וואס פערשטעלען דעם דלות אין שטוב מיט א שפיעגעל און א פארטעפיאן, און אין גאס — מיט איין אויסגעפוצטען ראק און מיט א נייעם קאפעליש; נאר אז מע קוקט זיך גוט צו, זעהט מען, ווי דער דלות פייפט אין אלע ווינקעלעך און אין קעשעני איז ערב־פסח׳דיג...

מיט איינעם ווארט, ס׳איז מיר נישט אין בעסטען; פון א צייט, אז עס האט מיר אויפגעהערט צו פיעדלען. איך האב שוין איבערגעטהאן כל עבודת־פרך, איבערגעדיענט אלע עבודה־זרה׳ס — עס געהט מיר נישט, חאטש צעריים זיך. עס געהט מיר ניט אזוי שטארק, אז איך בין זיך שוין אליין נמאס געווארען; יענעם — שמועסט מען ניט!

עס קאן זיין, אז יענער קלערט גאר ניט וועגען מיר, האט מיך אין זינען אין דער לינקער פאה, נאר מיר דאכט זיך, אז איטליכער, ווער עס דערזעהט מיך, טראכט זיך: „אט א שלים־מזל! ער קעהר אודאי וועלען בעטען א גמילות־חסד? איך וועל איהם ניט געבען!“

און איך וועל שוין ביי איהם ניט בעטען, איך זאל וויסען, דער טוידט זאל מיר זיין. און טאמער האב איך אפילו יא אין זינען גע־האט רעדען מיט איהם מכח א גמילות־חסד, וועל איך איהם שוין מכות זאגען א ווארט!

— וואס מאכט איהר? — פרעגט ער מיך און קוקט מיר גלייך אין די אויגען אריין.

— וואָס זאָל איך מאַכען ? — זאָג איך און קוק איהם גלייך אין די אויגען אריין.

— אָבער ווי געהטס ? נישקשה ?

— נישקשה.

— נו, דאַנקען גאָט, — זאָגט ער און קוועטשט מיר די האַנד.

— אויף אייך געזאָגט געוואָרען ! — טראַכט איך מיר און קוועטש איהם די האַנד.

און אַזוי צעגעהען מיר זיך.

נישט אַזוי האָט געקוקט אויף מיר ער, דער, וואָס איך דער־צעהל אייך פון איהם, בשעת מיר האָבען זיך בעגעגענט אין אַדעס אויפ'ן בולוואַר. זיין קוקען איז געוועזן גאָר איין אַנדער מין קוקען, איך האָב איהם געלייענט אין זיינע גוטע, קאַרע, שמייכלענדיגע אוי־גען.

ער האָט מיך צוגעצויגען צו זיך מיט זיינע גוטע, קאַרע, שמייכ־לענדיגע אויגען, און איך האָב מיך אויפגעהויבען און לאָז מיך גלייך צו איהם.

ער ציהט מיר אוים די האַנד פון וויימען, עפּענט אויף דאָס מויל אויף צו לאַכען — און עס זעהט זיך אַרוים זיין קרומער איבער־געוואַכסענער צאָהן.

— אַ ! ? ...

— אַ ! ? ...

מיר שטעהען איינס אַקעגען אַנדערען און האַלטען זיך ביי די הענד — און איך בין זיך מודה : פון זינט עס געהט מיר נישט גוט, האָב איך פיינט אַ נגיד ; איך האָב פיינט פעטע, געזונטע, פריי־ליכע פּיסקעס ; איך קאָן נישט אָנקוקען אַ פּנים, וואָס איז צופריעדען מיט זיך אַליין און מיט דער גאַנצער וועלט ! נאָר דער דאָזיגער חברה־מאַן בויגט זיך צו צו מיר עפּים זעהר פריינדליך, און מיר צעקושען זיך.

איך ווייס ניט, ווי אזוי זאָל איך מיך צו איהם ווענדען? זאָ־גען איהם „דו“? — ווארפט זיך דורך זילבער אין זיינע גילדענע האָר; זאָגען איהם „איהר“? — האָבען מיר געלערענט אין איין חדר אזוי פיעל יאָהר אינאיינעם!

דאָס אייגענע, אפנים, איז פאָרגעקומען ביי איהם אויך, וואָרום אז מיר האָבען זיך צערעדט, האָבען מיר גענומען רעדען „בלשון נסתר“, דאָס הייסט, אין דער גאַנצער צייט האָבען מיר זיך אזוי געקליגט, אז מיר האָבען זיך בעגאַנגען אָהן „דו“ און אָהן „איהר“.

ווי אזוי איז דאָס מעגליך? אָט וועט איהר הערען.

ע ר: איך שטעה און קוק און קוק, דאַכט זיך יאָ, און דאַכט זיך ניין? וואָס־זשע מאַכט מען?

א י ך: און איך שטעה און טראַכט די גאַנצע צייט: אָט דאָס זאָל זיין טאַקי ער? דאַכט זיך ער, און דאַכט זיך ניט ער. וואָס־זשע הערט זיך? פון וואַנען קומט מען אַן?

ע ר: פון וואַנען? איך בין דאָך א הינער טאַקי, איין אדעסער שוין פון וויפיעל יאָהר!

א י ך: און איך בין ערשט ניט לאַנג א היגער. געקומען אהער צו פאָהרען זוכען א געשעפט.

ע ר: א געשעפט? א געשעפט דאַרף מען זוכען? ביי מיר איז פאַרקעהרט: ביי מיר איז שוין צו פיעל געשעפטען; הלואי וואָלט איך געהאַט אזוי פיעל מענשען. שלעכט אָהן מענשען, שלעכט! וואָס מיך קאָסט אָפּ א יאָהר מענשען! (א בעריהמער! — טראַכט איך מיר.) איך האָב נישט קיין גליק צו מענשען! ווי־פיעל מאָל איך טראַכט מיר: ווען איך האָב האָטש איין געטרייען מענשען, וואָס מע קאָן זיך אויף איהם פערלאָזען, וואָלט איך גע־לעבט, דאַכט מיר, מעהר מיט צעהן יאָהר. וואָס זאָג איך מיט צעהן? מיט צוואַנציג יאָהר! איך האָב שוין נעפּרובט האַלטען אלערליי מענשען — אי ביליגע, אי טייערע, אי גאַר טייערע — אלע איינס, נישטאָ קיין געטרייע מענשען! (אָט דאָ, טראַכט איך

מיר, וועט ער זיך מסתמא צעלאָזען, ווי אַזוי ער מאַכט גליקליך מענשען און ווי אַזוי זיי עקספּלואַטירען איהם — איך קען זיי שוין, די דאָזיגע פילאַנטראָפּען! נאָר איך שלאָג איהם ניט איבער און לאָז איהם רעדען ווייטער.) איך האָב געהאַט אַמאָל אַזוי פיעל חברים, ווען איינער קומט צו מיר צו געהן און וויל מיר זיין צו הילף, וואָלט איך איהם דאָך אָפּגילטען פון קאָפּ ביז פיס (אַ רעכטער ליגנער! — טראַכט איך מיר.) — און ווי אויף צו להכעיס, בעגעגען איך ניט קיינעם פון מיינע לייט. איך קאָן זאָגען, אַז דאָס איז מיין ערשטע בעגעגעניש פון זינט איך בין אַ היגער. דאַכט זיך, מיר זענען געווען אַמאָל גאַנץ נאָהענטע חברים, האַ?

א י ך: חברים? אַלץ הייסט חברים! אינאיינעם געלערענט, אינאיינעם קעסט געגעסען ביי איין רבי'ן, אינאיינעם געשלאָפען.

ע ר: איך געדענק אפילו ביי וואָסער רבי'ן, ביי'ם רבי'ן זרח, אויפ'ן אויוועז, ווינטער אין די גרויסע פרעסט.

א י ך: און זומער אין דרויסען, אויף דער הוילער ערד.

ע ר: ווי די חזירים אין בלאָטע, מיט אַלע זשאַבעס.

א י ך: און צום שכן טביה אין די פענסטער ווער האָט גע־וואָרפען שטיינדלעך און איבערגעשראָקען די גאַנצע שטוב מענשען אויף טויט?

ע ר: און ביי דער פיראַנדיטשקע די עפּעל פונ'ם קאָשיק ווער האָט גע'לקח'ענט מיט אַ שטעקעל, אונטען אַ צוויאַק צוגע־שלאָגען?

א י ך: און די קאַווענע הושענא־רבה פונ'ם וואָגען ביי גדליה דעם אַלטען?

און אַזוי ווייטער.

צערעדט זיך פון אַמאָליגע גליקליכע, נאַרישע, נאָר גליקליכע קינדער־יאָהרען, קאָנען מיר שוין אַזוי גיך ניט אויפהערען; עס שיט זיך ביי אונז ווי פון אַ זאַק; עס גיסט זיך ביי אונז ווי פון אַ פאַס; עס לאָזט זיך גאָר ניט אוים קיין שטאָף — ביז מיר קומען

ארויף צו ביסלעך אויף אונזער איצטיגנען מעמד, און מיר ווערען גע־וואָהר איינס פונ׳ם אַנדערען אַ סך גוטס און אַ סך שלעכטס, אַ סך פרייליכס און אַ סך טרויעריגס. איינעם פון אונז געהט דאָס גוט, מיט הצלחה, דעם אַנדערען געהט דאָס שלעכט, שלים־שלים־מזל; איינער פון אונז איז אַ גביר, איין אדיר, דער אַנדערער אַ רעכטער כתריאל. איינער האַלט קינדער אין בעסטער ערציהונג, די עלטערע טאָכטער אויסגעגעבען גליקליך, די זיהן אַלע אין גימנאַזיע; דער אַנ־דערער מוטשעט זיך מיט זיינע קינדער, ווי אויפ׳ן טוידט, די עלטערע טאָכטער זוכט שטונדען און קאָן ניט געפינען, און דעם זוהן אין גימנאַזיע קאָן ער נישט איינגעבען, מע דאַרף האָבען פּראָטעקציעס, עס דאַרף קאָסטען געלד... איינער האָט זיך זיין אייגען הויז אין אדעס, און נאָך וואָס פאַר אַ הויז — מיט אַ גאָרטען איין אייגענעם, מיט אַלע אַנטיקען, אַ גן־עדן! דער אַנדערער איז שוין פון היבשע עטליכע יאָהר נע־ונד, פון איין דירה אין דער אַנדערער. ערשט ניט לאַנג האָט מען איהם „אָפּגעשריבען" פון קאָפּ ביז פיס, פער־קויפט די בעבעכעס און אַרויסגעוואָרפען מיט בזיונות אויף דער גאַס. און ס׳איז ביי איהם געבליבען, וואָס ס׳וועט זיין, וועט זיין — אַרויספאָהרען, אַריבערפאָהרען אין איין אַנדער שטאָדט. מע זאָגט, ס׳איז אַ סגולה: משנה מקום משנה מזל.

איך האָב נאָך פאַר קיינעם אַזוי אָפענטליך ניט אַרויסגערעדט זיך דאָס האַרץ, ווי אַצינד פאַר מיין חבר, און קיינער האָט מיך נאָך קיינמאָל אַזוי נישט אויסגעהערט געשמאַק ביז׳ן סוף מיט אַזאַ גוט־פריינדשאַפט. איך האָב דערפיהלט, ווי אַ שטיין פון האַר־צען, צעהן פּוד משא איז פון מיר אַראָפּ. און איך האָב דער־זעהען, ווי זיינע גוטע, קאַרע, שמייכלענדיגע אויגען זענען ווי בע־נעצט, דאָס פּנים ערנסט. ער לעגט אַרויף אויף מיר די האַנד און מאַכט צו מיר:

— נו, איין עק! פון היינט אָן און ווייטער וועט דאָס בעסער געהן. אמת, אמת. משנה מקום משנה מזל. איך וויים עס פון

זיך זעלבער; ס'איז מיר אמאָל, ניט היינט געדאַכט, אויך געווען נישט גוט! אצינד וועלען מיר שוין זיצען אינאיינעם.

— וואָס הייסט, זאָג איך, אינאיינעם?

— אינאיינעם וואָס הייסט? — זאָגט ער צו מיר מיט א ניגון, און זיינע גוטע, קאַרע אויגען לאַכען. — אינאיינעם הייסט, אז איינער האָט געשעפטען, און דאַרף האָבען א הילף ווי אין לעבען אריין, און זוכט א מענשען איין אָרענטליכען, א געטרייען, וואָס וויפיעל ער זאָל ניט קאָסטען, איז ער ווערטה צוויי מאָל אזוי פיעל, און גאָט העלפט איהם — ער בעגעגענט זיך מיט זיינעם א חבר, וואָס האָט זיך מיט איהם אזא צייט נישט געזעהען, און ווערד געוואָהר, אז דעם חבר איז נעבאך נישט גוט די צייט און ער זוכט א געשעפט, הייסט דאָך עס, אז זיי דאַרפען האָבען איינס דאָס אנדערע. — היינט וואָס קאָן נאָך זיין גלייכער דערפון?

און בכדי עס זאָל מיר, אפנים, ניט זיין קשה, וואָס ער לעגט מיר פאַר אזא גליק, האָפּט ער ארוים דעם טייסטער, עפענט איהם אויף און וויל מיר ווייזען א דעפּעש, וואָס מע רופט איהם ארוים אויף עטליכע טעג און ער קאָן ניט פאָהרען בשום אופן ניט! נאָר מיינע אויגען קוקען ניט אויף דער דעפּעש, מיינע אויגען פאַלען אויפ'ן פעקעל אסיגנאַציעס וואָס אין טייסטער. א היבש פעקעל אסיגנאַציעס — גרויע הונדערטערס און פיעלפאַרביגע פינפהונדערטערס; און מיינע אויגען, אפּנים, ברענען, און זיינע אויגען בעגעגענען זיך מיט מיינע אויגען, און ער שטויסט זיך, אפנים, וואָס איך קוק, און ער רופט זיך אָן אלץ מיט דעם זעלבען ניגון:

— דאָס געשעפט, דאַנקען גאָט, קאָן טראָגען אויף אלעס, און א נייער מענש, אז ער קומט אָן אין געשעפט אריין, בעדאַרף ער מסתמא האָבען א ביסעל געלד, און געלד איז דאָך, ברוך השם, פאַרהאַן גענוג, פאַר וואָס זשע זאָל ער ניט נעמען, וויפיעל ער דאַרף? וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו שעמען זיך? מע פערשטעהט גאַנץ גוט, וואָס הייסט אריבערטראָגען זיך אין א ניי אָרט מיט קיין עין־הרע

קינדער... איך ווייס עס פון זיך זעלבער. איך בין אליין אויך געווען אמאל ניט אין קיין בעסערער לאגע; איך האב אמאל אליין אויך געשמייכעלט צו־נ־א דרייערעל, אויך גענוג אויסגעריסען געווארען, פערשווארצט געווארען — אוי, פערשווארצט געווארען!

און מיין חבר זעצט זיך אנידער מיט מיר בעזונדער אויף א באנק און דערצעהלט מיר אוים אינגאנצען די ביאגראפיע זיינע אין קורצען. א מערקווירדיגע ביאגראפיע, עפּים טאקי גאר חדושים ונפלאות, מעשיות פון טויזענד איין נאכט! איך מיט מיין לעבענס־געשיכטע, מיט מיין איצטעריגער ביטערער לאגע בין גאר א גראף, א מאגנאט אקעגען איהם! איך זיץ נאר און קוק אויף איהם און טראכט מיר: „וואס א מענש קאן איבערטראגען אויף זיך!... און אז גאט האט איהם געקאנט העלפען נאך אזעלכע גרויסע צרות מיט אומגליקען, וואס דער האט אויף זיך איבערגעטראגען, איז פאר־האן א שטיקעל האפנונג, אז מיר זאל נאך אויך אמאל זיין גוט“...

און מיין חבר נעמט וויעדער ארוים דעם טייסטער און טראגט מיר איהם אונטער גלייך אין פנים אריין.

— וואס דארף מען זיך דא שעמען? — מאכט ער צו מיר. — מע נעמט דערוויל, וויפיעל מע בעדארף...

איך פרעג מיך אליין, צי ס'איז ניט קיין חלום, און קוק אין טייסטער אריין, און דער טייסטער איז אפען, און די גרויע הונדער־טערם מיט די פיעלפארביגע פינפהונדערטערס שמייכלען צו מיר גלייך מיט מיין חבר'ס שענע, גוטע, קארע אויגען, און איך ציה אוים די האנד און זאג:

— גענוג וועט זיין דערווייל צוויי.

איך ווייס ניט, וואס איך זאל זאגען: צוויי הונדערטערס, צי צוויי פינפהונדערטערס? און בכדי מיר זאל, אפּנים, זיין גרינגער, רופט ער זיך אן פאר מיר:

— צוויי טויזענד, מיין איך, וועט זיין ווינציגליך.

און ער צעהלט מיר אָפּ זעכס פיעלפאַרביגע פינפהונדערטערס און מאכט צו מיר:

— גענוג דריי טויזענד אויף דער ערשטער צייט?

— אָ!... — מעהר קאָן איך ניט זאָגען גאָרניט, און לעג צענויף די האַרטע אסיגנאַציעס און שטופּ זיי אין בוזעם־קעשענע און פיהל אַ מאָדנע וואַרעמקייט פון זיי, אַ גלאַטקייט...

און בכדי ס'זאָל מיר, אפנים, ניט זיין שווער די טובה, רופט ער זיך אָן צו מיר ווייטער:

— און איך וואָלט נאָך אַ בעלן געווען אָנקוקען, קיין עין־הרע, די דאָזיגע קאָמאַנדע, מיין חבר'ס קינדער.

און איך ענטפער איהם נישט באַלד. מיינע געדאַנקען זענען דאָרט, אין בוזעם־קעשענע, ביי די פיעלפאַרביגע פינפהונדערטערס, וואָס וואַרעמען מיך און גלעטען מיך און קריכען נישט אַרויס פון קאָפּ; און מיינע מחשבות האַפּען מיך און טראָגען מיך אַוועק אַהיים, צו ווייב און קינדער, און איך שטעל מיר פאָר די שמחה, וואָס וועט זיין, אַז מע וועט דערזעהען פלוצים אַזוי פיעל געלד און דערהערען פלוצים אַזאַ גליק!... און ער זאָגט צו מיר נאָך אַ מאָל, אַז ער וואָלט וועלען זעהן מיין ווייב און קינדער.

— אָך! — זאָג איך. — קאָנען מיר דאָך געהן גלייך צו מיר. איך זיץ ניט ווייט אָט דאָ. די קינדער זענען סאַמע אין דער היים. געהען מיר?

— פאַר וואָס ניט? — מאַכט ער צו מיר, און איך דערקען אין זיינע אויגען, אַז ער ווייסט, אַז מיינע געדאַנקען זענען דאָרט, ביי'ם געלד, וואָס ליגט אין בוזעם־קעשענע, וואָרום איך טהו מיך אַלע מאָל נישט ווילענדיג אַ טאַפּ צו דעם און לאָז אַרויס אַ טיעפען זיפץ. און ער, דער הונד, פערשטעהט דאָס גוט, און טראָגט אַריבער באַלד דעם שמועס ווידער צוריק אַהין, אין יענע אַמאָליגע, נאַרישע, נאָר גליקליכע קינדער־יאָהרען, דערמאָנט מיר בילדער שוין לאַנג־געשטאָרבענע, און אַזוי קומען מיר צו מיר אַהיים.

און דאַ דערמאָן איך מיך אָן מיין שטוב, מיין מעבעל... און עס ווערד מיר אַ ביסעל אַ בזיון פאַר מיין רייכען חבר, און איך הויב מיך אָן פערענטפערען פאַר איהם.

— אַ נייע דירה... ניט לאַנג אריבערגעקליובען זיך... זומער... אַ שטיקעל מישמאַש...

ער פערשטעהט, אַפנים, וואָס איך מיין, פערהאַפט ער פריי־הער און זאָגט צו מיר:

— אַ־וואַ! אַ גרויסער אומגליק!... אומעטום אזוי! ביי מיר אויך ניט בעסער... קומט דער זומער, הויבט זיך אָן רעמאָנט... אַ חתונה!

און בשעת־מעשה דערמאָן איך מיך, אַז אין בוזעם ליגט ביי מיר דאָס געלד, און עס טהוט מיך אַ בריה, אַ ברען, אַ סמאַליע, און עס פליהט מיר דורך אַ מחשבה, וואָס זאָל איך פריהער טהון, און ניך־ניך לויפט דורך אַ חשבון ביי מיר אין קאָפּ: דירה־געלד... דעם קצב... דאָס קינד אין גימנאַזיע... דעם ווייב שיך אַ פּאָר... די מעכטער היטעלעך... זיך אַ סורדוט... אַ ביסעל מעבעל... היינט חובות... די אַלטע חובות! חובות! חובות! חובות!

און עס לויפען דורך ביי מיר אין דער מחשבה אַלע האַרבסטע חובות. מע מוז, מע מוז זיי צאָהלען באַלד! און איך זעה גאָר ניט, אַז ס'איז שוין אָפען די טהיר, און איינס פון מיינע קינדער נעהמט מיר אָקעגען מיט אַ בלאַס פינסטער פּנים. די קינדער נעבאַך ווייסען אַלע צרות אונזערע; ווייסען שוין פון דחקות, ווייסען שוין, וואָס הייסט פאַר מילך, פאַר פלייש, אין מאַרק אַריין, דער דוואָרניק דירה־געלד קומט מאָהנען, די אידינע פאַר טיי, דער איד פון האַלץ, אַ בייזער יונגערמאַן מיט אַ געל בערדעל: „פון ווינטער נאָך, טענה'ט ער, פאַר האַלץ האָט איהר געקאָנט ביז אַהער דריי מאָל שוין באַצאָהלען!"...

— װאו איז די מאַמע ? — פרעג איך.

— אין קיך. — ענטפערט מיר דאָס קינד.

— קײן דיענסט אַצינד נישטאָ, ערשט נעכטען אװעקגעגאַנגען די דיענסט ! — פערענטפער איך זיך פאַר מײן רײכען חבר און װער שיער פערברענט פאַר חרפּה, און דערמאָן זיך, װי אַזױ מײן װײב װעט ארײנקומען חלילה מיט פערשמירטע הענד און נאָט װײסט מיט װאָס פאַר א קלײדעל...

— בײ מיר — זאָגט ער — אויך דאָס אײגענע ; אַלע װאָך, אַלע װאָך א נײע דיענסט. אײן אומגליק מיט די היגע דיענסטען !

איך װײס ניט, װאָס צו טהון : צי זאָל איך לאָזען דאָ מײן חבר זיצען און אַלײן גײן אין קיך ארײן אַנזאָגען מײן װײב די גוטע בשורה, װי אַזױ גאָט האָט דאָ מיט מיר געפיהרט ? צי זאָל איך בעסער בלײבען זיצען מיט מײן חבר דאָ אין זאַל ?

איך זאָג : „אין זאַל“. עס רעדט זיך אַזױ א זאַל ! א גרױס חדר טאַקי, נאָר לעדיג ; נישט לעדיג — א פּאָר טישלעך שטעהען, מעפ פון קװײטען, א פּאַרטעפּיאַן אײן אַלטער און א שפּיגעל, א לאַנגער עדות פון אַמאָליגע גוטע יאָהרען און פון איצטיגען דלות. א לאָמפּ, אױ א לאָמפּ א מאָדנע, און א בעטעל פונקט אין מיטען זאַל. אַזױ שפּעט זאָל שטעהן א בעט אין זאַל און ניט פערבעט נאָך ! א הונדערטער װאָלט איך בעצאָהלט אין דער מינוט, עמיצער זאָל צונעמען פון דאַנען דאָס בעטעל. עס ברענט מיר דאָס פּנים פאַר בזיון !

מײן חבר, אַפּנים, שטױסט זיך אָן, װאָס איך בין אַזױ צער־מישט, און רופט זיך אָן צו מיר :

— א װאױלע דירה, א פרײע, א „פּראָסטאָרנע“ ! און דוקא קלוג, װאָס מע שלאָפט אין זאַל. בײ מיר שלאָפען אױך די קינדער זו־מער אין זאַל. ס'איז הײס אין אַלע אַלקערס !

— אַט דאָס איז מיין בן־יחיד, — שטעל איך איהם פאַר מיין זוהן, וואָס גראָד אצינד איז איהם געפעלען אראָפּוואַרפען די שטי־וועל און ארומגעהן באָרוויס. מיין חבר זעהט, אז די מעשה קרענקט מיך, טראַכט ער אויס אַ ליגען:

— זומער געהען ביי מיר אַלע קינדער באָרוויס...

און דאָ קומט אריין אַ טאָכטער מיינע, די צווייטע פון דער עלטערער. איך שטעל זי פאָר פאַר מיין אַלטען חבר. זי ווערד רויט ווי פייער, ניט מחמת זי איז אַזאַ שעמענדיגע, נאָר מחמת זי געהט זעהר אָרדינער, פּראָסט געקליידעט, און דער עיקר זענען די שיך — געמיינע שיך מיט לאַטעס, אָהן אָבצאַסען, און אויסגע־דרעהט, צעריסען...

און ווי אויף צו־להכעיס, זעצט זי זיך אוועק אזוי, אז ער דער־זעהט די שיך, און זי דערזעהט, וואוהין ער קוקט, און איך דער־זעה, ווי זיי קוקען ביידע אויף איהרע שיך, און איך ווער צעמישט. ס'זאָל זיין אַ גרוב, וואָלט איך אריין אַ לעבעדיגער אין גרוב.

— אַ שען קינד, — מאַכט ער צו מיר אין אויהער אריין, — שען ווי גאָלד!

איך וויל איהם עפּיס ענטפערען, קומט אריין די עלטערע טאָכ־טער מיינע, שוין אַ היבשע. געהן געהט זי אפילו אין גאַנצע שיך, נאָר אַ קאָפטעל האָט זי אָנגעטהאָן פון קיסיי, אַ דינס, אָהן איין עלענבויגען. זי ווייסט ניט, אפנים, אז סע פעהלט ביי איהר איין עלענבויגען, און זעצט זיך פונקט אזוי אנידער, אז זי קומט אויס מיט'ן עלענבויגען גלייך צו איהם. ער קוקט אויפ'ן עלענבויגען, איך אויף איהם, און בין אויסער זיך פאַר צרות! איך ווינק צו איהר, זי פערשטעהט ניט וואָס, ווערד זי רויט ווי פייער, הויבט זיך אויף און דרעהט זיך אויס צוריק — אוי־וועה, אַ צרה, אַ שלאָק! דאָס גאַנצע קאָפטעל איז צעפּיצעלט!

— איינע שענער פון דער אנדערער. — מאכט צו מיר מיין חבר אויפ'ן אויהער. — צו אזעלכע שענע קינדער פערשפארט מען שוין אפילו נדן!

און איך דערמאן זיך אינ'ם שדוך פון מיין טאכטער, וואס ס'איז שיער געווארען, נאך פון פאראיאהרען, א גלייכער שידוך, א וואויל'ער יונג, א דאקטאר, און איבער נדן איז זיך עם צעגאנגען, — און עס טהוט מיר וועה דאס הארץ אויף איהר, און איך טראכט מיר:

— אוי, מיט איין יאהר פריהער ווען איך בעגעגען זיך מיט מיין גוטען־גוטען חבר!...

— — — — — — — — — — — — — —

— לאז געהן אין דער ערד אריין דער בעל־הבית מיט דער פליטע, מיט דער שטוב, מיט'ן הויף, מיט אלע הויפען, און לאזען זיי זיך אנצינדען און ברענען אויפ'ן פייער מיט גאנץ אדעם אינ־איינעם!

איהר דארפט זיך שוין שטויסען, ווער דאס רעדט; דאס רעדט א ווייב, בשעת זי קומט אריין פון קיך א פערשוויצטע, א פער־חושב'טע, א פעריאמערטע און א צעבראכענע, נעבאך אהן א דיענסט, דארף אליין קאכען, וואס זי איז בפירוש נישט געוואוינט געווארען; די פליטע רויכערט, דער קצב וויל שוין נישט געבען אהן געלד, די גויע פאר מילך מאהנט, טרעט נישט אפ פון קיך, אין מארק איז אויף אלץ א יקרות, און די קינדער דעקוטשען שטארק, ווילען אנבייסען, דוקא יונגע קארטאפעלעך, און דוקא מיט פוטער!

איך וויל זיך אויפהויבען, לויפען איהר אקעגען, זי אוועקרו־פען, אנזאגען איהר, ערשטענס, די גליקליכע בשורה און, צווייטענס, בעטען, זי זאל זיך איבערטהון — לאזט ער מיך נים, דער חבר מיינער; ער נעמט מיך אן ביי דער האנד און מאכט אזוי:

— אין וועל מיך בעסער אליין פארשטעלען פאר איהר.

און ער געהט־צו צו איהר און ער שטעלט זיך פאר פאר איהר, און צווישען זיי פערבינדעט זיך אזא מין שמועס:

ע ר : איך געדענק אייער מאן, מאדאם, א סך פריהער פון אייך!

ז י : א גליק האט אייך געטראפען!

ע ר: מיר זענען חברים פון קינדווייז אויף.

ז י: זאג מיר, ווער זענען דיינע חברים, וועל איך דיר זאגען, ווער ד ו ביזט...

ע ר: אינאיינעם געלערענט, אינאיינעם געגעסען, אינאיינעם געשלאפען, אינאיינעם אפילו גע'גנב'עט עפעל פון איין קאשיק.

ז י: א שענע רעקאמענדאציע פאר אייך ביידען...

ע ר: ניט נאר עפעל אליין, קאווענעס אויך.

ז י: געווג, איך פערשטעה שוין ווער איהר זענט...

די לעצטע ווערטער רעדט ארויס מיין ווייב מיט אזוי פיעל סם־המות, אז מיין חבר בלייבט אהן לשון. איך ווינק צו איהר, מאך איהר מיט די אויגען, זי זאל אויפהערען רעדען אזעלכע שארפע שטעכעדיגע ווערטער, און טראכט מיר: ווען זי ווייסט, למשל, ו ו ע ר דאס איז און ו ו א ס ער איז פאר אונז? פוילט זי זיך ניט און ענטפערט מיר:

— וואס ווינקסטו דו צו מיר? איך פערשטעה שוין, וואס דאס איז פאר א מין פראנט, אז ער איז דיינער א חבר.

— מאדאם! — רופט זיך אן צו איהר מיין חבר שוין מיט א טאן פון א מענשען, וואס געפינט זיך א ביסעל בעלעדיגט: — מאדאם, ווערליג איך זעה, זענט איהר נישט זעהר קיין געהויבענע מיינונג וועגען אייער מאן, דארף איך אייך זאגען, אז איך קען איהם בעסער פון אייך.

— דארף איך אייך זאגען, — ענטפערט זי מיט'ן אייגענעם נוסח וואס ער, — דארף איך אייך זאגען, אז קיינער בעט אייך נים, איהר זאלט זיין פאר איהם א מליץ יושר. ער קאן זיך זיין שטערטעל, נישקשה, אליין באשטעהן.

איך זעה, מיין חבר האט שוין נאר איין אנדער פנים: די באקען ברענען איהם שוין גאר מיט א מאדנע פייער; די גוטע, קארע, תמיד שמייכלענדיגע אויגען האבען אויפגעהערט צו לאכען, און ער שוויצט, שוויצט מיט סכנת־נפשות!... וואס זאל איך דא טהון? איך בין אוים מענש! איך עק זיך! עס האט מיר פער־שטעהרט, פער'סמ'ט די גאנצע שמחה מיינע! איך האב פערגעסען אנ'עם נעלה, וואס ליגט ביי מיר אינ'ם בוזעם־קעשענע; איך האב פערגעסען אן אלסדינג; איין געדאנק ליגט מיר איצט אין מח, איין מחשבה: „ווי אזוי נארט מען ארוים מיין ווייב פון דאנען? ווי אזוי גיט מען איהר צו וויסען, ו ו ע ר מיין חבר איז און ו ו א ס ער האט פאר אונז געטהאן?“ און איך קוק אויף איהר מיט נעבעט, ווי איינער רעדט: „האב רחמנות, מאך צו דאס מויל, הער אויף צו רעדען!“ נאר, ווי אויף צו־להכעים, האט זי זיך צערעדט:

— איך וויים, זאגט זי, די גוטע ברידער זיינע מיט די שענע חברים פונ'ם חדר! עפים רעכטס וועט צו איהם נישט אנשלאגען... אדער א שלים־מזל א קבצן, אדער א באריההמער, וואס קומט דער־צעהלען גליקען... אט איז ערשט יענע וואך געקומען צו איהם זיינער א בן־עיר, מיט איהם א גאנצער רב שמעלקע, פון ווייט איז ער געקומען, אזש פון אלדי שווארצע יאהר, איהם אנדערצעהלט אזעלכע גוזמאות פון זיך, אז דער קאפ האט זיך געדרעהט: א גאנ־צער מיליאנער, און א נדבן, א גוטער מענש, איין בעל־טובה אין דער וועלט! און אז ס'איז געקומען צו דעם, אז מיין מאן... — וואס שעמסט דו זיך? עס איז דאך דיינער א חבר, זאגסט דו, וואס איהר האט אינאיינעם אמאל גע'גנב'עט עפעל פון איין מול־

מערעל... — און אז ס'איז געקומען דערצו, אז מיין מאן האט איהם געזאגט, אז...

איך קאן מיך מעהר שוין ניט איינהאלטען. איך געה ארויס פון די כלים. קוים, וואס איך שטעה אויף די פיס. איך פיהל, אז אט־אט פלאצט אין מיר דאס הארץ. איך מוז, איך מוז מאכען א סוף צום דאזיגען שמועס! און איך טהו א געשריי צו מיין פלונית נישט מיט מיין קול:

— אבער גע־נוג!!! — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

— וואס איז? וואס שרייסט דו? נאט איז מיט דיר! שטעה אויף! — מאכט צו מיר מיין ווייב, איין איבערגעשראקענע אויף טויט, און וועקט מיך אויף פונ'ם שלאף.

* * *

איך זעץ מיך אויף, וויש־אויס די אויגען, קוק מיך ארום אויף אלע זייטען.

— וואו איז ער ערגיץ?

— ווער? וועמען זוכסט דו?

— דער קרוב מיינער... דער חבר, מיין איך...

— וואסער קרוב? וואסער חבר? עס האט זיך דיר גע'חלום'ט א חלום... שפיי אויס דריי מאל... האסט זיך שפעט געלעגט שלאפען... איך האב דיר וויפיעל מאל געזאגט, שפעט ביינאכט זאלסט דו ניט שרייבען...

און איך טאפ מיך אין דער זייט ביים בוזעם. איך זוך די בוזעם־קעשענע. איך פיהל, אז געוואלד! אט־א־דא־א, אויף דעם ארט, איז געלעגען נאר־וואס א פעקעל מיט הארטע פיעלפארבינגע

פינפהונדערטערס! איך הער נאָך דאָס קנאַקען זייערס, איך פיהל נאָך די גלאַטקייט פון זיי אין די הענד, מיט דער וואַרעמקייט אויף דער נשמה!...

און איך דערמאָן מיך, אַז מאָרגען צעהן אַ זייגער אין דערפריה קומט צו מיר דער סודעבני פריסטאַוו איבערשרייבען און אויס־פערקויפען די בענקלעך מיינע, און דער בעל־הבית וואַרפט מיך אַרויס פון דער דירה, און דער קצב מאַנט פאַר פלייש, און די גויע פאַר מילך, און די אידינע פונ׳ם קלייטעל האָט מיר צוגעזאָגט מאָרגען, אם ירצה השם, גאַנץ פריה זיין ביי מיר נאָך אַ מאָל, און דער איד פון האָלץ וועט אויך ניט שווייגען; ער קומט אַלע מאָל צו געהן און פרעגט מיך נאַר: „היתכן?“... און דאָס יונגעל מיינס זאָגט מיר אָן אַ בשורה, אַז ער איז שוין פאַרטיג צום עקזאַ־מען! מאָרגען איז דער עקזאַמען — מזל־טוב דיר, מיין קינד, זאָלסט דערלעבען אָנזאָגען בעסערע בשורות!... עס בעשלאָגט מיך אַ שוויים און עס ווערד מיר קאַלט אין אַלע אברים.

פאטאגראפיע פון שלום-עליכם'ס כתב-יד
(„די רויטע אידעלעך")

26

— און דאָס האָב איך אָנגעהויבן [illegible] (די חתונה) — אַלזאָ
באַשלאָסן [illegible] — דען איך קען [illegible] אַוועקגעפֿאָרן
פֿון מיידעלע [illegible] איך [illegible] אַנטלויפֿן [illegible]
ניט טאָרט ניט [illegible], איך [illegible] צו קען דער
מיידעל [illegible] [illegible] איך [illegible] רוהיג אויפֿגעבן
ספֿר, אָנגעטאָן אין טלית ותפֿילין, גלייך
געלערנט (גרויס) מיידעלע, [illegible] איך; [illegible] מיט מיר
טאַטע [illegible] טלית ותפֿילין, [illegible] גיבור, לאָמיר
אַנטלויפֿן [illegible] דיר [illegible] נאָך ניט [illegible]!" — גערעדט
[illegible] (נאָך דער) ליבע, [illegible], איך [illegible]
[illegible] דאָס [illegible] מיידעלע, [illegible]
איך, [illegible] איך! [illegible] חלילה [illegible]
[illegible] איך? קומט, מיידעלע, גיבור, גיבור!" — פֿון
[illegible], [illegible] מיר, אַנטלויפֿט און ניט; [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
מיט [illegible] טויט, [illegible] דער [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] ניט [illegible]
[illegible] [illegible] ליבע, [illegible]
[illegible], אַזוי ווי איך [illegible]
[illegible] לעבן, [illegible] ....